

INUUSUTTUUNEQ NALORNINARTULIK

KALAALLIT NUNAANNI INUUSUTTUT AKORNANNI
ATUGARISSAARNEQ PILLUGU MEEQQAT ATUARFIANNI
ATUARTUT ANGAJULLIIT AKORNANNI 2011-MI
MISISSUISITSINEQ

CECILIA PETRINE PEDERSEN & PETER BJERREGAARD

SIF-ip Kalaallit Nunaat pillugu allakkiaani nr. 24

Inuusuttuuneq nalorninartulik

Kalaallit Nunaanni inuusuttut akornanni atugarissaarneq pillugu meeqqat
atuarsianni atuartut angajulliit akornanni 2011- mi misissuisitsineq

Cecilia Petrine Pedersen
Peter Bjerregaard

NAALAKKERSUISUT
GOVERNMENT OF GREENLAND

STATENS INSTITUT
FOR FOLKESUNDHED
SYDDANSK UNIVERSITET

**SIF-ip Kalaallit Nunaat pillugu allakkiaani nr. 24
Inuusuttuuneq nalorninartulik
Kalaallit Nunaanni inuusuttut akornanni atugarissaarneq pillugu meeqqat atuarfianni
atuartut angajullit akornanni 2011-mi misissuisitsineq
Saqqummiussaq 2.**

Cecilia Petrine Pedersen og Peter Bjerregaard

Copyright © Statens Institut for Folkesundhed, København 2012

Assiliartaliussanik issuaanernillu tigulaarineq, suminngaanneersuuneri ersarissumik nalunaarsimappata akuerineqarsinnaavoq. Allaaserisat, saqqummersitamik matuminnga eqqartuisut, nalunaarutiginnittut, issuaaviginnittut imal. innersuussisut, piginnittussaataasumut nassiunneqassapput.

Nutserisoq: Maybritt Lyng

Ilusilersuisoq: Susanne Brenaa Reimann

Saqqaa: Maria Lyng

Naqiterneqarfia: Rosendahls Schultz Grafisk a/s

Naqitertitat: 500

Saqqummersitaq Statens Institut for Folkesundhed-mut saaffiginninikkut
pineqarsinnaavoq:

Statens Institut for Folkesundhed

Syddansk Universitet

Øster Farimagsgade 5A, 2.

1353 København K

sif@si-folkesundhed.dk

www.si-folkesundhed.dk

Ilaqtariinnermut Kultureqarnermut Ilageeqarnermut Naligiissitaanermullu

Naalakkersuisoqarfik

Postboks 260

3900 Nuuk

ikinn@nanoq.gl

www.nanoq.gl

ISBN: 978-87-7899-233-8

Elektronisk ISBN: 978-87-7899-234-5

ISSN: 1601-7765

Siulequt

Inuusuttuuneq nalorninartulik taama qulequtserlugu nalunaarusiami matumani meeqqat atuarianni atuartut angajullit akornanni peroriatornermi inuuniarnermilu atukkat, inuunerissuseq peqqissuserlu eqqartorneqarput. Nalunaarusiaq Kalaallit Nunaanni inuusuttut akornanni atugarissaarneq misissuisitsinermik 2011-meersumik, 2004-imi inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermik nangitsisumik, tunngaveqarpoq. Misissuisitsineq inuusuttut ilaqutariinnerup iluani, ikinngutit akornanni atuariimmilu inuunerissusaannik paasisaqarfiuvoq, taamaasillunilu inuusuttut ulluinnarni inuunerannik takussutissiisunik pingaarnepaanik ilisimaarinnilersitsilluni. Inuusuttut inuunerissusaat, tarnimikkut peqqissusaat- imminut toqunnissamik eqqarsaateqartarneq, nakuuserneq, ilaqtutani qaniginerusani imigassamik ikiaroorntumilluunniit atorneqarnera, atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittakkat kinguaassiuutitigullu innarlugaaneq- ilanngullugit, nalunaarusiami sammeneqartut pingaarnersaraat. Nalunaarusiaq inuusuttuunerup nalorninartoqarneranut patsisaasunik ersersitsivoq peroriatornermilu atukkat oqimaatsut annertussusaannik qanorlu ittuunerinik, inuusuttullu ineriatornerminni inuunerissut inuunerliortulluunniit pillugit pingaarutilimmik ilisimaarinnilersitsivoq. Meeqqat inuusuttullu pillugit ilisimasat, HBSC-mik qulequtserlugu Kalaallit Nunaanni misissuisitsineq - inuusuttut peroriatornerminni atugaat artornarnerit, nalorninartorsiorfiunerusut inuusuttullu inuuniarnerminni atugaannit aallaavillit - nalunaarusiami matumani paasisanik nutaanik ilaneqarput. Misissuisitsinermut peqataaneq nammineq piumassutsimik tunngaveqarpoq peqataasullu kinaassusaat isertuunneqarmat, kikkuuneri paasineqarsinnaanngillat.

Inuusuttut akornanni inuunerissuseq pillugu naliliinermi uuttuutit assigiinngissutaasa paasinissaat, nalunaarusiami pingaarnertinneqarpoq. Assigiinngissutsit qitiutinnerisigut amerlanerussuteqartunit immikkoorteqartut takujuminarnerulerajupput. Paasisat naapertorlugit inuusuttut amerlanersaat inuunerissuupput, pitsaasumik ineriartorput, inuuniarnerminni atugaat pitsaasuupput timikkut tarnikkullu peqqissuullutik. Inuusuttulli amerlaqisut nalorninartorsiornerat oqimaatsunillu misigisaqarsimanerat nalunaarusiami uppersineqarportaaq.

Inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsineq inuusuttut, meeraanermiit dinersimasuunermit ikaarsaarnermi, qanoq inuuneqarnerannik paasisamasaqalersitsivoq. Killiffik taannaavoq inuunerup ilaa nammineeruleriartorfik, kinaassutsimik sunngorusunermillu sakkortunermik ineriartorfiusoq. Taama ukioqarneq- angajoqqaat ileqqunit avissaarniarnermik ilutinullu attaveqarnerup

sakkortunerulerneranik- taamaasillunilu inuttut inooqataanermi attaveqarnermilu nikerartumik inissisimanermik- sunnertiffiuvoq. Ikinngutigiiinnerup pingaassusia- inuusunneq pitsaasoq pillugu nalunaarusiap naggataani- inuusuttut namminneq oqaatigisaanni- ersarilluarpoq. Tamatuma nalaani inuusuttut meeqqat atuarianni atuarneq naammassingajalersarpaat, amerlanerillu ilaqqat ikinnutillu akornaniinneq toqqissisimanartoq qimallugu qinigassat, piunasaqaatit, periarfissallu arlallit isummerfigisussanngortarpaat. Ikaarsaariarneq taanna ajornakusoortut misigineqarsinnaasartoq, HBSC-mik qulequtserlugu 2010-mi misissuisitsinermi, inuusuttut ukioqqortusiartornertik ilutigalugu inuunermik naleqassusaanik naliliinerat- 15-iniit 17-inut ukiulinni ajornerpaajulluni- malunnaatilimmik apparnera uppernarsineqarpoq. Takkuuppullu nalunaarusiami matumani pineqartut.

Misissuinerit- atuartut angajullit inuunerissusaannut, pissusilersuutaannut peqqissutsimut sunniutilinnut peqqissusaannullu tunngasunut taaneqartunut, ataavartumik iliuuseqarnermut angusanillu nakkutillinermit pingaaruteqarnerisa saniatigut- misissuisitsinerit peqqissutsip, peroriartornermi atukkat pissusilersuutillu peqqissutsimut sunniutillit imminnut ataqatigiissinnaanerannik paasiniaanermi, periutsinik isumassarsianillu ineriartortitsinermit tunngavissiillutillu isumassarsisitsisuuppattaaq. Inuusuttut ineriartornerat pillugu misissuisitsinerit HBSC- millu qulequtserlugit misissuisitsinerit, paasissutissanik politikikkut anguniagassatut iliuusissatullu siunniussinermi ajornartorsiutinillu misissuisitsinermi paasisanut iliuuseqarfiginninnissamut- atuariannit -, kommuninit-, peqqinnissaqarfiup immikkoortuinit-, Naalakkersuisoqarfinit- kattuffinnillu ilisimatusaavigissallugit annertuumik atorfissalinnik pilersitsipput. Nalunaarusiap matuma inunnik isumaginnittoqarfimmi-, peqqinnissaqarfimmi-, Naalakkersuisoqarfimmi kommuninilu pilersaarusiortunit-, meeqqat atuariannit ilinniarfiinillu-, ilinniagaqartunit allanillu Kalaallit Nunaanni meeqqanut inuusuttunullu tunngasunik soqutigisalinnit atornerqarnissaa neriuutigaarput.

Misissuisitsineq Ilaqutariinnermut, kultureqarnermut, Ilageeqarnermut Naligiissitaanermullu Naalakkersuisoqarfik, Paarisa, Peqqissutsimut Pitsaaliuinnermullu Aqutsisoqarfiup ataani innuttaasut peqqissusaat pillugu ilisimatusarfik kiisalu Naalagaaffiup innuttaasut peqqissusaannik ilisimatusarfiata/Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet-ip ataani Kalaallit Nunaanni peqqissutsimut ilisimatusarfik suleqatigalugu ingerlanneqarpoq.

Nalunaarusiaq ilisimatusarnermi assistentimit Cecilia Petrine Pedersen-imit ilisimatuumillu Peter Bjerregaard-imit aqqissuunneqarpoq suliniummullu suleqataasunit allanit makkuusunit suliarineqarluni: ilisimatusartoq Nina Odgaard Nielsen,

ph.d.-nngoriaq Inger Katrine Dahl-Petersen, ph.d.-nngorniaq Christina Viskum Lytken Larsen, ilisimatusarnermi suleqataasoq Ingelise Olesen ilinniartuq Camilla Budtz. Susanne Brenaa Reimann ilusilersorneranut akiusussaasuvoq Maybritt Lyngelua qallunaatuumiit kalaallisut nutserisuulluni.

Inuusuttut misissuisitsinermi peqataanermikkut inuusuttuunerup sukutsitaanik tamanik misissuisitsinermi ersersinneqartunik pingaarutilimmik paasisimasaqalersitsisut assut qutsavigerusuppavut. Qutsavigaavuttaaq atuarfinni pisortat attaveqarfiillu paasisuttissanik katersinermi annertuumik saaffigiuminarlutillu ikiuukkumassuseqartut. Illoqarfinni arfineq marlunni iliuuseqarnissamut piareersimasut misissuisitsinermut soqutiginninnermik piumasutsimillu annertuumik takutitsisut kiisalu Meeqqanut Inuusuttunullu oqarasuaammi sulisut, misissuisitsinermut atatillugu inuusuttunut ikiuunnissamut piareersimasut immikkut pingaarutilittut qutsavissaraagut. Taamatuttaaq Karin Helweg-Larsen Helmer Bøving Larsen-ilu immersugassami apeqqutinik suliaqarnermi pitsaasumik pingaarutilimillu siunersioqatigiinneq pillugu annertuumik qutsavissaapput. Misissuisitsineq Ilaqutariinnermut, Kultureqarnermut, Ilageeqarnermut Naligiissitaanermullu Nalakkersuisoqarfimmit Naalagaaffiillu innuttaasut peqqissusaannik ilisimatusarfianit/Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet-imit aningaasaliiffiqineqarpoq, Peqqissutsimut Pitsaaliuinnermullu Aqutsisoqarfiup ataani Peqqissutsimut Ilisimatusarfik PAARISA nalunaarusiap nutserneqarneranut aningaasaleeqataavoq.

Cecilia Petrine Pedersen & Peter Bjerregaard

Ujarliutit

Siulequt.....	3
Eqikkaaneq.....	9
1. 2011-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuineq.....	21
1.1 Tunuliaqutaq siunertarlu	23
1.2 Inuusuttut akornanni atugarissaarneq pillugu 2011-mi misissuisitsineq.....	26
1.3 Suliniut ataatsimut isigalugu pilersaarusionerq ilisimatusarnermilu periusaasoq	27
1.4 Atuarfiit atuartullu misissuisitsinermi peqataasut.....	33
1.5 Inuusuttut inuttut atugarisaat innuttaasullu katitigaaneranni inissisimanerat..	37
1.6 Nalunaarusiap atuarnissaanut paasissutissiineq	40
2. Inooqatigiit akornanni inuunerissuseq tarnikkullu peqqissuseq	43
2.1 Inuttut inooqataanermi attavigisat atuarfimmilu ingerlalluarneq	47
2.2 Tarnikkut peqqissuseq.....	54
3. Inuusuttut qanigisaasa akornanni nakuuserarnerit aaqqiagiinnginnerillu	73
3.1 Ajortisaarineq.....	78
3.2 Angerlarsimaffimmi aaqqiagiinnginnerit.....	81
3.3 Ilaqtariinni nakuusertoqarneranut isiginnaartuuneq.....	89
3.4 Aappariit aaqqiagiinngittarnerat.....	92
3.5 Angerlarsimaffiup avataani nakuuserneq	94
3.6 Nakuuserneq toqqissisimanginnerlu.....	94
4. Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarligeaneq	97
4.1 Inuusuttut atoqateqartaleqqaarnermut atatillugu misilittagaat	104
4.2 Ilutinit inersimasunillu kinguaassiuutitigut innarligeaneq	108
5. Inuusuttut qanigisaanni atornerluineq	125
5.1 Ilaquttat qanigisat akornanni atornerluinerup annertussusaa	130

5.2 Ilaquttat qanigisat akornanni imigassamik atornerluineq	132
5.3 Ilaquttat qanigisat akornanni hashimik ikiaroorunartunilluunniit allanik atornerluineq	135
5.4 Ilaquttat qanigisat akornanni aningaasanoornermut nakkaassimaneq.....	137
6. Peqqissuseq	141
6.1 Peqqissutsikkut imminut naliliivigineq.....	144
6.2 Atuanngitsoortarneq napparsimasarnerlu	146
6.3 Anigugassaannigitsunik peqiilliuuteqarneq	147
6.4 Oqimaappallaarneq pualavallaarnerlu	148
6.5 Nammineq timimut isiginnineq	150
7. Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit	153
7.1 Timip atornera	157
7.2 Tupatorneq, imigassaq, hashi naamaarnerlu.....	161
8. Meeraaneq inuusuttuunerlu pitsaasoq pillugit inuusuttut oqaaserisaat.....	175
8.1 Ammasuuneq oqaloqatigiinnerlu	178
8.2 Inoqatinut attaveqarneq	180
8.3 Ilinniagaqarneq ilitersorneqarnerlu	183
8.4 Timi atorlugu inuuneq – silamiinneq timersornerlu	184
8.5 Imigassaq sumiginnagaanerlu	186
8.6 Sunngiffimmi neqeroorutit saaffiginniffissallu.....	188
Najoqqutarisat	193
Ilanngussat	205

Eqikkaaneq

Cecilia Petrine Pedersen

Kapitali 1 – 2011-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuineq

Nalunaarusiami matumani Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2011-mi misissuisitsinerimi paasisat saqqummiunneqarput. Inuusuttut 15-inik taakkulu sinnerlugit ukiullit illoqarfinni arfineq marlunni 9. klassini 10.klassinilu atuartut 481-it misissuisitsinerimi peqataapput. Peqataasut Kalaallit Nunaanni meeqqat atuarfianni klassini taakkunani atuartut affangajaattut amerlatigalutik 81%-iupput. Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2011-imi misissuisitsineq Naalagaaffiup innuttaasut peqqissusaannik ilisimatusarfiata/Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitetip ataani -Kalaallit Nunaanni peqqissutsimut Ilisimatusarfik suleqatigalugu - 2011-imi upernaakkut ingerlanneqarpoq, Kalaallit Nunannilu inuusuttut inuunerissusaannik 2004-mi misissuisitsinermit nangitsisuulluni. Misissuisitsinerimi matumani tarnikkut peqqissutsip inuunerissutsillu annertunerusumik sammineqarnerat, 2004-mi misissuisitsinermit allaassutaavoq. Misissuisitsineq Ilaqutariinnermut, Kultureqarnermut, Ilageeqarnermut Naligiitsitaanermullu Naalakkersuisoqarfik PAARISAlu suleqatigalugit ineriartortinneqarpoq. Misissuisitsineq 2004-mi misissuisitsinermik Nunanilu Avannarlerni ataatsimoorussamik immersugassamik, ilisimatusaqatigiinnit Nunani Avannarlerni pinerluttaalisitsinerimi siunnersuisoqatigiit ataani inississimasumit 2007-imi inerisaakkamik tunngaveqarmat, Kalaallit Nunaanni paasisat, qallunaat finskillu misissuititsinerinit paasisanut arlalitsigut assersuunneqarsinnaalerput.

Meeqqat atuarfianni atuartut angajullit akornanni timikkut tarnikkullu peqqissutsimut inuunerissutsimullu uuttuutit arlallit taakkulu qanoq agguataarsimanerisa nassuiarnissaat, misissuititsinerimi siunertaavoq. uuttuutit tassaapput tarnikkut peqqissuseq inuunerissuserlu, kinguaassiuutitigut innarliinerit, nakuuserfigitinneq nakuusertunillu isigisaqarneq, qanigisat atorerluisuunerat, timikkut peqqissuseq peqqissuunissarlu anguniarlugu pissusilersuutit. Nalunaarusiami matumani inuusuttut inuunerissusaannik peqqissusaannillu tamakkiisumik qulaajaanissaq siunertaanani, inuusuttulli peroriartorneranni immikkut sanngiissutaalersartut qitiutinneqarput. Taamaasillutik inuusuttut peroriartornerminni atugaat inuunerissusaannut immikkut kinguneqarnerlutitsinnaasut, nalunaarummi salliullugit sammineqarput. Misissuisitsineq meeraanermi inuusuttuaraanermilu kinguaassiuutitigut timikkullu innarliisarnepur annertussusaannik, qanoq ittuuneranik kingunerluutaasinnaasunillu

erseqqissaanikkut, pingaarutilimmik sammisaqarpoq. Nalunaarusiaq meeqqat inuusuttullu inuunerissusaat peqqissusaallu pillugit innuttaasunik misissuitsinerni allani ilisimasanut ilassutaavoq.

Misissuitsinermi immikkoortut qulaaluat sammineqartut tassaapput: 1) inuttut atukkat innuttaasullu katitigaanerat, 2) inuttut inooqataanermi attavigisat, 3) atuarneq, 4) pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutsillit, 5) timikkut tarnikkullu peqqissuseq inuunerissuseq imminut toqunniartuunermet apeqqutit 6) inuusuttut qanigisaanni imigassamik ikiaroonartumilluunniit atonerluisoqarnera, 7) ilutinin ersimasunillu atoqateqarnikkut misilittakkat, 8) angerlarsimaffimmi tamatumalu avataani aaqqiagiinnginnerit nakuusernerillu 9) Kalaallit Nunaanni ullumikkut inuusuttuunerup pitsaaqutai kiisalu meeqqat inuusuttullu inuunerinnerulernissaannut aqutissat suunersut pillugit.

Kapitali 2 – Inooqatigiit akornanni inuunerissuseq tarnikkullu peqqissuseq

Kapitali inuusuttut inuttut inooqataanermi inuunerissusaannut tarnikkullu peqqissusaannut patsisaasunut pingaarutilinnut, inuunerullu assigiinngitsutigut inuuffigineranut paasisimasaqalersitsivoq. Kapitali inuusuttut inuunerissusaannik-namminneq misigissusaat inuunerissutsiminnik tarnikkullu peqqissutsiminnik naliliinerat naapertorlugu- kiisalu qanoq isillutik ilaqqutat, ikinngutillu akornanni atuarfimmillu atassuteqarlutillu iliuuseqartarnerannik paasisaqtitsivoq.

Inuusuttut amerlanersaasa inuttut amerlasuunik pitsaasunillu inoqatinut attaveqarnerat, misissuinerup uppersivaa. Inuusuttut amerlanersaat amerlasuunik ikinngutigilluagaqarput, affangajaallu ullut tamaasa atuareernerminni ikinngutiminnik atuaqatiminnilluunniit ilaqartarput, taamaakkaluaq inuusuttut amerlaqisut kissaatiginngisaminnik ilaanikkut akulikitsunilluunniit kiserliortutut misigisimasarput. Inuusuttut nunaqarfimmi peroriartortut illoqarfimmi peroriartortunut sanilliullugit kissaatiginngisamik kiserliortutut misigisimagajunnerupput. Inuusuttut tallimaagaangata sisamat, inersimasumik ilutiminnillu minnerpaamik ataatsimik, allanut tusarliukkumangisaminnik oqaloqateqarnissaq ajornartorsiutiginnigilaat. Inuusuttut 5%-ii inersimasunik ilutinilluunniit ajornartorsiutiminnik, ernumassutiminnik aliasuutiminnilluunniit oqaloqateqarnissaq ajornartorsiutigaat taamaammallu immikkut sanngiissuteqartunut ilaallutik. Inuusuttut kissaatiginngisamik kiserliortutut misigisimasut inuusuttunut kiserliortutut misigisannigitsunut sanilliullugit, inersimasunut attaveqarnermut ajornartorsiuteqarajunnerupput. 2004-mi inuusuttut inuunerissusaat

pillugu misissuisitsinermut sanilliussinermi, ajornartorsiutit angajoqqaanut oqaloqatiginnissutiginnissaat niviarsiaqqanut ajornannginnerulersimasoq-nukappiaqqanili taamaanngitsoq- paasisat takutippaat. Inuusuttut pingasuugaangata marluk atuarnerminnik nuannarinnittuunerisigut tallimaagaangatalu sisamat klassimi atuaqatiminnut attaveqarluartuunerisigut, amerlanersaasa atuarfimmi ingerlalluarnerat, misissuisitsinermi uppersineqarpoq.

Inuusuttut inuunerissusaat – peqqissusaallu inuusuttut namminnek tarnikkut peqqissutsiminnik-, ernumassuteqarnermut nikallungassuteqarnermullu ersiuteqarnerminnik-, imminut toqunniartuunerminnik kiisalu imminut ajoquserniartuunerminnik naliliinerisigut ersersinneqarpoq. Inuusuttut nukappiaraagunik niviarsiaaraagunilluunniit sisamaagaangamik pingasut tarnikkut peqqissusertik pitsaasutut pitsaalluinnartutulluunniit nalilerpaat, tamannalu imminut toqunniartuunermut, tarnikkullu ajornartorsiuteqarnermut- nukappiaqqanut sanilliullugit niviarsiaqqanit nalunaarutigineqarajunnerusumut allaassutaavoq. Taamatuttaaq nukappiaqqanut sanilliullugit niviarsiaqqat ernumanermut nikallunganermullu ersiutinik nalunaaruteqarajunnerupput, nukappiaqqalli 2004-mut sanilliullugit 2011-mi ersiutaat amerleriarsimapput. 2004-mi paasisanut sanilliussinermi niviarsiaqqat akornanni imminut toqunnissamik eqqarsartut affaannanngorsimapput imminullu toqoriartut ikileriangaaatsiarsimallutik. Niviarsiaqqat akornanni imminut toqoriartut ikilismagaluit suli amerlaqaat – nukappiaqqat quliugaangata ataaseq sinnilaarlugu niviarsiaqqallu sisamaagaangata ataaseq imminut toqoriarsimapput. Inuusuttut sisamaagaangata pingasut arlaleriarlutik imminut toqoriarsimapput, imminullu toqoriarsimasut affangajaasa imminut toqoriarnertik allanut oqaatigisimangilaat. Inuusuttut imminut toqoriarsimasut amerlanersaat imminut toqoriarnerminni aalakooratilluunniit ikiaroorsimangillat. Inuusuttut imminut toqunniartut amerlasuut pisortaarfimmut attaveqanngisaannartuunerat kisitsisittaaq uppersivaat, taamaammat inuusuttut tassauna sanngiiffeqartut imminut toqunniartuusinnaasut piaartumik nassaariniarnissaasa pisariaqarnera erseqqissaavigineqarpoq. Imminut toqoriarnermut inuusuttut namminnek tunngavilersuutaat tassaapput sumiginnagaaneq, allanut attaveqarniarnermik ajornartorsiuteqarneq, inunnik imminnut pingaarutilinnik atassuteqarfissanik amigaateqarneq, tamatumalu nassatarisaanik inuunerliorneq minnerunngitsumillu kiserliorneq. Inuusuttut imminut toqoriarnernannut nassuiaat pingarneq alla tassaavoq, inunnik toqukkut qimagussimasunik -pingaartumik asasanik imminut toqunnikkut annaasanik- maqaasineq takorusuinerlu. Taamaasillutik inuusuttut qanigisaminni imminut toqunniartoqarneranik misigisaqarsimasut imminut toqunniartunngorsinnaanerunerat, inuusuttut nassuiaataasa uppersivaat. Kalaallit Nunaanni imminut toquttartut amerlanerujussui patsisaallutik amerlanerit imminut toqussimasumik nalunngisaqarput. Taamaasillutik 2004-mi misissuisitsinermi paasisat

assigalugit, inuusuttut sisamaagaangata pingasut imminut toqussimasumik nalunngisaqartarput.

Imminut ajoquserniartuuneq siornatigut Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik misissuisitsinerni imminut toqunniarnermut tunngatinnagu atituumik misissuivigineqarsimangilaq. Inuusuttut sisamaagaangata ataaseq inutsiarlugu piaaraluni imminnut ajoqusersimasoq, amerlaqisulli imminut toqunniartuunngitsut, misissuinerup matuma takutippaa. Inuusuttut akornanni immikkut sanngiifillit piaaralutillu imminnut ajoquserniartuunerartut akornanni, nukappiaqqat sisamaagaangata ataaseq niviarsiaqqallu pingasuugaangata ataaseq imminut toqoriarsimasoq, misissuinerup paasinarsisippaa.

Kapitali 3 – Inuusuttut qanigisaasa akornanni nakuusernarnerit aaqqiagiinnginnerillu

Inuusuttut inoqatinut attaveqarniarnerisa ajornartorsiutitaqaqisut inuunerliulersitsisinnaasut imal. inuunerliornermut patsisaasut, kapitalimi matumani pineqarput.

Kapitali - timikkut tarnikkullu nakuusernerit, Inuusuttunit misigineqartut, peqataaffigineqartut isigisallu amerlassusaannik qanorlu ittuunerinik assigiinngiaartumik paasisaqarfiuvoq. Inuusuttut atuarfimmi akuereqatigiinermik tungiueqatigiinermillu amigaateqarnermut ersiutitut, ajortisaarnermut tunngatillugu misigisaat, aallaqqaasiullugit ersersinneqarput. Tamatuma kingorna, angerlarsimaffimmi tamatumalu avataani oqaatsit atorlugit aaqqiagiinnginnermiit nakuuserfigineqarnermut nakuusernermulluunniit isiginnittuunermit- tamatigungajak aaqqiagiinngissuteqarnermik aallaaveqartumut- isumaqatigiinnginnerit aaqqiagiinnginnerillu iliuseqarfigineri pillugit inuusuttut misigisaat, ersersinneqarput.

Inuusuttut amerlanersaat ajortisaarisuunatillu ajortisaarneqartanngillat, taamaakkaluaq inuusuttut quliugaangata ataaseq ajortisaarneqartarpoq ajortisaarisarlunuunniit. Niviarsiaqqanut sanilliullugit nukappiaqqat procentinngorlugit amerlanerusut ajortisaarisarput. Inuusuttut amerlanersaasa ukiup kingulliup ataatsip ingerlanerani angajoqqaat oqqattut- imal. angerlarsimaffimmi nalinginnaasumik aaqqiagiinngittarneq misigisimangilaat. Inuusuttoqartorli (13%) ullut tamakkiallugit sapaatip akunneranulluunniit ataasiarlutik oqqattartunik angajoqqaalinnik, inuusuttullu arfiniliugaangata ataaseq angajoqqaamit minnerpaamik ataatsimit nakuuserfigineqarsimasoq, misissuinerup takutippaa. Inuusuttut quliugaangata ataaseq angajoqqaamit

minnerpaamik ataatsimit sakkortuumik timikkut nakuuserfigineqar-simavoq, inuusuttullu angerlarsimaffimmi nakuusertoqarneranik isigisaqartarneq pillugu apeqqummut akissuteqarsimasut sisamaagaangata ataaseq sinnilaarlugu, anaanartik nakuuserfigineqartoq isigisimavaat. Nukappiaqqanut sanilliullugit niviarsiaqqat procentinngorlugit amerlanerusut angerlarsimaffimmi nakuuserfigineqartarput, aaqqiagiinnginnerit akuusarlutik isiginnittuusarlutilluunniit. Akerlianik 2004-miit 2011-imut nukappiaqqat angerlarsimaffimmi aaqqiagiinnginnerit nakuusernertallit pillugu nalunaarutaat ikilerarsimapput. Inuusuttut sisamaagaangata ataatsip angerlarsimaffiup avataani nakuuserneq misigisaqarfisimavaa inuusuttullu - procentinngorlugit niviarsiaqqat nukappiaqqanit amerlanerusut- arfiniliugaangata ataatsip nakuuserfigitinnissi ernumassutigaa. Taamaasillutik angerlarsimaffimmi aaqqiagiinnginnerit nakuusernerillu inuusuttut inuunerliornerannut pingaarutilimmik inissisimanagerat, misissuisitsinermi paasisat ersarissumik takutippaat. Taamatuttaaq inuusuttut sisamararterutaasa angerlarsimaffimmi nakuuserneq misigisimammassuk, tamanna angerlarsimaffiup avataani nakuusernerit inuiaqatigiinni nalinginnaasumik unammilligassaanerannik takutitsivoq. Pingaartumik ilaqutariinni timikkut tarnikkullu nakuuserarneq pitsaaliorniarlugu suliniuteqartuartaqarnissaaq, misissuititsinerup takutippaa.

Kapitali 4 – Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarligaaneq

Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat- ilutininik atoqateqarnermut tunngatillugu kissaatigisamik kissaatiginngisamilluunniit misilittagaqarneq, kiisalu inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarneq, kapitalimi matumani ersersinneqarput. Taamaasillutik inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu pissusilersuutaat inuunerissusermut sakkortuumillu inuunerliuuteqarnermut attuumassuteqarsinnaasut misilittagaallu, kapitalimi pineqarput. Kapitalimi inuusuttut ilutiminnut asannileqqaarnerat ilutiminnillu atoqateqaaqqaarnerat aallarniutaapput, malitsigalugit kinguaassiuutitigut innarliinerit taakkulu qanoq ittuunerat, inuusuttut ilutiminnik kissaatiginngisamik atoqatigiinnermut atatillugu misilittagaat inersimasunillu kinguaassiuutitigut attaveqarsimanagerat tunngavigalugu ersertitsineq.

Inuusuttut tamangajammik asannilerneq misigisimavaat amerlanerillu peeraqarput peeraqarsimallutilluunniit. Inuusuttut peeraqartut peeraqarsimasulluunniit pingasuugaangata marluk sinnilaarlugit- niviarsiaqqat nukappiaqqanit amerlanerusut - atoqateqaaqqaarsimasuupput. Nukappiaqqat niviarsiaqqanut sanilliullugit amerlanerusut peeqqaminnik atoqateqaaqqaarnerminni atoqatigiinnissamut piareersimanagerarput. Nukappiaqqat 9%-ii niviarsiaqqallu 21% -ii minnerpaamik ataasiarlutik ilutiminnik imal.

annerpaamik ukiunik tallimanik angajullermik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagaqarput. Inuusuttut amerlanersaat kissaatiginngisamik atoqateqaqqaarnermi, atoqatigineqarsinnaanermut ukiui (15) inuupput. Inuusuttut misigisaminnik kinguaassiuutitigut innarliinertut naliliinerat, atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittakkap qanoq imaannaanngitsiginera ilutigalugu annikilliarporpoq. Inuusuttut iluteq kinguaassiuutitigut innarliisoq peerarinerarajunneruaat ikinngutiginerarajunnerullugu imal. inuk allaanerarlugu, inuusuttulli attorneqaratik atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaqarnerartut, attorneqarlutillu atoqatigiinnertaqanngitsumik misilittagallit tamarmik, kinguaassiuutitigut innarliisoq ilaquataanerarpaat ilaquatariinnulluunniit ikinngutaanerarlugu.

Inuusuttut akornanni niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit procentinngorlugit amerlaneroqisut, inersimasunik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittakkat pillugit apeqqutinut akissuteqartut akornanni, 17%-it 15-iliitinnatik inersimasumik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagaqarput imal. inersimasumit kinguaassiuutitut tunngasumik attavigineqarsimapput. Inuusuttut inersimasunik kinguaassiuutitigut attaveqarsimaneq pillugu apeqqummut akissuteqartut akornanni 12,7 %-it minnerpaamik ataasiarlutik timi attornagu kinguaassiuutitigut attaveqarsimapput 11,4 %-it atisat qaatigut attuatissimapput, 9,2 %-it atisaqaratik attuatissimallutik 10,7 %-illu inersimasumik atoqateqarsimallutik. Inuusuttut inersimasunik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut amerlanerit, atoqatigineqarnermi atoqatigineqarnissamut ukiui inuupput. Inuusuttut inersimasumik atoqateqarsimanerartut akornanni sisamaagaangata pingasut atoqateqarnerup nalaani 15-it inorlugit ukioqarput, taakkulu pingasuugaangata ataaseq inutsiarlugu 13-inik ukioqarpoq nukarliulluniluunniit. Inuusuttut inersimasumik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagallit amerlanersaasa (87%) pisoq kinguaassiuutitigut innarliinerarmassuk, tamanna pisup annertussusianik imaannaanngissusianillu naqissusiivoq. Inuusuttut amerlanersaasa kinguaassiuutitigut innarliisoq nalunngisarinerarpaat.

Inuusuttut amerlangaatsiartut kinguaassiuutitigut innarlerneqarsimasut misissuinerup ersersippaa. Inuusuttut ilutimit aamma/imaluunniit inersimasumit kissaatiginagu kinguaassiuutitigut attaveqarnermut misilittakkanut atatillugu, apeqqutinut akisimasut akornanni nukappiaqqat 9,4%-ii niviarsiaqqallu 32%-ii 15-nit inorlugit ukiullit nammineq kinguaassiuutitigut innarliinertut nalilerpaat. Taamaalliluni niviarsiaqqat 29%-ii nukappaqqallu 7,7%-ii nammineq kinguaassiuutitigut innarlerneqarsimasut naliliipput. Tamanna Qallunaat Nunaanni misissuinermut immikkoorutaavoq ersarisoq, tassani inuusuttut pineqaatissiissutaassinnaasumik kinguaassiuutitigut attaveqarnermut naliliinerat allaanerungaatsiarmat. Inuusuttut pineqaatissiissutaassinnaasumik

kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut nukappiaqqanit 1%-iinit niviarsiaqqanniillu 9%-iinit inarliisoqarsimaneranik naliliisimmamata. Kalaallit Nunaanni ukiuni kingullerni kinguaassiuutitigut innarliisernerup oqallisaanerulernera sammineqarnerulerneru assigiinngissummut nassuiaataasinnaavoq. Kalaallit Nunaannili meeqqanut kinguaassiuutitigut pinerlunnernut politiinut nalunaarutigineqartunut amerlaqisunut sanilliullugit- inersimasunillu kinguaassiuutitigut innarligaanerit qanoq ittuuneri apeqqutaallutik- Kalaallit Nunaanni inuusuttut atoqateqarnermut tunngatillugu misillitagaasa imaannaannginneruneri, kisitsisit taakku ilimanarsisippat. Taamaasillutik Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik 2011-imi misissuisitsinermi- siuliani misissuinerit paasisat uppernarsineqarput. Periaatsit assigiinngitsut atorlugit kinguaassiuutitigut innarliinerit pineqaatissiissutaasinnaasut amerlaqisut, inuusuttorpasuarmit kinguaassiuutitigut innarliinertut misigineqartut, kinguaassiuutitigut innarliisarneq pitsaaliorniarlugu pimoorussilluni iliuuseqarnissap suli annertuumik pisariaqarnera naqissuserpaat.

Kapitali 5 – Inuusuttut qanigisaanni atornerluineq

Inuusuttut ilaqutariit iluanni ataatsimik arlalinnilluunniit atornerluisulimmi peroriartortut amerlassusaat, kapitalimi matumani ersersinneqarpoq. Taamaasilluni inuusuttut qaniginerusani imigassamik, hashimik atornerluinermik aamma/imal. aningaasanoornermut nakkaassimanermik misigisaqarsimasut amerlassusaat ilaqutariinnilu kia atornerluisuusimanera, kapitalimi ersersinneqarpoq. Inersimasut atornerluinerisa meeqqat inuusuttullu inuunerannut kingunerluutaasa annertussusaat assigiinngitsorujussuusinnaapput, taamaammat inuusuttut imigassamik hashimillu atornerluisoqarneranut atatillugu toqqissisimannngissimanersut imal. inuusuttut isumaat naapertorlugu aningaasanoornermut nakkaassimaneq ilaqutariinnut arlaatigut ajortumik kinguneqarsimanersooq, kapitalimi ersersinneqarportaaq.

Inuusuttut affaat qanigisaminni ataatsimik arlalinnilluunniit atornerluisoqarneraarput. Nalinginnaasumik niviarsiaqqat nukappiaqqanit amerlanerusut ilaqtaminni atornerluinerit tamaasa akimorlugit atornerluisoqarneraarput. Angajoqqaat atornerluisuunerat inuusuttunut immikkut sanngiillititsisuuvoq. Niviarsiaqqat sisamararterutaat sinnilaartut nukappiaqqallu arfiniliugaangata ataatsip angajoqqaat minnerpaamik ataatsimik atornerluisuunerarpaat. Inuusuttut pingajorarterutaasa qanigisaminni imigassamik atornerluisoqarnera misigisimavaat, tallimararterutaasalu angajoqqaat imigassamik atornerluisuunerat misigisimallugu. taamaasilluni angajoqqaat ilaqtallu allat qaniginerusat akornanni imigassamik atornerluisoqarajunneruvoq, tamatumunnga tulliulluni hashimik atornerluineq kiisalu aningaasanoornermut nakkaassimaneq. Inuusuttut qanigisaanni atornerluinerup tamatumalu suunera, nunap

immikkoortuani sumingaanneersuuneq apeqqutaalluni assigiinngilaq. Inuusuttut ilaqtariinnit inuttut inooqataanikkut aningaasaqarnikkullu ajornartorsiutilinneersut procentinngorlugit amerlanerusut, ilaqtariinni imigassamik hashimillu atonerluisoqarneraapput. Inuusuttut sisamaagaangata pingasut angajoqqaamik akornanni imigassamik atonerluineraasut, atonerluinermut atatillugu toqqissisimanatik misigisimapput. Atonerluinerit nunap immikkoortuini annertuumik assigiinngissuteqarput. Inuusuttut qanigisaanni imigassamik atonerluineq nunap immikkoortuinut allanut pingasunut sanilliullugu Tunumi annertunerusoq, Kitaata qeqqani hashimik atonerluineq aningaasanoorermullu nakkaasimaneq annertunerusoq. Inuusuttut quliugaangata ataatsip - nukappiaqqanut sanilliullugit nivarsiaqqat procentinngorlugit amerlanerusut- angajoqqaat hashimik atonerluisuunerat misigisimavaat. Taamaasilluni Kalaallit Nunaanni politiit naatsorsueqqissaarnermi kisitsisaataat naapertorlugit haship aanngajaarniutitut annertuumik atugaanera, misissuineri uppersineqarpoq. Inuusuttut angajoqqaat akornanni hashimik ajornartorsiuteqarneraasut affaat, atonerluinermut atatillugu toqqissisimanatik misigisimapput.

Inuusuttut quliugaangata ataatsip- nukappiaqqanut sanilliullugit nivarsiaqqat procentinngorlugit amerlanerusut- angajoqqaat akornanni aningaasanoornermut nakkaasimaneq misigisimavaat. Aningaasanoornermut nakkaasimaneq ukiuni kingullerni inunnik isumaginninnermik suliallit pinaveersaartitsinermilu siunnersortit akornanni- pingaartumik angajoqqaat aningaasanoornermut nakkaasimanerannut atatillugu meeqqanik minnermik sumiginnaaneq erumassutaavoq. Inuusuttut pingajorarterutaat sinneqalaartut angajoqqaat aningaasanoornermut nakkaasimanerisa ilaqtariinnut kingunerluuteqarnera misigisimagaat, misissuisitsinerup takutippaa.

Inuusuttut ilarpassui atonerluisunik qanigisaqarlutik peroriartorput. Pingaartumik angajoqqaat akornanni atonerluisoqarnerani pinaveersaartitsinerup peqqissuunissarlu anguniarlugu siunnerfilimmik iliuuseqarnissap, ilaqtariinni atonerluinermut tunngatinneqarnissaata tunngavissaqarluarnera, Inuusuttut qanigisaminni atonerluisoqarneranut atatillugu erumassuteqarnerarnerisa toqqissisimannginerarnerisalu takutippaat. Atonerluineq ataatsimut isigalugu- imigassamik atonerluineq annertunersaavoq ilaqtariinnili assigiinngitsunik atonerluisut amerlaqimmata, atonerluineq tamaat ataatsimut isigalugu iliuuseqarnissap pingaaruteqassusaa naqissuserneqarpoq.

Kapitali 6 – Peqqissuseq

Inuusuttut namminneq peqqissutsikkut imminnut naliliivigerat naapertorlugu timikkut peqqissusaat, peqqissutsikkut ajornartorsiutit anigugassaangitsut, napparsimaneq pissutigalugu atuangitsoorneq, oqimaappallaarneq pualavallaarnerlu inuusuttullu timertik pillugu imminnut naliliivigerat, kapitalimi matumani pingaarnertut ersersinneqarput.

Kalaallit Nunaanni HBSC-mik qulequtserlugu meeqqat atuarianni atuartunik angajullernik misissuisitsinermisut qallunaallu inuusuttaasa akornanni, niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullutik, napparsimaneq pissutigalugu atuangitsoorajunnerupput peqqissusertillu ajornerusutut nalilivigalugu. Inuusuttut peqqissutsiminnik naliliineranni inuttut atukkat assigiinngissutaapput, inuusuttut ilaquataat pissarissaarnerujartortillugit, piqqissutsiminnik naliliinerat pitsanngoriartorpoq. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu peqqissutsiminnik naliliinerat 2004-miit 2011-imut allannguuteqarsimannigilaq. Inuusuttut tallimararterutingajaasa anigugassaangitsumik peqqiilliuteqarneq- isigisarlerneq nalinginnaanerutillugu tulliullugu tusillanneq kiisalu nukitsigut naggussatigullu ippiorneq oqaatigaat. Inuusuttut ikittuaraannaat tarnikkut peqqissutsiminnik ajornartorsiuteqarnerarput.

Inuusuttut sisamararterutaat sinnilaarlugit Body Mass Index (BMI) –namminneq angissutsiminnik oqimaassutsiminnillu nalunaarutaat naapertorlugit - naatsorsuinikkut oqimaappallaartut pualavallaartulluunniit oqaatigisariaqarput tamatumanilu nukappiaqqat niviarsiaqqallu nikinganeqanngillat. Nukappiaqqat akornanni 2004-miit 2011-imut oqimaappallaat pualavallaallu amerlerialaarsimapput. Inuusuttut amerlanersaasa timertik iluaraat tallimararterutaalli sinneqalaartut pualavallaarsoripput 13%-illu saluppallaarsoralutik. Nukappiaqqat niviarsiaqqanut sanilliullugit timiminnik naammagisimaarinninnerupput niviarsiaqqalli nukappiaqqanit arlaqarnerusut pualavallaarsoralutilluunniit saluppallaarsoripput. Taamaasillutik inuusuttut naammaannartumik oqimaassusillit akornanni, niviarsiaqqat tallimararterutaat nukappiaqqallu quliugaangata ataaseq pualavallaalaartutut pualavallaartutulluunniit imminnut nalilerput. Oqimaappallaat pualavallaallu akornanni niviarsiaqqat pingasuugaangata ataaseq sinnilaarlugu nukappiaqqallu pingasuugaangata marluk, timertik pissusissamisoortutut nalilerpaat. Taamaasillutik ataatsimut isigalugit niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit timiminnik isorinninnerupput.

Kapitali 7 – Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit

Inuusuttut pissusilersuutaat peqqissutsimut sunniutillit, kapitalimi matumani sammineqarput. Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit tassaapput ileqqut sammisallu inuusuttut peqqissusaannut sunniuteqartut, kapitalimilu matumani inuusuttut timiminnik atuinerat, imigassamut, tupatornermut, hashimut naamaarnermullu tunngatillugu ileqqutigut ersersinneqartut. Inuusuttut sisamararterutaasa missaat – nukappiaqqat niviarsiaqqaniit amerlanerusut- ullut tamakkiallugit sakkortuumik timigissartarput, amerlaqataallu sapaatip akunneranut minnerpaamik ulluni tallimani Inuusutissat pillugit Siunnersuisoqatigitiit ullut tamaasa minnerpaamik minutsini 60-ini timip aalatitarnissaanik innersuussutaa malippaat. Taamaakkaluaq inuusuttut ilarpassui ataatsimut isigalugit 2004-mi misissuisitsinermisut timiminnik atuinngitsutut taaneqarsinnaapput, taakkunanngalu amerlaqisut timi atorpallaarnagu sunngiffiminni sukisaarsaarusunnerupput. Inuusuttut timimik atuineranut timigissarnermullu ileqquinik missuineq, inuusuttut akornanni timi atorlugu inooriaaseqarnerup siuarsarneqarnissaa qitiutillugu sammineqartuarnissamik tikkuussivoq.

Niviarsiaqqat affaat nukappiaqqallu pingajorarterutaat sinnilaartut 2004-mi misissuisitsinermi paasisat assigalugit ullut tamakkiallugit tupatoruupput. Nukappiaqqat akornanni tupatorut 2004-miit 2011-imut amerleriarput. Niviarsiaqqat akornanni kingusinnerusukkut tupatuleqqaartarneq 2004-miit allannguutaavoq pitsaasoq. Inersimasut akornanni tupatornerup inuttut atugaqarnermut attuumassuteqarnera, ullut tamakkiallugit pujortartartut qanigisaasa pissarissaarnerujartornerat ilutigalugu ikiliartornerat, inuusuttut akornanni aamma atuuppoq.

Taamatuttaaq inuusuttut imigassartunngisaannartut amerleriarnerat 2004-miit 2011-imut allannguutaavoq pitsaasoq. Inuusuttut affaasa sinneri qaammammut ataasiarlutik qaqutiguuneruorluunniit iimigassartortarnerarput sisamararterutaallu imigassartunngisaannarlutik. Niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit imigassartorajunnerupput niviarsiaqqallu nukappiaqqanit amerlanerusut minnerpaamik ataasiarlutik aalakoorsimapput. Akerlianik nukappiaqqat niviarsiaqqanut sanilliullugit aalakoorsimapput. 9. klassimi atuartunut sanilliullugit 10. klassimi atuartut imigassartorneraqaat, inuusuttullu tallimararterutaat 14-iliitinnatik imigassartoqqaarsimallutik. Inuusuttut misissuisitsinermi matumani peqataasut, qallunaat inuusuttaannut sanilliullugit, qaqutiguuneruorlu imigassartorlutillu aalakoortarput.

HBSC-mik qulequtserlugu meeqqat atuarfiani atuartunik angajullernik misissuisitsinerimi kingullermi paasisat assigalugit, inuusuttut tallimararterutaasa hashimik pujortarneq misilissimavaat naamaarsimallutilluunniit. Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinerimi paasisanut sanilliullugit, kalaallit inuusuttaat qallunaat inuusuttaannit amerlanerusut hashimik pujortarneq misilittagaqarfigaat. Nunap immikkoortuini hashimik pujortarfiuallaanngitsuni naamaarniartoqarneruvoq. Inuusuttut hashimik naamaarnermillu misilittagaqarnerisa angajoqqaallu hashimik imigassamilluunniit atonerluisuunerisa aningaasanoornermulluunniit nakkaassimanerisa imminnut ataqatigiinnerat ersarippoq. Taamaasillutik inuusuttut minnerpaamik ataasiarlutik hashimik pujortarsimasut naamaarsimasulluunniit- hashimik imigassamilluunniit atonerluisunik angajoqqaallit- marloriaammik amerlanerupput. Tamatuma ilaqutariinni atonerluisulinni siusinaarluni pinaveersaartitsinissap, kiisalu inuusuttut imigassartoriaasaannut hashimillu atonerluinerannut atatillugu, ilaqutariit eqqarsaatigalugit pinaveersaartitsinissap pingaaruteqassusaa naqissuserpaa.

Kapitali 8 – Meeraaneq inuusuttuunerlu pitsaasoq pillugit inuusuttut oqaaserisaat

Kapitalimi matumani Kalaallit Nunaanni ullumikkut inuusuttuunerup pitsaaqutai pillugit inuusuttut namminneq eqqarsaatersuutaat, apeqqutillu uku marluk akissutaat tunngavigalugit, meeqqat qanoq isillutik pitsaanerusumik inuuneqalersinnaanerit saqqummiunneqarpoq:

Ullutsinni Kalaallit Nunaanni inuusuttuunerup suut pitsaaqutigai?

Meeqqat inuusuttullu pitsaanerusumik inuuneqalernissaat anguniarlugu qanoq iliuseqartoqartariaqarsoraajuk?

Inuusuttut akissutaat amerlasuut piviusorsioqaat inuusuttullu annertuumik uummammioqarnerannut uppersaataallutik. Inuusuttut akissutaat Kalaallit Nunaanni ullumikkut inuusuttuunerup pitsaaqutai pillugit paasinnittariaatsinik assigiinngitsunik arlalinnik imaqaraluit, pitsaanerusumillu inuuneqalernissamat unammilligassanik ajornartorsiutinillu arlaqartunik tikkuussigaluit, inuusuttut akissutaat arlalitsigut assigiissuteqarput.

Ullumikkut Kalaallit Nunaanni inuusuttuunerup pitsaaqutai pillugit inuusuttut namminneq oqaasiisa kiisalu meeqqat inuusuttullu inuunerinnerulernissaat pillugu siunnersuutaasa, inuunerissuunissamat nammineq akisussaaffeqarnermik inersimasullu

akisussaaffeqarnerannik, imaluunniit akisussaassuseqannginnerannik eqqarsaatersuuteqarnermik takutitsipput. Oqaaseqaatit nalinginnaasumik inuusuttut namminneq inuusogatiminnut tatiginninnerannut, oqaatiginnissinnaanerannut kiisalu ammasuunikkut oqaloqatigiinnikkullu ajornartorsiutiminnit aniguniarsinnaassuseqarnerannut uppersaataapput. Inuusuttut akissutaat - inuttut attavigisaqarnerup pitsaassusaanut, inuusuttunut amerlasuunut inuunerissutsimut annertuumik tunngaviullunilu pingaaruteqartumut, kiisalu inersimasunit ilinniartitaanerup ilitersorneqarnerullu pitsaasumik siunissaqarnermut aalajangiisutut, inuusuttunit amerlasuunit isigineqarneranut- uppersaataapput. Timi atorlugu inuuneq pinngortitarlu, inuusuttuunerup pitsaaqutaasut pingaarutilittut, inuusuttunit arlalinnit erseqqissaatigineqarpoq. Inuusuttulli oqariartuutaat - imigassamik atornerluinerup meeqqanillu sumiginnaanerup - amerlasuunillu tikkuarneqartut sunngiffimmi neqeroorutit annertusarneqarnissaannik pisariaqartitsinerup ajornartorsiornermilu amerlanerusunik saaffissaqarnissap - inuusuttunit inuiaqatigiinni unammilligassaasorineqarnerannut uppersaataapputaaq. Meeqqat inuusuttullu inuunerinnerulernissaat qulakkeerniarlugu oqariartuutit- angajoqqaat, pisorta qarfiit, politikerillu meeqqat inuusuttullu oqariartuutaannik tusaaniarnerunissaannik kajumissaarutininik imaqarput.

2012-imi meeqqat pisinnaatitaaffii pillugit sullissivimmik (MIO) pilersitsinikkut, kalaallit meerartaat inuusuttaallu, FN-ip meeqqat pillugit isumaqatigiissutaata Kalaallit Nunaannut tamakkiisumik atuutsinneqarnissaata qulakkeerneqarnissaa anguniarlugu, meeqqat illersuisoqalerlutillu siunnersuisoqalerput. Taamaasillutik Kalaallit Nunaanni meeqqat inuusuttullu oqariartuutaannik apuussisartussamik pilersitsisoqarpoq. Inuusuttullumi namminneq oqariartuutaat ilaatigut kapitalimi matumani oqaatigineqarput.

1 2011-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuineq

- 1.1 Tunuliaqutaq siunertarlu
- 1.2 Inuusuttut akornanni atugarissaarnerat pillugu 2011-mi misissuisitsineq
- 1.3 Suliniut ataatsimut isigalugu pilersaarusioneq ilisimatusarnermilu periusaasoq
- 1.4 Atuarfiit atuartullu misissuisitsinermi peqataasut
- 1.5 Inuusuttut inuttut atugarisaat innuttaasullu katitigaaneranni inissisimanerat
- 1.6 Nalunaarusiap atuarnissaanut paasissutissiineq

1. 2011-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuineq

Cecilia Petrine Pedersen

1.1 Tunuliaqutaq siunertarlu

Inuusuttuuneq nalorninartulik taama qulequtserlugu nalunaarusiami meeqqat atuarfianni atuartut angajullit akornanni misissuisitsinermit kingullermi – Kalaallit Nunaanni Inuusuttut akornanni atugarissaarneq pillugu misissuisitsinermit 2011-imeersumi paasisat saqqummiunneqarput. Misissuisitsinermit 2004-mi paasisat nangillugit malittarineqarput taamatullu meeqqat inuusuttullu inuunerillutik inuunerliorlutilluunniit ineriartornerannut patsisaasut pingaarutillit malittarineqarlutik.

Kalaallit Nunaanni imminut toquttartut amerlavallaarujussuarnerat inuusuttut akornanni inuunerliornermik ersersitsisoq, inersimasut akornanni misissuisitsineq- politiillu nalunaarusiaat naapertorlugit, kinguaassiuutitigut innarliinerit nakuusernerillu amerlaqisut, Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2004-mi misissuisitsinermit tunuliaqutaapput. Patsisaasut taakku, meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarnermut attuumassuteqarnerat, ilisimatusarnikkut paasineqarpoq. Meeraanermi angerlarsimaffimmi nakuusernerit kinguaassiuutitigullu innarliinerit misissuisitsinermit amerlaqisuni- Kalaallit Nunaannissaq- inuunerup sinnerani timikkut tarnikkullu peqqiilliulernermit, tamatumungalu atatillugu imminut toqunnissamik eqqarsarnermut imminullu toqoriartarnerit, annertuumik attuumassuteqarnerat takutinneqarpoq. Inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2004-mi misissuisitsinermit, inuusuttut namminneq meeraanermi misigisaat naapertorlugit oqimaatsunik atugaqartut qanoq amerlatiginerisa ersersinnissaannik pisariaqartitsineq, meeqqat inuusuttullu kinguaassiuutitigut innarligaasarnerat, nakuuserfigineqartarnerat imigassamillu atornerluinerup kingunerinik misigitinneqartarnerat pillugu, ersarissumik paasisaqarnissaq tunuliaqutaavoq. Atuartut 15-iniit 2004-mi misissuinerup inuusuttut nammineq meeraanerup nalaanni atukkaminnik naliliinissaat siunertaraa, saniatigullu inuusuttut kinguaassiuutitigut innarlernerqartarneranut imminullu toquttarnermut tunngasunik ersarissumik paasisaqarnissaq. inuusuttut 17-inut ukiullit akornanni kinguaassiuutitigut innarligaasut imminullu toqunnissamik eqqarsaatilli amerlaqisut, Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2004-mi misissuisitsinerup takutippaa (1). Taamaattoqarnera SFlp ”Kalaallit Nunaanni meeqqat” taama

qulequtsikkamik misissuisitsinerani (2) SIF-illu innuttaasut peqqissusaannik 2005-imiit 2009-mut misissuisitsinerani uppersarsineqarpoq- inersimasut akornanni meeraanermi kinguaassiuutitigut innarligaasimasut taamatuttaaq amerlatigaat (3).

Meeqqat kinguaassiuutitigut allatigullu innarligaasinnaanerat, inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinerup siulliup kingorna, annertuumik eqqumaffigineqalerpoq. Meeqqat inuusuttullu sumiginnagaasut, kinguaassiuutitigut allatigullu innarligaasut amerlaqisut ikilisinniarlugit, politikikkut annertuumik sammineqalerput. Innuttaasut peqqissuunissaat anguniarlugu suliniummi Inuunerittami 2007-2012-imut atuuttumi kinguaassiuutitigut innarliisarneq nakuusernarnerlu pillugit- pitsaaliuineq siunnerfigalugu- suliniartoqarpoq; PAARISA nakuusernarneq kinguaassiuutitigullu innarliisarneq pitsaaliorniarlugit isumassarsiorfissamik 2008-mi suliaqarpoq; Kinguaassiuutitigut innarliisarneq pillugu 2006-imi 2007-imilu nuna tamakkerlugu paasissutissiinerit ingerlanneqarput. Nammineq piumassutsimik meeqqat inuusuttullu akornanni inuunerissutsip patajaallisarneqarnissaa anguniarlugu suliniuteqartoqarneragut, inuiaqatigiinni inuinnartut inuuneq patajaallisinneqarpoq. Peqqissuunissaq pitsaaliunerlu anguniarlugit meeqqat inuusuttullu iliuuseqarfigineqarnissaa, ukiuni kingullerni annertuumik pingaartinneqarpoq Naalakkersuisunilu siunissaq ungasinnerusoq isigalugu, meeqqanut inuusuttunullu iliuusissanik 2011-imi siunniussisoqarneragut ilaqutariinillu sanngiiffilinnik siusinaarluni iliuuseqarfiginninnermut ukkassinerup annertusineqarneragut, tullerriiaarnermi pingaarutilimmik inissinneqarluni, saniatigullu meeqqat pisinnaatitaaffiannik pilersitsineq MIO, tamanna FN-ip meeqqat pisinnaatitaaffii pillugit isumaqatigissutaat tamakkiisumik Kalaallit Nunaanni pilersinneqarnissaa.

Inuusuttut namminneq misilittagaat- taamaammallu pissutsit massakkut tunuliaqutaasut- meeqqat inuusuttullu inuunerissusaat- aqutsinikkut nalunaarsuiffinni pissarsiasaanngitsut naapertorlugit, ilaqutariinnerup iluani, sunngiffimmi atuarfimmilu inuunerissutsimik paasisaqarnissaa, Kalaallit Nunaanni inuusuttut akornanni atugarissaanerat pillugu 2011-imi misissuisitsinermi siunertaavoq. Meeraanermi inuusuttuaraanermilu kinguaassiuutitigut nakuusernikkullu innarligaasarnerup annertussusaa, qanoq ittuunera kingunerluutaasinnaasullu erseqqissaavigineqarnissaa, misissuisitsinermi pingaartutut qitiutinneqarputtaaq. 2004-miit 2011-imut pisut malinnaavigalugit, Kalaallit Nunaanni meeqqanik inuusuttunillu kinguaassiuutitigut innarliisarnerup nakuuserfiginnittarnerullu iliuuseqarfigineqarnerisa nanginneqarnissaanut tunngavissiiinissaaq siunertaavortaaq. Misissuisitsinertaaq Kalaallit Nunaanni inuusuttut akornanni ineriartornermi atukkat tarnikkullu peqqissuseq pillugu

ilisimatusaqqinnissamut tunngavissiivoq, inuttullu akiuussinnaassuseqarnerup tamatumunnga pingaaruteqassusaa naliliivigalugu.

Meeqqat atuarianni atuartut angajullit timikkut tarnikkullu peqqissusaannik inuunerissusaannillu naliliinermut uuttuutit- atorneqarnerisalu nassuiaateqarfiginissaat-nalunaarusiami siunertaavoq. Naliliinermi tarnikkut peqqissutsimut, inuunerissutsimut, kinguaassiuutitigut innarligaanermut, nakuuserfigineqarnermut nakuusertunillu isigisaqartarnermut, qanigisat ikiaroonartumilluunniit atonerluisuunerannut, timikkut peqqissutsimut pissusilersuutinullu peqqissutsimut sunniutilinnut uuttuutit, nassuiaammi pineqarput. Inuusuttut inuunerissusaannut peqqissusaannullu tunngatillugu sunik tamanik qulaajaanissaq nalunaarummi siunertaanngilaq, inuusuttulli ineriartornerminni sanngiiffiginerusinnaasaannik misissuinerulluni. Nalunaarummi qitiutinneqartut tassaalerput pingaartumik meeqqat inuusuttullu inuunerissusaannut immikkut kinguneqarnerlutsisisinnaasut. Nalunaarusiaq meeqqat inuusuttullu inuunerissusaat peqqissusaallu, innuttaasunik misissuisitsinerni allani ilisimasanut tapertaavoq (2;6).

Peqqissutsip nappaateqarnerup ineriartorerullu nassuiaatitai

Nunarsuarmi peqqinnissaq pillugu kattuffissuup WHO-p nassuiaataa naapertorlugu peqqinneq tassaavoq nappaateqanngiinnarani timikkut, tarnikkut inuttullu inooqataanikkut peqqissutut misigisimaneq. Peqqinnerup timikkut peqqissuunerup saniatigut, tarnikkut inuttullu inooqataanermut attuumassuteqarnera, taama nassuiaasiinikkut naqissuserneqarpoq. Peqqinneq tamakkiisumik nassuiaassagaanni, peqqissuunerup saniatigut atugarissaarnermut, inuunerissuunermit kiisalu inuunerup naleqassusaanut attuumassuteqarnera qularutissaanngilaq. Inuunerissuussagaanni naleqartitamillu inuuneqassagaanni peqqissuusariaqarpoq, akerlianilli ilaatigut ulluinnarni ajunngitsumik naleqartitamillu inuuneqarnikkut, peqqissuseq pitsaasumik naliliivigineqartarpoq. Taamaammat patsisaasut imminnut ataqatigiinneri paasiuminaaqaat.

Inuiaqatigiinni inuttut inooqataaneq, aningaasaqarnikkut pissutsit kulturilu, inuit peqqissusaannut peqqissutsimillu paasinnittariaasaannut pingaaruteqartut, misissuisitsinermi matumani nalinginnaasumik isumaavoq. Inuit ataasiakkaat peqqissusaat nappaateqartarnerallu, kingornussat, inuttut nukittoqutit, sanngiiffigisat artornartunillu aniguisinnaaneq, inooriaaseq, inooqatinik attaveqarneq, ineqarneq, ilaqutariittut inissisimaneq, atuarfik, suliffik, inuiaqatigiinnilu atugassarititaasut akornanni, paasiuminaatsunik allanngorartuurtunillu imminnullu sunniivigeqatigiitunik ilusilerneqartarpoq. Ulluinnarni inuuneq tamatumalu assigiinngitsutigut inuuffigineqarnera, taamatullu inuit ataasiakkaat inuunerminnik ingerlatsinerat,

kulturikkut inuttullu atugaat, aningaasaqarnikkut pissutsit inuullu inuiaqatigiinni periarfissaanik killiliisartut apeqqutaasarput. Inuit ataasiakkaat nappaateqalersitsisinnaasunik qanoq annertutigisumik sunniivigineqarnissaannut ulluinnarni inuunerat aalajangiisuusarpoq, ulluinnarnilu inuunermi inuit ataasiakkaat iliuuseqarnermikkut peqqissuunissaq anguniarsinnaavaat. Peqqissuseq nappaateqalersarnerlu pillugit taama eqqarsartariaaseqarneq, inuiaqatigiit inuillu ataasiakkaat iliuuseqarnermikkut, peqqissutsip nappaateqalersarnerullu sunniivigisinnaanerannut periarfissarpassuarnik ammaassivoq.

Inuunerissuseq tarnikkut timikkullu peqqissutut misigisimanermut atuummassuteqarsinnaavoq. Inuunerissuuneq atituujuvoq assigiinngiaartuullunilu, taamaammat inuusuttut inuunerissusaat assigiinngitsorpassuartigut ersersinniarneqarsinnaavoq. Nalunaarusiami inuusuttut inuunerissusaat uuttuutit arlallit aallaavigalugit ersersinneqarpoq. Nalunaarusiami peqqissutsip nappaateqalersarnerullu nassuiaataannut ilassutitut, inuunerissutsip inummit namminermit kiisalu attavitta assigiinngitsullu akuuffigisatta imminnut ataqatigiissutut paasineqarnerannik, taamaasillutillu uagut nammineq misilittakkatsinnik, silarsuarmilu avatangiisitsinnik naapitsinikkut pilersitatsinnik aallaaveqarpoq (7). Taamaasillugu inuusuttut ikinngutinut, atuarfimmumut, ilaqtutanut najukkamullu atassuteqarnerat-, kiisalu pissusilersuutaat peqqissutsimut sunniutillit peqqissusaallu aallaavigalugit, inuunerissusaat nalunaarusiami ersersinneqarpoq. Taamaasilluni angusanik naliliinnermut immikkut uuttuutit atorlugit, inuusuttut ataasiakkaat inuttut inooqataanikkut, aqqissuussanilu inuusuttut akuuffigisaanni inuunerissusaat nalunaarusiami ersersinneqarpoq.

1.2 Inuusuttut akornanni atugarissaarneq pillugu 2011-mi misissuisitsineq

Kalaalli Nunaanni inuusuttut akornanni atugarissaarneq pillugu 2011-imi misissuisitsineq Naalagaaffiup innuttaasut peqqissusaannik ilisimatusarfiata/ Statens Institut for Folkesundhed Syddansk Universitetimi -ip ataani inissisimasumit Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaannik ilisimatusarfimmit, 2011-imi upernaakkut ingerlanneqarpoq. Taanna illoqarfinni arfineq marlunni meeqqat atuarfiini atuartut angajullit inuunerissusaannik misissuisitsineruvoq. Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2011-imi misissuisitsineq misissuisitsinerit aappassaraat inuusuttullu inuunerissusaannik misissuisitsinerit siullermut 2004-meersumut nangitsisuulluni. Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsineq Ilaqutariinnermut, Kultureqarnermut, Ilageeqarnermut Naligiissitaanermullu Naalakkersuisoqarfik PAARISA-lu suleqatigalugit inerisarneqarpoq. Immersugassaq 2004-mi misissuisitsinermik

ilisimatusaqatigiinnillu Nunani Avannarlerni pinerluttaalisitsinermi siunnersuisoqatigii ataanni inissisimasumit, 2007-imi inerisaaviusumik tunngaveqarluni. Taamaasilluni misissuisitsineq Qallunaat Nunaanni Finlandimilu inuusuttut akornanni misissuisitsinerlut arlalitsigut assersuunneqarsinnaavoq.

Misissuisitsineq qulaaluanik sammiveqarpoq: 1) inuttut atukkat innuttaasullu katitigaanerat, 2) inuttut inooqataanermi attavigisat, 3) atuarneq, 4) pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit, 5) timikkut tarnikkullu peqqissuseq inuunerissuseq imminut toqunnissamik eqqarsaatinut tunngasunik apeqqutit 6) inuusuttut qanigisaanni imigassamik aanngajarniummilluunniit atornerluisoqarnera, 7) ilutinin inersimasunillu atoqateqarnikkut misilittakkat, 8) angerlarsimaffimmi tamatumalu avataani aaqqiagiinnginnerit nakuusernerillu 9) Kalaallit Nunaanni ullumikkut inuusuttuunerup pitsaaqutai kiisalu meeqqat inuusuttullu inuunerinnerulernissaannut aqutissat suunersut pillugit, apeqqutit ammasut marluk.

Tarnikkut peqqissutsip inuunerliuuteqarnerullu annertunermik sammineqarnerat nakuuserfigitinnermullu apeqqutit amerlanerunerat, 2004-mi misissuinerlut sanilliullugu, 2011-imi misissuinerup allaanerussutigaa. Misissuisitsinermi angerlarsimaffimmi tamatumalu avataani nakuuserarneq, nakuuserfigitinneq, angajoqqaat qatanngutillu nakuuserfigineqarnerannik misigisaqartarneq, kiisalu aappariinnermi nakuusernerlut aaqqiagiinnginnermullu tunngasut itisilerlugit inuusuttunut apersuutigineqarput. Misissuisitsinerlut Nunani Avannarlerni allani-Qallunaat Nunaanni Finland-imilu ingerlanneqartunut sanilliullugu inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2011-imi misissuisitsinerup, imminut toqunnissamik eqqarsaateqartarneq, qanigisani imigassamik ikiaroorartumillu atornerluinermit ajornartorsiuteqarneq inuusuttullu akiuussinnaassuseqarnerisa sammineqarnerunerat, immikkoorutaavoq.

1.3 Suliniut ataatsimut isigalugu pilersaarusionerq ilisimatusarnermilu periusaasoq

Kalaallit Nunaanni inuusuttut akornanni atugarissaarnerat pillugu 2004-mi 2011-imilu misissuisitsinerit, qarasaasiami angallattakkami nipit assilissallu atorlugit toqqaannartumik apeqqutinik akiuilluni immersuinermit tunngaveqarput. Ukiuni kingulliunerusuni qarasaasiaq atorlugit imminut apeqqarissaarfigisinnaanermut sullississutinik assigiinngitsunik (CASI) ineriartortitsisoqarpoq. Periutsip tamatuma inuusuttut akornanni navianaatilimik pissusilersornerup naliliiviginissaanut piukkunnartuunera uppersineqareerpoq (8). Periutsimi tamatumani

atuarsinnaassutsikkut inissisimaneq eqqarsaatigineqarpoq apeqqutinillu akiuineq atuartut siutequtserlutik immikkut tamarmik qarasaasiami apeqqutinik toortaallutik akiuipput.

Qarasaasiaq atorlugu apeqqarissaarutininik atuinerup arlalitsigut iluaqutitaqarnera ersarippoq. Apeqqutit apersoneqartup nammineq aalajangigaanik sukkassuilimmik akiorneqarsinnaapput – atuisup nammineq toorsinissaata tungaanut qarasaasiaq utaqqissaaq. Atuisoq pisariaqarpat apeqqutit eqqarsaatersuutiginiis-saannut piffissaqarpoq apeqqutinillu akiuimartunut piffissamik atuulussinnartoqartariaqarani. Qarasaasiakkut imminut apeqqarissaarfigineq, inummit apersoneqarnermit kinaassutsimik isertuussinarneruvoq. Inuttut inooqataanermi akueriuminaatsumik peqqusiileqinartumilluunniit pissuseqartutut imal. pissusilersuuteqartutut paasisoortinnginnissamik misigisimaneq pissutigalugu, inuk apeqqutinik mianernartunik imminut tunngasunik akiuinissamut akornutissaqannginnerusutut misigisimassaaq. Qarasaasiap apersukkanut tamanut assigeerluinnarmik ingerlaneragut paasisutissanik katersinerup assigiiaarluinnartuunera, periaatsip tamatuma immikkoorutigaaq. Inummik apersuisoqarluni misissuisitsinikkut, apersuisut suaassutsimikkut, ukiumikkut, inuttullu qanoq ittuunermikkut assigiinngissuteqartarmata, apersoneqartut apersuisumut qanoq annertutigisumik imminnut oqaluttuarinissaat nalorninarnerulersarpoq (9). Misissuinermit sammisat ataasiakkaat sukumiinerusumik nassuiaateqarfigisinnaanerit sammisanillu ataasiakkaanik qaangiisinaananeq periaatsip taassuma nukittoqutigaaq.

Misissuisitsinermit matumani apeqqutit qarasaasiakkut naqitanngorlugit takutinneqarnerisa saniatigut, siutequtitigut nipitalerlugit atuarneqarput. Apeqqutit atuarneqartut tusaqqinnissaannut atuartut periarfissinneqarput apeqqutillu kalaallisut qallunaatulluunniit akiornissaannut periarfissinneqarlutik. Misissuisitsinermit sammineqartut pillugit paasisutissat, sammisassat assigiinngitsut sioqqullugit saqqummiunneqarnerisigut, atuartut ataasiakkaat akerusunngisaannik apeqquteqarfigineqannginnissaat qulakkeerniarneqarpoq. Taamaasilluni apeqqutinik akiuilluni immersugassap qarasaasiamut atugassanngorlugu suliarinera, atuartut ataasiakkaat siuliani akissutinut naapertuuttuinnarnik akisassaqartilernerisigut, eqqortumik pilertortumillu apeqqutinik akiuisinnaalersitsivoq.

Suliniummik aqqissuussineq ingerlatsinerlu

Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2004-mi 2011-imilu misissuisitsineq illoqarfinni arfineq marlunni (Upernavimmi, Ilulissani, Maniitsumi, Nuuummi, Tasiilami, Narsami Qaqortumilu) atuartut angajullit akornanni ingerlanneqarpoq. Nunap

immikkoortuani nunaqarfinneersunik amerlanerpaanik peqataasoqarnissaa anguniarlugu, illoqarfiit pineqartut toqqarneqarput. Taamaasillutik aningaasartuutissat iluini amerlanerpaat peqataanissaat anguniarlugu illoqarfiit angisuunik atuarfillit toqqarneqarput. Misissuisitsineq Kalaallit Nunaanni- siullermik februaari qaammat 2004-miit januaari qaammat 2005-imut- ingerlanneqarpoq, misissuiviginiakkanullu naapertuuttunik misissuisitsineq illoqarfanni pineqartuni 2011-imi marsimiit maajimut nangeqqinneqarluni.

Atuartut 15-ileereersimasut kisimik peqataatinneqarnissaat anguniarneqarpoq¹. Taamaammat atuartut klassini pineqartuni amerlanersaasa 15-ileereersimanissaat qulakkeerniarlugu, misissuuitsinerit taakku marluk annertunersaat upernaakkut ingerlanneqarput. Aallarniutigalugu atuarfiit misissuinerimi peqataasussatut toqqakkat pisortaat siulersuisullu attavigineqarput allakkatigullu misissuisitsinerup siunertaanik, imarisaanik qanorlu ingerlanneqarnissaanik paasissutissinneqarlutik. Misissuisitsinerup atuartut ataasiakkaat paasissutissinneqareernikkut akuersissuteqarnerannik tunngaveqarnissaa angajoqqaallu toqqaannartumik aperineqannginnerat paasissutissiissutigineqarpoq. Atuarfimmil pisortat siulersuisullu akuersippata atuartut ataasiakkaat misissuisitsineq pillugu paasissutissinneqarnertik tunngavigalugu, namminneq misissuisitsinerimut peqataanissaq isummerfigissavaat.

Misissuisitsinerit marluusut Syddansk Universitet-ip ataani Naalagaaffiup innuttaasut peqqissusaannut ilisimatusarfianit/Statens Institut for Folkesundhed (SIF), 2004-mi PAARISA Peqqissutsimullu Naalakkersuisoqarfik- 2011-imilu Ilaqutariinnermut, Kultureqarnermut, Ilageeqarnermut Naligiissitaanermullu Naalakkersuisoqarfik PAARISA-lu suleqatigalugit ingerlanneqarput. Misissuisitsineq Syddansk Universitet-ip ataani Naalagaaffiup innuttaasut peqqissusaannik ilisimatusarfiata/Statens Institut for Folkesundhed-ip ataani inissisimasumit Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissusaat pillugu ilisimatusarfimmit- misissuisitsinerimut akisussaasuusumit paasissutissallu katersat misissoqqissaarneqarnerinut tamakkiisumik akisussaasuusumit- aallaaveqarpoq.

Ileqqorissaarnikkut inatsisitigullu ajornartorsiutit

Atuartunik misissuisitsinerimi peqataasinnaanermut 15-inik ukioqalereersimaneq killigitinneqarpoq. 15-ileereermermi peqataanissami angajoqqaat akuersiteqqaarnagit inuusuttup nammineq atuarfiullu pisortaasa paasissutissineqarnikkut akuersinerannik

¹ Atuartut misissuisitsinerimi peqataasut ilaat ataasiakkaat misissuisitsinerimi marluusuni 15-it inorlugit ukioqarmata misissueqqissaarnernut ilanngunneqanngillat.

tunnaveqarsinnaavoq. Inuusuttut sulii inersimasutut naatsorsuussaangitsut, namminneq misissuisitsinerimi apeqqutinik misigissutinik attuisunik akiuinerimi peqataanissaminnut aalajangiisinnaanerat, ileqqorissaarnikkut inatsisitigullu arlalinnik ajornartorsiutitaqarpoq. Inuusuttut akornanni apeqqutinik misigissutsikkut attuisunik-soorlu kinguaassiuutitigut innarligeanermik ilaqutariillu iluanni avataannilu nakuusertoqartarneranut tunngasunik akiuilluni immersuisitsinikkut misissuisitsineq, inatsisitigut ileqqorissaarnermullu atatillugu nangaanartut, inuusuttut kinaassutsimik isertuunneqarnissaanut piumasagaataat misissuisitsinerimilu peqataanerminnut atatillugu siunnersorneqarnissamik pisariaqartitsisinnaanerisa, immikkut eqqarsaatigineqarnissaannik piumasagaatitaqarportaaq. Misissuisitsinerup ataatsimut isigalugu pilersaarusernerani piumasagaatit taakku sillimaffigineqarput misissuisitsinerlu Kalaallit Nunaannut ilisimatuussutsikkut misissuinerimi ileqqorissaarnermut ataatsimiititaliamit akuerineqarluni. Misissuisitsinerup pilersaarusernerani, peqataasunut taakkunungalu qanigisaasunut misissuisitsinerup nuanninngitsumik kinguneqannginnissaata qulakkeernissaa, annertuumik pingaartinneqarpoq.

Misissuisitsinerup atuartunut ilisimatitsissutigineqarnera

Misissuisitsinissaq ullunik marlussunnik sioqqullugu atuartut paasissutissat peqataanerullu nammineq piumasutsimik tunngaveqarnera pillugu allagarsipput, apeqqutinillu akiuinissaq sioqqullugu oqaatsit atorlugit paasissutissinneqarlutik. Ilisimatusarnermi ikiortaasunit- taakkunanga ikinnerpaamik ataaseq kalaallisut oqaasiliusumit- paasissutissiineq ingerlanneqarpoq. Ilisimatusarnermi ikiortit atuartut apeqqutinik akiuineranni inimi atuartitsivimmeeqataapput.

Sammasat misigissutsimik attuisartut- soorlu ilutininik inersimasunillu atoqateqarnermi misilittakkat, nakuuserfigitinneq imminullu toquttarneq- pillugu itisileraluni apeqqutit tikitinnagit, immersugassami tamatigut paasissutissiissutaasarpur, atuartullu sammisanik taakkuninnga akiuinissaminnut naaggaarsinnaappur apeqqutillu taamaattut ataasiakkaarlugit allortarsinnaallugit.

Kinaassutsimik isertuussineq

Qarasaasiaq atorlugi misissuisitsinerimi allattaatsip ilisarineqarsinnaannginneragut, apeqqutit akiorlugit immersukkanik katersinerimi ajornartorsiuteqannginnikkut, allakkat puuisa nalunaaqutsersortariaqannginnerisigut il.il. inuusuttut kinaassusaannik isertuussineq isumannaalluinnarpoq.

Apeqqutiniq akiuilluni immersugassaq qarasaasiakkut siutequtserluni atuffassisulerlugu saqqummiunneqarmat, aallaqqaasiullugu atuartut ataasiakkaat kinaassusaannik ilisarsisitsisinnaasunik nalunaarsuisoqanngimmat, kinaassutsimik isertuussilluinnerneq pillugu ilisimatinneqarput. Kinguaassiuutitigut innarligeanermut nakuuserfigineqarnermullu tunngasut sammineqalersinnagit paasissutissiineq uteqqinneqarpoq.

Atuartut ataasiakkaat inissinneqarput- qarasaasiakkut akissutit allanit atuarneqarsinnaajunnaarlugit.

Siunnersuineq iliuseqarnissamullu piareersimaneq

2004-mi 2011-imilu misissuisitsinerup kingorna atuartut Meeqqanut Inuusuttunullu oqarasuaammi sulisunik oqaloqateqarsinnaanermik paasitinneqarput. Misissuinerup ingerlanneqarnerani- siutequtikkut ilisarititsissummillu/visitkort tunniussinikkut-tamatuminnga paasissutissiisoqarpoq. 2011-imi misissuisitsinerup atillugu paasissutissanik katersineq sioqqullugu, illoqarfinni ataasiakkaani upalungaarsimatitat naapertuuttut attavigineqarput. 2011-imi misissuisitsinerup atillugu illoqarfinnut ataasiakkaanut tikinnermi, inuit inuusuttut attaveqartut ajornartorsiuteqarpata ikiuunnissamat piareersimasut, (ass. kollegiani sulisut atuarfinnilu oqaloqatiginnittartut) aamma saaffigineqarput.

Misissuisitsineq sioqqullugu Meeqqanut Inuusuttunullu oqarasuaammi sulisut ataatsimeeqatigineqarput, siunnersuisullu immersugassami apeqqutiniq paasissutissanillu nassinneqarlutik. Atuarfimmi paasissutissanik katersinerup atillugu, misissuisitsinerup kingorna pingaaruteqarsorigunikkulu, misissuisitsineq pillugu angajoqqaanik paasissutissiinissap atuarfinit aalajangiivigineqarsinnaanera pillugu atuarfinit ataasiakkaanut attaveqaataasoq paasissutissinneqarpoq.

Paasissutissanik misissueqqissaarneq nassuiaanerlu

Atuartut qarasaasiakkut immersuillutik akissutaat toqqaannartumik kisitsisinik naatsorsuinerup atortakkamat excell- imut nuutinneqarput, tassanngaanniillu IBM Statistics SSPS version

19.0. –imit naatsorsueqqissaarnermi atorsinnaasunngortinneqarlutik. Paasissutissat tabelinut agguataarneqarnerisa saniatigut apeqqutit aalajangersimasumik akissuteqarfigineqarsinnaasut imminnut ataqatigiinnerinik takutitsisut iluaqutigalugit misissoqqissaarneqarput, kiisalu Pearson's χ^2 -test aamma Fischer's Exact Test atorlugit naatsorsueqqissaarnekkut tutsuiginassuseqarnerisut misilerarneqarlutik. Misileraatit taakku atorlugit misissuiviginiakkamat sunniutilittut toqqarneqartut, imminnut

atassuteqarnerisut misilerarneqartarpoq. Tutsuiginassutsimik p-værdimik taaneqartartumik assigiinngissutaasut misissuiviginiakkanut sunniutaat nalaatsornerinnaanatik ilumoornerisut nalunaarneqartarnerisigut, assigiinngissutaasut nalaatsornikkut paasissutissat allanngorarnerinagit ilumoortuunerisa ilimanaateqarneranut takussutissaavoq. P-værdi taamaasilluni naatsorsueqqissaarnermi nalorninaataasunut takussutissaavoq. P-værdi 0,05 inorpagu misissuinermi paasisat nalaatsornerinnaannginnerat 95%-sinnerlugu ilimanaateqassaaq taamaasillunilu imminnut ataqatigiissutut paasisat naatsorsueqqissaarnermi nalaatsornerinnaasinnaanerisa nalorninaataa 5%-imit annerunani. Tutsuiginassutsimut misissuiviginiakkanut sunniuteqartutut toqqakkani immikkoortut amerlassusaat tabelimilu inuit amerlassusaat apeqqutaavoq. Immikkut taasaqartoqartinnagu ataqatigiinnerit nalunaarummi pineqartut 5%-imik tutsuiginassuseqarput ($p < 0,05$). Innutaasut ikittunnguit misissuivigineqarnerini periutsimut tunngatillugu, unammilligassaaq tassaasarpog naatsorsueqqissaarnermi misileraanerup eqimattat assigiinngissuteqaraluit, imminnut atassuteqarnerinik akuersiumanngittarneq, inuilli ikippallaat misissuivigineqarneranni naatsorsueqqissaarnermi nalornissutaasut annertuallaalersarput. Taamaammat misissuisitsinermi matumani assigiinngissutsit 10% ($p < 0,10$)-imik tutsuiginassusillit immikkoortiterneqarnerini, assigiinngissutaasog annertuppat nalinginnaanerannullu takussutissaqarpat ilanngunneqartarput. P-værdi 0,10-mit anneruppat assigiinngissutsit nassaarineqartut nalaatsornerinnaasinnaanerat ilimanaateqarpoq. Nalunaarummi naatsorsueqqissaarnermi assigiinngissutsit qularutissaanngitsut kisimik oqaaseqarfigineqartarput. Peqataasut amerlassusaat titartaganngorlugit takussutissiani tabelinilu N-imik nalunaaqutaqarput. Procentinngorlugit naatsorsukkat N-imik tunngaveqarput.

Apeqqutit ammasumik akineqarsinnaasut inuusutullu namminneq oqaatigumasaminnik kalaallisut qallunaatulluunniit apeqqutinut akissuteqaataat qallunaatuunngorlugit kalaallisuunngorlugilluunniit nutserneqarput. Inuusuttut namminneq apeqqutinik akiuinerminni oqaatsinik atuinerat nalunaarusiami ilanngunneqartoq sapinngisaq tamaat allannguuteqartinneqanngilaq, paasineqarsinnaanissaannullu pisariaqartutut isigineqarpat paasiuminarsaalluni akissuteqaatit imarisai allanngortinnagit- oqaatsitigut naqqiisoqartarpoq.

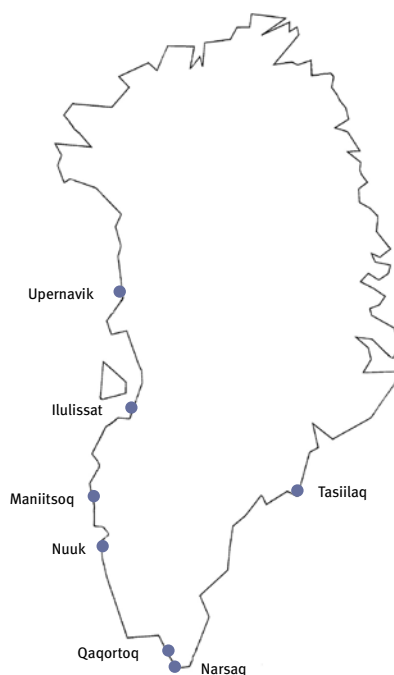
1.4 Atuarfiit atuartullu misissuisitsinermi peqataasut

Atuarfiit misissuisitsinermi peqataasut

Atuarfiit katillugit qulit inuusuttut inuunerissusaannik 2004-mi misissuisitsinermi peqataaqqullugit qinnuigineqarput. Atuarfiit nuna tamakkerlugu illoqarfinni arfineq marlunneersuupput (titartaganngorlugu takussutissiaq 1.1 takuuk) Nuummi atuarfiit sisamat illoqarfinnilu ukunani atuarfik ataaseq: Upernavik, Ilulissat, Maniitsoq, Qaqortoq, Narsaq Tasiilarlu. 2011-imi atuarfiit aqqaneq marluk misissuisitsinermi peqataaqqullugit qinnuigineqarput, 2004-mi atuarfiit peqataasut saniatigut Nuummi atuarfik alla ataaseq Ilulissanilu aamma atuarfik alla ataaseq peqataapput. Inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2004-mi 2011-imilu misissuisitsinermi atuarfiit peqataaqqullugit qinnuigineqartut tamarmik peqataapput.

Atuartut misissuisitsinermi peqataasut

2004-mi misissuisitsinermi illoqarfinni toqqakkani 10. klassimi 11. klassimilu atuartut tamarmik peqataapput. Misissuisitsinerit taakku marluk akornanni meeqqat atuarfianni 11. klasseerullugu, meeqqat atuarfii pillugit inatsisartut peqqussutaat allannguuteqartinneqarpoq. Misissuisitsinermi taakkunani paasisat assersuunneqarsinnaanissaannut tunngavissat pitsaanerpaat pigiinnarumallugit atuartullu amerlanerpaat peqataatissinnaajumallugit, 2011-imi atuartut 14-ileerersimasut 9. -10. klassimilu atuartut peqataanissamut qaaqquneqarput, atuarfiillu misissuisitsinermut peqataanissamut qaaqqusat aqqaneq marluk- siuliani misissuisitsinermi illoqarfinneersut- tamarmik misissuisitsineq peqataaffigaat. Atuartut paasisutissanik katersinerup nalaani sulii 15-iliisimangitsut, ileqqorissaarnissaq eqqarsaatigalugu peqataasinnaangillat.

Titartaganngorlugu takussutissiissut 1.1. Nunap assingani illoqarfiit Kalaallit Nunaanni inuusuttut ineriartornerat pillugu 2004-mi 2011-imilu misissuinerit

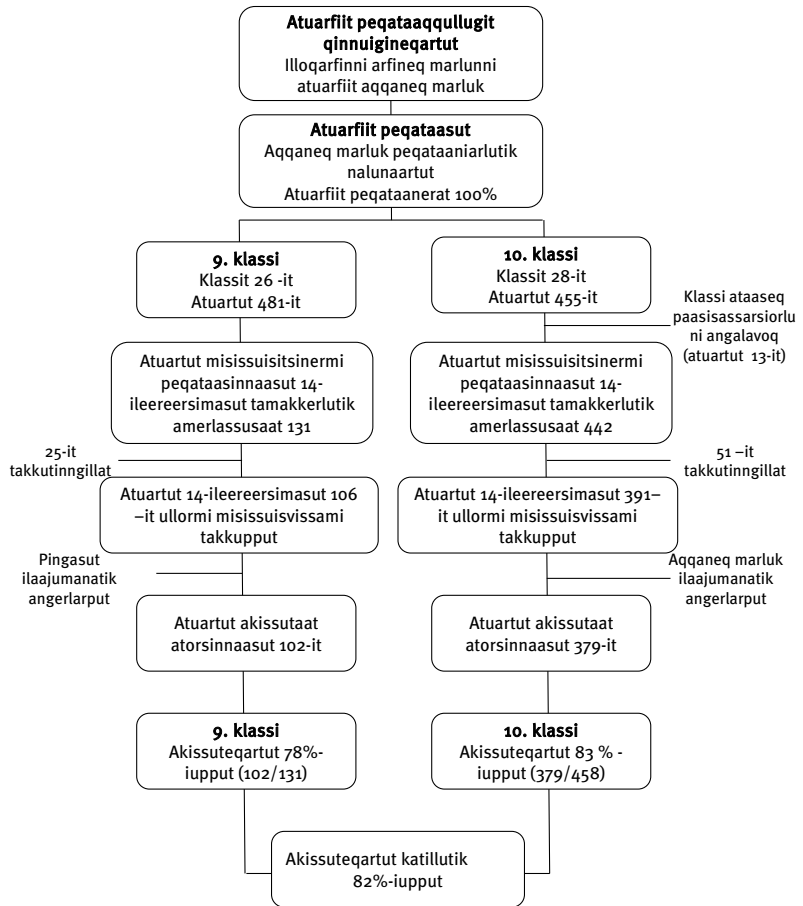
2004-mi misissuisitsinermi atuartut 531-it peqataapput, taakkunannga qulit 14-inik ukiullit kingorna misissuisitsinermi peqataajunnaarsinneqarput. Akissuteqaatit 13-it amigaaqarpallaartut misissueqqissaarnermi atorneqarsinnaangitsutut peerneqarput. Sinneruttuni 508-ni 231-it nukappiaraapput 277-illu niviarsiaraallutik. 122-it (24%) 10. klassemi atuartuupput 386-illu (76%) 11. klassimi atuartuullutik. 15-iniit 18-inut ukiumikkut nikingassuteqarput agguaqatigiissikkaanni 15,9-nik ukioqarlutik (tabeli 1.2 takuuk). 2011-imimi atuartut 487-it peqataapput, taakkunannga arfinillit misissuisitsinermi peqataajunnaarsinneqarput. Sinneruttuni 481-ini 247-it nukappiaraapput 234-illu niviarsiaraallutik. Katillugit 379-it (78%) 10. klassemi atuartuupput 102-llu (22%) 9. klassimi atuartuullutik. 15-iniit 18-inut ukiumikkut nikingassuteqarput agguaqatigiissikkaanni 15,3-nik ukioqarlutik.

Tabeli 1.1. Atuartut 2004-mi 2011-imilu inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinermit peqataasut amerlassusaat illoqarfinnullu agguataarneri. Amerlassusaat (%-inngorlugit).

	Upernavik	Ilulissat	Maniitsoq	Nuuk	Tasiilaq	Qaqortoq	Narsaq	Katillugit
2004	43 (8,5)	56 (11)	84 (16,5)	157 (30,9)	61 (12)	77 (15,2)	30 (5,9)	508
2011	38 (7,9)	70 (14,6)	45 (9,4)	210 (43,7)	55 (11,4)	38 (7,9)	25 (5,2)	481

Nuna tamakkerlugu isigissagaanni 9. klassimi atuartut 14-ileereersimasut tamarmik 59%-ii 10. klassimilu atuartut 58%-ii 2011-imi misissuisitsinermit peqataaqqullugit qinnuigineqarput. Nuna tamakkerlugu 9. klassinit 48-nit katillugit 26-it peqataaqqullugit qinnuigineqartut tamarmik akuersipput. Nuna tamakkerlugu 10. klassinit 51-init 28-it peqataaqqullugit qinnuigineqartuni, ataaseq kisimi paasisassarsiorluni angalaneq pissutigalugu peqataasinnaanani nalunaarpoq. Taakku saniatigut specialklassimi atuartut, 14-ileereersimasut ilinniartitsisuminnillu peqataanissamut inerisimasutut naliliivigineqartut, ataasiakkaat peqataapput. Misissueqqissaarnermi specialklassimi atuartut 15-inik ukiullit 9. klassimi atuartutut inissinneqarput 16-ileereersimasullu 10. klassimi atuartutut inissinneqarlutik.

2011-imi misissuisitsineq 81%-init peqataaffigineqarpoq. 9. klassini atuartut 15-ileereersimasut 78%-ii peqataapput 10. klassinilu atuartunit 83%-ii peqataallutik. Nuna tamakkerlugu 9. klassimi atuartut 27%-iisa misissuisitsinerup nalaani 14-ileereersimasuunissaat aallaavigissagaanni, 9. klassimi atuartut akissutaat 102-nik amerlassusillit, 9. klassimi atuartut 15-ileereersimasut tamarmik 2011-imi marsip aprilillu ingerlanerini akissutaasa 41%-eraat. 10. klassini atuartut akissutaat 379-it oktobarip aallaqqaataani 2010 inerisaavimmut nalunaarutigineqartut naapertorlugit, nuna tamakkerlugu 10. klassimi atuartut 41%-raattaaq. Inuusuttut 2011-mi misissuisitsinermit peqataasut, nuna tamakkerlugu januaarip aallaqqaataani 2001-imi innuttaasut amerlassusaat naapertorlugu 15-iniit 17-inut ukiullit 18,6%-eraat (10). Januaarip aallaqqaataani 2011 Kalaallit Nunaanni inuusuttut 15-iniit 17-inut ukiullit katillugit 2587-iupput. Inuusuttulli atuangitsut peqqissutsimut sunniutilimmik pissusilersuutsimikkut navianaatilimmillu pissusilersuutsimikkut atuartuninngarnit allaassuteqarajuttuummata, inuusuttunut taama ukiulinnut tamanut nalunaarusiami paasisat imaaliannaq atuutunngortinneqarsinnaangillat (11).

Titartaganngorlugu takussutissiaq 1.2. Inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2011-imi misissuisitsinermut atatillugu peqataasunik nalunaarsuineq.

1.5 Inuusuttut inuttut atugarisaat innuttaasullu katitigaaneranni inissisimanagerat

Tabelimi 1.2-mi 2004-mi 2011-imilu inuusuttut inuttut atugarisaat innuttaasullu katitigaaneranni inissisimanagerat takuneqarsinnaavoq. Inuusuttut inuttut atugarisaasa innuttaasullu katitigaaneranni inissisimanagerisa, misissuisitsinerni taakkunani marlunni assigiinngissutaat, tabelimissaq takuneqarsinnaavoq.

Atuartut 2004-mi 2011-imilu misissuisitsinerni peqataasut tamangajammik (97%) Kalaallit Nunaanni inunngorsimasuupput. Sinneruttuni 3%-ini Kalaallit Nunaanni inunngorsimanningsuni amerlanerit Qallunaat Nunaanni inunngorsimasuupput. Ukiuinik agguaqatigiissitsinermi, 2004-mi misissuisitsinermut sanilliullugit, 2011-imi peqataasut ukiui appasinnerulaarput. Siuliani taaneqareersut tamanna 11. Klasseerunneranik, taamaammallu 2011-imi 9. klassimi atuartut 14-ileereersimasut ilanngunneqarnerinik, patsiseqarpoq. 2004-mi 2011-imilu inuusuttut angajoqqaavi najugaqatigiittut amerlassusaasa kommuninut agguataarsimanagerisa assigiinngissutaat, tabelimi 1.2-mi takuneqarsinnaavortaaq.

2004-mi misissuisitsinermi inuusuttut Kalaallit Nunaanni illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit inunngortuunersut aperineqarneranni - 92%-it illoqarfimmi inunngortut 8%-illu nunaqarfimmi inunngorlutik. Kalaallit Nunaanni najugallit tamarluinnangajammik illoqarfimmi napparsimavimmi inunngortarmata, apeqqut taanna inuusuttup inunngornerani angajoqqaat sumerpiaq najugaqarnerannut paasissutissiingilaq. Taamaammatt apeqqut taanna 2011-imi misissuisitsinermi anaanaasup illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit najugaqarneranut apeqqutinngorlugu allanngortinneqarpoq. Tamatuma kingunerisaanik atuartut 81%-iisa inunngornermik nalaani anaanamik illoqarfimmi najugaqarnera 19%-illu nunaqarfimmi najugaqarnera oqaatigaat. Inuusuttut qulinik ukioqarlutik illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit najugaqarnerannut apeqqummut akissutaasuni, inuusuttut 71%-ii 2004-mi qulinik ukioqarlutik illoqarfimmi najugaqarnerarmata, kisitsillu taanna 2011-imi 78%-imut qaffassimammat, tamanna misissuisitsinerni pineqartut marluk akornanni allannguutaavortaaq.

1. 2011-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuineq

Tabeli 1.2. Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2004-mi 2011-imilu misissuisitsinerni peqataasut akornanni inuttut atukkat innuttaasullu katitigaanerit pillugu takussutissaq.

	2004 (N=508)		2011 (N=481)		Misissuisitsinert taakku marluk assignngissutaasa p-værdia
	Amerla ssusaat	%	Amerla ssusaat	%	
Katillugit	508	100	481	100	
Suiaassuseq					0,07
Nukappiaqqat	231	45,5	247	51,4	
Niviarsiaqqat	277	54,5	234	48,6	
Ukiui agguaqatigiissillugit	15,9		15,3		<0,001
Kommunit					<0,001
Kujalleq					
Narsaq	30	5,9	25	5,2	
Qaqortoq	77	12,0	38	7,9	
Sermersooq					
Tasiilaq	61	12,0	55	11,4	
Nuuk	157	30,9	210	47,7	
Qeqqata					
Maniitsoq	84	16,5	45	9,4	
Qaasuitsup					
Upernavik	43	8,5	38	7,9	
Ilulissat	56	11,0	70	14,6	
Nunap immikkoortua					0,01
Kujataa	107	21,1	63	13,1	
Kitaata qeqqa	241	47,4	255	53,0	
Avannaa	99	19,5	108	22,5	
Tunu	61	12,0	55	11,4	
Inunngorfik					0,72
Kalaallit Nunaat	491	96,7	467	97,1	
Inuusuttoq inunngormat anaanaasup najugaa					
Illoqarfik			379	78,0	
Nunaqarfik			88	18,3	

1. 2011-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuineq

	2004 (N=508)		2011 (N=481)		Misissuisitsinerit taakku marluk assigiinngissutaasa p-værdia
	Amerla ssusaat	%	Amerla ssusaat	%	
	Qulinik ukioqarnermi najugaq				
Kalaallit Nunaanni illoqarfik	361	71,1	377	78,4	
Kalaallit Nunaanni nunaqarfik	128	25,2	81	16,8	
Kalaallit Nunaata avataani	19	3,7	23	4,8	
Ataataq Kalaallit Nunaanni inunngortoq	438	86,7	423	87,9	0,63
Anaanaq Kalaallit Nunaanni inunngortoq	485	95,5	464	96,5	0,52
Angajoqqaat tamarmik Kalaallit Nunaanni inunngortut	424	84,0	412	85,7	0,67
Inuiaassuseq					0,77
Kalaaliusutut misigisimasut	393	77,5	370	76,9	
Kalaaliusutut qallunaajusutullu misigisimasut	82	16,2	85	17,7	
Qallunaajusutut misigisimasut	12	2,4	12	2,5	
Oqaatsit					
Kalaallit oqaasiinik:					
Ajornaquteqanngitsumik atuisinnaaneq	300	59,1	318	66,1	0,06
Naammannartumik atuisinnaaneq	173	34,1	131	27,2	
Piginnaasaqarfiginagit ajornakusoortillugilluunniit atuisinnaaneq	35	6,9	32	6,7	
Qallunaat oqaasiinik:					
Ajornaquteqanngitsumik atuisinnaaneq	115	22,6	135	28,1	0,12
Naammannartumik atuisinnaaneq	232	45,7	197	41,0	
Piginnaasaqarfiginagit ajornakusoortillugilluunniit atuisinnaaneq	161	31,7	149	31,0	

1. 2011-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuineq

	2004 (N=508)		2011 (N=481)		Misissuisitinerit taakku marluk assigiinngissutaasa p-værdia
	Amerla ssusaat	%	Amerla ssusaat	%	
Qqaatsit angerlarsimaffimmi atorneqartut					
Kalaallisut			315	65,5	
Kalaallisut qallunaatullu			32	6,7	
Qallunaatut			133	27,7	
Angajoqqaat najugaqatigiittut					<0,001
Aap	299	59,2	353	73,4	
Naagga	206	40,8	128	26,6	
Ataataq suliffeqartoq			357	74,2	
Anaanaq suliffeqartoq			375	78,0	
Angajoqqaat tamarmik suliffillit			302	62,8	
Angajoqqaat arlaat suliffilik			104	21,6	
Angajoqqaat tamarmik suliffeqanngitsut			31	6,4	
Ilaqutariit atugarissaarnerat					
Atugarissaaqisut			34	7,1	
Atugarissaartut			97	20,2	
Atugarissaaratillu pissakilliunngitsut			307	63,8	
Atugarissaarpallaanngitsut			37	7,7	
Atugarissaanngilluinnartut			6	1,2	

1.6 Nalunaarusiap atuarnissaanut paasissutissiineq

Inuusuttut namminneq misigissusertik naapertorlugu inuunerissutsimik naliliinermi uuttuutit assigiinngitsut soorlu tarnikkut peqqissutsip naliliiviginera, qanigisallu tatigeqatigiinnerup kiserliornerullu naliliiviginerisigut, inuunerissusaat peqqissusaallu nalunaarusiami ersersinneqarput. Tamatuma saniatigut inuusuttut inuunerissusaat namminneq pissusilersuutitik peroriartornerminnilu atukkatik, inuunerissutsiminnut peqqissutsiminnullu sunniuteqartut pillugit nalunaaruteqarnerisigut, ersersinneqarpoq.

Nalunaarusiaq eqikkaanermik kapitalinillu arfineq pingasunik immikkoortortaqqarpoq. Kapitali siulleg Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinerimi tunuliaqutaasumut-, 2011-imi misissuisitsinerup ingerlanneqarneranut-, paasissutissanut periutsimullu tunngasunik paasissutissiineruvoq peqataasullu inuttut atugaannut innuttaasullu katitigaanerannut tunngasunik saqqummiussiviulluni. Kapitalit aappaanniit arfineq aappaannut inuusuttut peqqissusaannut inuunerissusaannullu tunngasut assigiinngitsut ersersinneqarput. Kapitali 8-mi inuusuttuuneq pitsaasoq – inuusuttut meeqqallu qanoq iliornikkut pitsaanerumik inuuneqalersinnaanerit pillugu siunnersuutit - inuusuttut namminneq oqaasii atorlugit saqqummiunneqarput. Inuusuttut namminneq oqaatigisaat kapitalimi saqqummiunneqartumut tunngassuteqaraangata, nalunaarusiami saqqummiunneqartarput.

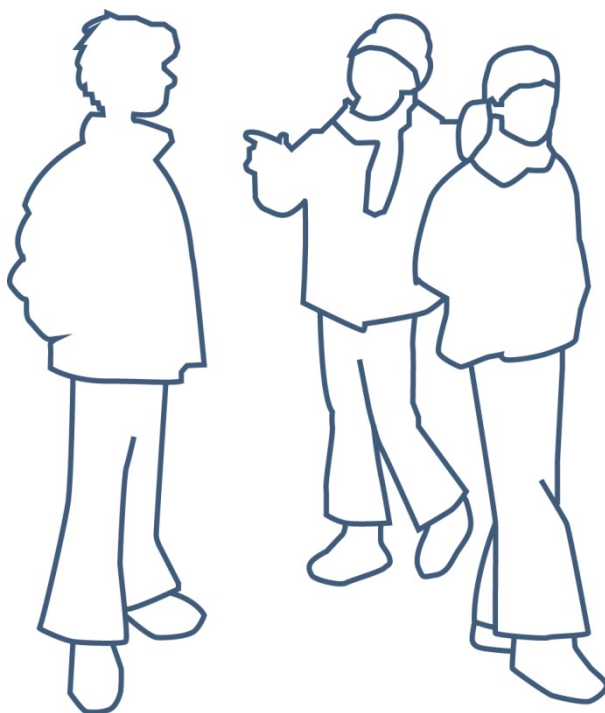
Kapitalit aappaanniit arfineq aappaannut paasisanik immikkut toqqakkanik kapitalimi tassani saqqummiunneqartunik aallaqqaaserneqartarput, paasissutissiinermillu sammisaq taanna pillugu siornatigut ilisimatusarnerit naatsumik nassuiaateqarfiginerannik ilalimmik malitseqartinneqartarluni. Tamatuma kingorna naliliinerimi uuttuutit toqqarneqartut agguataarneqarnerallu, misissuiviginiakkamut sunniuteqartunut taamatullu inuttut atukkanut innuttaasullu katitigaanerannut tunngatillugit, nassuiaateqarfigineqartarput. Misissuiviginiakkamut sunniuteqartut qanoq isillutik suaassutsimut-, klassimi sorlermi atuartuunermut-, qassinik ukioqarnermut-, nunap immikkoortuani sorlermeersuunermut-, illoqarfimmi imal. nunaqarfimmi peroriartornermut tunngatillugit nassuiaateqarfigineqarput. Inuttut atukkatigut assigiinngissutsip ersersinniarnerni, inuusuttut ilaqutariit pigissaassusaannik naliliinerat, inuttut aningaasaqarnikkullu atukkanik naliliinertut isigalugu tunngaviuvoq. Anguniakkatut siunniussa qanoq taanna inuttut atukkat assigiinngissutaannik naliliinerimi uuttuutit toqqarneqarpoq – ilaqutariit pigissaassusaat pillugu inuusuttut naliliinerat angajoqqaat suliffeqarnerannik suliffeqannginnerannilluunniit paasissutissanut naapertuulluarmat. Procentinngorlugu inuusuttut marloriaammik amerlanerusut angajoqqaatik tamarmik suliffeqarsimappata pissarissaarnerusut nililerpaat inuusuttunit angajoqqaat ataaseq kisiat sulisarsimappat imaluunniit tamarmik suliffeqarsimangippata sanilliullugit naliliinerat. Misissuiviginiakkamut sunniuteqartut, 2004-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinerimi paasisanut assersuunneqarsinnaasuni, 2004-miit 2011-imut allannguutaasoq takutinneqarpoq. Misissuisitsinerit taakku illoqarfinnut atuarfinnullu tunngatillugu assersuunneqarsinnaapput 2011-imi agguaqatigiissillugit peqataasut ukiui, 2004-mi peqataasut ukiuinut sanilliullugit appasinnerulaarput. Tamanna paasisanut pingaaruteqartutut nalilerneqaraangat, assigiinngissut oqaaseqarfigineqartarpoq.

Kapitalini tamani paasisat, Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat Kalaallit Nunaannilu atuartut peqqissutsimut sunniutilimmik pissusilersuutaat pillugit misissuisitsinerni (HBSC) paasisanut assersuunneqarsinnaasut ilanngunneqartarput. Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermi paasisat 9.klassimi atuartut 3.976-it qallunaat Nunaanni taama ukiullit 6%-iisa akissutaannik tunngaveqarput (5). Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsineq 2008-mi ingerlanneqartoq, 2002-mi misissuisitsinermut, Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2004-mi misissuisitsinermut tunuliaqutaasumutaaq nangitsineruvoq. Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik 2011-imi misissuisitsineq Qallunaat Nunaannilu misissuisitsineq immersugassamik Nunani Avannarlerni ataatsimoorussamik tunngaveqarmata, paasisanik naliliinermut uuttuutit arlallit toqqaannartumik assersuunneqarsinnaapput. Kalaallit Nunaanni HBSC –mik qulequtserlugu misissuisitsinermi meeqqat atuartut peqqissusaannut tunngatillugu pitsaasunik paasissutissaqarpoq (6). Kalaallit Nunaanni HBSC-mik qulequtserlugu meeqqat atuartut pissusilersuutaat peqqissutsimut sunniuteqartut pillugit misissuisitsineq, WHO-mi nunarsuaq tamakkerlugu suleqatigiiffiusoq, meeqqat atuartut peqqissusaannik pissusilersuutaanillu peqqissutsimut sunniutilinnik atituumik isiginnippoq. HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinermi kingullermi 2010-mi ingerlanneqartumi, Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissuunissaat pillugu suliniummil inuunerittami 2007-imiit 2012-imut atuuttumi, sammisat ersersinneqarput. Nunatsinni atuarfiit 5. klassimiit 10. klassimut atuartuutillit tamarmik peqataaqullugit qinnuigineqarput 2182-illu misissuisitsinermi tamatumani peqataallutik (6). Periarfissaagaangat 2010-mi HBSC-imik qulequtserlugu misissuisitsinermi kisitsisit assersuutitut ilanngunneqartarput. Misissuisitsinernili paasisat ikittuinnaat assigiipput, Kalaallit Nunaannilu inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinermi, pingaartumik HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinermi paasisat, tarnikkut peqqissutsimut inuusuttuunerullu misigissutsinik attuiffiit sanngiiffinnullu soorlu imminut toquttarneq pillugu, kissaatiginngisamik inersimasunik ilutinillu atoqatigiinermut tunngatillugu misilittakkanut, nakuusernermut qanigisanilu imigassamik ikiaroorartumillu atornerluisoqarneranut tunngatillugu, ilisimasatsinnut ilassutaapput.

Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2004-mi 2011-amilu misissuisitsinerni sammineqartut suut 2010-mi HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinermut 2008-milu Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinermut assersuunneqarsinnaasut, ilanngussa 1–mi takuneqarsinnaapput.

2 Inooqatigiit akornanni inuunerissuseq tarnikkullu peqqissuseq

- 2.1 Inuttut inooqataanermi attavigisat atuarfimmilu ingerlalluarneq
- 2.2 Tarnikkut peqqissuseq

2. Inooqatigiit akornanni inuunerissuseq tarnikkullu peqqissuseq

Cecilia Petrine Pedersen

Kapitalimi matumani inuusuttut inuttut inooqataanermi inuiaqatigiinnilu aaqqissuussaanerup iluani tarnikkut akuuffigisaminni inoqatinut akuulluarneq, immikkoortumi aallaqqaasiullugu eqqartorneqassaaq. Inuusuttut inoqatinut akuulluarsinnaanerat, qanimut attaveqarfiisigut ikinngutillu qanoq akulikitsigisunik ilagisarnersigut, kiisalu qanimut attaveqarfigisat pitsaassusaat atuarfimmilu qanoq ingerlalluartiginikkut ersersinneqassaaq. Kapitalip immikkoortuisa aappaat- inuusuttut tarnikkut inuunerissusaannut peqqissusaannullu, namminneq tarnimikkut peqqissutsiminnik-, annilaanngateqartutut misigisimanermit nikallunganermullu ersiuteqarnermik-, imminut toqunnissamik eqqarsaateqartarneq-, imminullu ajoquserniartuunermik naliliinerat tunngavigalugu, ersersinneqartumut tunngavoq. Taamaasilluni kapitali- inuusuttut inuunerissusaannik-, namminneq misigissutsikkut misilittagaannik-, inuunerissutsiminnik tarnikkullu peqqissutsiminnik kiisalu qanoq ilaqtutanut-, ikinngutit akornanni atuarfimmilu ikinngutinut atassuteqarnerannik iliusaannillu naliliinerannik- paasisaqarfiuvoq. Taamaasillunilu inuunerup assigiinngitsutigut inuuffigineranut, inuusuttut inuttut inooqataanerannut tarnikkullu peqqissusaannut patsisaasunut pingaarutilinnik paasisimasaqalersitsivoq.

- Inuusuttut amerlanersaat inuttut inooqataanerminni ikinngutiminnut klassimilu atuaqatiminnut pitsaasumik attaveqarput atuarfimmilu ingerlalluarlutik.
 - Inuusuttut kissaatiginngisaminnik kiserliortut inuttut atukkatigut assigiinngissuteqarput: inuusuttut ilaqtutat pissarissaannginnerunerannik misigisut inuusuttunit ilaqtutamik pissarissaarnerannik misigisunut sanilliullugit, kissaatiginngisaminnik akulikitsumik ilaanikkulluunniit kiserliortutut misigigajunnerusarput.
 - Inuusuttut amerlanersaat ikinnerpaamik inersimasumik peqatiminnillu ataatsimik ajornanngitsunnguamik ajornanngitsumilluunniit ajornartorsiutiminnik, ernumassutiminnik aliasuutiminnilluunniit oqaloqatigisinnaasaqarput.
 - Kissaatiginngisamik kiserliortutut misiginerup inersimasunullu ajornartorsiutinik annissinnaanerup ajornartorsiutiginera imal. inersimasunik annissivissaqannginnerup imminnut atassuteqarnerat takuneqarsinnaavoq.
-

2. Inooqatigiit akornanni inuunerissuseq tarnikkullu peqqissuseq

- Inuusuttut sisamaagaangata pingasut tarnikkut peqqissusertik pitsaalluinnartutut pitsaasutulluunniit nalilertarpaat, nukappiaqqat nivarsiaqqallu procentinngorlugit nikingassuteqanngillat.
- Procentinngorlugu nivarsiaqqat amerlanerusut nukappiaqqanit ernuamermik isumattassimarnermillu takussutissaqarput, 2004-miillu 2011-mut nukappiaqqat akornanni amerlisimallutik.
- Inuusuttut sisamaagaangata ataaseq inulaarlugu imminut toqunnissamik eqqarsaateqarsimapput, procentinngorlugit nivarsiaqqat nukappiaqqanit amerlanerupput. Nivarsiaqqat 21%-iisa nukappiaqqallu 5,6%-iisa, ukiup kingulluip ataatsip ingerlanerani imminut toqunnissaq eqqarsaatigisimanerarpaat.
- Ataatsimut isigalugit nivarsiaqqat akornanni imminut toqunnissamik eqqarsartut affaanngorsimapput, 2004-miillu imminut toqunniarsimasut nivarsiaqqat akornanni ikileriarujussuarsimallutik.
- Nukappiaqqat quliugaangata ataaseq imminut toqoriarsimavoq, taakkunalinlu affaat ukiup kingulluip ingerlanerani imminut toqoriarsimaneraput.
- Inuusuttut pingasuugaangata imminut toqoriarsimasut marluk arlaleriarlutik imminut toqoriarsimapput. Affai inulaarlugit imminut toqoriarsimasut kimulluunniit oqaatigisimannilaat, ikittuinnaallu imminut toquttarnermut atatillugu pisortaqarfimmut saaffiginnissimapput. Inuusuttut imminut toqoriarsimasut amerlanersaat imigassartorsimannngillat.
- Inuusuttut sisamaagaangata pingasut imminut toqussimasunik nalunngisaqartarput.
- Inuusuttut sisamaagaangata ataaseq inulaarlugu piaaralutik imminut ajoqusersimapput, taakkunannga arlaqaqisut imminut toqunnissamik siunertaganngillat.

Inuuneq timikkut ineriartornikkut, ilisimasatigut, inuttullu inooqataanikkut annertuumik allannguuteqarfiusoq, inuusuttuunerup ilisarnaatigaa- tassaavorlu inuuneq inummut annertunerusumik piumasaqaateqarfiulersoq. Allannguutit taamaattut inuusuttunit assigiinngitsumik iliuuseqarfigineqarlutik pigiliunneqarlutillu aquneqartarput.

Patsisaasut illersuutaasut nanertuutaasullu inuunerissutsitsinnut tarnikkullu peqqissutsitsinnut sunnuteqartut amerlaqaat. Patsisaasut taakku assigiinngitsunut pingasunut- ataasiakkaat pissuserisaannut tunngasumut, inuttut inooqataanermut tunngasumut inuiaqatigiinnilu aqqissuussaannermut tunngasumut immikkoortinneqarsinnaapput (12). Ataasiakkaat pissuserisaannut tunngasut soorlu imminut tatigineq artornartunillu nalaatanik qaangiisinnaaneq, unammilligassanik assigiinngitsunik aniguniartar-nitsinnut pingaaruteqarpoq. Taamatuttaaq inuttut

inuunermit tunngasut soorlu ilaqutariinni toqqissinartumik ataqatigiinneq ikinngutigiiulluarnerlu, inuunerissutsitsinnut tarnikkullu peqqissutsitsinnut pingaaruteqarpoq. Tamatuma saniatigut inuiaqatigiinni aqqissussaanikkut toqqammaviit soorlu atuarnaq, nalinginnaasumillu inuunermi atugassarititaasut, inuunerissutsitsinnut tarnikkullu peqqissutsitsinnut aamma annertuumik pingaaruteqarput. Navianaatilinnik ass. anigoruminaatsunik nalaataqarneq, tarnikkut ajornartorsiortitsilersinnaavoq. Illuatungaatigut illersuutaasut ass. inuttut inooqatigiinnermi attavigisat pitsaasut tapersersuisullu, navianaatilimmik inuunermi artorsaateqalernermi, pisariaqartitamik tapersersuinerikkut oqilisaasinnaapput.

2.1 Inuttut inooqataanermi attavigisat atuarfimmilu ingerlalluarneq

Inuttut inooqataanermi attavigisat meeraanermut inuusuttuunermullu pitsaasumut tunngaviusumik pingaaruteqarput (13). Inuttut inooqataanermi attavigisat inuusuttut misigisutsikkut-, ileqqulersornikkut- ilisimasatigullu ineriartornerannut annertuumik pingaaruteqarput (14). Meeraanermiit inersimasumut ikaarsaarnermi inuttut inooqataanermi inississimaneq attaveqarnerlu allaangortarput. Inuttut inooqataanermi attavigisat ikinngutinut tunngasut- angajoqqaaniit avissaariartorneq-, kiffaanngissuseqarnerulerneq-, nammineersinnaanerulerneq inuusuttunullu allanut assersuusinnaanerulerneq ilutigalugit- inuusuttunut pingaaruteqarnerujartulersarput. Peqatinik ikinnguteqarneq qaninnerulersarpoq inuusuttullu inuusooqatimik akornanni qanoq inissisimanertik ilisimaarinerulersarpaat. Immikkoortumi matumani inuusuttut inuttut inooqataanermi ilaqtaminnut, ikinngutiminnut, klassimilu atuaqatiminnut attaveqarnerat sammineqarpoq. Aallaqqaasiullugu inuusuttuni ilaqutariinnermi pissutsit, inuusuttullu attaveqarluassusaat- siullermik ikinngutigilluakkat amerlassusaasa ikinngutit klassimilu atuaqatit, atuareernermi qanoq akulikitsigisumik ilagisarnerisa ersersinneqarnerisigut- naatsumik nassuiarneqarpoq. Tamatuma kingorna klassimi atuaqatit akornanni ingerlalluarneq, piumassuserinngisamik kiserliortutut misigisimaneq, inersimasunik peqatinillu tatigisaqarneq, kiisalu inuusuttut inuttut attavigisaasa pitsaassusaat ersersinneqarput. Immikkoortup naggataani inuusuttut atuarnermi qanoq ingerlanerat ersersinneqarpoq.

'Ullutsinni inuusuttuunerup pitsaaqutai ikinngutigiiulluarneq, tatigeqatigiinneq, ikinngutitut asalluni, pitsannngorsaaneq soorlu ajornartorsiutinik aaqqiiniaaneq.'

Ilaqutariinnermi pissutsit ilaqtanillu ataatsimooqateqartarneq

Ilaqtat, meeqqap kinaassutsiminik ineriartortitsinermini, inuttullu inuumermi inoqatinut attaveqarnermut ilinniarnissamini, toqqissisimanermik tatiginninnermillu ineriartortitsinissamut pisariaqartitsinerani toqqammavissaattut isigineqarsinnaapput. Inuusuttuni ilaqtariinnikkut pissutsit, kikkut illoqatiginerannik angajoqqaallu najugaqatigiinnerannik apeqquteqarnikkut, ersersinneqarput. Inuusuttut pingasuugaangata marluk inulaarlugit angajoqqaavi najugaqatigiittarput (73%). Angajoqqaat najugaqatigiinngitsut 27%-it akornanni 23%-it meeqqap inunngorneraniit ukiup siulliup ingerlanerani qimapput, 24%-it meeqqap arfinilinnik ukioqalinnginnerani, 27%-illu meeqqap aqqaneq marlunnik ukioqalinnginnerani qimapput. Katillugit angajoqqaat 15%-ii meeqqap aqqaneq marlunnik ukioqalereernerani qimapput, 11%-it ilisimanagu akissuteqarput. Avannaani angajoqqaat (79%) Kujataani (81%) Tunumilu (71%), Nuummi angajoqqaanut (68%) sanilliullutik najugaqatigiittut amerlanerupput. 2004-mi inuusuttut 60%-iisa angajoqqaaminnik najugaqatigiinneraanerisigut, 2004-miit angajoqqaat najugaqatigiittut amerleriarput ($p < 0,001$).

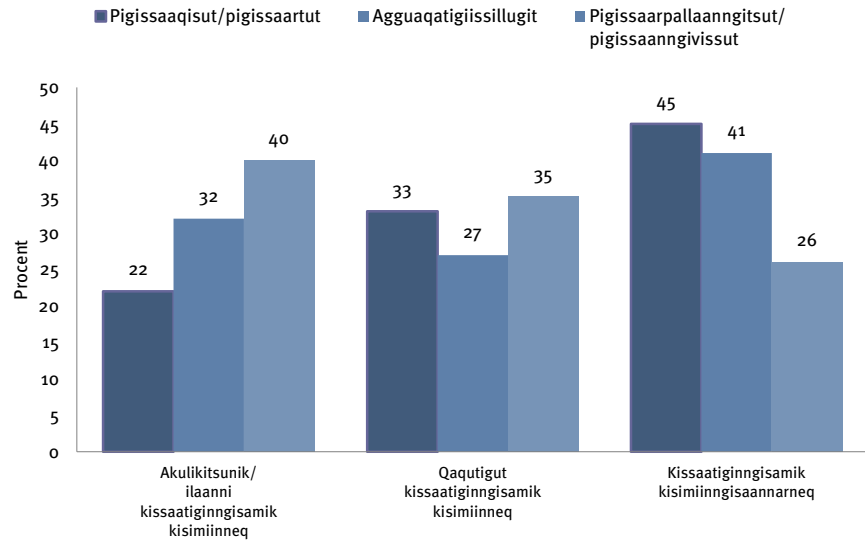
Atuarfimmi sunngiffimmilu ikinngutit

Inuusuttut ulluinnarni ikinngutit attavigisartagaasa amerlassusaasigut, ikinngutit qaninnerit amerlassusaannik- qanorlu akulikitsigisunik ikinngutinik klassimilu atuaqatinik atuareernermi ilaqartarnerannik - inuusuttut qanoq isillutik ilutiminnik attaveqartarnerannik takutitsisumik apeqquteqarnikkut - ersersinneqarpoq. Inuusuttut amerlanersaat amerlasuunik ikinngutigilluagaqarnerarput. Taamaasillutik inuusuttut 88%-ii sisamanik amerlanerilluunniit ikinngutigilluagaqarnerarput, 6%-it marlunniit pingasunut ikinngutigilluagaqarnerarput, 3,3%-it ataatsimik ikinngutigilluagaqarnerarput 2,5%-illu ikinngutigilluagaqannginnearlutik. Nukappiaraaneq niviarsiaaraaneq-, nunap immikkoortuisa arlaanneersuuneq-, klassimmi sorlermeersuuneq-, inuttut aningaasaqarnikkullu atugaqarneq-, illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartorsimaneq- qassinik ikinnguteqarnermut apeqqutaanngillat. Inuusuttut misissuinermi matumani peqataasut 2004-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermit sanilliullugit, amerlanerusunik ikinngutigilluagaqarnerarput. 2004-mi misissuisitsinermi inuusuttut 63%-ii sisamanik amerlanerusunilluunniit ikinngutigilluagaqarnerarput. Assigiinngissulli taanna 2004-mi apeqqummit allaanerulersillugu 2011-imi apeqqutip ikinngutit suaassusaannut immikkoortinneqarneranik patsiseqarsinnaavoq. Inuusuttut amerlanersaasa ikinngutitik klassimiluunniit atuaqatitik atuareernermi sapaatip akunneranut ullut arlerlugit ilagisarpaat. Inuusuttut affangajaasa (43%) ikinngutit klassimiluunniit atuaqatit atuareernermi ullut tamaasa ilagisarpaat, inuusuttullu tallimaagaangata ataatsip (20%) ikinngutit klassimiluunniit atuaqatit sapaatip akunneranut ulluni sisamani

tallimaniluunniit ilagisarpaat. Inuusuttut tallimaagaangata ataaseq inulaarlugu (19%) sapaatip akunneranut ulluni marlunni pingasuniluunniit ikinngutinik ilaqartarpoq, 13%-illu sapaatip akunneranut ataasiarlutik qaqutiguunerusorluunniit ikinngutiminnik ilaqartarput. Inuusuttoqarportaaq (5%) massakkoppiaq ikinnguteqannginneratunik. Nukappiaqqanut (15%) sanilliullugit niviarsiaqqat akornanni amerlanerulaartut (22%) sapaatip akunneranut ataasiarlutik qaqutiguunerusorluunniit, atuareernermi ikinngutiminnik ilaqarnerartarput massakkulluunniit ikinnguteqannginnerarlutik ($p=0,07$). Nunap immikkoortuini allani inuusuttunut sanilliullugit Tunumi inuusuttut amerlanerusut (35%) massakkut ikinnguteqannginnerarput, imal. sapaatip akunneranut ataasiarlutik qaqutiguunerusorluunniit atuareernermi ikinngutinik klassimiluunniit atuaqatinik ilaqartarnerarput. Assersuutitut Avannaani inuusuttut 19%-ii Kitaata qeqqani inuusuttut 16%-ii Kujataanilu inuusuttut 13%-ii taamaanneraapput ($p<0,001$). Inuusuttut nunaqarfimmi peroriartortut (61%) illoqarfimmi peroriartortunut sanilliullugit (40%) atuareernerup kingorna sapaatip akunnerisa ullui tamakkingajallugit ikinngutiminnik ilaqarajuttuupput ($p=0,001$). Inuusuttut atuareernerup kingorna ikinngutiminnik ilaqartarnerisa akulikissusaanut, klassimi sorlermi atuartuuneq imal. inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat apeqqutaanngillat. Inuusuttut atuareernerminni ikinngutiminnik ilaqartarnerisa akulikissusaa 2004-miit 2011-imut allannguuteqarsimangilaq.

Inuttut attavigisat inuusuttut ulluinnarni ikinngutiminnut qanoq annertutigisumik attaveqarnerannik ersitsitsisut annertusussaasa saniatigut, inuttut attavigisaasa pitsaassusaat, inuusuttut inoqatiminnik attaveqarnerminnut atatillugu inuunerissusaannut pingaaruteqarpoq. Arlaannut attaveqarnikkut peqataasutut misigisimanermi, inoqatinut attaveqarnermi atuarfik inuusuttunut pisoqarfittut annertuumik pingaarutilittut inissisimavoq. Inoqatinut attaveqarneq- pingaartumik atuartuunermi pilersarpoq ineriartortarlunilu, inuusuttullu siunissami inoqatinut attaveqarnissaannut piginnaasaqalersitseqataasarluni. Inuusuttut klassianni atuaqatigiinnerup qanoq innera ima apeqquteqarnikkut ersersinneqarpoq: *'Atuaqativit akornanniinneq qanoq igaaajuk?'* Inuusuttut amerlanersaasa (81%) klassimi atuaqatit peqatiginerat ajunngitsutut ajunngilluinnartutulluunniit nalilerpaat. Inuusuttut klassimi atuaqatinik peqateqarnermi qanoq akuulluartiginerat, niviarsiaaagaanni nukappiaraagaanni, klassimi sorlermiikkaanni, nunap immikkoortuani sorlermiikkaanni, nunaqarfimmi illoqarfimmiluunniit peroriartoraanni, inuusuttut klassimi atuaqatigiit qanoq ataqatigiilluartiginerannut tunngatillugu inuttut atukkatigut aningaasaqarnikkullu nikingassuteqanngilaq. 2004-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuinermit sanilliullugu klassimi atuaqatinut attaveqarneq allannguuteqarsimangilaq.

2. Inooqatigiit akornanni inuunerissuseq tarnikkullu peqqissuseq

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.1. Inuusuttut akulikitsunik, ilaannikut, qaqutigulluunniit piumassuserinngisaminnik kiserliormerartut kiserliunngisaannartulluunniit amerlassusaat, ilaqutariit pissarissaassusaannik naliliinermut agguataarlugit (N=480).

Inuusuttut attaveqarluassusaannut tunngasoq alla, inuusuttut *namminneq* allanik ilaqarusukkaluarlutik, piumassuserinngisaminnik kisimiittutut misiginerisigut ersersinneqartoq, tassaavoq kiserliorneq. Kiserliortutut misigisimaneq inuppassuarnik annikinnerusumik annertunerusumilluunniit misigineqartartoq, amerlanernullu sivikitsuinnaasartoq nalinginnaasuvoq. Kiserliortutut misigiuannarneq inuunerissuunnginnermut ersiutaavoq, inuusuttullu siunissami inooqataanermut piginnaassusaannut sunniuteqarsinnaavoq peqqissusaannullu kinguneqarnerlussinnaalluni (15;16). Inuusuttut amerlanersaasa allanik ilaqarusukkaluarlutik piumassuserinngisaminnik kiserliorneq misigisimavaat. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu akornanni akulikitsumik piumassuserinngisamik kiserliortutut misigisartut (8%), nikingassuteqanngillat niviarsiaqqalli (28%) nukappiaqqanut (16%) sanilliullugit amerlanerit piumassuserinngisamik kiserliorsinnaasarnerarput, nukappiaqqallu affaasa niviarsiaqqallu pingasuugaangata ataaseq inulaarlugu (31%) taama misigisimanngisaannarnerarput ($p < 0,001$). Inuusuttut kiserliortutut misigisut amerlassusaat klassimi sorlermi atuartuugaanni, nunap immikkoortuani sorlermeersuugaanniluunniit nikingassuteqanngilaq. Akerlianilli inuusuttut illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartorsimanagerat pingaaruteqarpoq. Inuusuttut nunaqarfimmi peroriartortut (42%) illoqarfimmi peroriartortunut (28%)

sanilliullugit, akulikitsunik ilaannikkulluunniit piumassuserinngisaminnik kiserliornerusarnerarput ($p=0,01$).

Titartagangorlugu takussutissiami 2.1-imi inuusuttut piumassuserinngisaminnik kiserliortutut misigisut, inuttut aningaasaqarnikkullu atukkatigit assigiinngissuteqarnerat takuneqarsinnaavoq. Inuusuttut piumassuserinngisaminnik kiserliortutut misigisut, ilaqquttat pissarissaassusaat appariartortillugu amerliartorput ($p=0,01$). Taamaasillutik inuusuttut 22%-ii ilaqquttamik pissarissaanerannik naliliisut, inuusuttut ilaqquttaminnik pissarissaannginerpaatut naliliisunut 40%-inut sanilliullugit, akulikitsunik ilaannikkulluunniit piumassuserinngisamik kiserliortutut misigisimasarnerarput. 2011-imi nukappiaqqat procentinngorlugit amerlanerusut piumassuserinngisaminnik kiserliortutut misiginngisaannarnerar-nerisigut, 2004-mi misissuisitsinermiit pitsanngoriaateqartoqarpoq (2004-mi 33%-2011-imi 50%) ($p=0,02$), nivarsiaqqallu procentinngorlugit ikinnerusut 2011-imi akulikitsumik piumassuserinngisaminnik kiserliortutut misigisarnerarput (2004-mi 17%-2011-imi 9%) ($p=0,04$).

*'Uannut pitsaaqutaapput ikinngutima kammalaatima
qiimmassartarmanga. Taavalu nuannersumik eqqartuilluta, ilaatigullu
ajornartorsiutit oqaluuserisarlugit. Taannartaa pitsaaqutaavoq.'*

Tatigeqatigiinneq attavigisanullu tatiginninneq

Tatigeqatigiinneq tatiginninnerlu ernumassutinik ajornartorsiutinillu allanut anitsinissamat pingaaruteqarput. Inuusuttut attavigilluartagaasa pitsaassusaat, angajoqqaanik, aanakkunnik, ilinniartitsisunik, qatangutininik, peeqqamik ikinngutinilluunniit ajornartorsiuteqarnermi, ernumassuteqarnermi aliasuuteqarnermiluunniit oqaloqateqarnissap, qanoq ajornanngitsiginera ajornartigineraluunniit tunngavigalugu ersersinneqarpoq. Inuusuttut amerlanersaat angajoqqaanut tatiginnillutik ajornanngiqisumik ajornanngitsumilluunniit saffiginnissinnaanerarput (77%), amerlanerillu (83%) ikinnerpaamik inersimasoq ataaseq (angajoqqaq, aanakkut arlaat, ilinniartitsisoq), ajornanngiqisumik ajornanngitsumilluunniit ajornartorsiuteqarnermi, ernumassuteqarnermi aliasuuteqarnermilu tatigalugu saaffiginnaanerarpaat. Inuusuttut affaai sinnerlugit (58%) inersimasunik arlalinnik ajornanngiqisumik ajornanngitsumilluunniit tatigalugit saaffissaqarnerarput. Nukappiaqqat nivarsiaqqallu ilarpasui (17%) inersimasunik tatigisaminnik oqaluussassaqqanngillat imal. inersimasunut ajornartorsiutinik annissinissaq ajornakusooqisutut ajornakusoortutulluunniit misigalugu. Inuusuttut

illoqarfimmi peroriartortut (18%) nunaqarfimmi peroriartortunut (9%) sanilliullugit ajornartorsiutiminnik inersimasunut tatigisaminnut annissinissartik ajornartorsiutiginerarpaat ($p=0,05$). Inuusuttut inersimasumik tatigisaminnik ajornanngitsumik oqaluussassaqaqtut amerlassusaat, nunap immikkoortuani suminngaannerneq apeqqutaalluni nikingassuteqarpoq. Taamaasillutik Kitaata qeqqani Kujataanilu inuusuttut, Avannaani inuusuttunut (7%) Tunumilu inuusuttunut (6%) sanilliullugit, tallimaagaangamik ataatsip inersimasunut tatiginnilluni oqaloqateqarnissi ajornartorsiutiginerarpaat, inersimasumilluunniit tatigisaminnik oqaloqatissaqaqnginnerarluni ($p=0,001$). Inuusuttut misissuinermi matumani peqataasut amerlanerusut (83%) 2004-mi misissuinermi peqataasunut (79%) sanilliullugit inersimasumik minnerpaamik ataatsimik tatigalugu oqaluussinnaasaqarnerarput ($p=0,06$).

*'Inuit Kalaallit Nunaanniittut (soorunalumi nunani allani)
oqaloqatigiinnerusariaqarput, inuusuttullu ajornartorsiutitik
ammanerullutik annittariaqarpaat.'*

Inuusuttut amerlanersaat (93%) peqatiminnik minnerpaamik ataatsimik (ikinngut, peeraq, qatanngut), tatigalugu oqaluussinnaasaqarput inuusuttullu amerlanersaat (77%) peqatiminnik minnerpaamik marlunnik tatigalugit ajornartorsiutiminnik, ernumassutsiminnik aliasuutiminnillu anitsivigisinnaasaqarput. Nukappiaqqat (10%), niviarsiaqqanut (3,4%) sanilliullutik amerlanerusut peqatiminnik oqaloqateqarnissartik ajornartorsiutiginerarpaat oqaloqatissaqaqnginnerarlutilluunniit ($p<0,01$). Inuusuttut ajornartorsiutitik pillugit tatigisaminnik oqaloqateqarnissamut qanoq ajornanngisitsitiginerannut ajornartorsiuteqarnerannulluunniit klassimi sorlermi atuarnerat, illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartornerat, nunap immikkoortuani sorlerminngaanneererat kiisalu inuttut aningasaqarnikkullu atugaat apeqqutaanngillat. Inuusuttut ajornartorsiutitik, ernummatitik aliasuutitillu pillugit peqatiminnik tatigisaminnik oqaloqateqarsinnaasutut misiginerat, 2004-mi misissuisitsinermi maannamut allannguuteqaqngilaq.

Inuusuttut amerlanerit nukappiaqqat niviarsiaqqallu (81%) minnerpaamik inersimasumik ataatsimik *peqatiminnillu* ataatsimik tatigisaminnik ajornaquteqaqngitsumik oqaloqatissaqarnerarput. Inuusuttut ilaat ikinnerusut (14%) *inersimasuinnarnik* imal. *taamaallaat* peqatiminnik tatigalugit oqaluussinnaasaqarput. Inuusuttut 5%-ii inersimasunik peqatiminnillu ajornartorsiutitik, ernumassutitik aliasuutitillu pillugit oqaloqateqarnissartik ajornartorsiutiginerarpaat. Inuusuttut inuttut inooqataanermi

inersimasunut attaveqarpianginnerartut, sanngiissuteqarput, tamanna inuusuttut akulikitsunik ilaannikkulluunniit piumassuserinngisamik kiserliortutut misigisartut tatigisaminnilluunniit oqaloqateqarnissaminnik ajornartorsiuteqartut (26%), inuusuttunut kiserliortutut misigisanngitsunut (12%) sanilliullugit, amerlanerunerannit naqissuserneqaqqippoq ($p < 0,01$). Inuusuttut piumassuserinngisaminnik kiserliortutut misigisamanerat peqatiminnillu tatigisaminnik oqaloqateqarsinnaanermut ajornartorsiuteqarnerat nikingassuteqanngilaq.

Atuarfimmi ingerlalluarneq

Atuarfik inuusuttut inuunerissusaannut pingaaruteqarpoq. Atuarfimmi avatangiisit akuutitsillutillu tapersersuutaasinnaapput, inuusuttulli inuunerissusaannut tarnikkullu peqqissusaannut kinguneqarnerluttunik artorsiisinaallutik (17). Inuusuttut atuarfimmi inuunerissusaasa, peqqissutsiminnik naliliinerisa, pissusilersuutaasalu peqqissutsimut sunniutillit imminnut ataqatigiilluinnar-tuunerat, HBSC –mik qulequtserlugu misissuisitsinerit takutippaat (18). Ajortisaarneqarneq atuarfimmi artorsaatit pingaarnerit ilaattut- atuartunut siunissami qaninnermi ungasissumilu kingunerluuteqartoq - taaneqarajuppoq (19-22). Inuusuttut ajortisaarneqarneq pillugu misigisaat kapitalit pingajuanni erseqqissaavigineqarpoq.

'Uannut pitsaaqutaavoq atuarnera.'

Inuusuttut atuarnerminnik nuannarinninersut aperineqarput. Inuusuttut amerlanersaat atuarnerminnik assut nuannarinninnerarput nuannarinninnerarlutilluunniit (75%), ikittuinnaallu atuarnermik nuannarinnigilaat (4%). Inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat, 9. klassimi 10. klassimiluunniit atuartuuneq niviarsiaqqani nukappiaqqanilu nikingassuteqanngillat. Akerlianilli inuusuttut nunaqarfimmi peroriartortut (85%) illoqarfimmi peroriartortunut (73%) sanilliullutik atuarnerminnik nuannarinnittut amerlanerupput ($p = 0,01$), nunallu immikkoortuini sisamani assigiinngissuteqarlutik. Avannaani Tunumilu inuusuttut akornanni amerlanerusut (82%) atuarnerminnik nuannarinnittut, Kalaallit Nunaata Kitaata qeqqani inuusuttut atuarnerminnik nuannarinnittut ikinnerupput (69%) ($p = 0,04$). Inuusuttut atuarfimmi inuunerissusaannut tunngatillugu 2004-mi misissuisitsinerimi paasisat maannamut allannguuteqarsimangillat.

Inuusuttut atuarfimmi ilinniakkatigut qanoq inissisimanerat pillugu aperineqarneranni, amerlanerit (61%) ingerlalluaqalutik ingerlalluarlutilluunniit nalunaarput. Nukappiaqqat niviarsiaqqat-, klassimi sorlermi atuarneq-, illoqarfimmi

nunaqarfimmiluunniit najugaqarneq- nunalluunniit immikkoortuani sorlermeersuuneq, matumani nikingassuteqanngillat. Akerlianilli inuusuttut ilaqtaminnik pissarissaartutut naliliisut (76%), inuusuttunut ilaqtaminnik pissarissaannginerpaatut naliliisunut (49%) sanilliullugit ingerlalluarnerusut, inuttut aningaasaqarnikkullu atugaasa nikingassuteqarnerat, misissuinerit inernerisa takutippaat ($p < 0,001$). Inuusuttut atuarfimmi ilinniagaqassutsiminnik naliliinerat 2004-mi misissuisitsinermit allannguuteqanngilaq.

2.2 Tarnikkut peqqissuseq

Tarnikkut peqqissuseq assigiinngitsorpassuartigut naliliivigineqarsinnaavoq. Immikkoortumi matumani inuusuttut tarnimikkut peqqissusaat erumassuteqarnermut-, nikallunganermut-, imminut toqunnissamik eqqarsaateqartarnermut, piaarinikkullu imminut ajoqusernermut ersiuteqarneq tunngavigalugu naliliinerat naapertorlugu, ersersinneqarpoq. Inuusuttut namminneq tarnimikkut peqqissutsiminnik naliliinerat, tarnikkut peqqissutsimik ataatsimut naliliinermit uuttuutaavoq. Inuusuttut erumanermut nikallunganermullu ersiutaat naliliiviginiarlugit, apeqqutit arfineq pingasut misigissutsinut nalinginnaanerusunut nuanniitsunulli sivikinnerusumik sivilunerumilluunniit ulluinnarni misigineqarsinnaasunut tunngasut, ilanngunneqarput. Taamatuttaaq apeqqutit arlallit - imminut toqunnissamik eqqarsartut- imminullu toqoriarsimasut amerlassusaat, imminut toqoriartarnermut patsisaasut kiisalu piaaraluni imminut ajoqusernerit tunngavigalugit- inuusuttut akornanni imminut toqoriartuunerup qanoq atugaatiginera ersersinneqarpoq.

Tarnikkut peqqissuseq inuusuttut ataatsimut isigalugu peqqissusaannut inuunerissusaannullu pingaarutilimmik inissisimavoq. Tarnikkut peqqissuseq nappaateqannginnerinnaanani, tarnikkut peqqissutsimut tarnikkullu nappaateqarnermut tunngassuteqarpoq. Matumani tarnikkut peqqissutsip tarnikkullu nappaateqarnerup nalinginnaasumik timikkut peqqissutsimit timikkullu nappaateqarnermit avissaartinneqarsinnaannginnera ileqqunullu attuumassuteqarlunnartuunera pillugu, WHO-p nassuiaataanik toqqammavilimmik atituumik tarnikkut peqqissuseq ima nassuiarneqarpoq (23): *'Inuunerinnikkut piginnaasanik atuisinnaaneq, unammilligassanut nalinginnaasunut ilungersuuteqalersarnermullu/stress iliuuseqarsinnaaneq, kinguneqarluartumik suliaqarsinnaaneq inooqataanermilu pilliuteqarsinnaaneq.'* Taamaasilluni tarnikkut peqqissuseq misigissutsitsigut, eqqarsaatitsigut, iliuuseqarnitsigullu, inuunitta nuannersumik atornissaanut unammilligassanillu naapitsinitsinni piginnaaneqalersitsisoq, inuttut immikkut

tamatsinnut nukinnik tunisivoq. Unammilligassanullumi assigiinngitsunut iliuuseqarsinnaaneq tarnikkut peqqissutsitsinnut aalajangiisuvuq (24).

Tarnikkut nappaatit inuusuttorpassuit inuunerannut -inuunerlu naallugu peqqissusaannut sunniuteqarput. Meeraanermi inuusuttuunermilu tarnikkut ajornartorsiutit inersimasunngornermi attanneqarajuttarnerat, misissuinerit takutippaat (21;25), inersimasullu akornanni tarnikkut nappaatit amerlanersaat inuusunnermi inersimasutullu ikaarsaarnermi malunniuttarput (23;26). Tarnikkut nappaatit inuusuttut akornanni nappaatigineqartut inuiaqatigiinni tamani naapaatigineqartut ilagaat annertuut (27), Kalaallit Nunaanni inuusuttut amerlanersaat inuunerissuugaluartut, imminut toqunniartut amerlanerisa, inuusuttut akornanni tarnikkut sanngiissuteqartoqarnerattaq uppersarsivaat. Tarnikkut peqqiitsuuneq inunntut ataasiakkaanut inuiaqatigiinnullu annertuunik kinguneqarpoq (27;28), inuusunnermili siusinaartumik akuliuffigineqarnikkut, inuunerup sinnerani tarnikkut ajornartorsiutit anigugassaangitsut pitsaalineqarsinnaapput (29-32).

Tarnikkut peqqissutsimik imminut naliliivigineq

Tarnikkut peqqissutsimik imminut naliliivigineq, tarnikkut peqqissuseq ataatsimut isigalugu uuttuutaavoq misigissutsinik tunngaveqartoq. Taamaasilluni, nalinginnaasumik peqqissutsikkut imminut naliliiviginermut tunngatillugu apeqqummi, kapitalit arfernanni ersersinneqartumi, takussutissaqartariaqanngikkaluaq tarnikkut peqqissutsimik imminut naliliivigineq, inuusuttut tarnikkut peqqissusaannut nalinginnaasumik paasinarsisitsivoq. Tarnikkut peqqissutsimik imminut naliliivigineq, tarnikkut nappaateqarnermut toqqaannartumik uuttuutaanngilaq (33;34), ikiorneqarnissamilli tapersorsorneqarnissamillu pisariaqartitsinermi, qanoq iliuuseqartarnermut paasisaqarfiusinnaallunili. Tarnikkut peqqissutsimik imminut naliliiviginerup tarnikkut peqqissutsimut uuttuutigineqartarnera sulii nutaajuvoq, pingaartumillu inuusuttut akornanni patsisaasut suut inuusuttut tarnimikkut peqqissutsiminnik naliliinerannut sunniuteqarnerat pillugu ilisimatusarneq, sulii amigaateqarpoq.

Inuusuttut amerlanersaasa (74%) tarnimikkut peqqissusertik ajunngilluinnartutut ajunngitsutulluunniit nalileraat, tallimararertutaasa (22%) naammaannartutut nalilerpaat, 4%-illu ajortutut ajorluinnartutulluunniit nalilerlugu. Nukappiaqqat nivarsiaqqallu tarnimikkut peqqissutsiminnik naliliinerat nikingassuteqanngilaq. Taamaattoqarnera, inuusuttut peqqissutsip ataatsimut isigalugu naliliivigineranit- peqqissutsikkut imminut naliliiviginermit (kapitalit arfernanni ersersinneqartumit)- nukappiaqqat nivarsiaqqanut sanilliullutik nalinginnaasumik peqqissutsiminnik pitsaanagerusutut naliliinerannit,

allaaneruvoq. Peqqissutsimik imminut naliliiviginermi suaassutsikkut assigiinngissutaasoq, nalinginnaasumik inersimasut akornanni aamma atuuppoq (35).

Ernumanermut nikallunganermullu ersiutit

Inuusuttut tarnimikkut peqqissutut misigisimanerat ulluinnarnilu inuunerissusaat paasisaqarfiginiarlugu apeqqutit arfineq pingasut, inuusuttut ernumanermut nikallunganermullu ersiuteqarnerannik ersersitsisut, atorreqarput. Apeqqutit WHO-p Composite International Diagnostic Interview (CIDI) (36;37) New Zealandimi misissuisitsinermi (38-40). Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2002-mi 2008-milu misissuisitsinermi (5;41) atorreqartoq tunngavigalugu suliarineqarput. Apeqqutit taakku Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2004-mi misissuisitsinermi aamma atorreqarput. Apeqqutit arlaannaalluunniit tarnikkut nappaatinik aalajangersimasunik suussusersinissamat atorreqarsinnaanngillat, ersiutilli annikitsumik annertuumilluunniit ernumanermik nikallunganermilluunniit nappaateqarnermut takussutissaagajuttarput.

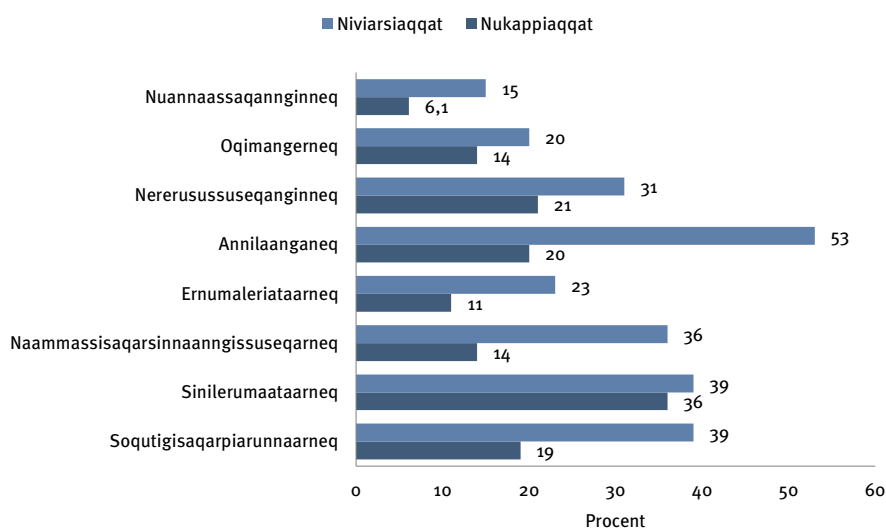
Apeqqutit misigissutsinut ersiutinulluunniit assigiinngitsunut arfineq pingasunut tunngassuteqarput, inuusuttullu ukiup kingulliup ataatsip ingerlanerani sivikinnerpaamik sapaatip akunnerini marlunni, ataani allassimasut arlaannik ataatsimik arlalinnilluunniit, tarnikkut ajornartorsiuteqarsimanerannik aperine-qarput. Inuusuttut apeqqutinut makkununga akissutigisinnaasaat tassaapput- aap, naagga, immaqa, naluara:

1. Ullut tamarluinnangajaasa nikallungasutut, isumanerluutilittut, nanertisimasutulluunniit misigisimasarpi?
2. Siornatigut nuannarisavit amerlanersaasa soqutigiunnaarnerat misigisimaviuk?
3. Unnukkut sinissaaleqisarnikuuvit?
4. Unnuakkut oqimangertarnikuuvit?
5. Nerisassanik illigisaarunnikuuvit?
6. Ernumarujussuurtutut misiginikuuvit?
7. Sioralersarnikuuvit?
8. Suulluunniit anigoruminaatsutut misiginikuuvigit?

Inuusuttut akissutaat naapertorlugit 0-imiit 16-imut uuttuusiortoqarpoq, naaggamik naluaramillu akissut 0-imik nalilerlugu, immaqamik akissut 1-imik nalilerlugu, aap-imillu akissut 2-mik nalilerlugu. Inuusuttut agguaqatigiissillugit tarnikkut ajornartorsiornermut ersiutitik tallimanik nalunaaruteqarput. Suaassuseq tunngavigalugu ersiutit nalunaarutigineqartut, nukappiaqqat ersiutitik 3,6-inik nalunaaruteqarlutik nivarsiaqqallu 6,4-nik nalunaaruteqarlutik assigiinngissuteqarput. Taamaattoqarnera

Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2008-mi misissuisitsinermi agguaqatigiissitsinermit- nukappiaqqanut agguaqatigiissillugit 2,5-inik ersiutilinnut nivarsiaqqanullu tallimanik ersiutilinnut sanilliullugit amerlanerulaarput (5).

Inuusuttut tarnikkut ajornartorsiummik minnerpaamik ataatsimik taasaqarsimangitsut, nukappiaqqani 22%-iullutik nivarsiaqqanilu 7%-iullutik ikittuinnaapput. Taakku Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinermi, tarnimikkut ajornartorsiuteqarsimangitsunit nukappiaqqanit 35%-iusunit nivarsiaqqanillu 13%-iusunit ikinnerulaarput. Nivarsiaqqat (28%) nukappiaqqanut (9%) sanilliullugit amerlanerungaatsiaqisut, amerlasuunik ersiuteqarneraput ($p < 0,001$). Titartaganngorlugu takussutissiami 2.2-mi ersiutinit arfineq pingasusunit arfineq marluk nukappiaqqanut sanilliullugit nivarsiaqqanit nalunaarutigineqarajunnerusut takuneqarsinnaavoq (naatsorsueqqissaarnikkut tutsuiginaatilimmik assigiinngissuteqarlutik). Nukappiaqqat nivarsiaqqallu assigiimmik sinilerumaataartarneraput. Nivarsiaqqani annilaanganeq, soqutigisaqarpiarunnaarnej sinilerumaataarnej illigisaarunnerlu ersiutigineqarajunnerusutut taaneqarput (titartaganngorlugu takussutissiissut (2.2). Nukappiaqqat sinilerumaataarnej, illigisaqannginneq, annilaanganeq soqutigisaqarpiarunnaarnerlu ersiutigigajunnerusutut oqaatigaat.

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.2. Nukappiaqqat nivarsiaqqallu akornanni tarnikkut ajornartorsiutit assigiinngitsut arfineq pingasut (ukiup kingulliup ataatsip ingerlanerani minnerpaamik sapaatip akunnerini marlunni malugisimasat (N=479).

Niviarsiaqqat 10. klassimi atuartut 9. klassimi atuartunut sanilliullugit, tarnikkut ajornartorsiuteqarnermut ersiuteqarajunnerupput: niviarsiaqqat 10. klassimi atuartut 31%-ii niviarsiaqqat 9. klassimi atuartut 15%-iinut sanilliullugit, ersiutinut uuttuut naapertorlugu quliniit 16-inut nalilerneqarput ($p=0,09$), akerlianilli nukappiaqqat klassini taakkunani marlunni atuartut nikingassuteqaratik. Tarnikkut ajornartorsiuteqarnermut ersiuteqarnermut naliliinerit, agguaqatigiissillugit, nukappiaqqani niviarsiaqqaniluunniit-illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriatorsimagaanni- nikingassuteqanngillat. Nukappiaqqani nunap immikkoortuisa arlaannit suminngaanneersuuneq apeqquutaalluni, ersiutaannut naliliineq nikingassuteqarpoq. Avannaani nukappiaqqat 14%-ii ersiuteqanngillat, Nuummi 26%-ii, Tunumi 21%-ii, Kujataanilu 28%-ii ersiuteqanngillat ($p=0,03$). Niviarsiaqqani nunap immikkoortuani sorlermeerneq nikingassuteqanngilaq. Niviarsiaqqat ersiutaannik naliliineri, inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat nikingassuteqarput. Niviarsiaqqat ilaquuttaminnik pissarissaannginnerpaatut naliliisut (32%) akornanni amerlanerusut, niviarsiaqqanut ilaquuttaminnik pissarissaarnerpaatut naliliisunut (15%) sanilliullugit, ersiutinut uuttuut naapertorlugu 10-miit 16-imut nalilerneqarput ($p=0,01$).

Nukappiaqqani agguaqatigiissillugit ersiutit 2004-miit 2011-imut qaffariaateqarput. 2004-mi nukappiaqqat agguaqatigiissillugit 2,9-nik ernumanermut nikallunganermullu ersiuteqarput, 2011-imili agguaqatigiissillugit 3,6-inik ersiuteqarnerarlutik ($p<0,01$). Niviarsiaqqat akornanni ersiutit agguaqatigiissillugit 2004-miit 2011-imut allannguuteqanngillat.

Imminut toqunniartuuneq piaaralunilu imminut ajoqusertarneq

Immikkoortumi matumani inuusuttut akornanni imminut toqunniartuuneq piaaralunilu imminut ajoqusertarnerup qanoq atugaatiginera ersersinneqarpoq. Imminut toqunniartuuneq- imminut toqunnissamik eqqarsarnermut, imminut toqoriarnermut imminullu toqunneq ataatsimut taaguutaavoq. Aallarniutigalugu Kalaallit Nunaanni imminut toquttarnerup qanoq atugaatiginera pillugu naatsumik paasissutissiisoqassaaq. Tamatuma kingorna imminut toqunniartuuneq, inuusuttut akornanni massakkorpiaq imminut toqunnissamik eqqarsartut imminullu toqoriartut amerlassusaat, inuusuttut imminut toqoriartarnerannut atatillugu pisunut aalajangersimasunut patsisaasunik malitsilerneqartut, tunngavigalugit ersersinneqassaaq. Tamatuma kingorna inuusuttut imminut toqoriarnerminnut tunngavilersuutaasa ersersinneqarnerisigut, inuusuttut ilagisartagaasa akornanni imminut toquttartut qanoq amerlatiginerat ersersinneqarpoq. Naggataatigut piaaraluni imminut ajoqusertarnerup- siornatigut Kalaallit Nunaanni paasiniaavigineqarsimanngitsup-, annertussusaa ersersinneqarpoq. Taamaasilluni immikkoortoq una inuusuttut inuunerissuunnginnerannut

kingunearnerlorujussuarsinnaasumut tunngassuteqarpoq. Imminut toqussinnaaneq inuusuttut imminut toqunnissamik eqqarsaateqarsimasut imminullu toqoriarsimasut akornanni annertunerugaluaq – imminut toqunnissamik eqqarsarnerit imminullu toqoriarnerit tamakkeqqajaratik toqorusunnermik tunngaveqarput (42;43).

Kalaallit Nunaanni inuusuttut akornanni imminut toqunnissamik eqqarsartarnek imminullu toqoriartarnek ilisimaarilluarneqarput. Ukiuni arlalissuarni imminut toquttartut 15-iniit 24-inut ukiullit amerlanersaapput, ukioqqortusiartornerlu ilutigalugu ikiliartortarlutik (44;45). Ukiuni qulikkaani arlalinni inuusuttut akornanni imminut toquttartut amerlajuaannarput, imminullu toquttarneq tassaavoq ukiuni kingullerni arlaqaqisuni inuppassuarnik eqquisoq. Imminut toquttartut amerlassusaat (inuit 100.000-iugaangata ataaseq) 1980-ikkunni qaffariapilooriarluni, ukiuni kingulliunerusuni nuna tamakkerlugu inuit 100.000-iugaanga 100 missaannut- agguaqatigiissillugit sap. ak. ataatsimik imminut toquttarneranut unikkallartoq, (44;46). Inuusuttut akornanni imminut toquttartut taama amerlatiginerisa, ajornartorsiutip annertussusia imaannaanngissusialu paasinarsisippaat, Kalaallit Nunaannilu innuttaasut peqqissuunissaannik suliniuteqarnermi, annertuumik unammilligassaasutut oqaatigineqartariaqarluni. Imminut toquttarnerit avatangiissasunut qaninnerusunut tupannarlutillu nassuiaruminaatsutut isikkoqarajuttarput, najukkami annertuumik kingunearqartitsisarlutik inuiaqatigiinnilu iliuuseqarfigiuminaatsuullutik. Suiaassuseq Kalaallit Nunaanni imminut toqunniartuusinnaanermut ilimanarsititsisut ersarinnerpaat ilagaat, angutillu inuusuttut akornanni imminut toquttartut amerlassusaat annilaarnarpoq (47). Nunani allani arlalinni imminut toquttarneq nivarsiaqqat akornanni imminut toqunnissamik eqqarsarnikkut imminullu toqoriarnikut tuniluuttut pissuseqartoq, Kalaallit Nunanni nivarsiaqqat akornanni imminut toqoriartut amerlasuujunerisa saniatigut, nukappiaqqat akornanni imminut toquttut amerlasoorujussuunerisigut, ajornartorsiutip marloriaataa ersunneqarpoq. Toqusut amerlassusaasa saniatigut, ajornartorsiut inuppassuit imminut toqunnissamik pimoorussillutik eqqarsartut, ukiut tamaasa inunnik imminut toqussimasunik inuppassuarnillu imminut toqussimasunik qimataasunik ilaqarpoq. 2004-mi Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsineq tassavoq, Kalaallit Nunaanni siullerpaamik imminut toqunnissamik eqqarsarnek imminullu toqoriarneq pillugit, inuusuttut namminneq nalunaarutigisaannik ersersitsisoq. Inuusuttut imminut toqoriartarnerannut tunngatillugu pisunut aalajangersimasunut patsisaasut allat, inuusuttullu namminneq imminut toquttarneq patsisaasoq pillugu oqaatigisaat, misissuinerup matuma ersersippaataaq.

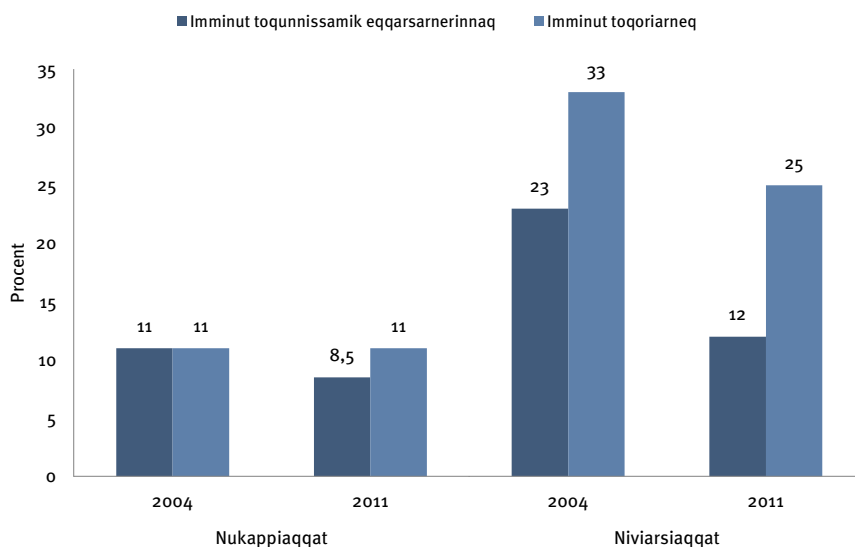
Imminut toqunnissamik eqqarsarnek

Imminut toqunnissamik eqqarsarnermut atatillugu, sivikitsumik eqqarsaatigitsiarneraniit erloqinartumik eqqarsaatiniitsisialernermut assigiinngissuteqarsinnaavoq (48). Misissuinermi matumani imminut toqunnissamik eqqarsaateqarneq ima apeqquteqarnikkut ersersinneqarpoq: *imminut toqunnissat pimoorullugu eqqarsaatigisimaviuk?* Ullumikkut imminut toqunnissamik eqqarsartut amerlassusaat paasiniallugu, qaammatit kingulliit aqqaneq marluk ingerlanerini, imminut toqunnissaq pimoorullugu eqqarsaatigineqarsimansoq apeqqutigineqarportaaq. Inuusuttut nukappiaqqat niviarsiaqqallu amerlanersaat imminut toqunnissamik eqqarsarsimannngisaannarput, amerlanersaasali (23%) niviarsiaqqat nukappiaqqanit amerlanerusut- inuunermi ilaani imminut toqunnissaq pimoorullugu eqqarsaatigisimavaat. Inuusuttut akornanni nukappiaqqat 15%-ii niviarsiaqqallu 31%-ii imminut toqunnissaq pimoorullugu eqqarsaatigisimavaat. Qaammatit kingulliit aqqaneq marluk ingerlanerini nukappiaqqat 5,6%-ii niviarsiaqqallu 21%-ii imminut toqunnissaq pimoorullugu eqqarsaatigisimavaat. Inuusuttut imminut toqunnissamik eqqarsaateqarsimasut affaat sinnerlugit (58%) imminut toqunnissaq pillugu eqqarsaatiminnik allanut anitsisimapput.

Imminut toqoriarneq

Imminut toqoriarneq WHO-mit ima nassuiarneqarpoq: *'inuup piaaraluni ingasaassilluni nakorsaatinik assigisaannilluunniit iisinikkut toqussutaanngitsumik iliuuseqarnera, imal. pisarnermit allaasumik- allat akuliutinnngippata iliuuserisap ajoqusiisinnaasup naatsorsuutigisatut- timimut sunniulluarnissaa anguniarlugu iliuuseqarnera'* (48). Imminut toqoriartut amerlassusaat ima apeqquteqarnikkut ersersinneqarpoq: *Imminut toqunniarlutit misilissimaviuk?* Inuusuttut ilarpasui imminut toqoriarsimapput (18%), nukappiaqqat quliugaangata ataaseq niviarsiaqqallu sisamaagaangata ataaseq ($p < 0,001$) (titartaganngorlugu takussutissiaq 2.3). Taamaasillutik niviarsiaqqat 25%-ii nukappiaqqallu 11%-ii inuunermi ilaani imminut toqoriarsimapput, taakkunanga niviarsiaqqat 14%-ii nukappiaqqallu 5%-ii ukiup ataatsip kingulliup ingerlanerani imminut toqoriarsimallutik. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu affaat ukiup kingulliup ingerlanerani imminut toqoriarsimapput.

2. Inooqatigiit akornanni inuunerissuseq tarnikkullu peqqissuseq

Titartaganngorlugu takussutissiaq 2.3. 2004-mi (N=479) 2011-imilu (N=492) nukappiaqqat nivarsiaqqallu, inuunerup ingerlanerani pimoorullugu imminut toqunnissamik eqqarsateqarsimasut imminut toqoriarsimasulluunniit amerlassusaat. Immikkoortut taakku imminnut akerleriipput.

Misissueqqissaarnerni tulluuttuni inuusuttut imminut toqoriarneq qanoq pimoorunneqarsimatigenera tunngavigalugu pingasunut immikkoortinneqarput: inuusuttut imminut toqunnissamik eqqarsateqarsimanginnerarlutillu imminullu toqunnarsimanginerartut, inuusuttut taamaallaat imminut toqunnissamik eqqarsateqarsimanerartut, kiisalu inuusuttut imminut toqunnissamik eqqarsarsimasut imminullu toqoriarsimasut (matuma kingorna imminut toqoriarsimasut taaneqartut). Immikkoortut taamaasillutik imminnut akerleriipput (titartaganngorlugu takussutissiaq 2.3). 9. klassimi atuartunut sanilliullugit 10. klassimi atuartut akornanni imminut toqoriarneq nalinginnaaneruvoq. Nivarsiaqqat akornanni assigiinngissut taanna ersarippoq, 9. klassimi atuartut 25%-iinut imminut toqoriarsimasunut sanilliullugit 10. klassimi atuartut 41%-ii imminut toqoriarsimapput ($p=0,05$). Nukappiaqqat akornanni 10. klassimi atuartut 22%-ii imminut toqoriarsimapput 9. klassimilu atuartut 10%-ii imminut toqoriarsimallutik ($p=0,07$). Nivarsiaqqat nunaqarfimmi peroriartortut (41%) illoqarfimmi peroriartortunut (23%) sanilliullugit imminut toqoriarnerartut amerlanerupput ($p=0,06$). Nivarsiaqqattaq akornanni inuttut atukkatigut aningaasaqarnikkullu pissutsit imminut toqoriarnermut sunniuteqarput. Ilaquttanik pissarissaannginneraanerup ajorsartuaarnera ilutigalugu imminut toqoriarsimasut amerliartorput. Taamaasillutik nivarsiaqqat ilaquttaminnik pissarissaarneraasut akornanni 16%-it imminut toqoriarsimaneraput,

26%-it ilauttaminnik naammaannartumik pissaqarneraasut imminut toqoriarsimanerarlutik, 48%-illu ilauttaminnik pissarissaannginneraasut imminut toqoriarsimanerarlutik ($p=0,01$). Niviarsiaqqat akornanni imminut toqoriartut nunap immikkoortuini assigiinngissuteqarput, Nuummi ikinnerpaallutik (19%) Kujataani (23%), Avannaani (27%) Tunumilu (48%) ($p=0,03$). Nukappiaqqat akornanni imminut toqoriarsimasut amerlassusaannut illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartorsimaneq, nunap immikkoortuani sorlermeersuuneq kiisalu inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat assigiinnginerat, apeqqutaanngilaq.

2004-mi misissuisitsinerup kingorna imminut toqunneq pillugu oqaaseq tamanit atorneqartoq pisortatigoortumik imminornermiit imminut toqunnermut allangortinneqarpoq, taaguutigilikkap inuup inuunerminik kipisitsinera imminut toqunnersuq ersarinnerusumik nalunaarppaa. Taamaammallu imminut toqunnissamik eqqarsarnermut tunngatillugu apeqqu, 2004-mi *pimoorullugu imminornissat eqqarsaatigisimaviuk?* 2011-imi *Qaagukulluunniit imminut toqunnissat pimoorullugu eqqarsaatigisimaviuk?* allangortinneqarpoq. Imminut toqoriarnermut tunngatillugu apeqqu: *Imminoriarneq misilissimaviuk?-miit Imminut toqunniarlutit misilissimaviuk?-mut allangortinneqarpoq.*

Titartaganngorlugu takussutissiami 2.3-mi takuneqarsinnaasut niviarsiaqqat imminut toqunnissamik eqqarsarnerartut imminullu toqoriarnerarsimasut 2004-miit 2011-imut ikileriarsimapput nukappiaqqanili taamaagani. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu imminullu toqunnissamik eqqarsarsimanerartut akornanni assigiinngissuteqangaanngitsoq, imminut toqoriartut (8,5%-imik 12%-imillu) assigiinngissuteqarput. Niviarsiaqqat akornanni imminut toqoriartut 2004-imiit ikilismagaluit, nukappiaqqanut sanilliullugi niviarsiaqqat nukappiaqqanit suli amerlaneroqisut, imminut toqunnissamik eqqarsarnikkut imminullu toqoriarnikkut navianaatilimmik imminut toqunniartuupput (niviarsiaqqat 25%-ii nukappiaqqallu 11%-ii). Imminut toqunniartut amerlassusaat apeqqutit allangortinneqarnerisigut allannguuteqarsimarpassinngillat. Suli inuusuttut akornanni navianaatilittut taasarialimmik imminut toqunniartoqarnera, misissuinerup paasinarsisippaa.

Inuusuttut imminut toqunniartuunerat sukumiinerusumik paasisaqarfiginiarlugu, inuusuttut imminut toqunniarsimanerartut immikkut qanoq isiornikkut imminut toqunniarsimanerat, imigassartorsimanerat ikiaroorartutorsimaneralluunniit, qasseriartutik imminut toqoriarsimanerat, imminut toqoriarsimanertik pillugu allanik oqaloqateqarsimanerat, saaffigisinnaasanik ilisimasaqarnerat, imminut toqoriarnerminnut atatillugu pisortanut saaffiginnissimanerat kiisalu imminut

toqoriarnermut patsisaasoq pillugit apeqquteqarfigineqarput. Immikkoortoq tulliuuttoq inuusuttut imminut toqoriarsimasut 80%-iinik (nukappiaqqat 19-it nivarsiaqqallu 51-it) tunngaveqarpoq. Nukappiaqqat nivarsiaqqallu apeqqutinut akissuteqarniarlutik akuersisut nikingassuteqanngillat.

Tabeli 2.1. Imminut toqoriarnermi periusaasoq nukappiaqqanut nivarsiaqqanullu immikkoortinneqartoq (N=66).

	Qiminneq	lisartagartorneq	Kapineq	Aallaaneq	Allatut iliorneq
Nukappiaqqat	7	1	6	6	5
Nivarsiaqqat	26	9	16	1	16
Katillugit	33	10	22	7	21

Inuusuttut apeqqummut ataatsimut arlalinnik akissuteqarsinnaanerit pissutaalluni, kisitsisit katinnerini inuusuttut qanoq isillutik imminut toqoriarsimanerannut apeqqummut akissuteqartut 70-iusut sipporneqarput.

Tabelimi 2.1-imi takuneqarsinnaasutut nivarsiaqqat akornanni imminut toqoriarnermi qiminneq kapinerlu nalinginnaanerupput, nukappiaqqanilu qiminneq aallaanerlu nalinginnaanerullutik. Inuusuttut amerlanersaasa (71%) qanoq isillutik imminut toqoriarnerminnut periuseq ataaseq oqaatigaat, tallimaagaangatalu ataatsip periutsit marluk oqaatigalugit. Tabelimi 2.1-imi takuneqarsinnaasutut nivarsiaqqat akornanni imminut toqoriarnermi qiminneq kapinerlu nalinginnaanerupput, nukappiaqqanilu qiminneq aallaanerlu nalinginnaanerullutik. Inuusuttut amerlanersaasa (71%) qanoq isillutik imminut toqoriarnerminnut periuseq ataaseq oqaatigaat, tallimaagaangatalu ataatsip periutsit marluk oqaatigalugit. Nakorsaatit atorlugit imminut toqunniarneq pissutigalugu 2008-2009-mi Nuup peqqinnissaqarfianni saaffiginnitarnerit arnat 15 -19-mut ukiullit akornanni annertungaatsiartut misissuinerup ersersippaa. (taamak ukiullit akornanni 1,3%-ii) (49), misissuinerup inerneru inuusuttut imminut toquttarnermut pissusilersuutaannut atatillugu ilisimasatsinnut tapertaliivoq, misissuinerup matuma inuusuttut imminut toqoriarnermi sakkorisimasatut nakorsaatinit allat taaneqarsimanerat pissutigalugu. Taamaattumik nakorsaatit sakkugalugit imminut toqoriarneq pillugu kisitsisit qaffasikkaluit, imminut toquttarneq pillugu ajornartorsiutinut atatillugu annikitsuinnarmik ersertitsivoq.

Inuusuttut 66-it imminut toqoriarnermi imigassamik ikiaroornartumilluunniit sunnerneqarsimanermit apeqqummut akissuteqarput, taakkunanga 17% imminut toqoriarnermini imigassamik ikiaroornartumilluunniit sunnerneqarsimaneraput. Imminut toqoriarnermut atatillugu imigassamik ikiaroornartumilluunniit sunnerneqarneq nukappiaqqani nivarsiaqqanilu nikingassuteqanngilaq.

Inuusuttut akornanni 62-ini qasseriartutik imminut toqoriarsimanermit apeqqummut akissuteqarsimasuni 23%-it ataasiartutik imminut toqoriarsimapput, 27%-it marloriarlutik imminut toqoriarsimallutik 50%-illu pingasoriartutik arlaleriarterullutilluunniit imminut toqoriarsimapput. Qasseriartutik imminut toqoriarsimanermit atatillugu nukappiaqqat nivarsiaqqallu nikingassuteqanngillat.

Inuusuttut imminut toqunnissamik eqqarsarnermi, kimut sumulluunniit saaffiginnissartik ilisimaneeraat aperineqarputtaaq. Inuusuttut akissuteqartut amerlanersaasa (82%) imminut toqunnissamik eqqarsaateqarnermi sumut saaffiginnillutik ikiorneqarsinnaanertik tapersorneqarsinnaanertillu ilisimavaat.

Inuusuttut amerlanersaasa imminut toqunnissamik eqqarsaateqarnermi qanigisaminnik oqaloqateqarnerarput, ikinngutit ilaqtutallu oqaloqatigineqarajunnerullutik, ilaqtutat allat peerarisarlu tulluullutik oqaloqatigineqarajunnerullutik. Oqarasuaatikkut Attavik 146-mut, Meeqqanut Inuusuttunullu oqarasuaammut 134-mut attaveqarsinnaaneq inuusuttunit arlalinnit aamma taaneqarpoq – katillugit inuusuttut aqqaneq marluk taama periarfissaqarneq eqqaavaat. Pisortaqarfiit imal. inuit pisortaqarfiimut sinniisuusut ikittunit taaneqarput (ataatsip tarnip pissusaanik immikkut ilisimasalik, pingasut ilinniartitsisoq, ataatsip Paarisa, ataatsip kommune, ataatsillu pisortaqarfiit taavaat). Inuusuttulli imminut toqunnissamik eqqarsaateqarnermi kimut saaffiginnissaminnik ilisimasaqannginnerminnik toqqaannarlutik oqaatiginnittut arlaliupput.

Inuusuttut imminut toqoriarsimasut affaat sinnerlugit imminut toqoriarsimanertik arlaannut oqaatigisimanerarpaat (52%). Taamaalilluni inuusuttut arlaqangaatsiartut imminut toqoriarsimanertik kimulluunniit oqaatigisimangikkaat paasinarpoq, tamannalu erseqqissarpaa imminut toqoriarnerit amerlasuut pisortanit ilisimaneqarneq ajortut. Nunat assigiinngitsut akornanni misissuinerit ersersippaat imminut toqoriarnerit 10%-ii 25%-iilu akornanni kisiisa pisortanit ilisimaneqartartut (50). Nukappiaqqani nivarsiaqqanilu tamanna nikingassuteqanngilaq. Inuusuttut imminut toqoriarnerminnut atatillugu kommunimut, ilaqtariinnut sullissivimmut, napparsimmavimmut politiinulluunniit attaveqarsimaneersut apeqquteqarfigineqarputtaaq. Inuusuttut ikittuinnaat imminut toqoriarnermit atatillugu pisortaqarfiimut saaffiginnissimapput (5%).

Inuusuttut imminut toqoriarnerminnut tunngavilersuutaat

Cecilia Petrine Pedersen, Ingelise Olesen & Camilla Gohr

Inuusuttut imminut toqoriarnerannut suna patsisaanersoq paasisimasaqarfiginerulerumallugu ima aperineqarput: *Sooq imminut toqunniarsimavit?* Imminut toqoriarnermut tunngatillugu apeqqummik itisiliinermi akissuteqartut amerlanersaat (89%), apeqqummut tamatumunnga akissuteqarput. Inuusuttut akissutaat imminut toqoriarnermut nassuiaatinut assigiinngitsunut immikkoortiterneqarput. Ersarinnerit tassaapput allanut attaveqarniarnermi ajornartorsiutit, inuunermit pingaarutilinnik attavigisassanik amigaateqarneq tamatumalu kingunerisaanik inuunerliorneq minnerunngitsumillu kiserliorneq. Nassuiaatit allanut attaveqarnermut tunngasut ersarinnerusullu ilaatigut angajoqqaallu-, qatanngutillu- aamma imal. ikinngutillu aaqqiagiinngissuteqarnernut tunngassuteqartut tassaapput:

'Pubertet allartilaartoq ilaqttakka kamaaterujussuarlugit, nuannarinagillu pisarnikuugama. Taamaamat imminut toqunniarnikuuvunga.'

'Angajoqqaakka qatsullugit.'

'Ikinngutinnit soqutigineqanngitsutut misigigama.'

Imal. peeqqamut tunngatillugu aliasuuteqarneq inuusuttunit arlalinnit imminut toqoriarnermut toqqaannartumik patsisaatinneqartoq ima oqaatigineqarpoq:

'Angutaatikunga asangaarakku attortarnikuungaminga, asanninnerup tappiillimmanga anaanamma uteqqeqqunnginnamiuk nuanniilliuleraluarnikuugama assorujuk, angut ataaseq piinnarlungu imminoriaraluarnikuuvunga ajoraluartumik.'

Meeraanermiit inersimasuunermit ikaarsaalernermit, ilaqutariit iluanni ajornartorsiutit kiisalu ikinngutigiinnerup ilaatigut ima annertutigisumik sunniinera, allaat inuusuttup imminut toqoriarneranut kinguneqartup saniatigut, kiserliorneq aamma patsisaatinneqarpoq. Kiserliorneq amerlanernut tassaavoq *'nuanniilliorneq'*. *Nuanniilliorneq kiserliornerlu*, inuusuttunit arlalinnit attavigisinnaasanik amigaateqarsorinnermut imal. allanut attaveqarniarnerup ajornartorsiutitaqarneraneranut tunngatillugu allanngorartinneqarput:

'Ullut tamangajaasa aliasuttarnera pissutigalugu aamma taamani kammalaateqarpianninnama.'

'Nuanniillortillunga inuunera suujunnaarsikkakku.'

Nassuiaataasut allat ajornartorsiutinik itinerusunik inuusuttut inersimasuunermit ikaarsaalernerminni unammilligassarpassuarisartagaattut taaneqaannarsinnaanngitsunik patsiseqarput. Inuusut arlallit meeraanermi maannamullu sumiginnagaaneq imminut toqunniarnerminnut patsisaatippaat. Taakkunani kinguaassiuutitigut atornerlugaaneq, ilaqutariinni imigassamik annertuumik atuineq tamatumalu kingunerisaanik sumiginnaaneq tamatigut patsisaatinneqarput:

'[...-ni.]najuqarallaratta ataassama 4-nik ukioqarlunga atornerlunikkuuaanga. Aattaallu 9-nik ukioqarlunga atornerlugaajunnaarlunga [...].'

'Taamani inuunerma sapernera pissutigalugu! Aamma angerlarsimaffinni kisimiivinnera pissutigalugu, anaanagalu imerluni. Taamani amerlasuunik ajornatorsiuteqarama!'

Inuusuttunit patsisaatinneqartut allat tassaapput anigoruminaatsunik nalaataqarneq-ataasiaannarajunnerulluni misigisat inuunermullu annertuumik sunniutillit - tassaasinnaasut inuusuttumut qanigisaasumik ataatsimik arlalinnilluunniit annaasaqarneq, nakuuserfigitinneq aamma/iml. kinguaassiuutitigut atornerlugaaneq imal. imigassartorsimanermik patsiseqartumik puuarrallanneq:

'Qatanngutima meerartaaraluarnerata kingorna.. Taavalu illoorara 12-nik ukiulik ajunaarmat..'

'Anaanannit persuttagaaneq sapilerlugu.'

'Ajortukulumik misigititaanerma kingorna, nikassagaannikkut, neriutissaarunnikkut, ataataga iml. ilaqquttat toqunikut allat maqaasillugit.'

'Aalakoorkulunga.'

Patsisaatinneqartoq kingulleq nalinginnaanerusorli tassaavoq inunnik toqoreersunik maqaasisaqarneq. Inuusuttut ilaasa imminut toqunniarnerminnut ilaqquttat ikinngutilluunniit toqoreersut maqaasinerat nassuiaatigaat. Allatut oqaatigalugu toqukkut qimagunnikkut toqoreersut maqaasisamik tikinnissaat kissaatigaat. Taamali nassuiaateqarneq imminut toqussimasuugajunnerusut- nammineq imminut toqunnikkut, tikinnissaannik kissaateqarnermik sunnerneqarsimavoq:

'Angajooraaqaluaq ilaarniarnikuuara aamma taanna imminornikuugami.'

'Ilaqquttakka qanigisakka marluk jan. aamma feb. imminorsimasut eqqarsaatigileraangakkit maqaasiummeraangakkilluunniit eqqarsaateqartarsimavunga pissutigalugu qaniginerpaasimagakkit. Imminoreernerisalu kingorna eqqarsartalersimavunga imminut toqunniarlunga, kisianni maannakkut oqaloqateqartalernikuuvunga psykoligimik [...]'

'[...] Uangalu anaanagigaluannut aanagigaluannullu kipilerlunga. Anaanaga 8-nik ukioqarlunga imminornikuuvoq. Aanagalu imarmi toqungasooq nassaarineqarnikuulluni.'

'Aanaanaga maqaasivara. Imminut toqunnikuuvoq, taamaattumik ilagerusuppara. Takorusoqaara. Aamma isumaqarama imminut toqukkuma taava takussallugu. Niviarsiaanaavunga sianiitsoq....'

Inuusuttut nassuiaataasa, qanigisap imminut toqunneranik misigisaqarsimasut imminut toquniartunngornissamut qaninnerunerat pillugu ilisimariikkat uppersivaat (51;52). Imminut toqunneq ajornartorsiutinit aniguiarnerinnaanani, aammattaarli asasanik toqoreersunik takunninnissamut aqutaasorineqartoq, inuusuttut nassuiaataasa takutippaat. Tamatuma qimataasunut pitsaaliuinissap qanoq pingaaruteqassusaa erseqqissarpaa.

Inuusuttunik artorsaateqarlutik ineriartorsimasunik ilaqarnerat, nassuiaataasut amerlanersaasa uppersivaat. Inuusuttut amerlasuut ilaatigut aliasuuteqarneq, inuunermik qatsussineq, meeraaneq nuanniitsoq imal. nuanniilliorneq nassuiaatigaat. Inuusuttut oqaatigisaat- annertuumik sumiginnagaanermik-, nakuusernermik-, angajoqqaat imigassamik ajornartorsiuteqarnerannik-, kinguaassiuutitigut innarligeanermik inuusuttullu imminut toqunniarnerannut patsisaatinneqartunik- aamma imaqarput. Akissutini ikinngutinut angajoqqaanullu attaveqarnermut tunngatillugu

ajornartorsiutit, kiserliorneq, اساسamik aliasuuteqarneq imal. aappariinnermi ajornartorsiuteqarneq, imminut toqoriarnermut patsisaasut paasinarportaaq. Inuusuttuunerup ajornakusoorsinnaallunilu unammilligassaanera qularutissaanngilaq, inuusuttulli ilaannut inuunerup unammilligassartaanut iliuuseqarnissap ima ajornartorsiutitaatigilerluni- allaat imminornissamik kissaateqalersitsinera- eqqarsarnartoqarpoq.

Ilagisartakkat akornanni imminut toquttoqarnera.

Qulaani inuusuttunit oqaatigineqartut, imminut toqunneq qimataasunut annertuumik kinguneqarnerluttarpoq, Kalaallit Nunaannilu amerlaqisunik imminut toquttoqarfiusartumi, inuup ataatsip imminut toqoriarnera imminulluunniit toqunnera inuiaqatigiinnut tamanut sunniuteqartarpoq. Ilaqutariinni imminut toquttoqarneragut imminut toquttoqaqqittoqarnissaa (53-55) imminullu toqoriartoqarnissaa (56) ilimanaateqarnerusoq, misissuinerit arlallit takutippaat. Inuusuttut 27%-ii imminut toqussimasumik nalunngisallit aamma imminut toqoriarsimanagerat, 2004-mi inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinerup takutippaa (1). Angutit inuusuttut akornanni imminut toqoriarsimasumik imminulluunniit toqussimasumik nalunngisaqarneq, imminut toqunniarnissamut ulorianaatit annersarigaat, Canadami inuit akornanni misissuisitsinerup takutippaattaaq (57). Taamaasilluni inuusuttut qanimut ilagisartakkap imminut toqunneranik misigisaqarsimasut, imminut toqunniartunngornissaat ilimanaateqarneruvoq. Taamaasilluni imminut toqunnissamik eqqarsaatit iliuuserisallu atugarliuutitut qisuariaatitut paasiuminarsarneqartarnerat, imminut toqunniartuunermik taaneqartarpoq.

Misissuisitsineri matumani inuusuttut pingajorarterutaasa (32%), ilaqqat arlaat-, 18%-it peerarisaq ikinngutigisarluunniit-, 18%-it atuaqat- imminut toqussimasooq oqaatigaat, 42%-illu nalunngisaminnik imminut toquttoqarsimanageraapput. Inuusuttut arlallit imminut toqussimasumik nalunngisallit imminut toqussimasunik arlalinnik nalunngisaqarput. 28%-it imminut toqussimasunik marlunnik nalunngisaqarput, 9%-it imminut toqussimasunik pingasunik amerlanerusunilluunniit nalunngisaqarput. Nukappiaqqat imminut toqoriarsimasut imminullu toqussimasumik nalunngisaqartut (89%) nukappiaqqanut imminut toqoriarsimannngitsunut (69%) sanilliullugit amerlanerupput. Nivarsiaqqat imminut toqoriarsimasut –imminut toqussimasut nalunngisat amerliartornerat ilutigalugu- amerliartorput. Nivarsiaqqat 20%-ii imminut toqussimasumik ataatsimik nalunngisallit imminut toqoriarsimapput, nivarsiaqqat 27%-ii imminut toqussimasunik marlunnik nalunngisallit imminut toqoriarsimapput nivarsiaqqallu 55%-ii imminut toqussimasunik pingasunik nalunngisallit imminut toqoriarsimallutik.

Illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartorneq inuusuttullu imminut toqussimasumik nalunngisaqarnerat nikingassuteqanngillat. Nunalli immikoortuani suminngaanneerseq, Avannaani, Kujataani Tunumilu inuusuttunut sanilliullugit, Nuummi inuusuttut nalunngisaasa akornanni imminut toquttoqarnissaata annikinnerunera nikingassutaavoq.

Inuusuttut amerlaqisut imminut toqunnikkut qanigisaminnik annaasaqarsimanerisa, imminut toqussimasumik nalunngisaqarnerup namminerlu imminut toqunniartuunerup imminnut ataqatigiinnerat, imminut toquniartuunerup uppersaataavoq, qimataasullu ikiorserneqarnissaasa pingaaruteqassusaanik naqissusiilluni. Tamannalu imminut toquttumut qimataasut aliasunnerisa immikkut artornarneranik, tapersorsorluarneqarnissamik ikiorneqarluarnissamillu piunasaqaatitaqarneranik, ileqquliussaappallu tamatuma unitsinnissaanik patsiseqarpoq. Kalaallit Nunaat 2005-imiilli nuna tamakkerlugu imminut toquttarneq akiorniarlugu iliuusissanik siunniussaqqarpoq. Iluuseeqarnissamat siunniussineri inunnut ataasiakkaanut taamaaqatigiinnullu imminut toqussinnaasunut, taamatuttaaq innutaasunut tamaginnut iliuuseqarnerit ataqatigiissaarlugillu nukittorsarneqarnissaat, pingaarnertut qitiutinneqqarpoq (58). Niviarsiaqqat akornanni imminut toqunniartuuneeq annikilligaluaq, pitsaaliuineri suliaqarnerup aallartinneqqareersup ingerlatiinnarneqarnissaa imminullu toqussimasut qimataannut iliuuseqarnissap patajaallisartariaqarnera misissuinerup takutippaa.

Piaaraluni imminut ajoquserniartuuneeq

Inuusuttut akornanni piaaraluni imminut ajoquserarneq nunani arlalissuarni nalinginnaasuuvoq (59). Piaaraluni imminut ajoquserarneq, imminut toqunnermit imminullu toqoriarnermik taaguutitut atituneruvoq. Piaaraluni imminut ajoquserarneq, amerlanertigut misigissutsit nuanninngitsut sakkortuullu anigorniarneri ileqqulersuutaagajuppoq imal. imaqqanngitsut misigisimanerimi misigissutsinik pilersitsiniutaagajulluni (60). Imminut toqunniangikkaluarlutik inuusuttut piaaralutik imminnut ajoquserarnerannik ilanngussilluni atitunerusumik nassuiaasikkamik, Kalaallit Nunaanni misissuisitsineri siornatigut ersersitsisoqarnikuunngilaq. Periutsit assigiinngitsut atorlugit ilaatigut cigaretsimik imminut qamitsivigisarnikkut imal. imminut annersinnikkut kilersiternikkulluunniit, piaaraluni imminut ajoquserniartoqqarpoq. Misissuineri matumani piaaraluni imminut ajoquserarneq ima apeqquteqarnikkut ersersinneqqarpoq: *Piaaralutit imminut ajoqusernikuuvit?*

Inuusuttut sisamararterutingajaat (23%) piaaralutik imminnut ajoqusermaneraput. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu piaaralutik imminut ajoquserarnerartut nikingassuteqanngillat. Tamanna nunani allani misissuineri paasisanit –niviarsiaqqat

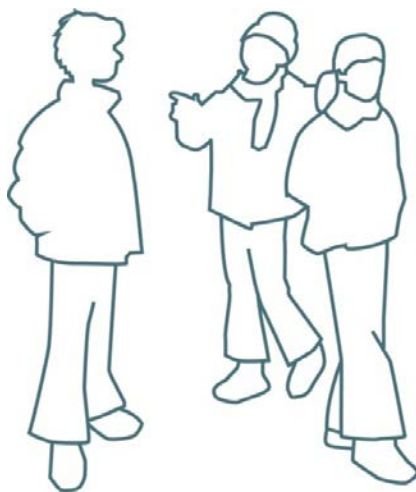
amerlanerusut piaaralutik imminnut ajoqusernarnerannit- allaassuteqarpoq (61;62). 2006-2007-imi Qallunaat Nunaanni 8. klassimi 9. klassimilu atuartunik misissuisitsinerimi, nukappiaqqat 4,8%-ii niviersiaqqallu 22%-ii piaaralutik imminnut ajoquserniarsimasut paasineqarpoq (42). Nukappiaqqat niviersiaqqallu akornanni assigiinngissut taanna-piaaralunilu imminut ajoquserniartuunerup annertussusaa, 2008-mi Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinerimi, niviersiaqqat akornanni 9%-it nukappiaqqallu akornanni 5%-it, *sapaatip akunnerata kingulliup ingerlanerani* piaaralutik imminnut ajoqusersimanerattut ittoq paasineqarpoq (5). Kisisitsit misissuisitsinerimi paasisanut tunngassutillit, Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinermit toqqaannartumik assersuunneqarsinnaanngikkaluit, misissuisitsinerimi matumani nukappiaqqat, nukappiaqqanut Qallunaat Nunaanni misissuisitsinerimi peqataasunut sanilliullugit, piaaralutik imminnut ajoquserniartarnerat annertunerujusuartut isikkoqarpoq. Atuartut akornanni piaaraluni imminut ajoqusertarneq, 9. klassimi 10. klassimiluunniit atuartuuneq nunallu immikkoortuisa arlaannit suminngaanneersuuneq apeqqutaanngillat. 2004-mi misissuisitsinerimi piaaraluni imminut ajoqusertarneq apeqqutigineqanngimmat, allannguuteqarsimasinnaanera takuneqarsinnaanngilaq.

Inuusuttut piaaralutik imminnut ajoqusernut akornanni, nukappiaqqat 63%-ii niviersiaqqallu 42%-ii imminut toqunnissamik eqqarsaratillu imminullu toqoriarsimanngillat ($p=0,05$). Imaappoq nukappiaqqat tamarmik 15%-ii niviersiaqqallu tamarmik 10% -ii piaaralutik imminnut ajoqusersimapput imminut toqunniartuunnginnerarlutilli. Taamaasillutik nukappiaqqat niviersiaqqallu – nukappiaqqat amerlanerullutik- ilarpassui piaaralutik imminnut ajoqusersimapput, imminut toqunniartuunermilli eqqaasaqaratik. Piaaraluni imminut ajoqusernermut tunngatillugu apeqqut, nukappiaqqanit niviersiaqqanillu assigiinngitsumik paasineqarsimanissaa, kisisitsit ilimanarsisippaat. Imminut piaaraluni ajoqusernerup nukappiaqqanut niviersiaqqanullu assigiinngitsumik isumaqartsinneqarsinnaanera aamma nassuiaataasinnaavoq. Nunani allani misissuinerimi paasisanut sanilliullugu, misissuisitsinerimi matumani piaaraluni imminut ajoqusernarnerup nukappiaqqani atugaanerunera- pingaartumik nukappiaqqani- inuunerliornermut ilisarnaataasariaqannginnera ilimanaateqarpoq. Misissuinerimi matumani, piaaraluni imminut ajoqusernarnerup akulikissusaa, qanoq isiorluni imal. suna siunertaralugu imminut ajoqusertarneq apeqqutigineqanngimmata, inuusuttut akornanni piaaraluni imminut ajoqusernarnerup qanoq navianaateqartiginera oqaatigissallugu ajornakusoorpoq. Misissuisitsinerulli matuma- nukappiaqqat niviersiaqqallu akornanni-tarnikkut peqqissuunngitsutut imminut naliliiviginerup piaaralunilu imminut ajoqusernarnerup ataqatigiinnerat- takutippaa. Taamaasillutik inuusuttut piaaralutik

imminnut ajoqusersimasut (36%), inuusuttunut piaaralutik imminnut ajoqusersimangitsunut (22%) sanilliullugit, tarnikkut peqqissutsiminnik naammaannartutut ajortutulluunniit naliliigajunnerupput ($p < 0,001$). Piaaraluni imminut ajoquserarnerit imminut toqunniarnertut isumaqarfiunngikkaluit, inuusuttut piaaralutik imminnut ajoquserartut akornanni kingusinnerusukkut imminut toqussinaneq qaninnerusoq, misissuinerit takutippaataaq (60). Inuusuttut piaaraluni imminut ajoquserarneq imminut toqunniartuunerlu pillugu nalunaarutaat ataatsimut isigissagaanni, nukappiaqqat 28%-ii niviarsiaqqallu 41%-ii piaaralutik imminnut ajoqusersimangikkunik imminut toqunniartuunerartut, misissuinerup takutippaa. 2007-2008-mi Qallunaat nunaanni misissuinerup nukappiaqqat 4,8%-ii niviarsiaqqallu 22,1%-ii piaaralutik imminnut ajoquserarnerartut ersersippaat. (imminut piaaraluni ajoquserniarnermik pissusilersorneq imminullu toqunniartuuneq kisitsisinut ilaapput) (63). Misissuinerimi matumani piaaralutik imminut ajoquserniarlutik pissusilersornerartut nukappiaqqat 26%-ii niviarsiaqqallu 51%-ii pimoorullugu imminut toqunnissartik eqqarsaatigisimavaat, taakkullu akornanni nukappiaqqat 26%-ii niviarsiaqqallu 35%-ii imminut toqoriarsimallutik. Inuusuttut akornanni, inuunerliornermik ulorianaatilimmik oqariartuuteqartunik sanngiissutilinnik inuusuttoqarnera tamatuma takutippaa.

3 Inuusuttut qanigisaasa akornanni nakuusernarnerit aaqqiagiinnginnerillu

- 3.1 Ajortisaarineq
- 3.2 Angerlarsimaffimmi aaqqiagiinnginnerit
- 3.3 Ilaqutariinni nakuusertoqarneranut isiginnaartuuneq
- 3.4 Aappariit aaqqiagiinngittarnerat
- 3.5 Angerlarsimaffiup avataani nakuuserneq
- 3.6 Nakuuserneq toqqissisimannginnerlu

3. Inuusuttut qanigisaasa akornanni nakuusernarnerit aaqqiagiinnginnerillu

Cecilia Petrine Pedersen & Christina Viskum Lytken Larsen

Inuusuttut qanoq annertutigisumik nakuuserfigineqarnerat aaqqiagiinngittarnerlu qanigisat akornanni inuunerissussannullu annertuumik sunniuteqarnerluttartoq, siunissami qaninnerusumi ungasinnerusumilu nakuusernarneq aaqqiagiinngittarnerlu ulorianaatilimmik kinguneqarsinnaasoq, kapitalimi matumani ersersinneqarpoq. Aallarniutigalugu nakuusernarneq aaqqiagiinngittarneq annertussusaa, atuarfimmi ajortisaarisarnerup qanoq annertutigineragut ersersinneqarpoq, tamatuma kingorna angerlarsimaffimmi oqaatsitigut nakuusernikkullu aaqqiagiinngittarnerup annertussusaa, tulliuullugu peerarlu aaqqiagiinngissuteqartarnerit angerlarsimaffiullu avataani nakuusernarnerit ersersinneqarput. Taamaasilluni nakuuserfigineqarnerisa aaqqiagiinngittarneq tamatumunngaluunniit isiginnaartuusarnerisa, qanoq annertutigineraga qanorlu iliornikkut pisarnera, kapitalimi matumani assigiinngiaamik paasisaqarfigineqarpoq.

- Inuusuttut amerlanersaat ajortisaarneqaratillu allanik ajortisaarisuunngillat, kisiannili quliugaangata ataaseq ajortisaarneqartarpoq imaluunniit allanut ajortisaarisartuuvoq.
 - Procentinngorlugu nukappiaqqat niviarsiaqqaniit amerlanerusut ajortisaarisarput.
 - Inuusuttut amerlanersaat angerlarsimaffimmi aaqqiagiinnginnerit angajoqqaatillu oqqattut misigisimannigilaat, kisiat inuusuttut arfiniliugaangata inuusuttoq ataaseq nakuuserfigineqarsimavoq angajoqqaaminit minnerpaamik ataatsimit, inuusuttullu quliugaangata ataaseq angajoqqaaminit minnerpaamik ataatsimit sakkortuumik nakuuserfigineqarsimavoq.
 - Ukiup kingulliup iluanni Inuusuttut quliugaangata ataaseq anaanaq sakkortuumik nakuuserfigineqartoq isiginnaarsimavaa.
 - Procentinngorlugu niviarsiaqqat amerlanerusut nukappiaqqanit angerlarsimaffimmini angajoqqaat oqqannerat imal. akkerliinnerat misigisarpaat.
 - Nukappiaqqat angerlarsimaffimmi nakuusernertalimmik akkerliinnerit pillugit 2004-miit 2011-mut nalunaarutaat ikileriarsimapput.
 - Inuit akornanni, inuusuttut angajoqqaatik akkerliinnerat angajoqqaaminillu nakuuserfigitinnermik misigisartut naligiinngissuseqarpoq: inuusuttut
-

angajoqqaaminnik pissakinnerusutut naliliisimasut angajoqqaat aklerliinnerat nakuuserfigitinnermik- annertunerusumillu timikkut nakuuserfigineqarsimaneq misigisimavaat inuusuttunit angajoqqaaminnik pissaqarnerusutut naliliisimasuniit.

- Inuusuttut sisamaagaangata ataatsip nakuuserneq angerlarsimaffiup avattani misigisimavaa.
- Inuusuttut arfiniliugaangata ataaseq nakuuserfigitinnissamut ernumassuteqarnerupput nivarsiaqqat nukappiaqqanit procentinngorlugu amerlanerupput.

Nakuuserfigineqarneq atituumik paasineqassaaq taamaammallu timikkut tarnikkullu nakuuserunik isigisaqarneq, tusaasaqarneq kiisalu toqqaannartumik akuuneq pineqarput. Taamaasillutik aaqqiagiinnginnerit annikitsunit angerlarsimaffippassuarnilu nalinginnaasunit, tarnikkut nakuuserfigineqarnikkut ajortisarnerarnerit soorasaarinerit ajattaanerit, issuttuussinerniit angerlarsimaffimmi timikkut peqqarniitsumik nakuuserfigineqarneq soorlu isimmittaanerit, tilluaaneq, qimisseriaaneq imaluunniit sakkut ilanngullugu, kapitalimi matumani sammineqarput.

Qanigisani nakuuserneq tassaagajuppoq angerlarsimaffimmi angerlarsimaffiullu avataani, angutit arnallu aappaminnit aapparisisaminnilluunniit nakuuserfigineqarnerat imaluunniit soorasaarneqarnerat, angerlarsimaffimilu meeqqat isiginnaartuliullugit nakuuserneq. Kapitalimi matumani inuusuttut qanigisaanni aaqqiagiinnginnerit nakuusernerillu qitiutinneqarput, inuusuttunullu nakuusernerit imal. inuusuttut isigisut nakuusernerit ersersinneqarlutik. Kapitalit sisamaanni inuusuttut kissaatiginngisamik ilutiminnik inersimasunillu atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarligaaneq pillugu nalunaarutaat tunngavigalugit, qanoq isilluni nakuuserfigitinneq nakuusernerullu sakkortusussaa ersersinneqarpoq.

Nakuusernerit Qallunaat Nunaanni Isumaginninnermut aqutsisoqarfiat sisamanngorlugit immikkoortitigaasa: timikkut-, tarnikkut-, atoqatigiinnikkut kiisalu aserorterinikkut/aningasaqarnikkut killilersuinikkut nakuusernerit akornanni nakuusernerit pingasut, nalunaarummi matumani pineqarput. Meeqqanik kinguaassiuutitigut innarliisarneq- timikkut innarlerneqarneq ilanngullugu- ataatsimut ima nassuiaateqartitsivoq: nukersorfiginninneq soorasaarinerluunniit- siunertaq suugaluarp- meeraappat inersimasuuppalluunniit imal. inuup allap akuliuffigineqarani piginnaatitaaffianik innarliineruppat, annilaangatitsineruppat imal. annersitsineruppat - nakuuserneruvoq. Nakuuserneq isiginnittunut tusaasunulluunniit taamatuttaaq sunnuteqarsinnaavoq. Nakuuserneq piaarinikkut puarrallannikkulluunniit pisinnaavoq. Nakuusernikkut inuiaqatigiit inatsisaat ileqquilu unioqqutinneqartarput (64).

59%-it inuunerup ilaani nakuuserfigineqarsimanerat sioorasaarneqarsimaneralluunniit inersimasullu nakuuserfigitissimasut 1993-imiit 2005-2007-imut amerleriarsimasut, Kalaallit Nunaanni innuttaasut inersimasut akornanni misissuuitsinerup kingulliup takutippaa. Inersimasut inuusunnerit (18-24-nut ukiullit) nakuusernermik misigisaqarajunnerupput (35). Nakuusernerit nalunaarutigineqartut 2008-miit ikilismagaluartut, Kalaallit Nunaanni innuttaasut amerlasussaannut naleqqiullugit, nakuusernerit suli amerlaqaat Qallunaat Nunaannullu sanilliullugit tallimariaammik amerlanerullutik (64). Nakuuserneq inunnut ataasiakkaanut inuiaqatigiinnullu annertuumik kinguneqartitsisuumik- Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissussaannut navianartorsioritsisuuosq- misissuinerit taakku uppersivaat. Nakuusernermut isiginnaartuuneq imaluunniit toqqaannartumik timikkut nakuuserfigineqarneq, inuunerup sinneranut sunnuteqartarpoq. Meeqqat inuusuttullu amerlasuut angerlarsimaffimmi timikkut tarnikkullu nakuuserfigineqarnerat ilaqutariinniiginnartoq, ersinngitsutut oqaatigineqarsinnaavoq.

Inuiaqatigiinni nakuuserneq pillugu maannamut paasisat, meeqqat inuusuttullu amerlasuut nakuusernermik isiginnaartuullutik peroriartorsimanissaat ilimanaateqalersippaat, meeqqat inuusuttullu qanoq annertutigisuumik qanorlu iliorfigineqarnikkut nakuuserfigineqarnerat pillugu ilisimasat annikkiput. Meerartalinni nakuusernerit pillugit politiit ulloq unnuarlu nalunaarusiaasa saniatigut, atuartut 15-iniit 17-inut ukiullit 10%-iisa, ukiup ataatsip kingulliup ingerlanerani nakuuserfigineqarsimanerat takutippaa, HBSC-millu qulequtserlugu atuartut angajullit akornanni misissuuitsinerit- aqqaneq marluk 17-inillu akornanni ukiulinni ajortisaarisooqartarnera paggittoqartarneralu, 2004-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuuitsinerup takutippaat. Nakuuserfigineqarnerup ajortisarneqarnerullu meeqqanit inuusuttunillu ajornartorsiutitut saaffiginnissutaagajunnera, Meeqqanut Inuusuttunullu oqarasuaat atorlugu suliniuteqarnermut atatillugu ukiut kingulliit sisamat nalunaarusiat, meeqqanut inuusuttunullu ajornartorsiutip qanoq annertutigineranut takussutissiisuupputtaaq (65-68). Ilaqutariinni meeqqat inuusuttullu isigitillugit nakuusernarnerup qanoq annertutiginera maannamut misissuiffigine-qarsimangilaq. Meeqqat inuusuttullu akornanni nakuusernarneq pinaveersaartissagaanni, sumi nakuusertoqartarnera, kikkut nakuuserfigineqarnerat, nakuuserup nakuuserfigineqartullu imminnut qanoq atassuteqarnerat pillugu, ilisimasanik patajaatsunik tungavissaqartariaqarpoq. Taamaammat meeqqat inuusuttullu peroriartornermini nakuuserfigineqarnerat pillugu maannamut ilisimasanut ilassuteqarnissaq, misissuuitsinerimi matumani siunertaavoq.

Nakuuserfigitinnerup peqqissutsimut sunniutai toqunneqarnermit aqqunartiterneqarnermillu atituneroqisut, ilisimatusarnerup takutippaa. Nakuuserfigitinnikkut kinguaassiuutigullu innarligaanikkut, toqqaannartumik ajoquserneqarnerup saniatigut nakuuserfigineqarnerup – timikkut tarnikkullu innarligaanerup angerlarsimaffimmilu nakuusernernerut isiginnaartuusarnerup kingunerluutai uppersaatissaqarluarput. Nakuuserfigitinneq kinguaassiuutigulluunniit innarligaaneq erseqqissumik ukununga kattunneqarsinnaavoq: nappaatinut anigugassaangitsunut, imminut peqqinngitsutut naliliiviginermut, qanittumi napparsimasianermut tarnikkullu peqqiilluuteqarnermut tutsuiginaatilimmik atassuteqartoq, kalaallit inersimasut akornanni misissuinerup takutippaa (69). Meeqqat nakuuserfigineqartut inuunerminni assigiinngitsorpassuartigut kingunerluuteqartitsisartut, nunarsuaq tamakkerlugu misissuiviginiakkamut naapertuuttunik misissuiviginiakkamullu sunniuteqartunik sivisuumik ilisimatusarnerit takutippaat. Nakuuserfigineqarneq timikkut, tarnikkut inuttullu inuunermit kingunerluuteqarsinnaavoq. Nakuuserfigineqartut tarnikkut pissusilersuutikkullu ajornartorsiuteqalersinnaanerit - soorlu nikallunganermik nappaateqalersinnaanerit, qaangeruminaatsumik nalaataqarnerup kingunerluutaanik atugaqalersinnaanerit, imigassamik atornerluisunngorsinnaanerit, imminut toqunniartunngorsinnaanerallu annertuneruvoq (70-73). Meeqqat inuusuttullu angerlarsimaffimmi nakuuserunik isigisaqartartut, tarnikkut ajornartorsiuteqalersarput- ilaatigut piumassuseerullutik, kamassaqalerlutik, inunnut allanut akuliusimajunnaarlutik, imminut toqunnissamik eqqarsalerlutik, imigassamik ikiaroonartumilluunniit atornerluilerlutik atuarnermilu ajornartorsiuteqalerlutik (74;75). Misissuinerup matuma- pingaartumik ilaqutariinni - timikkut tarnikkullu nakuuserfigineqartarnerup pitsaalioneqarnissaata suli pisariaqassusaa takutippaa, kisiat aamma meeqqeriviit atuarfiillu pingaaruteqarput tassaniimmammi ikinngutigiiittarnermut inuttullu ineriartornermut tunngavissat ilaat.

3.1 Ajortisaarineq

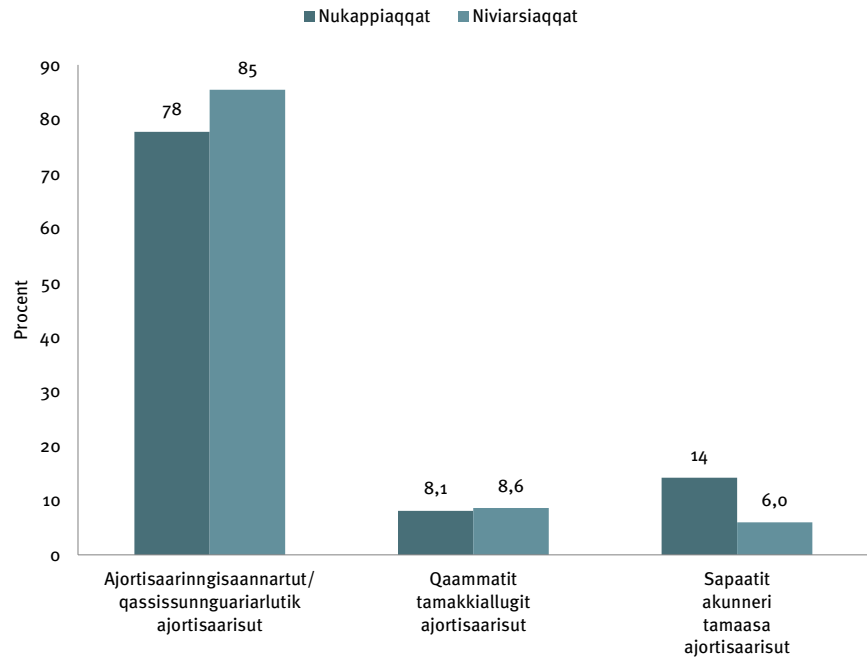
Ajortisaarineq - timimut tarnimullu nakuusernerusinnaasoq – inoqammik uumisaarinikkut-, terlinganik ajortumik oqaluuserinninnikkut-, ataatsimooqatigiinnut peqataasinnaatitsinnginnikkut, elektronikki atorlugu attaveqaatitigut ajortisaarinikkut-, toqqaannartumik oqaatsit atorlugit nikanarsaanikkut-, siorasaarinikkut unataanikkullu nikassaaneruvoq. Ajortisaarineq meeqqat inuusuttullu inuunerissussaannut navianaatilimmik-sunniuteqarsinnaavoq, taamatuttaarlu ineriartornerannut peqqissussaannullu ajoqutaasinnaalluni (19;76-78). Meeqqat atuartut misissuivigineqarneranni meeqqat ajortisaarneqartut allanut sanilliullugit

napparsimakulanerunerat, nuannaannginnerunerat, imminnut avatangiisinullu tatiginninnginnerunerat uppersaatissaqarluarpoq. Meeqqat inuusuttullu akornanni ajortisaarinerup nalinginnaanera, HBSC-mik qulequtserlugu Kalaallit Nunaanni atuartunik angajullernik misissuisitsinerit takutippaa (6;79), meeqqattaq inuusuttullu ajortisaarinermut attuumassutillit tamatumunnga attuumassuteqanngitsunut sanilliullugit, ilaatigut tupamik imigassamillu atuinikkut navianaatilimmik pissusilersorajunnerupput. Tamatuma saniatigut ajortisarneqartut ajortisaarisullu akornanni imminut peqqinngitsutut naliliiviginerup, naarluteqartarnerup sinnarliortarnerullu imminnut ataqatigiinnerat, atuartullu ajortisaarinermut attuumassutillit atuarfimi ingerlalluannginnerat, HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinerup takutippaa (80).

Ajortisaarinermi inissisimaneq ajortisaarisunut, ajortisaakkanut, ajortisaagaallutillu ajortisaarisunut kiisalu ajortisaarinermut atatillugu isiginnittuusunut immikkoortinneqarsinnaapput. Qaammatit kingulliit marluk ingerlanerini atuarfimi qanoq akulikitsigisunik ajortisarneqartarsimanermik atuaqatinilluunniit ajortisaareqataasimanermik, inuusuttut misissuisitsinermi matumani peqataasut aperineqarput. Apeqquteqannginnermi ajortisaarineq suunersoq ima nassuiarneqarpoq: *Ikkatiginnineq tassaavoq atuartoq imalt. atuartut allanut nuanninngitsunik ilioraangata imalt. oqalukkaangata. Aamma ikkatiginninneruvoq atuartoq nuannarinngisaminik sivirusumik qinngasaartittarpat imalt. allanit piaaralugu immikkoortitaasarluni. Kisianni ikkatiginninnerunngilaq atuartut marluk nukittoqatigiingajaat oqqappata paappataluunniit. Aamma ikinngutinnersumik pinnguarluniluunniit ikalluni qinngasaarluni sammerujoortarneq uumisaarinerunngilaq.*

Inuusuttut amerlanersaat (85%) ajortisarneqarsimannngisaannarput imalt. qaammatit kingulliit marluk ingerlanerini qassikattannguariaannarlutik ajortisarneqarsimapput immikkut malugeqqullugu, inuusuttut quliugaangata ataaseq minnerpaamik sapaatip akunneranut ataaseriarluni ajortisaaneqarsimasoq. Qanoq akulikitsigisunik ajortisaarneqartarneq nukappiaqqani niviarsiaqqanilu nikingassuteqanngilaq. Inuusuttut ajortisaarisarnerartut aamma taama amerlassuseqarput, tassalu qaammatit kingulliit marluk ingerlanerini amerlanersaat (82%) qassissunnguariarlutik ajortisaarisimapput ajortisaarisimannngisaannarlutilluunniit, inuusuttullu quliugaangata ataaseq sapaatip akunneranut minnerpaamik ataaseriarluni allanik ajortisaarisarpoq (titartaganngorlugu takussutissaq 3.1). Nukappiaqqat niviarsiaqqanit sapaatip akunnerani ajortisaarigajunnerummata, niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit ajortisaarisuunnginnerupput (nukappiaqqat 14%-ii niviarsiaqqallu 6%-ii) ($p=0,01$).

3. Inuusuttut qanigisaata akornanni nakuuserarnerit aaqqiagiinnginnerillu

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.1. ajortisaarisarnerup akulikissusaa nukappiaqqanut nivarsiaqqanullu agguataarlugu (N=480).

9. klassimi 10. klassimilu atuartut qanoq akulikitsigisunik ajortisaarneqartarnerat allanilluunniit ajortisaarisarnerat nikingassuteqanngilaq, qanoq akulikitsigisunik ajortisaarinermut tunngatillugu, inuusuttut illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartornerat aamma nikingassuteqanngilaq. Nunap immikkoortuini allani inuusuttunut- Avannaani 11%-inut, Kitaata qeqqani 7,5%-inut Kujataanilu 3,2%-inut – sanilliullugit, Tunumi inuusuttut amerlanerusut (20%) sapaatip akunneri tamaasa ajortisaarneqartutut misigisarnerarput ($p=0,02$).

'Ullutsinni inuusuttut kamaakkaangamik oqaloqatigiillutik aaqqinniarsarisarpaat.'

Inuusuttut misissuisitsinermi peqataasut amerlanersaat (73%) ajortisaarisimangisaannarput ajortisaarneqarsimangisaannarlutik qaqutiguinnarluunniit ajortisaarinermut peqataasarlutik. Inuusuttut pingasuugaangata

ataaseq sinnilaarlugu sapaatip akunneri tamaasa ajortisaarneqartoq, aamma sapaatip akunneri tamaasa allanik ajortisaarisarpoq. Sapaatip akunneri tamaasa ajortisaarneqartut allanilli ajortisaarinngisaannartut imal. qaqutiguinnaq aallanik ajortisaarisartut, tassaapput inuusuttut ajortisaarneqarnermi pilliutaasutut taaneqarsinnaasut. Inuusuttut pingasuugaangata marluk pallingajallugit sapaatip akunneri tamaasa ajortisaarneqartartut allanik ajortisaarineq ajortut, inuusuttut misissuisitsineri peqataasut 5,4%-eraat. Ajortisaarinerup ajortisaakkanut sunniutaasa saniatigut, ajortisaarisoqarnerani kikkut tamat sunnerneqartarnerat pissutigalugu, aamma inuusuttunut ajortisaarisunut ajortisaarinerumulluunniit isiginnaartuusunut avatangiisini ajortisaariffiusuni nuanninngitsutut sunniuteqarsinnaanerit ilimanaateqarpoq.

Inuusuttut qanoq akulikitsigisunik ajortisaarneqartarnerat ajortisaarisarnerallu pillugu, HBSC-mik qulequtserlugu atuartunik angajullernik 2010-mi misissuisitsineri - ajortisaarineq pillugu asserluinnaanik apeqquteqarfiusumi taamaammallu toqqaannartumik assersuussiviusinnaasumi- akissutinut assinguvoq (6).

Meeqqat inuusutullu akunnerminni inuttut pitsaasumik peqqinnartumillu ataqatigiinnissaannut, atuarfiit meeqqueriviillu, ajortisaarinerup pinaveersaartinnissaanut periarfissaapput pingaarutillit. Ataatsimut isiginninnermik tunngaveqarnikkut, atuarfiup meeqqueriviulluunniit tamakkiisumik peqataaneragut, ajortisaarisarnermut akuliunnerup kinguneqarluartarnera, ilisimatusarnerup takutippaa. 2011-ip 2012-illu ingerlanerani Kalaallit Nunaanni kommunit arlallit ajortisaarinnginnissaq anguniarlugu suliniut Kammagiitta – ajortisaarinata, meeqquerivinni atuarfinnilu ingerlappaat. Suliniutaasup tamatuma ajortisaarinerup pinaveersaartinnissaanut meeraqatigigillu akornanni peqqinnartumik ataatsimooqatigiissinnaanerup anguniarnissaanut, sakkussanik tigussaasunik tunisinermigut, meeqqat inuusutullu inuttut inooqataanermi piginnaasaannik, meeqquerivinni atuarfinnilu inuunerissuunissamut patajaallisaataasinnaanissaa, meeqqat inuusutullu imminnut isumassoqatigiinnissaannut- innuttaasut peqqissuunissaat pillugu suliniummi Inuunerittami meeqqanut inuusuttunullu anguniagassatut siunniussanik sammisaqarnerulersitsinissaa neriuarpoq.

3.2 Angerlarsimaffimmi aaqqiagiinnginnerit

Angaajoqaat akornanni aaqqiagiinnginnerit meeqqanut inuusuttunullu kinguneqarnerlussinnaapput. Inuusuttut angerlarsimaffiini aaqqiagiinnginnermik qaangiisarneq, kingornalu pinerluttunngornerup nakuuserniartunngornerullu imminnut ataqatigiinnerat, misissuinerit takutippaat(81;82). Meeraanermit angerlarsimaffimmi

nakuuserfigitissimaneq inersimasunngornermilu aapparisamit nakuuserfigineqarneq, niviersiaqqani malunnaatilimmik ataqatigiipput (83). Angajoqqaat akornanni aaqqiagiinngittarneq - meeqqat inuusuttullu akornanni annertunerusumik nikallunganermut, annilaanganermut, kamassaqarnermut, piaaraluni imminut ajoqusernermut imminullu tatiginnginnerunermut -atassuteqarnera, Nunani Avannarlerni tamatumalu avataani misissuinerit ilimanarsisippaataaq. Angajoqqaat akornanni aaqqiagiinngissutaasup meeqqallu qassinik ukioqarnera, taakku ataqatigiinnerannut pingaaruteqarpoq, angajoqqaalli aaqqiagiinngittarnerat ataatsimut isigalugu, meeqqat inuusuttullu naleqqussarnissaannut sunnuteqarnerluttarpoq (84). Inuusuttut ilaqtariinni aaqqiagiinngitsuni peroriartortut amerlassusaat aaqqiagiinngissutaasullu suuneri ersersinniarlugit, angajoqqaat qanoq akulikitsigisunik oqqattarnerat, angerlarsimaffimmilu aaqqiagiinngissutsit qanoq qaangerniarneqartarnerat kiisalu angerlarsimaffimmi aaqqiagiinngissuteqarnermi, anaanap ataatallu inuusuttumut qisuariaateqartarnerat pillugu, inuusuttut immikkut aperineqarput.

Angajoqqaat oqqattarnerat

Angajoqqaat oqqattarnerat ima apeqquteqarnikkut ersersinneqarpoq: *Qaammatit kingulliit aqqaneq marluk ingerlanerini qasseriarlutit angajoqqaatit (inersimasulluunniit allat illoqatigisatit) oqqattut takuigit tusaavigilluunniit?* Inuusuttut affaasa sinneri (59%), ukiup kingulliup ataatsip ingerlanerani angajoqqaatik oqqattut takunngisaannangajappaat/tusaasimannngisaannarpaat takunngisaannarlugilluunniit /tusaasimannngisaannarlugilluunniit, 12%-it angajoqqaavi qaammammut ataasiarlutik oqqattarput, 13%-illu angajoqqaavi ullut tamaasa sapaatilluunniit akunneranut ataasiarlutik oqqattarlutik. 16%-it naluara/apeqqut uannut naapertuutinnigilaq akissutigaa. Angajoqqaat oqqattarnerat pillugu nalunaaruteqarnermi, suaassuseq-, klassimi sorlermi atuartuuneq-, nunap immikkoortuani sorlermeersuuneq-, illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartorneq apeqqutaanngillat. inuusuttulli angajoqqaavi oqqatinngisaannartut qaqutiguinnarlunniit oqqattartut procentinngorlugit amerlassusaat, inuusuttut naliliinerat naapertorlugu ilaqtariinni pissarissaarnerujartorneq ilutigalugu qaffakkiartormat, Inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat nikingassutaapput: inuusuttut ilaqtaminnik pissarissaarneraasut 73%-iisa, ilaqtaminnillu pissarisaannginneraasut 47%-iisa angajoqqaatik oqqatinngisaannarnerarpaat qaqutiguinnarlunniit oqqattarnerarlugit ($p=0,01$). Inuusuttut angajoqqaat oqqattarnerannik akulikissusiliinerat, qallunaat inusuttaasa nalunaarutaannut assinguvoq (5).

Angerlarsimaffimmi aaqqiagiinngittarneq

Inuusuttut angerlarsimaffimmi aaqqiagiinngissutigisartagaat ima apeqquaqarnikkut ersersinneqarpoq: *Meeqqat amerlanersaasa angerlarsimaffimmi aaqqiagiinngittoqartarnera misigisarpaat. Illit angerlarsimaffinni makku arlaannik misigisaqarsimavit?* Misissuisitsinermi matumani qisuariaatit assigiinngitsut qulit - taakkunanga arfineq pingasut 2004-mi misissuisitsinermut assersuunneqarsinnaasut - akissutigineqarsinnaapput. Misissuisitsinermi matumani angerlarsimaffimmi aaqqiagiinngittarneq pillugu paasissutissat assigiinngiiaarnerutinniarlugit, apeqqutit-aaqqiagiinnginnerit oqaatsitigut aaqqiiviginiarneqartarnerannut tunngasunik, 2004-mi misissuisitsinermi inuusuttut aaqqiagiinngissutigisartagaannit assigiinngiiaarnerusumik takutitsisunik- marlunnik ilaneqarput. Aaqqiagiinngissuteqarani oqaloqatigiin-nermiit inuusuttup annersinneqarnera taamaaqataanilluunniit pineqarnera, ilanngullugu aaqqiagiinnginnermi qisuariaataapput. Aaqqiagiinnginnerit oqaatsitigut aaqqiagiinngittarneq timikkullu nakuusernarnerallimmik aaqqiagiinngittarneq immikkoortinneqarsinnaapput. Angerlarsimaffimmi aaqqiagiinngittarneq ataatsimut isigalugu apeqquaqartoqarmat, apeqqutit inuusuttut angajoqqaallu aaqqiagiinngissuteqarnerannuinaq paasissutissiinngillat.

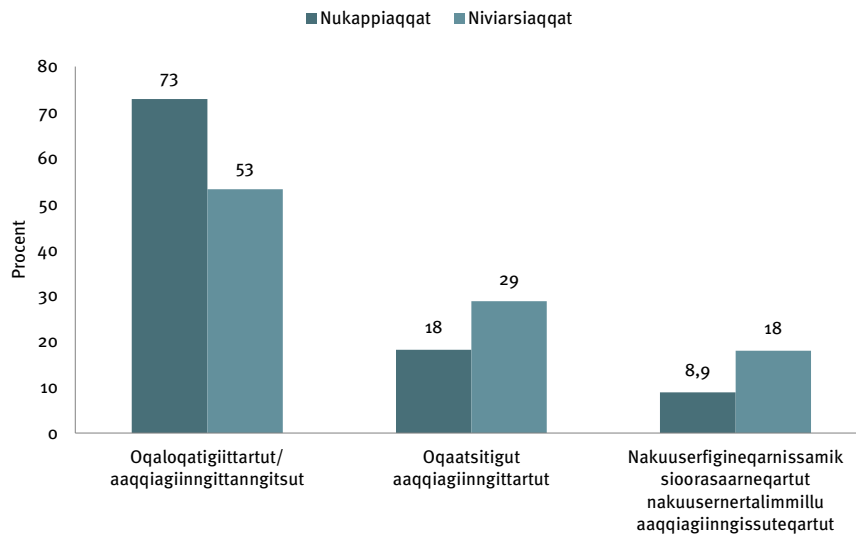
2004-mi 2011-milu angerlarsimaffimmi oqaatsitigut akerleriinneq ajortut aaqqiagiinngittartullu inuusuttut nalunaarutaat, tabeli 3.1.-mi takuneqarsinnaapput. Inuusuttut misissuineri matumani peqataasut amerlanersaat angerlarsimaffimmi aaqqiagiinngissuteqartanngillat oqaloqatigiinnikkulluunniit aaqqiagiinngissutaasut aaqqiivigisarlugit. Procentinngorlugu nukappiaqqat 39%-ii niviarsiaqqanit 22%-init amerlanerusut aaqqiagiinngissuteqarsimanngillat, nukappiaqqat niviarsiaqqallu affai sinnerlugit aaqqiagiinngissutsiminnik oqaloqatigiissuteqarsimapput. Procentinngorlugu niviarsiaqqat nukappiaqqanit amerlanerusut ajornartorsiut nipangiullugu isumaluutiginerarpaat naveersissimanerarlutillu, taamatutaaq niviarsiaqqat amerlanerusut nujaartortsissimanerarpud allatulluunniit peqqarniitsumik pineqarsimanerarlutik (tabeli 3.1 takuuk). Nukappiaqqat niviarsiaqqallu isornartorsiorneqarnerartut, nakuuserfigineqarnissamik sioorasaarneqarnerartut, kamaassisumit ajattarneqarnerartut issuttuunneqarnerartut annersinneqarnerartullu nikingassuteqanngillat.

3. Inuusuttut qanigisaata akornanni nakuusernarnerit aaqqiagiinninnerillu

Tabeli 3.1. Oqaatsitigut nakuusernikkullu angerlarsimaffimmi aaqqiagiinnigittarnerit nukappiaqqanut niviarsiaqqanullu agguataarlugit. Kalaallit Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2004-mi 2011-imilu misissuisitsineq (procentinngorlugit).

Misissuineq	2004 (N=508)			2011 (N=481)		
	Nukappia qqat (N=231)	Niviarsiaq qat (N=277)	qqanilu nikingas sut	Nukappia qqat (N=231)	Niviarsiaq qat (N=234)	Nukappia qqanilu nikingas sut
Oqaloqatigiinneq aaqqiagiinnigissuteqanngi nnerluunniit						
Aaqqiagiinnigissuterput oqaloqatigiissutigaarput llutsinni				129 (52,2)	142 (60,7)	0,07
aaqqiagiinnigissuteqanngil agut				96 (38,9)	51 (21,8)	<0,001
Oqaatsitigut aaqqiagiinnigittarneq						
Ajornartorsiut nipangiullugu isumaluutigaat	129 (55,8)	171 (61,7)	0,205	33 (13,4)	52 (22,2)	0,01
Isornartorsiorneqarputit Naveerneqarputit imal. asissorneqarputit	37 (16)	64 (23,1)	0,057	10 (4,0)	7 (3,0)	0,63
attorneqarnalli	54 (23,4)	71 (25,6)	0,605	30 (12,1)	58 (24,8)	<0,001
Nakuuserfigitinnissamik sioorasaarneqarneq						
aaqqiagiinninnerillu nakuusernertallit						
Nakuuserfigineqarnissami k sioorasaarneqarputit	12 (5,2)	31 (11,2)	0,016	7 (2,8)	13 (5,6)	0,17
Kamaassisunnit ajattarneqarlutillu issuttuunneqarputit	11 (4,8)	22 (7,9)	0,205	7 (2,8)	11 (4,7)	0,34
Nujaartorneqarputit	2 (0,9)	16 (5,8)	0,003	1 (0,4)	7 (3,0)	0,03
Annersinneqarputit Allatut peqqarniisaarfigineqarputi t	10 (4,3)	18 (6,5)	0,332	12 (4,9)	21 (9,0)	0,10
	9 (3,9)	19 (6,9)	0,173	9 (3,6)	19 (8,1)	0,05

3. Inuusuttut qanigisaata akornanni nakuusernarnerit aaqqiagiinnginnerillu

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.2. Qaammatit kingulliit aqqaneq marluk ingerlanerini angerlarsimaffimmi aaqqiagiinnginnernik assigiinngitsunik nalunaaruteqartut nukappiaqqat niviarsiaqqallu amerlassusaat (N=480).

Inuusuttut angerlarsimaffimmi oqaatsitigut aaqqiagiinngittarneq pillugu nalunaarutigisaat 2004-miit 2011-imut ikileriaateqarsimapput. Ikinnerusut angajoqqaaminnik ajornartorsiummik nipangiussillutik isumaluutiginninnerartut isornartorsiorneqarnerartullu, procentinngorlugit ikileriaateqarput (tabeli 3.1). Taamaattoqarnera 2011-imi apeqqutit marlunnik- tassalu aaqqiagiinnginnerup oqaluunnikkut aaqqivigineqarneqartarneranut tunngasunik ilaneqarnerannik-patsiseqarsinnaagunarpoq. Nukappiaqqat naveerneqartut asissorneqartulluunniit attorneqanngitsulli ikileriaateqarsimapput (2004-mi 23%-imiit 2011-imi 12%-imut). Niviarsiaqqat akornanni angerlarsimaffimmi nakuuserfigineqarnissamik siorasaarneqarnermik nalunaaruteqartut, 2011-imi ikinnerupput (2004-mi 11% -iullutik 2011-imi 5,6%-iullutik). Angajoqqaallu aaqqiagiinngittarnerit allat pillugit inuusuttut nalunaarutaat 2004-miit 2011-imut allannguteqanngillat.

Aaqqiagiinnginnerit assigiinngitsut qanoq sakkortutiginerat tunngavigalugu immikkoortissagaanni, ataatsimut isigalugit oqaloqatigiinnerup imal. Aaqqiagiinngissuteqannginnerup, oqaatsitigut aaqqiagiinnginnerup kiisalu nakuuserfigitinnissamik siorasaartinnerup aaqqiagiinnginnerillu nakuusernertallit immikkoortinnissaat naapertuuppoq (titartaganngorlugu takussutissiaq 3.2). Ataatsimut

isigalugit niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit, angerlarsimaffimmi oqaatsitigut nakuusernertalimmillu aaqqiagiinnginnernik nalunaaruteqarjunnerupput. Klassimi sorlermi atuartuuneq, nunap immikkoortuani sorlermeersuuneq imal. inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat nikingassutaanngillat. Nukappiaqqat nunaqarfimmi peroriartortut (18%) nukappiaqqanut illoqarfimmi peroriartortunut (7,1%) sanilliullugit nakuusernertalimmik aaqqiagiingikulanerupput (18%) ($p=0,10$). Niviarsiaqqat akornanni nikingassuteqanngilaq.

2004-miit 2011-imut nukappiaqqat akornanni angerlarsimaffimmi nakuusernertalimmik aaqqiagiinngittar-nerit tamakkiisumik ikileriarsimapput (17%-imiit 9%-imut, $p=0,02$). Niviarsiaqqani piffissami pineqartumi nakuusernertalimmik aaqqiagiinngittarnerit ikilerialaarsimapput (24%-imiit 18%-imut, $p=0,09$), taamaasilluni angerlarsimaffimmi nakuusernermik misigisaqartarnerup, nukappiaqqat niviarsiaqqallu akornanni nikingaasutaa, annertusisimavoq.

Inuusuttorlu aaqqiagiinngissuteqarnermi angajoqqaat qisuariaataat

Inuusuttut qanoq nakuuserfigineqarnerat nakuusernermulluunniit isiginnaartuunerat assigiinngiaarnerusumik paasisaqarfigniarlugu, itisiliilluni apeqqutit 2004-mi apeqqutigineqanngitsut 2011-imi apeqqutigineqarnissaat toqqarparput. Aaqqiagiinngittarneruq nakuusernarnerlu pillugit sukumiinerusumik apeqquteqannginnermi, inuusuttut aallarniutitut apeqqutit allat ima oqaasertallit akissuteqarfigerususinnaaneraat aperineqarput: *Meeqqat inuusuttullu amerlanerit angerlarsimaffimminni isumaqatigiinngittoqarnera misigisarpaat amerlasuullu avatangiisiminni persuttaasoqarnera misigisarlugu. Inersimasut meeqqat inuusuttullu akornanni aaqqiagiinngissutit assigiinngitsut. Eqqaamajuk illit akissutigigitit imal. kikkut ilaqtarigitit arlaannaannilluunniit paasineqarsinnaanngimmat. Apeqqutit akiornerat nangeqqinniarukku apeqqutip tullia angissavat.*

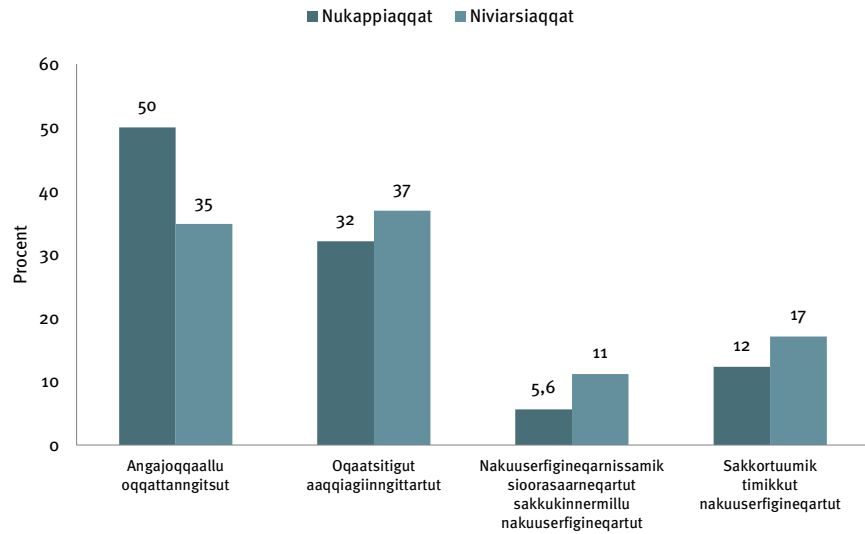
Inuusuttut 77%-iisa aaqqiagiinnginnermut nakuusernermullu tunngatillugu itisiliilluni apeqqutit niviarsiaqqat (84%) nukappiaqqanit (70%) amerlanerusut akissuteqarfigaat. Taamaasillutik matumani paasisat inuusuttut 360-it (niviarsiaqqat 191-it nukappiaqqallu 169-it) akissutaannit tunngaveqarput. Tamatumunnga tunngatillugu itisiliilluni apeqqutit inuusuttut 23%-iinit akissuteqarfigneqannginnerinut, apeqqutit nakuusernermut tunngasut immersugassap naggaterpiaaniinnerat, nassuiaatit ilagisinnaavaat. Inuusuttut kikkut apeqqutinik taakkunannga akisisimannngitsut misissoqqissaaraanni, 59-init aqqanillit angajoqqaamminnik nakuusernertalimmik aaqqiagiinngissuteqarsimasut apeqqutit taakku akisimannngilaat. Taamaasillutik inuusuttut angajoqqaamminnik nakuusernertalimmik aaqqiagiinngissuteqarsimasut 19%-iisa, ilaqtariinni taakkulu

avataanni nakuuserneq pillugu itisiliilluni apeqqutit akisimanngilaat. Assersuutitut inuusuttut angajoqqaaminnik aaqqiagiinngissuteqarsimanngitsut 26%-ii, nakuuserneq pillugu apeqqutitut akissuteqarsimanngillat. Inuusuttut nakuusernermut tunngatillugu ukiup ataatsip kingulliup ingerlanerani anigoruminaatsumik nalaataqarsimasut 35-iugaangata arfineq pingasut (23%) nakuuserneq pillugu itisiliilluni apeqqutitut akissuteqarsimanngillat. Taamaasillutik inuusuttut nakuuserfigineqarsimasut imal. nakuusernertalimmik angajoqqaallu aaqqiagiinngissuteqarsimasut amerlanersaasa, nakuuserneq pillugu itisiliilluni apeqqutit akisimavaat.

Angerlarsimaffimmi aaqqiagiinngittarnerit pillugit ersarinnerusunik paasisaqarfigerusullugit inuusuttut angajoqqaallu aaqqiagiinngittarnerit pillugit immikkut aperineqarput. Itisiliilluni apeqqutitut qaammatit kingulliit aqqaneq marluk ingerlanerini inuunerullu ingerlanerani - anaanap ataatalu oqqannerni qisuariaataat assigiinngitsut 15-it ilaapput. Inuusutullu aaqqiagiinnginnerni angajoqqaat qisuariaataat assigiinngitsut 15-it paasiuminarsarniarlugit, pissusilersuutit sakkortussusaallu apeqqutaatillugit, pingasunut immikkoortinneqarput (85). Oqaatsitigut aaqqiagiinnginnerit isumalunnermik, oqqassinermik, asissuinnermik angajoqqaallu milloornerinik ilaqarpoq. Nakuuserfigitinnissamik siorasaarneqarneq annikitsumillu nakuuserfigitinnerit, angajoqqaat nakuuserfiginnissamik siorasaarinerannik, ajattaanermik/issuttuusserujussuarnermik imal. patittaanermik ilaqarput. Peqqarniitsumik nakuusernerit angajoqqaat tilluinerannik, arlaannik sakkoqarlutik unataanerannik, isimmitsaanerannik, iperartuinerannik, unataanerannik, savimmik allamilluunniit sakkulerlutik sioraseerinerannik, savimmik allamilluunniit sakkulersornerannik allatulluunniit peqqarniitsumik iliornerannik ilaqarput. Tamanna titartaganngorlugu takussutissiami 3,3-mi, inuusuttut angajoqqaanik oqqassinermik nalunnaaruteqarsimanngitsunik ilanngussiviusumi, ersersinneqarpoq.

Angajoqqaanik oqqassisarnerit sakkortussusiisa pingasunut immikkoortinneqarneri imminnut akerleriipput, imaappoq inuusuttut minnerpaamik ataasiarlutik peqqarniisaarfigitissimanerunik, angajoqqaamit minnerpaamik ataatsimit peqqarniitsumik nakuuserfigitittunut ilanngutissapput. Inuusuttut oqaatsitigut aaqqiagiinngissuteqartut tassaapput, ataaminnit anaanaminnilluunniit nakuuserfigitinnissamik siorasaarneqarnermik aaqqiagiinnginnernilluunniit sakkortuunik taasaqanngitsut. Inuusuttut nakuuserfigitinnissamik siorasaarneqartut tassaapput, angajoqqaat arlaannit minnerpaamik ataatsimit nakuuserfigitinnissamik siorasaarneqarnerartut imal. nakuusernertalimmik annikitsumilli aaqqiagiinngittarnerartut.

3. Inuusuttut qanigisaata akornanni nakuuserartnerit aaqqiagiinnginnerillu

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.3. Inuunerup ingerlanerani inuusuttullu aaqqiagiinnginnermi, angajoqqaat (anaanap aamma/imal. ataatap) qisuariartnerat, nukappiaqqanut (N=162) niviarsiaqqanullu (N=182) agguataarlugu.

Titartaganngorlugu takussutissiami 3.3-mi niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit angajoqqaat arlaannik tamanilluunniit oqaatsitigut aaqqiagiinngissuteqarajunnerunerat kiisalu annikitsumik peqqarniitsumillu nakuuserfigineqarajunnerunerat, ersersinneqarpoq ($p=0,02$). Inuusuttut angajoqqaallu akornanni aaqqiagiinngittarnerup sakkortussusaanut inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat apeqqutaapput. Taamaasillutik ilaqtaminnik pissarissaarneraasut (6%), ilaqtaminnik pissarissaannginneruneraasunut (17%) pissarissaannginneraasunullu (38%) sanilliullugit - angajoqqaallu oqqannerni sakkortuumik nakuuserfigineqannginnerunerarput ($p<0,01$). 9. klassimi 10. klassimiluunniit atuartuuneq, nunap immikkoortuanit sorlermeersuuneq kiisalu illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartorneq, aaqqiagiinnginnermi angajoqqaat qisuariaatigisartagaannut apeqqutaanngilaq. Ataatsimut isigalugu inuusuttut aaqqiagiinnginnermut nakuusermullu tunngatillugu itisiliilluni apeqqutinut akissuteqartut 23%-ii, inuunermi angajoqqaat arlaannit minnerpaamik ataatsimit sakkortuumik nakuuserfigitinnissamut siorasaartissimapput imaluunniit nakuuserfigineqarsimapput taakkulu affaasa sinneri nakuuserfigitinnissamut siorasaarneqarsimallutik imaluunniit sakkortuumik nakuuserfigineqarsimallutik. Taamaasillutik inuusuttut misissuisitsinermi peqataasut 17%-ii angajoqqaat arlaannit minnerpaamik ataatsimit nakuuserfigineqarsimapput imaluunniit

nakuuserfineqarnissamut siorasaarneqarsimapput 10%-illu angajoqqaallu oqqannermi timikkut sakkortuumik nakuuserfigineqarsimallutik.

Angerlarsimaffimmi aaqqiagiinngittarneq nakuusernarnik pinaveersaartitsineri qitiuvoq. Inuusuttut amerlanersaat angerlarsimaffimmi aaqqiagiinngissutit oqaloqatigiinnikkut aaqqiivigineqarsinnaanerannik misilittagaqarpassipput, amerlaqisulli angerlarsimaffimmi aaqqiagiinnginnerit nakuusernertallit misigisaqar-figisimavaat angajoqqaanillu sakkortuumik nakuuserfigineqarsimallutik. Aaqqiagiinnginneri taamaattuni misissuinerup massuma takutippaa niviarsiaqqat eqqugaanerusarnerat maluginiagassaasoq pingaarutilik. Angerlarsimaffimmi aaqqiagiinnginneq angajoqqaallu nakuusernarnik qisuariaateqartarnerat nalinginnaasumik procentinngorlugu niviarsiaqqat nukappiaqqanit amerlanerusut misigisarpaat. Niviarsiaqqat akornanni procentip qaffasissusaa, angajoqqaat akunnerminni aaqqiagiinngittarnerannut malussarissusaannik patsiseqarsinnaavoq, niviarsiaqqalli angajoqqaallu akunnerminni nakuusernertalimmik aaqqiagiinngittarnerisa ilumut amerlanerunerannik aamma patsiseqarsinnaalluni. Niviarsiaqqani angerlarsimaffimmi aaqqiagiinngittarnerup nakuuserfigineqartarnerullu annertuneruneranut patsisaasoq suugaluarpalluunniit, pinaveersaartitsineri peqqissuunissarlu anguniarlugu suliniuteqarnermi, suaassuseq pingaarutilitit ilanngunneqartariaqarpoq. Inuusuttut oqaatsit nakuusernerlu sakkugalugit aaqqiagiinngittarnermik misigisaqarsimasut 2004-miit 2011-imut ikileriaateqarsimanagerat pitsaasuvoq, taamaakkaluarli annertuumik iliuuseqarfiginissaa sulii pisariaqarpoq.

3.3 Ilaqutariinni nakuusertoqarneranut isiginnaartuuneq

Misissuinerup Kalaallit Nunaanni Meeqqat missingersorsimavaat meeqqat o-mit – 14-mut ukiullit 14%-ii anaanartik aapparissaminit nakuuserfigitissimanerannut isiginnaartuusimasut. Matuma Inuusuttut namminneq anaanaminnut ataaminnut qatanngutiminnullu nakuusernarnermut nassuiaataat aallaavigalugit erseqqissarneqassaaq inuusuttut qanoq amerlatigisut angerlarsimaffinni nakuuserfiusuni peroriartortut. Tamanna ersersinniarlugu inuusuttunut apeqqut una akeqquneqarpoq: *Qaammatit aqqaneq marluk kingulliit ingerlanerini angerlarsimaffissinni anaanat/ ataatat /qatanngutitilluunniit makku arlaannik iliuuseqarfigneqartut tusaallugilluunniit takuigit?* Apeqqutit nakuusernerit assigiinngitsut aqqanillit- naveersinnermiit-, asissorneqarnermiit-, nakuuserfigitinnissamik siorasaarneqarnermiit-, assigiinngitsunik annikitsumiit peqqarniitsumik nakuuserfigitinneq ilanngullugu isummernissamut:

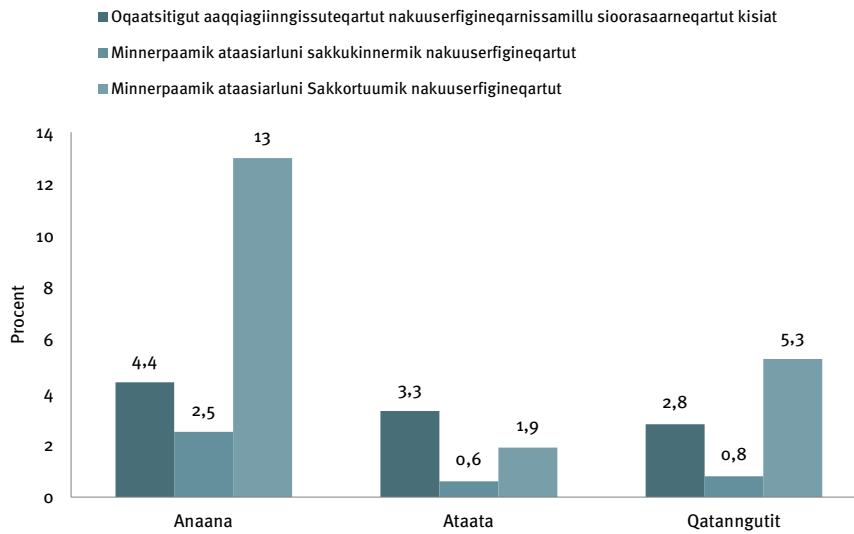
naaggamik-, naamerluinnarmik-, aap ataasiarlungamik-, aap arlalippassuariarlungamik akissuteqarsinnaanermut inuusuttut periarfissinneqarput.

‘Siullermik inersimasut (angajoqqaat) nakuuserneq aqutissaanngitsoq paasisariaqarpaat allarpassuillu tamatumingga aamma paasitinneqartariaqarput.’

Inuusuttut amerlanersaat nakuusernermut pillugu apeqqutinut itisiliinermi akisimasut (N=360) qatanngutit, angajoqqaalluunniit akornanni nakuusernarneq ukiup kingulliup ingerlanerani misigisimannngillat: inuusuttut 87%-ii qatangutit nakuuserfigineqartut takusimannngilaat, 89%-ii ataataq 78%-iillu annaanaq nakuuserfigineqartut takusimannngilaat. Taamaattorli inuusuttut sisamaagaangata ataaseq inulaarlugu (27%), ukiup kingulliup iluanni anaanamik nakuuserfigineqarnera tusaalluguluunniit isigisimanerarpaat. (1,9%-it anaanaqannginnerarput). Niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit amerlanerusut anaanartik nakuuserfigineqarsimanerarpaat (niviarsiaqqat 36%-iisa nukappiaqqallu 20%-iisa)(p=0,001). Procentinngorlugit ikinnerusut (6,9%) ataatamik nakuuserfigineqarnerani isiginnaartuusimanerarput (5%-it ataataqannginnerarput). Angerlarsimaffimmi ataatap nakuuserfigineqarneranik misigisaqarsimasuni nukappiaqqat niviarsiaqqallu amerlassusaat nikingassuteqanngillat. Inuusuttut akornanni 9,7%-it qatanngutip nakuuserfigineqarnerani isiginnaartuusimapput (3,3%-it qatannguteqanngillat). Niviarsiaqqat (15%) nukappiaqqanut (4,3%) sanilliullugit amerlanerusut, angerlarsimaffimmi qatanngutit oqaatsitigut imal. timikkut nakuuserfigineqarnerat isiginnaarsimavaat (p=0,001).

Titartaganngorlugit takussutissiami 3.4-mi inuusuttut isiginnaartoralugit ataatamut, anaanamut aamma immaqalu qatanngutinut assigiinngitsutigut nakuuserfiginninneq-timikkut nakuuserfiginninnertaqan-ngitsunut (naveersinneq, asissugaaneq, nikassagaaneq nakuuserfigitinnissamillu siorasaarneqarneq) nakuuserfiginninnernut (nujaartorneqarneq, patittarneqarneq) peqqarniitsumillu nakuuserfiginninnernut (tillunneqarneq, anaaneqarneq, unatartinneq, savimmik sakkulerluni siorasaarneqarneq, sakkulersor-figineqarneq allatigulluunniit peqqarniisaarfigineqarneq)- immikkoortillugu ersersinneqarpoq.

3. Inuusuttut qanigisaata akornanni nakuusernarnerit aaqqiagiinnginnerillu

Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.4. Qaammatit kingulliit aqqaneq marluk ingerlanerini anaanaq ataataq aamma imaluunniit qatanngutit assigiinngitsutigit angerlarsimaffimmi nakuuserfigineqarneranik takunnissimasut amerlassusaat (N=360).

Aaqqiagiinnginnerni nakuusernerinilu pingasunut immikkoortinneqartuni tamani, qaammatit kingulliit aqqaneq marluk ingerlanerini angerlarsimaffimmi inuusuttunit isiginnaaneqarsimasuni, *anaanaq* taaneqarajunnersaavoq. Titartaganngorlugu takussutissiaq 3.4-mi takuneqarsinnaavoq inuusuttu anaanaq nakuuserfiginqartoq isiginnaarsimanerartut minnerpaamik ataasiarlutik anaanaq sakkortuumik nakuuserfigineqartoq isiginnaarsimallugu. (nukappiaqqat 12%-it nivarsiaqqallu 17%-it) Inuusuttut itisiliilluni apeqqutinut akissuteqartut amerlaqisut tassalu 13%-iisa qaammatit kingulliit aqqaneq marluk ingerlanerini anaanartik peqqarniitsumik nakuuserfigineqartoq isigisimavaat. Inuusuttut misissuisitsinermi matumani peqataasut, Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermi peqataasunut sanilliullugit, angajoqqaanut nakuusernermut isiginnaartuugajunnerupput. Ass. kalaallit inuusuttut 35%-iisa anaanamik nakuuser-figineqarneranik isiginaartuusimasut, anaanartik unatartittoq isigisimavat. Qallunaat nunaanni nukappiaqqat nivarsiaqqallu 6%-ii tamatuma assinganik nalunaaruteqarput. Assersuutitut qallunaat inuusuttaasa 7%-ii inorlugit periutsumik minnerpaamik ataatsimik anaanartik peqqarniitsumik nakuuserfigineqartoq isigisimavaat, 5%-illu inortut ataatamik taama pineqarnera isigisimallugu – Kalaallit Nunaanni misissuisitsinermi kisitsisit taakku 13%-iullutillu 2%-iupput (titartaganngorlugu takussutissiaq 3.4). Taamaasilluni pingaartumik anaanaq

nakuuserfigineqarneranik isiginnaartuunermut tunngatillugu, matumani misissuisitsinermi kisitsisit immikkooruteqarput.

'Nakuusernani oqaloqatigiinneq!'

3.4 Aappariit aaqqiagiinngittarnerat

Arnat nakuusernermik navianaatilimmik siorasaarneqarsimasut amerlanersaat aappaminnit aapparimasaminnilluunniit nakuuserfigineqartartut, innutaasut inersimasut akornanni misissuisitsinerup ersersippaa (35). Qulaani immikkoortumi ersersinneqartutut, taamaattoqarnera- inuusuttunit misissuisitsinermi matumani peqataasunit, ataatap ataataassalluunniit anaanamut nakuuseruugajunneranik nalunaaruteqartunit, aamma uppersarsineqarpoq. Aapparisamulli nakuusernarneq suli paquminartinneqarpoq, illullu iluani annertunerusumik annikinnerusumilluunniit isertugaasarluni. Inuusuttut aapparisaminnit nakuuserfigineqartartut qaqutiguinnaq ikiortissarsiortarnerat, ikiortissarsioraangamillu peqatiminnut saaffiginnikkajunnerusarnerat, nunani allani misissuinerit takutippaat (87). Tamatuma peqatigisaanik inuusuttut peeqqaminnit timikkut nakuuserfigineqartut, inuusuttunut allamit nakuuserfigineqartunut sanilliullugit, ikiortissarsiunnginnerusarinerat, Qallunaat Nunaanni peeqqamut nakuusernarneq pillugu 2008-mi misissuisitsinerup uppersarsivaa (87). Tamatuma pisariaqartitsigalugit amerlasuut ikiorserneqartarsimanginnissaat ilimanarsisippaa, taamaasillunilu nakuusernerup ileqquliutiinnarneqarnissaa piffissaatillugu unitsinngitsoortissinnaallugu. Peroriartorfiup nakuuserfiunera inersimasunngornermi nakuuserniartunngorsinnaanermut imal. nakuuserfigitittunngorsinnaanermut qanillisisartoq, misissuinerit paasinarsisippaat (88). Peeqqamit nakuuserfigineqarneq tarnikkut annertuumik ikilerneqaataasarpoq - ilaatigullu qaangeruminaatsumik nalaataqarnerup nassataanik - navianaatilimmilluunniit nikallunganermik kinguneqarsinnaasarpoq (89).

Inuusuttut akornanni aapparisamit qanoq isilluni nakuuserfigineqarneq nakuusernerullu sakkortussusaa ima apeqquteqarnikkut ersersinneqarput: *Arnaatit/angutaatit, peerarisimasat atoqatigisartakkalluunniit isumaqatigiinngissuteqarussi qanoq iliornikkut anigorniartarpisigit?* Tamanna akissutigisinnaasat aqqaneq marluk akornanni, qanoq iliornikkut aaqqiagiinngissutit anigorniarneqartarnerat pillugu inuusuttut makkunanga toqqagassinnerisigut ersersinneqarpoq: oqaloqatigiinnikkut, nammineq iliuuseqarnikkut, aapparisap iliuuseqarneratigut (tabeli 3.2).

3. Inuusuttut qanigisaata akornanni nakuusernarnerit aaqqiaginninnerillu

Tabeli 3.2. Inuusuttut peeraqarnermik misilittagallit peeqqamullu peerarisimasamulluunniit aaqqiaginnigissuteqarneq. (N=284).

Peeqqamut aaqqiaginnigissutaasartut		Amerlass.	%
Oqaatsitigut	Aaqqiaginnigissimanngilasi	91	32,0
	Eqqissillusi pisut oqaloqatigiissutigaaasi	140	49,3
	Illit ajornartorsiut sianiginngitsuunaarpat		
	qaangiussiilluguluunniit	34	12,0
	Oqqappusi isumaqatigeeqqilerlusili	89	31,3
Peeqqamut siorasaarineq nakuusernerlu	Peeqqat siorasaarpat	2	0,7
	Peeqqat miloriarpat	0	0,0
	Peeqqat annersippat	8	2,8
	Peeqqat allatut peqqarniiserfigaat	4	1,4
Peeqqamit siorasaarneqarneq nakuuserfigineqarnerluunniit	Peeqqavit siorasaarpaatit	18	6,3
	Peeqqavit miloriarpaatit	4	1,4
	Peeqqavit annersippaatit	13	4,6
	Peeqqavit allatut peqqarniiserfigaatit	12	4,2

Inuusuttut arlalinnik akissuteqarnissamat periarfissaqarmata tabelimi procentinngortitat 100% -imut naapertuutinnigillat.

Tabeli 3.2 peeqqamit nakuuserfigineqarneq pillugu itisiliilluni apeqqutit, inuusuttut peeraqarsimasut peeraqartulluunniit 284-it akissutaannik tunngaveqarpoq. Inuusuttut amerlanersaat (75%) peeqqaminnut aaqqiaginnigissuteqarsimanngillat aaqqiaginnigissutaasimasamulluunniit oqaloqatigiinnikkut anigorsinnaasimallugit. Inuusuttut ikittuinnaat (2,1%) namminneq peeqqaminnut nakuusersimanerarput siorasaarisimanerarlutilluunniit, taamatuttaaq inuusuttut ikittuinnaat namminneq peerartillu aaqqiaginnigissuteqarnerminni siorasaaralutillu nakuuserarsimanerarput. Inuusuttut, peeqqaminnik siorasaarisunut nakuusersimasunulluunniit sanilliullugit, nalinginnaasumik amerlanerusut peeqqaminnit siorasaarneqarlutilluunniit nakuuserfigineqarsimapput. Inuusuttut quliugaangata ataaseq – niviarsiaqqat (14%) nukappiaqqanit (4,1%) amerlanerusut - aaqqiaginniginnerni peeqqaminnit siorasaarneqartarnerarput nakuuserfigineqartarnerarlutilluunniit (p=0,07).

3.5 Angerlarsimaffiup avataani nakuuserneq

Inuusuttut angerlarsimaffiup avataani nakuuserfigineqartarnerat ima apeqquteqarnikkut ersersinneqarpoq: *Angerlarsimaffipit avataani annersinneqarnikuuit imal. saassunneqarnikuuit?* Inuusuttuni 360-ini apeqqummut tamatumunnga akissuteqartuni, 24%-it angerlarsimaffiup avataani nakuuserfigitissimaneraput. Niviarsiaqqat nukappiaqqallu nikinganeqanngillat, taamatutaaq nunap immikkoortuani suminngaanneersuuneq, illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartorneq, inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat kiisalu klassimi sorlermi atuartuuneq, inuusuttut akornanni angerlarsimaffiup avataani nakuuserfigineqartarnermut atatillugu apeqqutaanngillat. Inuusuttut sisamaagaangata ataatsip angerlarsimaffiup avataani nakuusernermik misigisaqarsimanerata, angerlarsimaffiup avataani nakuusernarnerup inuiaqatigiinni unammilligassaanera uppenarsivaa. Inuusuttut kikkunnit nakuuserfigineqarsimanerat immikkut isigigaanni, nukappiaqqat amerlanersaat ilisarisisamngisamit allamilluunniit-taamaammallu peerarinnngisamit-, ikinngutiginnngisamit-, eqqarlerinnngisamit-, ilinniartitsisorinnngisamit-, perorsaasuunngitsumit-, sungiusaasuunngitsumit politiunngitsumillu nakuuserfigineqarsimapput, niviarsiaqqalli amerlanersaat allamit ikinngummilluunniit nakuuserfigineqarsimallutik. Procentinngorlugit niviarsiaqqat nukappiaqqanit amerlanerusut, angutaatiminnit angutaatigisimasaminnilluunniit nakuuserfigineqarsimapput, eqqarlilli aamma nukappiaqqanut sanilliullugit niviarsiaqqat amerlanerusut nakuuserfigisimavaat. Taamaattoqarnera- Qallunaat Nunaanni peeqqamit nakuuserfigineqartarneq pillugu nalunaarusiami qanittukkut saqqummersumi paasisanut assinguvoq (91).

3.6 Nakuuserneq toqqissisamnginnerlu

Inuusuttut nakuuserfigineqarsinnaaneremut ernumanerat ima apeqquteqarnikkut ersersinneqarpoq: *Qaammatip kingulliup ataatsip ingerlanerani persuttarneqarnissat qanoq ernumassutigitigaajuk?* Inuusuttut 360-it apeqqummik itisilikkamik akissuteqartut akornanni 27%-it *naluaramik* akissuteqarput, 56%-it ernumasimannngivippit, 9%-it ernumalaarsimapput 8%-illu ernumasimaqalutik. Niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit nakuuserfigitinnissaq ernumassutigineruaat. Taamaasillutik niviarsiaqqat 25%-iisa nakuuserfigineqarnissaq annikitsumik annertuumilluunniit ernumassutigisimavaat, nukappiaqqallu 8%-iinnaasa tamanna ernumassutigisimallugu ($p < 0,001$). Nakuuserfigitinnissamut ernumassuteqarnermi klassimi sorlermi atuartuuneq apeqqutaanngilaq. Akerlianik inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat - inuusuttut ilaquuttaminnik pissarissaarnerpaatut naliliisut, inuusuttunut ilaquuttaminnik pissarissaan-

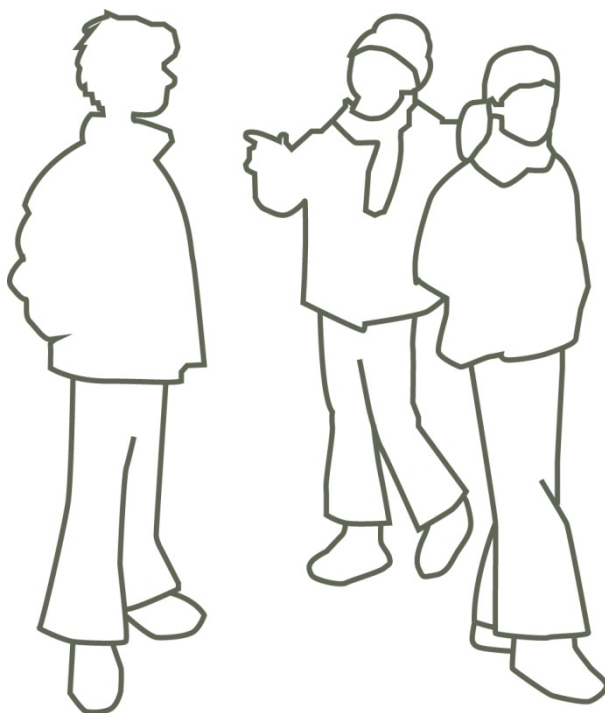
nginnerpaatut naliliisunut sanilliullugit, ernumassuteqannginnerunerat nikingassutaavoq ($p < 0,001$).

Nakuusernarnermut atatillugu apeqqutitut itisiliinermi inuusuttut 360-it akisimasut 37%-ii ilaqtutani qanigisani imigassamik atorneerluineq misigisimanerarpaat, inuusuttullu tallimaagaangata ataaseq inulaarlugu angajoqqaatik imigassamik atorneerluisuunerarpaat. Inuusuttut angajoqqaaminnik imigassamik atorneerluineraasut 31%-ii aaqqiagiinnginnermi peqqarniitsumik timikkut ataamatit anaamilluunniit nakuuserfigineqarsimapput, inuusuttullu angajoqqaaminnik imigassamik atorneerluineraanngitsunut 11%-ii ($p = 0,001$). Taamatullu inuusuttut angajoqqaaminnik imigassamik atorneerluisuuneraartut amerlanerusut (75%-ii) anaanartik minnerusumik annerusumilluunniit peqqarniitsumik nakuuserfigineqartoq isiginnittuusimaneraarput, inuusuttullu angajoqqaaminnik imigassamik atorneerluineraanngitunut sanilliullugit (44%-ii) ($p = 0,01$). Imigassamik atorneerluinermik nakuusernarnermillu misigisaqarluni peroriatornerup sunniutaat suliniummi "Siusissukkut iliuuseqarnermi" ersersinneqarportaaq. Siusissukkut iliuuseqarnermi suliniut ilaqtariinnut naartusunut immikkut pisariaqartsitisunut aaqqissuussaavoq 2007-milu Kalaallit Nunaanni illoqarfinni 13-ni atuutilersimalluni. Suliniutip ingerlaneranut naliliinermi ilaqtariit suliniummi sullinneqartut atorneerluinermik ajornartorsiutillit amerlanersaat nammineq angerlarsimaffimmi imigassamik hashimillu meeraanerup nalaanni angerlarsimaffimmi ajornartorsiuteqarsimasut- affaallu sinnerlugit meeraanerup nalaanni nakuusernermik misigisaqarsimapput (91).

Politiit ukiumoortumik nalunaarusiaat, inersimasut akornanni innuttaasunik misissuisitsinerit misissuisitsinermilu matumani paasisat, Siusissumik iliuuseqarneq ilaqtariinnut naartusunut suliniup ingerlaneranut naliinermi qanigisariinni nakuusernerup nalinginnaava llaarnera takutippaat. Taamatuttaaq inuusuttut angerlarsimaffiup avataani nakuusernermik misigisaqarsimanerisa, inuusuttut sisamararterutaasa angerlarsimaffiup avataani nakuuserneq misigisimammassuk, inuusuttullu arfiniliugaangata ataaseq inutsiarlugu- qaammatip kingulliup ataatsip ingerlanerani nakuuserfigitinnissamik annikitsumik annertuumilluunniit soorammat, tassuuna inuiaqatigiinni nalinginnaasumik unammilligassaqarnera uppersarsineqarpoq. Taamaammat nakuusernerup pinaveersaartinnissaa anguniarlugu iliuusissanik siunniussinissaq iliuuseqarnissarluni suliniut annertuumik pisariaqartinneqarput.

4 Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarligaaneq

- 4.1 Inuusuttut atoqateqartaleqqaarnermut
atatillugu misilittagaat
- 4.2 Ilutinit inersimasunillu kinguaassiuutitigut
innarligaaneq

4. Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarligaaneq

Cecilia Petrine Pedersen & Peter Bjerregaard

Kapitalimi matumani inuusuttut ilutiminnik kissaatigisamik kissaatiginngisamillu atoqateqarnikkut misilittagaat, kiisalu inersimasunik atoqateqarnerat ersersinneqarpoq. Taamaasillutik inuusuttut atoqateqarnermut tunngatillugu pissusilersuutaat misilittagaallu inuunerissutsimut attuumassuteqarsinnaasut annertuumik inuunerliuutaasinnaasut tamatumunngaluunniit patsisaasinnaasut, kapitalimi pineqarput. Aallarniutigalugu Kalaallit Nunaanni ukiuni kingullerni kinguaassiuutitigut innarligaasut amerlassusaat takutinneqarpoq atoqateqarnermullu tunngatillugu misilittakkat pillugit apeqqutinut inuusuttut akissutaannik tamakkiisumik ersersitsilluni. Tamatuma kingorna inuusuttut ilutiminnut asannilersarnerat ilutiminnillu atoqateqaqqaarnerat - kissaatiginngisamik ilutininik atoqateqarnermut atatillugu misilittagaasigut inersimasunillu kinguaassiuutitigut attaveqarnermut atatillugu-kinguaassiuutitigut innarliisarnerup qanoq annertutigineranik qanorlu ittuuneranik malitseqartukkut ersersinneqarpoq. Naggataagut inuusuttut pineqaatissinneqarsinnaanermut nassuiaat tunngavigalugu inuusuttullu namminneq kinguaassiuutitigut innarligaasutut naliliinerat naapertorlugu, kinguaassiuutitigut innarligaasimasut amerlassusaat ersersinneqarpoq.

- Inuusuttut amerlanersaasa asannilerneq misigisimavaat inuusuttullu amerlanersaat peeraqarput peeraqarsimallutilluunniit.
 - Nukappiaqqat niviarsiaqqanik amerlanerusut peeqqaminnik atoqateqaqqaarnermini tamatumunnga piaareersimaneraput.
 - Nukappiaqqat 9%-ii niviarsiaqqallu 21%-ii minnerpaamik ataasiarlutik kissaatiginngisaminnik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagaqarput amerlanerpaallu atoqateqaqqaarnermi atoqatigineqarnissamut ukiui inuullutik.
 - Atoqatigiinnermut tunngatillugu inuusuttut kinguaassiuutitigut innarligaasutut misiginerat ilutip innarliisuunera ilutigalugu sakkukilliartorpoq.
 - Iluteq kinguaassiuutitigut innarliisoq inuusuttut peerarinerarajunneruaat, ikinngutaanerarlugu, imal. inuk allaanerarlugu, inuusuttulli timikkut attorneqaratik atoqatigiinnermut tunngatillugu- attorneqarlutillu atoqatigiinneqartanngitsumik-
-

4. Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarligaaneq

misilittagaqarnerartut, kinguaassiuutitigut innarliisoq ilaqutarinerarpaat ilaqutariinnulluunniit ikinngutaanerarlugu.

- 17%-it (N=61) – niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit amerlanerungaatsiartut 15-iliitinnatik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagaqarnerarput inersimasumilluunniit kinguaassiuutinut tunngasumik attavigineqarsimallutik.
- Inuusuttut inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimaneq pillugu apeqqummut akissuteqartut akornanni 9,2 %-it atisaqaratik inersimasumik attumasaqarsimapput 10,7 %-illu inersimasumik atoqateqarsimallutik. 17%-it (N=61) minnerpaamik ataasiarlutik inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut affaat atisaqaratik attaveqarsimapput affaallu sinnerlugit inersimasumik atoqateqarsimallutik.
- Inuusuttut inersimasumik atoqateqarsimasut amerlanersaasa pisoq kinguaassiuutitigut innarliinertut misigaat, pisullu imaannaangitsuunerannik tamanna naqissusiivoq. Inuusuttut amerlanersaanit inersimasooq ilisarisanerarneqarpoq.
- Nukappiaqqat quliugaangata ataaseq inulaarlugu (9,4%) niviarsiaqqallu pingasuugaangata ataaseq (32%) ilutimik aamma imaluunniit inersimasumik kinguaassiuutitigut innarlerneqarsimapput amerlanerusullu pisoq innarliinertut nalilersimavaat.
- Inuusuttut kinguaassiuutitigut innarlerneqarsimasut 2004-mi misissuinermit sanilliullugu allangortoqarsimangilaq.
- Inuusuttut misissuisitsinermi matumani peqataasut qallunaat inuusuttaasa inuunerissusaannik misissuisitsinermi peqataasunut sanilliullugit procentinngorlugit amerlaneroqisut, kinguaassiuutitigut attaveqarnerit kinguaassiuutitigut innarliinertut misigaat.

Kalaallit Nunaanni kinguaassiuutitigut innarlikkat amerlaqisut Nunanilu Avannarlernit allanit amerla-neroqisut, misissuinerne naatsorsuinerinillu arlalinni takuneqarsinnaavoq. Politiit ukiumoortumik nalunaarusiaat, 1980-ikkut naajartulerneranniit kinguaassiuutitigut pinerluuteqarnerit nalunaarutigineqartartut amerliartuinnarnerannik takutitsivoq. 1993-imiit 1994-imut innuttaasut inersimasut akornanni misissuisitsinikkut, siullermeerluni nammineq nalunaaruteqarnikkut meeqqanik inuusuttunillu kinguaassiuutitigut innarliinermut tunngasunik, nuna tamakkerlugu kisitsisinik takutitsisoqarpoq. Arnat 25%-iisa angutillu 6%-iisa meeraanerini (13-it inorlugit ukioqarnerini) pinngitsaalillugit atoqatigineqarsimanagerat imal. pinngitsaaliniarneqarsimanagerat, misissuinerup takutippaa (34). 1999-imi kinguaassiuutitigut innarliisarneq pillugu nuna tamakkerlugu ataatsimeersuarneq siulleq politikerit-, ilinniagallit-, immikkut ilisimasallit ilisimatusartullu, kinguaassiuutitigut innarliisarnerup annikillisinnaarnissaa kiisalu

innarligaasut innarliisullu katsorsarneqartarnerisa pitsaanerulersinniarnissaa siunertaralugu katersuunnerat, Nuummi pivoq. Tamatuma kingorna assingusunik iliuuseqartoqartarneragut ajornartorsiutip kikkunnit tamanit ilisimaarineqalerneragut paquminarunnaarsinneqarpoq. Taamaasilluni innuttaasut inuunerissuunissaat anguniarlugu 2007-imiit 2012-imut suliniummi Inuunerittami, inuusuttut namminneq atoqatigiinnikkut tunngavissaqarluarlutik aalajangertarnissaat, atoqatigiinnermullu tunngassutillit tamarmik- nammineq piumassutsimik inatsisinullu naapertuuttumik tunngaveqarnissaat anguniarlugu- peqqinnartumik atoqatigiinnerup siuarsarnissaa, iliuusissat pingaarnerit ilagaat. Inuit tallimaagaangata ataaseq 13-nit inorlugit ukioqarluni kinguaassiuutitigut innarligaasartoq, innuttaasut inersimasut akornanni misissuisitsinerup kingulliup takutippaa. 1993-1994-ip kingorna kinguaassiuutitigut innarligaasut amerleriaateqarnerat, ajornartorsiutip tamanit oqallisaalerneranik patsiseqartutut ilaatigut nassuiarneqarsinnaavoq (34). Inuusuttut akornanni niviarsiaqqat 28%-ii nukappiaqqallu 9%-ii 15-iliitinatik kinguaassiuutitigut innarligaasimapput, 2004-milu inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsineq taamaaqataanik takutitsivoq (56).

Politiit ukiumoortumik nalunaarussiaat kingulliit kinguaassiuutitigut pinerluuteqarnerit appariaateqarsimanerannut uppersaasuugaluut, Qallunaat Nunaannut sanilliullugit arlaleriaammik amerlanerujuarsinnarput. 2011-imi Qallunaat Nunaanni kinguaassiuutitigut pinerluuteqartutut unnerluutigineqartunut, innuttaasut 10.000-iugaangata tallimaannaasunut sanilliullugit, Kalaallit Nunaanni innuttaasut 10.000-iugaangata 55-it kinguaassiuutitigut pinerluuteqarsimasutut unnerluutigineqarput (65). Kinguaassiuutitigut innarliinerit tamakkeqqajarnagit unnerluutigineqartarmata, kisitsisit taakku imaannaanngitsut, tamakkiisumik takutitsisuunngillat. Siusinnerusukkut maannamullu pisunik nallersuussisinnaajumalluni, politiit nalunaarussiaat naapertorlugit 2002-mi Kalaallit Nunaanni innuttaasut aqqaneq marluk sinnerlugit ukiullit pinngitsaalineqarlutik atoqatigineqartutut pinngitsaaliniarneqartutullunniit nalunaaruteqartut 44%-ii, 20-it inorlugit ukioqarput. Inuusuttut 20-it inorlugit ukiullit affangajaasa ikinngut imal. peerarisimasaq kannguttaatsuliortutut nalunaarutigaat (92). Misissuineq naapertorlugu pinngitsaaliisummik atoqatigineqarneq pinngitsaaliniarneqarnerluunniit pillugu unnerluussinerit amerlanersaat inuusuttuneersuupput, taakkulu peqatiminnit ilisarisimasaminnit kannguttaatsuliorfigineqarsimapput. Inuusuttut ataasiakkaat pineqaatissiisutaasinnaasumik kinguaassiuutitigut innarligaasimasut, pisoq pillugu politiinik oqaloqateqarsimanerat, 2004-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinerup takutippaa (56). Tamatuma inuusuttut kinguaassiuutitigut innarligaasimasut politiit nalunaarsugaannit amerlanerungaatsiarnissaat ilimanarsisippaa.

Immikkoortumi tulliuuttumi atoqatigiinnermi misilittakkat pillugit apeqquutit nassuiarneqarput, apeqquutinullu akissutaasut takutinneqarlutik. Misissuinnermi matumani peqqinnartumik inuuneqarneq, peqqissuseq inuunerissuserlu pillugit apeqquutinut inuusuttut akissuteqareerneranni, atoqatigiinnermi misilittakkat apeqquutigineqarput. Peqatinik inersimasunillu atoqateqartarneq pillugu apeqquateqannginnermi, inuusuttut tamarmik apeqquutit tulliuuttut suunerinik paasissutissinneqarput. Inuusuttut kinaassutsimik isertuunneqarneranik apeqquutillu ataasiakkaat akerusunngisat qaangiinnarsinnaanerannik eqqaasinneqarput. Inuusuttut atoqateqarnermut tunngatillugu misilittakkat pillugit apeqquutinut akissuteqarusunngitsut apeqquutinik takutitsivigineqaratik immersugassami ingerlateqqinneqarput. Inuusuttut inersimasumik oqaloqateqarnissamik pisariaqartitsigunik, Meeqqanut Inuusuttunullu oqarasuaammut saaffiginnissinnaanerannik eqqaasinneqarput. Tamatuma kingorna apeqquutinik akiuillutik ingerlaqqikkusunnersut aperineqarput.

Tabeli 4.1-mi inuusuttut atoqateqartarneq pillugu misilittakkat kinguaassiuutitigullu attaveqarnerit pillugit akissuteqarsimasut amerlassusaat takuneqarsinnaavoq. Inuusuttut 481-it akornanni 402 –nik amerlassusillit- misissuisitsinnermi peqataasut 83%-ii- peqatinik atoqateqartarneq pillugu apeqquut minnerpaamik ataaseq akissuteqarfigaat. Taakku siuliani inuusuttut inuunerissusaat pillugu Kalaallit Nunaanni misissuisitsinnermi apeqquutinut akissuteqartunut 92%-iusunut, Qallunaat Nunaannilu 2008-mi inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinnermi apeqquutinut taakkununga akissuteqartunut 96%-inut sanilliullugit, ikinnerulaarput (4;56).

4. Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarlīgaaneq

Tabeli 4.1. Atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittakkat pillugit apeqqutinut akissutaasut amerlassusaat (N=481).

Apeqqutit Katillugit	Nukappiaqqat			Niviarsiaqqat			p-værdi Suaassuseq tunngavigalugu ningassutaasoq	Katillugit Amerlassusaat (%)
	Akissut	%	Amerlassusaat	Akissut	%	Amerlassusaat		
		100	247		100	234		481 (100)
Peqatinik atoqateqarsimaneq	Akineqartut	76,5	189	Akineqartut	91,0	213	p<0,001	402 (83,6)
	Akineqanngitsut	23,5	58	Akineqanngitsut	9,0	21		79 (16,4)
Peqatinik pinggitsallissummik atoqateqarsimaneq	Akineqartut	55,2	137	Akineqartut	77,8	182	p<0,001	319 (66,3)
	Akineqanngitsut	44,5	110	Akineqanngitsut	22,2	52		162 (33,7)
Inersimasunik kinguaassiuutitigut attaveqarsimaneq	Akineqartut	65,2	161	Akineqartut	82,9	194	p<0,001	355 (73,8)
	Akineqanngitsut	34,8	86	Akineqanngitsut	17,1	40		126 (26,2)

Inuusuttut peqatinik atoqateqartarneq pillugu akissuteqartut, kissaatiginngisamik peqatinik atoqateqartarneq pillugu aamma aperineqarput; katillugit 79%-it misissuisitsinerimi peqataasut 66%-iisa apeqqutit taakku arlaat minnerpaamik ataaseq akivaat (tabeli 4-mi ilanngunneqanngilaq). Inuusuttut amerlangaatsiartut atoqateqaaarsimanngitsut, kissaatiginagu atoqateqartarnermut misilittakkanut tunngassutillit apeqqutit akisimanngilaat. 21%-it kisaatiginagu atoqateqartarnermut misilittakkanut apeqqutinut akisimanngitsut apeqqut soqutiginaateqanngitsutut nalilerneqarsimaneranut nassuiaataasinnaavoq.

Misissuinerimi peqataasut tamarmik inersimasunik kinguaassiuutitigut attaveqarsimaneq pillugu apeqquteqarfigineqarneranni 73,8% -it akissuteqarput. Misissuisitsinerimi matumani inersimasunik kinguaassiuutitigut attaveqarsimaneq pillugu inuusuttut minnerpaamik ataatsimik akissuteqartut- Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinerimi akissuteqartunut 89%-inut sanilliullugit ikinnerupput (4). Nukappiaqqat niviarsiaqqanit procentinngorlugit amerlanerusut, peqatinik inersimasunillu atoqateqartarneq pillugu itisiliilluni apeqqutinut akissuteqarsimanngitsut, tabeli 4.1-imi takuneqarsinnaapput. Suaassuseq tunngavigalugu assigiinngissutsip, nalinginnaasunik niviarsiaqqat kinguaassiuutitigut innarlīgaasarnernannik, aammattaarli nukappiaqqanut sanilliullutik niviarsiaqqat misigissutsimut tunngasunut ammanerusinnaanerannik patsiseqarnissaa ilimanarpoq.

Apeqqutit atoqatigiittarnermut tunngasut, 2004-mi inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinerimi apeqqutinut immikkut erseqqissaaviginngisanit, peqatinik inersimasunillu atoqateqarsimaneq immikkoortitikkannit allaassuteqalaarput. Taama ilutinit inersimasunilluunniit kinguaassiuutitigut innarlīgaanerup ersarissumik immikkoortinneqarnissaata kissaataanera tunngavigalugu, Nunani Avannarlerni

immersugassaq atorneqarpoq. 2004-mi inersimasunik peqatinillu atoqateqarnerit immikkoortinneqarnissaannut, apeqquitiit tulluuttut periarfissiipput. Periarfissaagaangat, 2004-miit manna tikillugu qanoq pisoqarsimanera ilanngunneqartarpoq. Misissuisitsinerimi matumani paasisat, 2008-milu Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinerimi paasisat, toqqaannartumik assersuunneqarsinnaapput.

4.1 Inuusuttut atoqateqartaleqqaarnermut atatillugu misilittagaat

Inuusuttut atoqateqaaqqaarnerat pillugu paasisat, inuusuttut 402-nik (83,6%) amerlassusillit akissutaannik tunngaveqarpoq. Inuusuttut nivarsiaqqamut nukappiaqqamulluunniit inuunerminni asannilernikuusimanersut, peeraqarnersut peeraqarsimanersulluunniit aperineqarput, taamatuttaaq inuunerminni peeqqamik ajuutigisamilluunniit atoqateqarsimanersut tamatumunngalu piareersimasutut misigisimanersut aperineqarput.

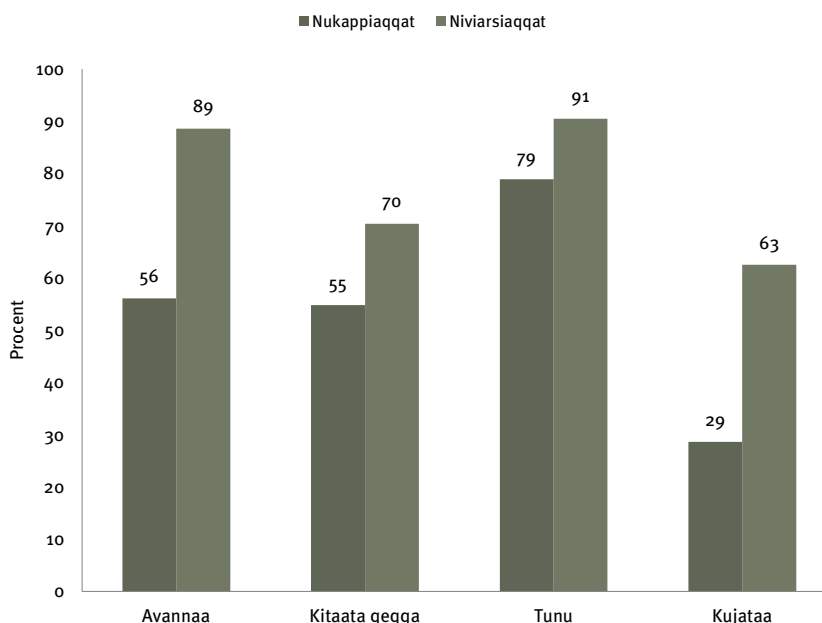
Tabelimi 4.2-mi inuusuttut amerlanersaat asannilersimasut takuneqarsinnaavoq, nukappiaqqat 91%-ii nivarsiaqqamut asannilernikuusimapput nivarsiaqqallu 84%-ii nukappiaqqamut asannilernikuu-simallutik. Nivarsiaqqat (12%) nukappiaqqanit (2%) amerlanersut suiaaqatiminnut asannilernikuusimapput. Asasaqarsimanerimi nukappiaqqat nivarsiaqqallu - 9. klassimi 10. klassimiluunniit atuartut akornanni nikingassuteqanngilaq. Nivarsiaqqat (88%) nukappiaqqanut (78%) sanilliullugit amerlanerulaat peeraqarput imal. peeraqarnikuusimapput ($p=0,010$). 9. klassimi 10. klassimiluunniit atuartut akornanni nikingassuteqanngilaq. 2004-mi 2011-imilu peerallit peeraqarsimasulluunniit amerlassusaat nukappiaqqani nivarsiaqqaniluunniit nikingassuteqanngilaq.

4. Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarlugaaneq

Tabeli 4.2. Asannilerneq peeraqarnermilu misilittakkat suaassutsimut agguataarlugit (atoqatigiinnermut tunngasunik akissuteqarumasut tamakkerlugit% -inngorlugit) (N=402).

		Nukappiaqqat (N=189)		Nivarsiaqqat (N=213)	
		Amerlassusaat	%	Amerlassusaat	%
Asannilerneq	Nukappiaraannaat	1	0,5	179	85
	Nivarsiaaraannaat	170	91	1	0,5
	Nukappiaqqat nivarsiaqqallu	3	1,6	26	12
	Asannilersimanngisaan nartut	13	6,9	7	3,3
Peeraqarneq peeraqarsimanerluunniit	Aap	147	78	187	88
	Naagga	41	22	25	12
Peeqqap suaassusaa	Akerlianik suaassusilik	145	99	182	96
	Akerlianik assinganillu suaassusilik	1	0,7	6	2,8
Peeqqamik imal. ajuutigisamik atoqateqarneq	Aap	82	56	142	76
	Naagga	65	44	45	24

Inuusuttut peeraqarnermik misilittagallit peeqqaminnik ajuutigisaminilluunniit atoqateqarsimanerannik aperineqarput, Pingasuugaangatalu marluk sinnilaarlugit atoqateqaaqqaarsimapput. Nivarsiaqqat (76%) nukappiaqqanit (56%) amerlanerusut peeqqaminnik atoqateqarsimapput ($p < 0,001$). Misissuisitsinermi matumani paasisat 2010-mi HBSC-mik qulequtserlugu atuartunik angajullernik misissuisitsinermi paasisanut-tassalu 15-iniit 17-inut ukiullit akornanni- nivarsiaqqat 73%-iisa nukappiaqqallu 49%-iisa atoqateqarsimanerannut assingupput (5). Nivarsiaqqat misissuisitsinermi matumani peqataasut, Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2008-mi misissuisitsinermi nivarsiaqqat peqataasut 49%-iinut peeqqaminnik atoqateqarsimanerartunut sanilliullugit, amerlanerusut atoqateqaaqqaarsimapput. Qallunaat Nunaanni misissuisitsinermi atoqateqaaqqaarnermi, nukappiaqqat nivarsiaqqallu ukiui nikingassuteqanngillat (4). Nunanili Avannarlerni nivarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit nalinginnaasumik ukiukinnerullutik atoqateqqaartarnerat, HBSC-mik qulequtserlugu atuartunik angajullernik misissuisitsinermi paasisanut sanilliullugu allaassutaavoq (17).

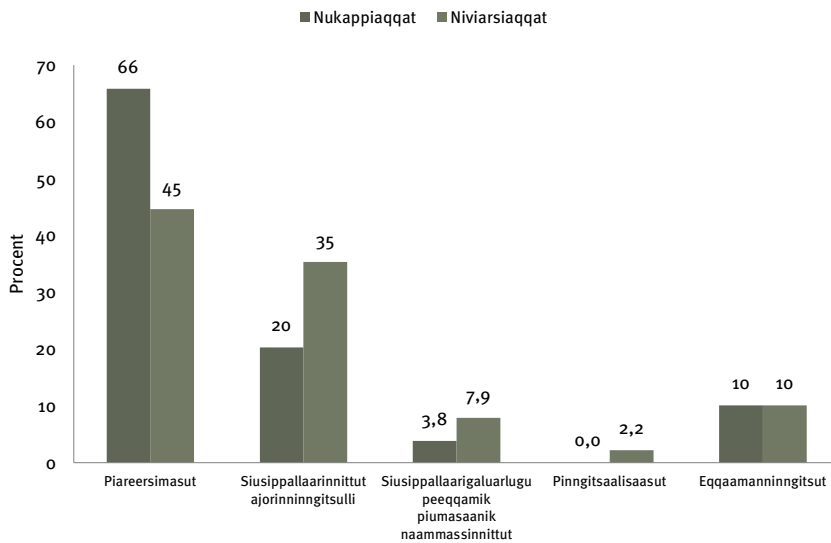
Titartaganngorlugu takussutisiaq 4.1. Nukappiaqqat nivarsiaqqallu peeqqaminnik atoqateqarsimasut nunap immikkoortuinut agguataarlugit (N=334).

10. klassimi atuartut (72%) 9. klassimi atuartunut (47%) sanilliullugit amerlanerusut, peeqqaminnik atoqateqarsimapput ($p < 0,001$). 2004-mi Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermi nukappiaqqanut peqataasunut peeraqartunut peeraqarsimasunulluunniit (69%) sanilliullugit, nukappiaqqat misissuisitsimnermi matumani peqataasut ikinnerusut (56%) atoqateqaaarsimapput ($p = 0,019$).

Nivarsiaqqat akornanni 2004-mi 2011-imilu nikingassuteqanngilaq. 2011-imi inuusuttut peerallit peeraqarsimasulluunniit kisimik apeqqtinut atoqateqaaqaarnermut tunngasunut akissuteqarput, 2004-mili atoqatigiinnermi misilittakkanut tunngatillugu apeqqtinut akissuteqartut tamarmik, atoqateqaaqaarnermut tunngasunik aamma aperineqarput. 2004-mi nukappiaqqat 10%-ii nivarsiaqqallu 12%-ii peeraqarsimanngisaannartut atoqateqaaqaarsimammata, kisitsisit 2011-imeersut appasilaarsinnaanerat ilimanarpoq.

Nukappiaqqat ($p = 0,02$) nivarsiaqqallu ($p = 0,04$) peeqqaminnik atoqateqarsimasut amerlassusaannut nunap immikkoortuani suminggaanneersuuneq apeqqutaavoq.

4. Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiutitigullu innarlugaaneq

Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.2. Nukappiaqqat nivarsiaqqallu peeqqamik ajuutigisamilluunniit atoqateqaqqaarnermi piareersimassusaat (atoqatigiinnermi misilittakkat pillugit apeqqutinut akissuteqartut, peeraqarsimasut atoqateqaqqaarsimasullu tamakkerlugit procentinngorlugit) (N=216).

Titartaganngorlugu takussutissiami 4.1-imi Tunumi inuusuttut procentinngorlugit amerlanerpaat Kujataanilu inuusuttut procentinngorlugit ikinnerpaat, peeqqaminnik atoqateqarsimasut takuneqarsinnaavoq.

Inuusuttut peeraqarsimasut atoqateqaqqaarsimasullu, peeqqamik ajuutigisamilluunniit atoqateqaqqaarnertik, qanoq misigisaqarfigineraat aperineqarput. Nukappiaqqat nivarsiaqqanut sanilliullugit piareersimanagernerisigut imal. atoqatigiinnissamik ajunngitsutut naliliigajunnerunerisigut, peeqqamik atoqateqaqqaarnermi nukappiaqqat nivarsiaqqallu misigisaat nikingassuteqarpoq ($p=0,03$). Taamaasillutik nukappiaqqat pingasuugaangata marluk nivarsiaqqallu affai inortut, peeqqamik atoqatiginissaa piareersimaffiginerarpaat. Taamaasillutik nivarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit procentinngorlugit amerlanerusut atoqateqaqqaarsimanagerartut, atoqateqarnissamut piareersimangitsutut misigisimanagerarput. Apeqqut taanna 2008-mi Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermi aamma apeqqutigineqarmat, nukappiaqqat (85%) nivarsiaqqallu (72%) peeqqamik atoqateqaqqaarnissaanut piareersimanagerartut amerlanerupput (4).

15-17-illu akornanni ukiullit nukappiaqqat (31%) niviarsiaqqallu (37%) amerlanersaat, 14-inik ukioqarlutik atoqateqaqqaarsimanerat, HBSC –mik qulequtserlugu 2010-mi atuartut angajullit akornanni misissuisitsinerup takutippaa. Inuusuttut misissuisitsinermit matumani peqataasut akornanni amerlaqisut 13-iliitinnatik atoqateqaqqaarsimapput (niviarsiaqqat 14%-ii nukappiaqqallu 7%-ii). Inuusuttut atoqateqaqqaaliaartut pineqaatissiissutaasinnaasumik imal. nammineq piumassutsimik atoqateqarsimanersut, HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinermit ersersinneqanngilaq (5). Inuusuttut misissuisitsinermit peqataasut ilaasa amerlaqisut, atoqateqaqqaarnerminni piareersimasutut misigisimannginnerat atoqateqarnerit ilaasa kissaataasimannginnerannik ilimanarsitsivoq. Inuusut kissaatiginngisamik atoqatigineqartut amerlassusaat qanorlu pineqartarnerat, kiisalu inatsimmik unioqqutsitsinikkut kinguaassiuutitigut innarliisoqarsimanera pillugu apeqqutit, immikkoortumi tullermit sukumiinerusumik erseqqissaavigineqassapput.

4.2 Ilutinit inersimasunillu kinguaassiuutitigut innarligaaneq

Kalaallit Nunaanni 15-inik ukiullit atoqatigineqarsinnaanermut killiusutut atuupput, taamaammat meeqqamik 15-it inorlugit ukiulimmik atoqateqarneq, meeqqap nammineq kissaatigisimagaluarpaguluunniit, pineqaatissiissutaassaaq. Ilinniartitsisut, perorsaasut, timersornermut sungiusaasut, angajoqqaarsiat assigisaallu inuusuttumut isumaginnittuusut, 18-it inorlugit ukiulinnik atoqateqarnerat pineqaatissiissutaasarmat, 18-inik ukiulinnut killiliineq aamma atuuppoq.

Meeqqap atoqatigiinnermut tunngatillugu malugisinnaasai aalajangeruminaatsupput aatsaallu inersimasuunermut ikaarsaalernermit, inersimasut kinguaassiuutinik atuinnermut paasinnittariaasaattut inerittarlutik. Taamaammat meeqqat kinguaassiuutitigut innarligaasut qanoq pineqarnerit tunngaviusumik paasisinnaanngilaat, aatsaallu inerillutik kinguaassiuutinik atuineq suunersoq paasilerunikku paasisinnaalissavaat (93;94). Meeqqap 15-it inorlugit ukiullip atoqatigiinnermut tunngatillugu nammineq piumassutsip naapertorlugu killiliisinnaaneq ajornartorsiutigisinnaammagu, kinguaassiuutitigut atornerlunneqannginnissaa, inatsimmi pingaarnertut siunertaavoq.

Kinguaassiuutitigut innarliinerit timikkut attuinikkut attuinaniluunniit kinguaassiuutitigut iliuusaasarput. Assersuutigalugu kinguaassiuutinik takutitsinikkut, attualarinikkut atoqatigiittunik filmilianik isiginnaartitsinikkut, meeraq atoqatiginninniartutut pissusilerlugu assiliinikkut/filmiliornikkut, attuinani kinguaassiuutitigut innarliisoqarsinnaasarpog kanngutsaatsuliortoqarsinnaasarlunilu. Timikkut attuilluni

kinguaassiuutitigut kannguttaatsuliorneq innarliinerlu tassaasinnaapput meeqqap kinguaassiuutaanik attualarneq, tissassarneq, atoqatigininneq, kinguaassiuutinillu aluttuineq. Meeqqanik inuusuttunulluunniit kinguaassiuutitigut innarliineq meeqqamit, inuusuttumit inersimasumilluunniit pisinnaavoq. Inersimasup inuusuttorluunniit meeqqamik kinguaassiuutitigut innarliinera imatut nassuiarneqarpoq, - matumani meeqqap inersimasumit inuusuttumilluunniit 15-ileereersimasumit, atoqatigiinnermut tunngasunut paasisinnaangisanut paatsuukkanulluunniit inersimassutsikkullu piareersimaffingisanut - taamaammallu akuerisinnaangisanut akuliutsinneqarnerasut- nassuiarneqarpoq. Inuup tatiginninera atonerlunneqarpat inuttullu innarligassaangissusia innarlerneqarpat, tamanna aamma kinguaassiuutitigut innarliinerussaaq. Kinguaassiuutitigut innarliinerit tassaapput inersimasup inuusogatilluunniit pisariaqartitsinera piumasaqaataalu tunngavigalugit meeqqamut iliuitsit. Kinguaassiuutitigut innarliinerit tassaapput iliuitsit kinguaassiuutinut tunngasut, inuk qunusiaralugu pinngitsaalillugu imal. pilerisaarlugu inersimasup/inuusuttup kinguaassiuutitigut attaviginninniarnera. Meeqqat aamma meeraqatiminnut kinguaassiuutitigut kannguttaatsuliorsinnaapput. Taamaasiorneq pineqaatissiisutaasangilaq, meeqqanulli pineqartunut kinguneqarnerlussinnaalluni (95;96).

Inuusuttut ilutiminnik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagaat inersimasunillu kinguaassiuutitigut attaveqarnerat tulliullugit immikkut nassuiarneqarput. Siullermik inuusuttut ilutiminnik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagallit amerlassusaat, innarliisumut qanoq attuumassuteqarnerat innarliinermullu atatillugu qanoq pisoqarnera ersersinneqarput. Tamatuma kingorna inuusuttut inersimasunik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut amerlassusaat pisullu tamatumunnga attuumassutillit ersersinneqarput. Kapitali immikkoortumik -inuusuttut pineqaatissinneqarsinnaanermut nassuiaat naapertorlugu-kinguaassiuutitigut innarligaasimasut amerlassusaannik, inuusuttullu namminneq innarligaasutut naliliinerannik naggaserneqarpoq.

Kissaatiginngisamik ilutininik atoqateqarnermut atatillugu misilittakkat

Paasisat tulliuttut kissaatiginngisamik ilutimik imal. ukiut tallimat pallillugit utoqqaanerusumik atoqateqarneq pillugu apeqqutit akornanni, minnerpaamik ataatsimik akissuteqartut 319-it (peqataasut 66%-iisa) akissutaannik tunngaveqarput.

Kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittakkat pillugit apeqqutit, kissaatiginngisamik kinguaassiuutitigut misilittakkanut assigiinngitsunut pingaarnernut sisamanut immikkoortitigaapput:

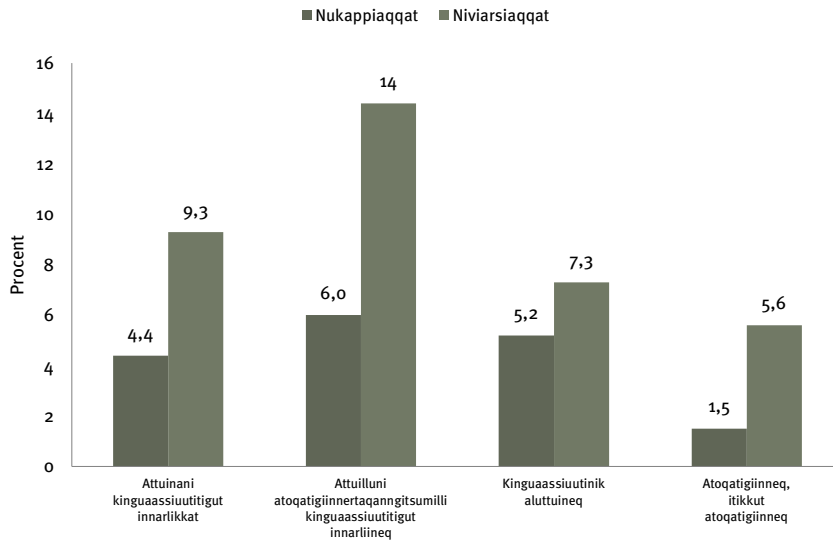
1. Attortinnani kinguaassiuutigut attaveqatigiinnermik misilittagaqarneq
2. Attuaneqarnermik atoqatigiinnertaqanngitsumilli atoqatiginiarnertaqanngitsumilluunniit misilittagaqarneq
3. Kinguaassiuutinik aluttuilluni atoqatigiinneq
4. Ammanikkut itikkulluunniit atoqatigiinneq imal. atoqatigeeriarneq

Apeqqutitut sisamanut malitsigitillugit kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittakkat assigiinngitsut- misilittakkanut tunngatillugu qanoq pisoqarneranut tunngasut- sukumiinerusumik apeqqutigineqartut immikkoortumi tulliuttumi saqqummiunneqarput.

Inuusuttunit ilutiminnik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittakkat pillugit apeqqutitut akissuteqartunit, 16%-it nivarsiaqqat (21%) nukappiaqqanut (9%) sanilliullugit, procentinngorlugit amerlanerusut, minnerpaamik ataasiarlutik ilutiminnik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut atatillugu misilittagaqarput. Nukappiaqqani nivarsiaqqanilu nikingassut taanna Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinermi -nivarsiaqqat 18%-iinit nukappiaqqallu 5%-iinit ilutiminnik kissaatiginngisamik atoqateqarneq pillugu misilittagarfiusumi- aamma taamaappoq (4). Nukappiaqqat nivarsiaqqallu ilutiminnik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagaqarnerartut, periaatsimik ataatsimik misilittagaqarnerarput. Inuusuttut kissaatiginngisamik atoqatigiinnermut tunngatillugu pineqartunik assigiinngitsunik misilittagaqartut, ataasiarlutik imal marloriarlutik pingasoriarlutilluunniit taama misigisaqarajunnerupput. Nukappiaqqat arfiniliugaangata ataaseq inulaarlugu nivarsiaqqallu sisamararterutingajaat, periaatsit marluk misilittagaqarfiginerarpaat. Nukappiaqqat pingajorarterutaat nivarsiaqqallu sisamararterutingajaat, kissaatiginngisamik ilutiminnik atoqateqarnermut tunngatillugu pingasuniit sisamanut misilittagaqarnerarput.

Kinguaassiuutigut innarliinerit amerlanersaat timikkut attorneqarluni atoqatigiinnertaqanngitsumilli kinguaassiuutigut innarliinerusut - tulliullutik nivarsiaqqat timikkut attorneqaratik kinguaassiuutigut innarlerneqarnerat-, tulliullutik kinguaassiuutigut aluttoreqarneq-, ikinnerullutik atoqatigineqarneq imal. itikkut atoqatigineqarneq - titartaganngorlugu takussutissiami 4.3-mi takuneqarsinnaavoq.

4. Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarligaaneq

Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.3. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu ilutiminnik kissaatiginngisamik atoqateqarsimanerminnik nalunaartut amerlassusaat, atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittakkanut assigiinngitsunut sisamanut agguataarlugit (Nukappiaqqat: N=133-135; Niviarsiaqqat: N=179-182).

Kissaatiginngisamik atoqatigineqarnermut tunngatillugu misilittakkat pillugit apequteqarfigineqartinnagit apeqqutit *kissaatiginngisamik* misilittakkat pineqarnerannik inuusuttut ilisimatinneqarput. Immikkut apeqqutini ”Ilutivit illit kissaatiginngisannik” immikkut apeqqutigineqaraluaq, pisoq inuusuttunit kinguaassiuutitigut innarliinertut naliligaasimasariaqanngilaq. Taamaammat atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittakkat assigiinngitsut sisamaasut kinguaassiuutitigut innarliinertut isumaqarfigineraat, immikkut apequteqarfigineqarput. Apeqqummut akissutaasinnaasut tassaapput 'Aap', 'Immaqa', 'Naagga' kiisalu 'Naluara'. Misissueqqissaarnerni kinguaassiuutitigut innarliinerunersut inuusuttunit nalornisunit akissutaasut ('Immaqa' aamma naluara) apeqqummut akuersinertut isigineqarlutik, kinguaassiuutitigut innarliinertut naliliisunut ilanngunneqarput. Nukappiaqqat 5%-ii niviarsiaqqallu 19%-ii kissaatiginagu kinguaassiuutitigut misilittagallit miinnerpaamik ataaseq pisimasoq kinguaassiuutitigut innarliinertut nalilerpaat inuusuttut 51-it ilutiminnik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu minnerpaamik ataatsimik misilittagaqarnerartut sisamaagaangata pingasut missaat minnerpaamik pisimasoq ataaseq kinguaassiuutitigut innarliinertut misigisimavaat, nukappiaqqat affaat sinnerlugit niviarsiaqqallu quliugaangata qulingluat ($p=0,10$). Qallunaat Nunaanni inuusuttut

inuunerissusaat pillugu 2008-mi misissuisitsinermi paasisanut sanilliullugit, inuusuttut misissuisitsinermi matumani peqataasut misilittakkatik kinguaassiuutitigut innarliinertut nalilerajunneruaat (Qallunaat Nunaanni Nukappiaqqat 1%-ii nivarsiaqqat 8%-ii) (4).

Inuusuttut annikinnerusunik (atoqatigiinneqangittumik timikkullu innarliineqangittumik) kissaatiginngisamik kinguaassiuutitigut misilittagallit amerlangaatsiartut pisimasoq innarliinertut nalilersimavaat inuusuttunut annertuumik kinguaassiuutitigut innarlerneqarsimanerartunit (qanikkut itikkullu atoqatigiinneq). Inuusuttut sisamaagaangata pingasut timikkut kinguaassiuutitigut innarliineqangittumik kinguaassiuutitigut mililittagallit amerlanierillu timikkut kinguaassiuutitigut innarlerneqasimasut 88%-ii innarliinertut nalilerpaat. Nukappiaqqat pingasuugaangata marluk inulaarlugit qanikkut/itikkulluunniit atoqatigiinneq innarliinertut nalilersimavaat.)Qallunaat Nunaannili inuusuttut misilittakkaminnik naliliinerisa, misilittakkat imaannaangissusaat ilutigalugu annertusinerat allaassutaavoq. Taamaasillutik Qallunaat Nunaanni inuusuttut tallimaagaangata ataatsip timikkut attorneqarani kinguaassiuutitigut innarligaaneq innarligaanertut nalilerpaat, nivarsiaqqallu affaasa taamatullu nukappiaqqat pingajorarterutaasa, atoqatigiinneq /itikkut atoqatigiinneq kinguaassiuutitigut innarliinertut nalilerpaat (4).

'Meeqqat pitsaanagerusumik inuuneqalernissaat assut pisariaqarpoq, meeraq kinaluunniit nuanninngitsorujussuarmik misigisussaangilaq. Saaffiginnittarfiit amerlanerusariaqarput.'

Inuusuttut ilutiminnik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagaannut nassuiaatit sukumiinerusut immikkoortumi tulliuttumi saqqummiunneqassapput. Inuusuttut kissaatiginngisamik iliuuseqartoq peerarinerarlugu-ikinngutiginerarluguluunniit allaanerajunneruaat. Inuusuttut timikkut attorneqaratik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misigisaqarsimasut inuusuttullu timikkut attorneqarlutik atoqatigiinnertaqangitsumilli misigisaqarsimasut, taama pinnittoq ilaqutaraluguluunniit ilaqutariinnut ikinngutaanerajuttarpaat.

Inuusuttut amerlanersaat ilutiminnik kissaatiginngisamik atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagallit, taama pisoqaqqaarnerani atoqatigineqarnissamut ukiui (15-it) inuupput. Taamaasillutik inuusuttut timikkut attorneqaratik kissaatiginngisamik atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagallit 87%-ii 15-it inorlugit ukioqarput affaalu sinnilaartut 13-it inorlugit ukioqarlutik. Inuusuttut timikkut attorneqarlutik atoqatigiinnertaqangitsumilli misilittagallit 82%-ii taama pisoqaqqaarmat 15-it inorlugit ukioqarput affaalu 13-it

inorlugit ukioqarlutik. Inuusuttut kissaatiginngisaminnik kinguaassiuutitigut aluttortsittut 75%-ii taama pisoqaaqarmat 15-it inorlugit ukioqarput 20%-illu 13-it inorlugit ukioqarlutik. Inuusuttut atoqateqarsimasut /itikkut atoqateqarsimasut 67%-ii taama pisoqaaqarmat 15-it inorlugit ukioqarput ataaserlu qulinik ukioqarluni ukiukinnerulluniluunniit. Taamaasillutik atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittakkat imaannaangissartornerat ilutigalugu, inuusuttut 15-it inorlugit ukioqarlutik kissaatiginngisaminnik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagaqaaqartut ikiliartorput.

Inuusuttut peqatiminnik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagaat, tamatigunqajak nammineq allalluunniit angerlarsimaffiani pisarput. Inuusuttut timikkut attorneqaratik kinguaassiuutitigut innarlīgaasimasut imal. atoqatigiinnertaqanngitsumik timikkut attorneqarlutik kinguaassiuutitigut innarlīgaasimasut, taama misigisaqarnerat atuarfimmi, timersoqatigiiffimmi assigisaanniluunniit, tamanut ammasumi imal. angallammi (biilimi, bussimi immakkulluunniit angallammi) pigajunneruvoq. Tamanna Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermi paasisanit- inuusuttut kinguaassiuutitigut annertunerusumik innarlīgaasut (atoqatigineqarsimasut/kinguaassiuutaat aluttorneqarsimasut itikkut atoqatigineqarsimasut) tamanut ammasumi taama pineqarajunneraanerat allaassutaavoq (4).

Inuusuttut namminneq iliuuseqartullu kinguaassiuutitigut innarliinerup nalaani tamatigunqajak aalakooratillu ikiaroorasimanninnerarput. Inuusuttulli iliuuseqartoq imminnerminnut sanilliullugu aalakuunngikkuni ikiaroorajunnerunerarpaat. Inuusuttut pingajorarterutaasa missaat timikkut attorneqaratik kinguaassiuutitigut innarlīgaasut atoqatigiinnertaqanngitsumillu innarlīgaasut, innarliisoq innarliinerup nalaani aannqajaarniummik atuisimanerarpaat. Inuusuttut kinguaassiuutitigut aluttorneqarsimasut 40%-iisa innarliisoq aannqajaarniummik atuisimanerarpaat, inuusuttullu atoqatigineqarsimasut/itikkut atoqatigineqarsimasut sisamararterutaasa innarliisoq aannqajaarniummik atuisimanerarpaat.

Inuusuttut pingajorarterutingajaasa timikkut attortinnatik kinguaassiuutitigut innarlīgaanermut atatillugu nakuuserfigineqarsimapput sioorasaarneqarsimallutilluunniit, inuusuttut tallimararterutaat timikkut attorneqarlutik kinguaassiuutitigut innarlīgaasut taama misigisaqarput, kinguaassiuutitigut aluttorneqartut pingajorarterutaat sinnilaartut inuusuttullu kissaatiginngisamik atoqatigineqartut/itikkut atoqatigineqartut sisamararterutaat sinnilaartut taama misigisaqarput.

Inuusuttut amerlanersaasa kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagartik minnerpaamik inummut ataatsimut oqaluttuarisimavaat. Inuusuttut timikkut attorneqarani kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagallit affaasa sinneri, pisoq inunnut marlunnut amerlanerusunulluunniit oqaluttuarisimavaat, 30%-it inummut ataatsimut oqaluttuarisimavaat 13%-illu kimulluunniit oqaluttuarisimanagu. Inuusuttut pingasuugaangata marluk inutsiarlugit (61%) pisoq inersimasumut oqaluttuarisimavaat affaalu sinnilaartut (57%) pisoq ilaqqattamut oqaluttuarisimallugu. Inuusuttut pingasuugaangata ataaseq sinnilaarlugu (39%) pisoq pisorta qarfirmut oqaatigisimavaat, pingasuugaangatalu marluk inutsiarlugit ilutiminnut pisoq oqaluttuarisimallugu.

Inersimasunut kinguaassiuutitigut attaveqarneq

Inersimasunik kinguaassiuutitigut attaveqarneq pillugu apeqquteqannginnermi, inuusuttut tamarmik apeqqutini tulluuttuni sammisaq pillugu ima oqaasertalimmik saqqummiussivigineqarput: *Apeqqutit tulluuttut 15-iliinnginninni inersimasunik ilinnit ikinnerpaamik ukiunik 5-inik angajulliunerusunik atoqateqarnermi misilittakkannut tunngassuteqarput.* Immikkoortoq tulluuttoq inersimasunik kinguaassiuutitigut attaveqarneq pillugu apeqqutitut inuusuttut 354-it -misissuinermi peqataasut 74%-iisa – nukappiaqqat 65%-iisa niviarsiaqqallu 83%-iisa - akissutaannik tunngaveqarpoq. Inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarnermut tunngatillugu apeqqut siulleg, inersimasooq peqatigalugu pornomik isiginnaarsimanermit tunngasuuvooq. Inuusuttut quliugaangata ataaseq inersimasooq peqatigalugu pornomik isiginnaarsimavoq. Tamatumani nukappiaqqat niviarsiaqqallu nikingassuteqanngillat ($p=0,44$). Tamatumunnga sanilliullugit Qallunaat Nunaanni nukappiaqqat 5%-ii niviarsiaqqallu 2%-ii inersimasumik peqateqarlutik pornomik isiginnaarsimapput (4).

Inuusuttunit arfiniliugaangata ataaseq ($N=61$) inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimanerarpooq imaluunniit 15-inik ukoqalertinnatik inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarfigineqarsimanerarpooq. Niviarsiaqqat (26%) nukappiaqqanit (7%) amerlaneroqisut taama misigisaqarsimapput ($p<0,001$). Taamaasillutik Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinermi nukappiaqqat 2%-iinut niviarsiaqqallu 8%-iinut taama misigisaqarsimasunut sanilliullugit amerlaneroqaat. *Apeqqummi oqaatsit- kissaatiginngisaq imal. innarliineq- atorneqanngillat,* pineqaatissiisarnermulli inatsit naapertorlugu inuusuttoq 15-it inorlugit ukioqarmat, kinguaassiuutitigut innarliinerulluni.

Inuusuttut inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittakkap qanoq ittuuneranik arlalinnillu

4. Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarlīgaaneq

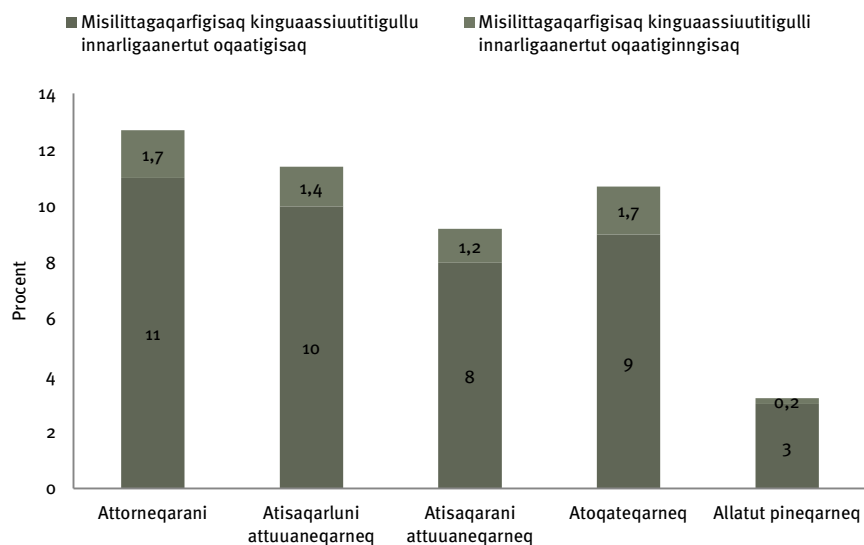
akissuteqarfigisinnaasaannik-taamaattoqarpallu misilittagaat assigiinngitsuunersut-aperineqaaqarpur. Akissutigineqarsinnaasut aqqaniliupput. Ataani takussutissiami 4.4-mi takuneqarsinnaasut, immikkoortumi tulliuuttumi inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarnermi periutsit assigiinngitsut aqqaneq marluk pillugit inuusuttut akissutaat tallimanut immikkoortiterneqarpur.

Timikkut attorneqarani	Atisaqarluni attuaneqarneq	Atisaqarani attuaneqarneq	Atoqatigiinneq	Allatut pineqarneq
Inersimasumit attorneqarani suneqaraniluunniit atoqatigiinnermut tunngasumik siunnersuuteqarneq imal. neqeroorneq. Inersimasup kinguaassiuutiminik takutitsinera Inuusuttup kinguaassiuutiminik takutitsinera	Inersimasup inuusuttup atisaqartup kinguaassiuutai attuuavai Inuusuttup inersimasup atisaqartup kinguaassiuutai attuuavai Attualaarneqarneq	Inersimasup inuusuttoq atisaqanngitsooq kinguaassiuutaagut attuuavaa Inuusuttup inersima-soq atisaqanngitsooq kinguaassiuutaagut attuuavaa Atoqatigiittuusaarneq	Atoqatigiinneq	Allatut pineqarneq

Takussutissiaq 4.4. Inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarnermi periaatsit.

Inuusuttut 61-it inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut 15%-iisa attaveqatigeeriaaseq ataaseq oqaatigaat, 16%-it marluk oqaatigaat, 45% -it pingasuniit arfinillit oqaatigaat 16%-illu inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqatigeeriaatsit arfineq marlunniit qulit oqaatigalugit. Inuusuttut marluk (3,3%) kinguaassiuutitigut attaveqatigeeriaatsit arlaannik misilittagaqarfigisaminnik taasaqanngillat, marlullu inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqatigeeriaatsit assigiinngitsut aqqanillit taagorneqartut tamaasa naaggaarsimallugit. Inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqatigeeriaatsit aqqanillit akornanni pingasut pillugit nalunaarutit amerlassusaat kisimik, nukappiaqqani niviarsiaqqanilu nikingassuteqarpur. Nukappiaqqat niviarsiaqqanut sanilliullugit amerlanerusut inersimasumut kinguaassiuutinik nittarterisimanermik oqariartuuteqarajunnerupput (nukappiaqqat marluugaangata ataaseq, niviarsiaqqallu arfiluugaangata ataaseq($p=0,03$). Nukappiaqqat sisamaagaangata pingasut niviarsiaqqallu pingasuugaangata ataaseq inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut inersimasup kinguaassiuutaanik atisaasa qaavisigut attuannisimanerarpur ($p=0,04$) . Nukappiaqqat marluugaangata ataaseq inulaarlugu, niviarsiaqqallu arfineq marluugaangata ataatsip inersimasumut kinguaassiuutitigut attaveqarnerit ‘allat’ nalunaarutigisimavaat ($p=0,07$).

4. Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutigullu innarligeaneq

Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.5. Inuusuttut 15-iliitinnatik inersimasunik atoqateqarsimasut, attaveqariaatsinut assigiinngitsunut agguataarneqarnerat, inuusuttullu pisumik kinguaassiuutigut innarlinertut naliliisut amerlassusaat (N=350) (Inuusuttut kinguaassiuutigut attaveqariaatsinik arlalinnik taasisinnaammata procentit katinneri 100-uusinnaanngillat).

Inersimasumik kinguaassiuutigut attaveqariaatsini allani arfineq pingasuni nivarsiaqqat nukappiaqqallu amerlassutsimikkut nikingassuteqanngillat. Taamaammat misissueqqissaanerit tulluuttut suaassutsimut agguataagaanngillat.

Inuusuttut inersimasumik kinguaassiuutigut attaveqarsimaneq pillugu apeqqummut akissuteqartut quliugaangata ataaseq sinnilaartut (12,7%) timi attornagu kinguaassiuutigut attaveqariaatsimik minnerpaamik ataatsimik taasaqartut, 11,4 %-illu atisat qaasigut attuatissimasut, titartaganngorlugu takussutissiami 4.5-imi takuneqarsinnaavoq. Tamatuma saniatigut inuusuttut 9,2 %-ii atisaqarani timi attorlugu inersimasumik kinguaassiuutigut attaveqarsimaneraput, 10,7%-illu inersimasumik atoqateqarsimanerarlutik. Taamaasillutik inuusuttut affaat sinnillit (59%) inersimasumik kinguaassiuutigut attaveqarsimasut, inersimasumik atoqateqarsimapput. Inuusuttut inersimasumik kinguaassiuutigut attaveqariaatsinik assigiinngitsunik nalunaaruteqarnerat, Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermi nalunaarutaasunit amerlanerupput. Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermi 15-iliitinnani inersimasumik kinguaassiuutigut attaveqarsimaneq pillugu apeqqummut akissuteqartut akornanni 2,6%-it timi attornagu inersimasumik kinguaassiuutigut attaveqarsimaneraput, 2,7%-it atisat qaasigut

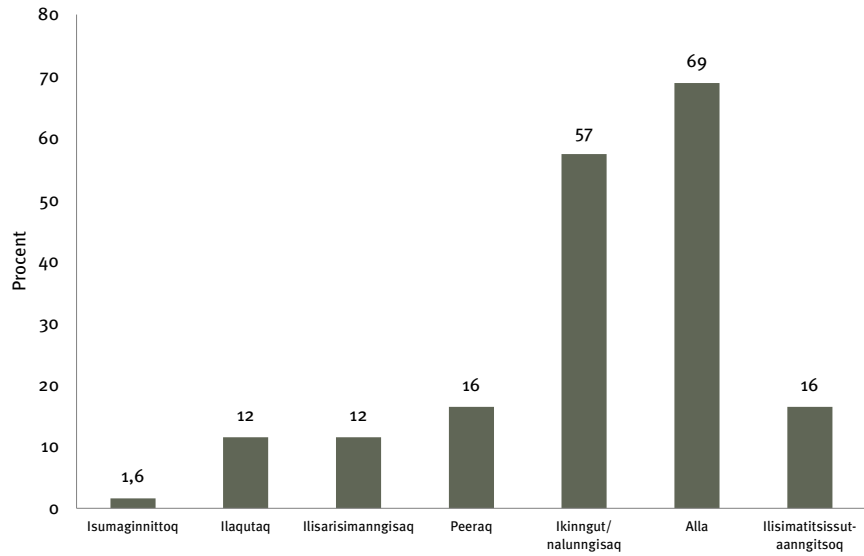
attuaneqarsimaneraput, 1,9%-it atisaqarani timi attorlugu inersimasumik attaveqarsimaneraput, 1,6%-illu inersimasumik atoqateqarsimanerarlutik (5).

Inuusuttut 61-it inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut 18%-iisa kinguaassiuutitigut innarliinertut isigaat, 69%-it immaqam mik akissuteqarput, 3,9%-it naluaramik akissuteqarput 17%-illu apeqqu akisimangilaat. Inuusuttut quliugaangata ataatsip kinguaassiuutitigut attaveqarneq innarliinertut misiginnginnerarpaat. Inuusuttut pisup kinguaassiuutitigut innarliineruneranik nalornissuteqartut (immaqamik naluaramilluunniit akissuteqartut), akissutinik misissueqqissaarnermi kinguaassiuutitigut innarligaasutut misigisunut ilanngunneqarput. Titartaganngorlugu takussutissiaq 4.5 naapertorlugu inuusuttut amerlanerpaartaasa, inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarneq innarliinertut isigaat. Inuusuttut sisamaagaangata pingasut (61-iusunit 46-it), kinguaassiuutitigut innarligaanertut misigaat imal. Innarliinerunersoq nalornissutigisimavaat. Inuusuttut 46-it taakku inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarneq pillugu apeqqutinut akissuteqarumasut 13%-eraat, misissuisitsinermilu peqataasut 10%-eralugit.

Qallunaat Nunaanni inuusuttunut sanilliullugit, inuusuttut misissuisitsinermi matumani peqataasut amerlaneroqisut, inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimanertik kinguaassiuutitigut innarliinerunerpaaat. Qallunaat inuusuttaanni nukappiaqqat procenti ataaseq inorlugu amerlassusillit niviarsiaqqallu 2%-it missaat, inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimaneq pillugu apeqqutinut akissuteqarsimasut, namminneq isumaat naapertorlugu kinguaassiuutitigut innarligaasimapput. Taamatuttaaq misissuisitsinermi matumani nukappiaqqat 4%-iisa niviarsiaq-qallu 19%-iisa kinguaassiuutitigut innarliinertut misigaat. Taamaattorli qallunaat inuusuttaasa amerlanersaat kinguaassiuutitigut innarliinerunersoq apeqqummut akissuteqarsimangillat (nukappiaqqat 38%-ii niviarsiaqqallu 25%-ii) (4).

Inuusuttut inersimasumut attuumassuteqarnerat, inersimasup kinaaneramik apeqqummi assigiinngitsunik 19-inik akissuteqarfiusinnaasumi ersersinneqarpoq. Titartaganngorlugu takussutissiami 4.6-imi akissutaasinnaasut 19-it, arfineq marlunnut immikkoortiterneqarput. Inuusuttut 12%-iisa ilisarimangineraanersigut, amerlanerpaat ilisarimasaapput. Inuusuttut inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut ilarpassuisa inersimasooq allaanerarpaat, inuusuttullu affaasa sinnerisa ikinngutaanerarpaat nalunngisaanerarluguluunniit (Ikinngut, Nalunngisaq, Angajoqqaanut ikinngutaasooq, Suleqat). 16%-ini peeraavoq 11% -inilu ilaqutaalluni (Ataataq, Ataataasaq, akkak, angak/ukuaq).

4. Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarligaaneq

Titartaganngorlugu takusutissiaq 4.6: Inuusuttut inersimasunik atoqateqarsimasut inersimasumut attuumassuteqarnerat. N=61. Inuusuttut arlalinnik akissuteqarsinnaammata procentinngorlugit katinneri 100 sinneqarput.

Ataaseq sullissisumini tassalu ilinniagaqassutsi tunngavigalugu sullissisumini kinguaassiuutitigut attaveqarsimavoq. Inuusuttut kinguaassiuutitigut attaveqarfinnut attuumassutaasa agguataarnerat 2004-mi misissuisitsinermit allaassuteqangaangilaq.

Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermit peqataasut amerlanerit kinguaassiuutitigut attavigisaq peerarinerarpaat (nukappiaqqat 41%-iisa niviarsiaqqallu 38%-iisa), ilisarimannginnerarpaat (nukappiaqqat 24%-iisa niviarsiaqqallu 20%-iisa) ilaqutarinerarlugu (nukappiaqqat 24%-iisa niviarsiaqqallu 14%-iisa), qatanngutiginerarlugu illorinerarluguluunniit (nukappiaqqat 18%-iisa niviarsiaqqallu 4%-iisa). Inuusuttut misissuisitsinermit matumani peqataasut, Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermit peqataasunut sanilliullutik amerlanerit, kinguaassiuutitigut attavigisartik nalunngisarinerarpaat ikinngutiginerarluguluunniit (nukappiaqqat 35%-ii niviarsiaqqallu 34%-ii).

Tabeli 4.3 naapertorlugu inuusuttut pingajorarterutaat sinnilaartut ataatsimik attaveqarsimaneraput affaalu marlunnik amerlanerusunilluunniit kinguaassiuutitigut attaveqarsimanerarlutik. Inuusuttut 44%-iisa kinguaassiuutitigut attaveqarnermi

4. Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarlugaaneq

inersimasut arlallit peqataasimanerarpaat. Inuusuttut inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut amerlanersaat (61%) attaveqarnermi atoqatigineqarsinnaanermut ukiui inuuttut tabelimi takuneqarsinnaavoq. Inuusuttut inersimasumik atoqateqarsimanerartut akornanni 75%-it atoqatigiinnermi 15-it inorlugit ukioqarsimapput, taakkulu

Tabeli 4.3. Inuusuttut inersimasunik kinguaassiuutitigut attaveqartarneranni immikkoorutaasut (N=61).

		Antal	%
Inersimasut inuusuttup kinguaassiuutitigut attavigisimasai	Inersimasoq ataaseq	22	36,1
	Inersimasut marluk	11	18,0
	Inersimasut pingasuniit tallimat	10	16,4
	Inersimasut arfinilinniit qulit	4	6,6
	Eqqaamanngisat	5	8,2
	Ilisimatitsissutaanngitsut	9	14,8
	Inersimasut arlallit peqataaffigisaat	27	44,3
	Inuusuttup siullermik inersimasumik kinguaassiuutitigut attavigineqarnermini qassinik ukioqarnera	Qulit inorlugilluunniit	6
Aqqanillit		1	1,6
Aqqaneq marluk		5	8,2
Aqqaneq pingasut		11	18
Aqqaneq sisamat		14	23
Aqqaneq tallimat		14	23
Arfersanillit sinnerlugilluunniit		1	1,6
Ilisimatitsissutaanngitsut		9	14,8
Inersimasup siullermik kinguaassiuutitigut attaveqarnermi qassinik ukioqarnera *	18-30	42	68,9
	31-40	4	6,6
	41-50	4	6,6
	51-70	1	1,6
	71 sinnerlugilluunniit	0	0,0
	Ilisimaneqanngitsut	8	13,1
	Ilisimatitsissutaanngitsut	9	14,8
Iliuseqartup suaassusaa*	Angut	42	68,9
	Arnaq	7	11,5
	Angut arnarlu	3	4,9
	Ilisimatitsissutaanngitsut	9	14,8
Inuusuttup qasseriarluni inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimanera	Ataasiarluni	21	34,4
	Marloriarluni	8	13,1
	Pingasuniit tallimariarluni	12	19,7
	Qulit missiliorlugit	0	0,0
	Qulit sinnerlugit	5	8,2
	Eqqaamanngisaat	4	6,6
	Ilisimatitsissutaanngitsut	11	18,0
Suli taama pisoqartarpa?	Aap	10	16,4
	Naagga	42	68,9
	Ilisimatitsissutaanngitsut	9	14,8

* Inuusuttut inersimasut suaassusaannut qassinillu ukioqarnerannut arlalinnik akissuteqarsinnaammata procentit 100 sinneqarsinaapput.

pingajorarterutaat inulaartut (32%) 13-inik inorlugilluunniit ukioqarsimallutik. Taama pisoqaaqarmat Inuusuttut amerlanersaasa inersimasooq angutaanerarpaat 18-it 30-illu akornanni ukiulik. Tabeli 4.3 naapertorlugu inuusuttut inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut amerlanersaat, ataasiarlutik taama misigisaqarsimapput (34%).

Inuusuttut 16%-iisa misissuinerup nalaani suli kinguaassiuutitigut attaveqarnerarput, taakkunanga quliugaangata qulaalut kinguaassiuutitigut attaveqarneq innarliinertut isigaat innarliinerunersorluunniit nalornissutigalugu.

Inuusuttut amerlanerit (66%) kinguaassiuutitigut attaveqarnermi pinngitsaalineqarsimangillat, siorasaarneqarsimanatilluunniit, 16%-it taama misigisaqarsimapput 18%-illu apeqqummut akissuteqarsimanatik. Inuusuttut amerlanersaat (80%) nakuuserfigineqarsimangillat, marluk nakuuserfigineqarsimapput (3%) 16%-illu apeqqummut akissuteqarsimanatik. Taamatuttaaq inuusuttut amerlanersaat (75%) kinguaassiuutitigut attaveqarnerminni akissarsitinneqarsimangillat akilerneqarsimanatilluunniit, 8,2% akissarsisimapput akilerneqarsimallutilluunniit 16%-illu apeqqummut akissuteqarsimangillat.

Inuusuttut affaasa inersimasooq kinguaassiuutitigut attaveqarnermi aalakuunnginnerarpaat 61%-illu namminneq inersimasumut sanilliullutik aalakooraunnginnerararput. Inuusuttut affaasa inersimasooq aalakuunnginnerarpaat 61%-illu namminneq aalakuunnginnerarlutik. Inuusuttut tallimararterutaat sinneqalaartut inersimasooq ilaanni alakoortarnerarpaat 13%-illu akulikitsunik taama misigisaqartarnerarput. Inuusuttut inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut qulit missilioraangatigik, ataaseq akulikitsunik aalakoorsimavoq amerlaqataallu attaveqarnerminni aalakoorsimanerarajullutik. Inuusuttut katillugit 13%-it inersimasooq aalakoorsimanerarpaat 20%-illu marluullutik aalakoorsimanerarput.

Inuusuttut amerlanersaasa (30%) pisoq qatanngutiminnut angajoqqaaminnuunniit oqaatigisimavaat amerlaqatingajaasalu (28%) inersimasumut minnerpaamik ataatsimut pisoq oqaatigisimavaat, Inuusuttut tallimararterutaasa (20%) inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarneq kimulluunniit oqaatigisimangilaat 16%-illu apeqqummut akissuteqarsimanatik.

Inuusuttut 15-iliitinnatik inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut, 15-ileereernerminni inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimaneq kinguaassiuutitigut innarliinertut misigisimaneeraat- aappimik, naaggamik, immaqamik naluaramilluunniit akineqarsinnaasumik aamma aperineqarput. Inuusuttut aappimik

immaqamik naluaramilluunniit akissuteqartut immikkoortumi tulluuttumi kinguaassiuutitigut innarliinertut naliliisunut ilanngunneqarput. Nukappiaqqat 3,8%-ii nivarsiaqqallu 5,8% -ii 15-ileereenerminni kinguaassiuutitigut inersimasumik attaveqarneq pillugu apeqqutinik akisimasut, pisimasoq innarliinertut nalilerpaat. Nukappiaqqat affaasa sinneri (aqqañillit akornanni arfinillit) inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarnermik misilittagallit, 15-ileereenerminni aamma inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimapput. Nivarsiaqqat tallimararterutaat 15-iliitinnatik 15-ileereenerminnilu inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimapput, attaveqarnerlu kinguaassiuutitigut innarliinertut misigisimallugu.

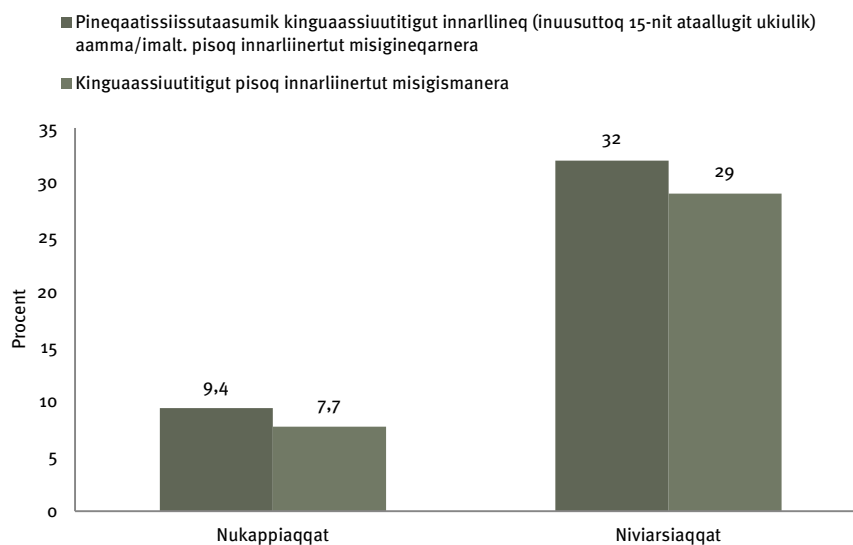
Kinguaassiuutitigut innarliinerit

Imikkoortumi matumani pineqaatissiissutaasinnaasumik meeraanermi inuusuttuunermilu kinguaassiuutitigut innarliinerit ataatsimut katillugit amerlassusaat, nassuiaatit uku marluk tunngavigalugit ersersinneqarpoq:

1. Kinguaassiuutitigut attaveqarnerit, pineqaatissiisarnermut nassuiaat naapertorlugu meeqqanik inuusuttunillu 15-it inorlugit ukiulinnik kinguaassiuutitigut innarliinerimi pineqaatissiissutaasinnaasut.
2. Kinguaassiuutitigut innarliinerit pineqaatissiissutaasinnaasut, inuusuttumit kinguaassiuutitigut innarlugaanertut misigineqartut, taamaammallu sukannernerusumik pineqaatissiissutaasariillit.

Inuusuttut katillugit 390-it inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarneq aamma imal. ilutininik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittakkat pillugit apeqqummut minnerpaamik ataatsimut akissuteqarput. Inuusuttut katillugit 91-it (19%), ilutininik kissaatiginngisamik atoqateqarneq inersimasumilluunniit kinguaassiuutitigut attaveqarneq pillugu apeqqutinut akissuteqarsimanngillat. Inuusuttut 390-it inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimanermut - imal. ilutininik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittakkat pillugu apeqqummut minnerpaamik ataatsimut akissuteqarsimasut affai sinnilaarlugit (N=299), ilutininik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagaqanngillat inersimasumilluunniit kinguaassiuutitigut attaveqarsimanatik (nukappiaqqat 59%-ii nivarsiaqqallu 49%-ii). Nukappiaqqat 11%-iisa (N=19) nivarsiaqqallu 34%-iisa (N=72), inersimasunik kinguaassiuutitigut attaveqarnermut - imal. ilutininik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu periaaseq minnerpaamik ataaseq misilittagaqarfiginerpaat.

4. Inuusuttut atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaat kinguaassiuutitigullu innarligaaneq

Titartaganngorlugu takusutissiaq 4.7. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu 15-it inorlugit ukiullit, ilutimik aamma/imalt inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimasut, kinguaassiuutitigut innarlerneqarsimasut misigisimasut, aamma/imalt nukappiaqqat niviarsiaqqallu kinguaassiuutitigut innarlerneqarsimallutik naliliisimasut (N-390).

Titartaganngorlugu takusutissiaq 4.7 naapertorlugu inuusuttut atoqatigineqarsinnaanermut ukiui inuuttut (15-it inorlugit ukiullit) ilutimik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut inersimasunillu kinguaassiuutitigut attaveqarnermut tunngatillugu apeqqummut akissuteqarsimasut akornanni, nukappiaqqat 9,4%-ii niviarsiaqqallu 32%-ii inersimasumik kinguaassiuutitigut attaveqarsimapput aamma/imalt. ilutiminnik kissaatiginngisamik atoqateqarnermut tunngatillugu misilittagaqarput. Inuusuttut pineqaatissiissutaasumik kinguaassiuutitigut innarligaasimasut amerlanersaasa pisoq kinguaassiuutitigut innarlerneqarnermut misigimassuk, sakkortunermik pineqaatissiissutaasariallittut tamanna isigisariaqarpoq.

Taamaallutik nukappiaqqat 7,7%-ii niviarsiaqqallu 29%-ii kinguaassiuutitigut inersimasunik milittagaqarsimasut imaluunniit kissaatiginngisamik ilutimik, nammineq pisimasoq innarliinermik nalilerpaat. Matuma misissuinerup inerneru nukappiaqqat niviarsiaqqallu kinguaassiuutitigut innarlerneqartartut 2004-misut sulii annertoqisoq ersersippaa. (nukappiaqqat 9,3%-ii niviarsiaqqallu 28,4%-ii (1)).

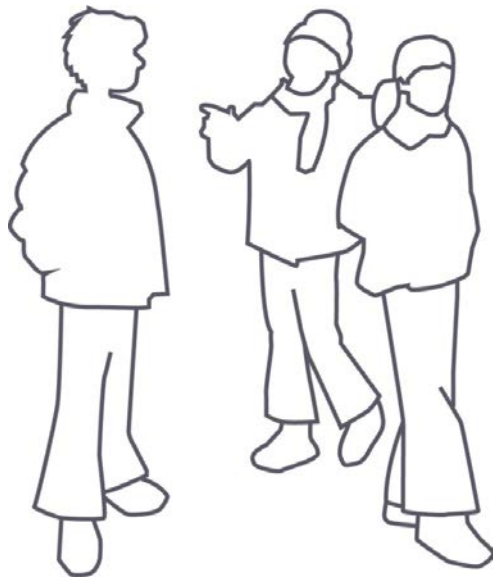
Kisitsisit taakku kinguaassiuutitigut innarliinernut assigiinngitsorpassuarnut –timikkut attortinnani ataasiarluni kinguaassiuutitigut innarligaanermiit innarliinernut sakkortunernut, soorlu pinngitsaaliilluni atoqateqarnermut tunngassuteqarnerat, erseqqissassallugu pingaaruteqarpoq. Kinguaassiuutitigut innarligaanerup tarnikkut peqqissutsimut kingunerluutaasa qanoq annertutiginerannut, innarliinerup qanoq ittuunera, qanoq sakkortutiginera, pisup innarligaasumit qanoq misigineqarnera kiisalu pisup kingorna avatangiisit tapersersuillutillu illersuinerat apeqquataavoq. Kisiat pingaaruteqarpoq inuusuttut katillugit 75-it akornanni 74-it kissaatiginngisamik ilutit imaluunniit/aamma inersimasunik kinguaassiuutitigut attaveqarneq innarliinertut naliliisimanerat (timikkut kinguaassiuutitigut attaveqarnermiit, inersimasunut atoqateqarnermut assigiinngitsunut).

Qallunaat Nunaanni inuusuttunik misissuinermut peqataasut ikinnerungaatsiartut kinguaassiuutitigut pisimasoq innarliinertut nalilerpaat. Taamaalilluni inuusuttut nammineq pineqaatissisutaassinnaasutut kinguaassiuutitigut attaveqarnermut naliliinerat misissuinermi matumani allaaneruvoq. Qallunaat Nunaanni inuusuttut pineqaatissiisutaasinnaasumik kinguaassiuutitigut pisoq nukappiaqqat 1%-ii nivarsiaqqallu 9%-ii innarliinertut nalilersimammassut (5). Inuusuttut kinguaassiuutitigut innarlerneqarneranut isumasuut Qallunaat Nunaanni inuusuttunik misissuinermut allaanerussutigisaa tassaavoq, inuusuttut 15-leereersimasut pisimasoq kinguaassiuutitigut innarliinertut nalilersimammassuk. Taamaalilluni misissuinerup matuma Qallunaat Nunaanni misissuinermut sanilliullugu amerlanerulaartunik takussutissaqarpoq, taamaalillunilu Qallunaat Nunaanni inuusuttut pineqaatissiisutaassinnaasumik kinguaassiuutitigut attaveqarnermut naliineranut atatillugu sanilliussineq missiliuinnarneqarsinnaavoq. Inuusuttut 15-iliisimangitsut akornanni kisitsisit kinguaassiuutitigut innarliinernut tunngatillugu pineqaatissiisutaasinnaasunut tunngasut, Qallunaat Nunaanni Kalaallilu Nunaanni inuusuttut akornanni uissuumminartumik assigiipput, misigisanilli kinguaassiuutitigut innarliinertut naliliiviginnittut, kalaallit inuusuttaasa akornanni amerlanerogaat. Kalaallit Nunaanni kinguaassiuutitigut innarliisarnerup ukiuni kingullerni annertuumik oqallisaanera nikingassummut nassuiaataasinnaavoq. Kalaallit Nunaannili meeqqanut kinguaassiuutitigut pinerluuteqarnermut nalunaarutigineqartunut amerlaqisunut nallersuukkaanni, kisitsisit taakku kalaallit inuusuttaasa atoqatigiinnermut tunngatillugu misilittagaasa imaannaannginnerunerannik ilimanaateqalersitsipput. Ukiuni kingulliunerusuni Kalaallit Nunaanni kinguaassiuutitigut innarliinerit amerlaqisut ikilisinnaarlugit sammineqarnerat, oqallisaanerat, piumassuseqarneq iliuuseqarsinnaassuseqarnerlu annertusiartuinnarpoq. Tamatuma peqatigisaanik nammineq piumassutsimik suliniaqatigiiffiit meeqqanik inuusuttunillu sullissinissamik

siunertallit, meeqqat inuunerissuunissaannik siunertalimmik kinguaassiuutitigullu innarliisarnit pitsaaliorneqarnissaannik suliniuteqarnissamut pimoorussinerat, annertusiartorpoq. Pitsaaliuinernik -, innarligaasunik innarliisunillu katsorsaanernik siunnerfilimmik ingerlatsiuarnerup ilaqutariinnullu sanngiiffilinnut siusinaarluni iliuseqartarnerup, siunissami kinguaassiuutitigut innarliisarnit ikilinerannik kinguneqarsinnaanera neriunaateqarpoq.

5 Inuusuttut qanigisaanni atorerluineq

- 5.1 Ilaquttat qanigisat akornanni atorerluinerup annertussusaa
- 5.2 Ilaquttat qanigisat akornanni imigassamik atorerluineq
- 5.3 Ilaquttat qanigisat akornanni hashimik ikiaroorartunilluunniit allanik atorerluineq
- 5.4 Ilaquttat qanigisat akornanni aningaasanoornermut nakkaassimaneq

5. Inuusuttut qanigisaanni atorerluineq

Cecilia Petrine Pedersen & Christina Viskum Lytken Larsen

Inuusuttut ilaqutariinni ataatsimik arlalinnilluunniit atorerluisulinni peroriartortut amerlassusaat, kapitalimi matumani ersersinneqarpoq. Inuusuttut ilaquttaminni qaniginerusaminni imigassamik atorerluinermik, hashimik atorerluinermik aamma/imal. aningaasanoornermut nakkaasimanermik misigisaqarsimanersut aperineqarput. Inuusuttut peroriartornerminni atugaannik assigiinngiaarnerusumik takunnissinnaajumalluni, inuusuttut ilaquttamik atorerluinerannik misigisaqarsimasut, ilaqutariinni kina imigassamik hashimilluunniit atorerluisuunersoq imaluunniit kina aningaasanoornermut nakkaassimanersoq (angajoqqaq, aanakkut arlaat, qatanngut qanigisarluunniit alla) pillugu aamma aperineqarput. Inersimasut atorerluisuunerisa meeqqat inuusuttullu inuunerannut kingunerluutaasinnaanerata annertussusaa assigiinngissuteqangaatsiarsinnaavoq. Taamaammat inuusuttut imigassamik hashimillu atorerluineq toqqissisimanngissu-tigisimaneraat, imal. aningaasanoorneq ilaqutariinnut arlaatigut pitsaanngitsumik kinguneqartitsisimasorineraat pillugu, aamma aperineqarput.

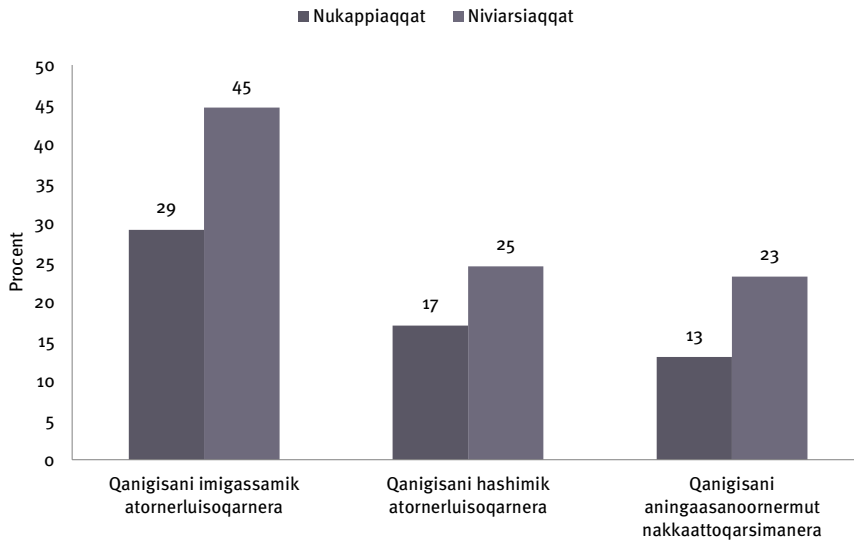
- Inuusuttut affaasa- niarsiaraqat nukappiaqqanit amerlanerusut- ataatsimik arlalinnilluunniit atorerluisunik qanigisaqarneq oqaatigaat.
 - Inuusuttut angajoqqaavi qanigisaallu allat atorerluisut, imigassamik atorerluisuugajunnerupput, tulliullutik hashimik atorerluisut kiisalu aningaasanoornermut nakkaassimasut.
 - Inuusuttut qanigisaasa atorerluisuunerat sumillu atorerluisuunerat, nunap immikkoortuani suminngaanneersuuneq apeqqutaalluni assigiinngissuteqarpoq.
 - Inuusuttut pingasuugaangata ataatsip ilaqutai qaninnerusut imigassamik atorerluisuusarput, tallimaagaangatalu ataatsip angajoqqaavi imigassamik atorerluisuusarlutik.
 - Inuusuttut ilaqutariinnit inuttut aningaasaqarnikkullu atugarissaannginnerpaaneersut procentinngorlugit amerlanerit, ilaqutariinni imigassamik atorerluisoqarnera oqaatigaat.
 - Inuusuttut sisamaagaangata pingasut angajoqqaaminnik imigassamik atorerluineraasut, atorerluineq toqqissisimanartinnagu oqaatigaat.
 - Inuusuttut tallimaagaangata ataatsip qanigisat akornanni hashimik atorerluisoqarnera misigisimavaa. Inuusuttut quliugaangata ataatsip -
-

nukappiaqqanut sanilliullugit niviarsiaqqat procentinngorlugit amerlanerusut - angajoqqaamik hashimik atornerluinerat misigisimavaat. Taakku affaasa angajoqqaat hashimik atornerluinerat toqqisisimangissutigisimavaat.

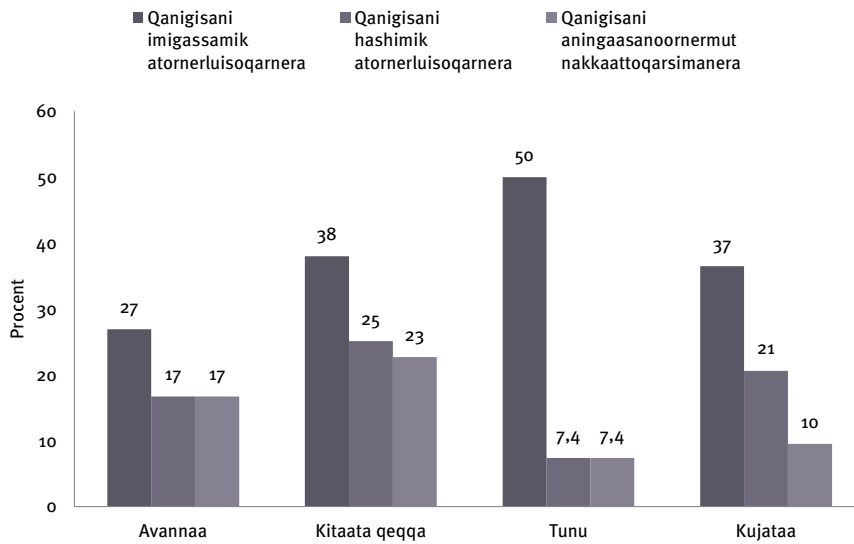
- Inuusuttut quliugaangata ataatsip – nukappiaqqanut sanilliullugit niviarsiaqqat procentinngorlugit amerlanerusut- angajoqqaat akornanni aningaasanoornermut nakkaassimaneq misigisimavaat. Inuusuttut pingajorarterutaat sinnilaartut angajoqqaat aningaasanoornermut nakkaasimanerisa ilaqtariinnut kingunerluutaat misigisimavaat.

Annertuumik imigassamik imaluunniit hashimik atuinermut atatillugu pitsaaliuiniarneq peqqissutsimut ajoqutaat kisiat isiginiarneqartarput, kisianni avatangiisinut ajoqutaasarneri annertuumik kinguneqartarput. Pujortartarnerup avatangiisinut ajoqutaasarnera pitsaaliuineri eqqumaffiqineqarlersimaneq ilutigalugu imigassap allanut ajoqutaasarnera ilisimatuussutsikkut pitsaaliuinermilu isiginiarneqarnerulerpoq (97). Oqaaseq “imigassartunngikkaluarluni imeqataaneq” atorneqartarpoq aalakoornartulinnik imertarnerup avatangiisinut sunniutaat soorlu nakuusertarnerit, ilaqtariit iluani ajoqusiisarnerit, ajutoornerit aserorterinerillu isiginiarnerulernissaat anguniarlugu. Ilaquttat aannngajaarniutit arlaannik atornerluisuunerat, meeqqat inuusuttullu inuunerissusaannut taamatuttaaq timikkut tarnikkullu peqqissusaannut annertuumik kingunerluuteqartarpoq. Imigassamik hashimillu atornerluineq ullumikkut Kalaallit Nunaanni innutaasut peqqissusaannut tunngatillugu unammilligassat annersarimmassuk, Inuunerittami atuuttumi atuutilersussamilu Inuuneritta II-mi - Naalakkersuisoqarfiit akimorlugit suleqatigiissutaasumi - kiisalu Meeqqanut Inuusuttunullu Iliuusissatut Siunniussani 2011-imeersuni, iliuuseqarfissanik pingaarnersiuiineri salliunneqarpoq (98-100). Ukiuni kingulliunerusuni aningaasanoorneq ernumassutaalerpoq, aningaasanoornerullu imigassamik hashimillu atornerluineri ilagittinneqarjunnera maluginiarneqariartuinnarluni. 2006-imiit 2010-mut innuttaasunik inersimasunik misissuisitsinerup, angerlarsimaffiit meerartallit 42%-iini aannngajaarniummik ataatsimik arlannilluunniit atornerluisoqarnera, takutippaa (kalaallinnarni- paasisat suli saqqummiunneqanngillat). Ajoqusiisinnaasumik imigassartoriaaseqarneq – akuttunngitsunik hashimik pujortartarnermik aningaasanoornermullu nakkaassimanermik malitseqartoq - inersimasut akornanni atornerluinerit nalinginnaanersaraat. Taamaasillutik meeqqat inuusuttullu ilarpassui ilaqtariinni atornerluisoqarneranik eqqugaapput.

5. Inuusuttut qanigisaanni atonerluineq

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.1. nukappiaqqat nivarsiaqqallu qanigisaminni imigassamik hashimik aningaasanoornermilluunniit pinngitsuuisinnaannginneraasut amerlassusaat (N=480).

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.2. Inuusuttut imigassamik, hashimik aningaasanoornermillu pinngitsuuisinnaanngitsunik qanigisallit Avannaanut, Kitaata qeqqanut, Kujataanullu agguataarneqarnerat (N=480).

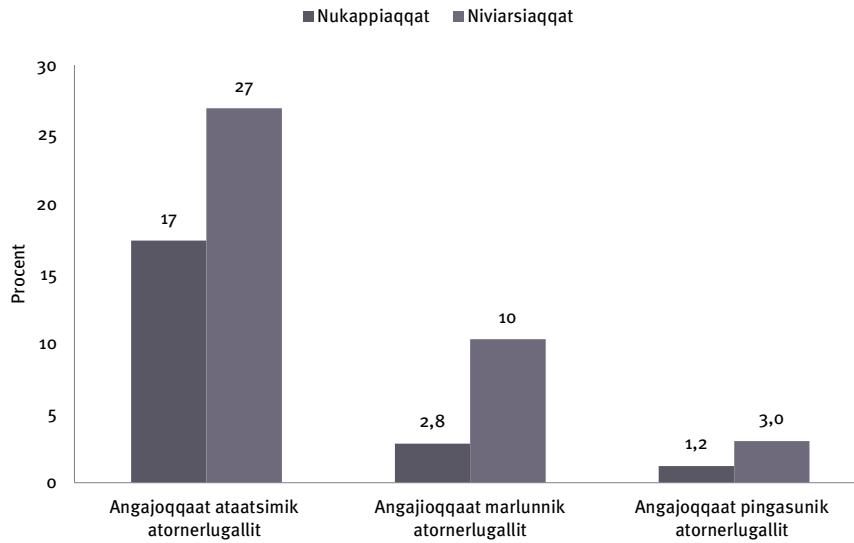
5.1 Ilaquttat qanigisat akornanni atorneerluinerup annertussusaa

Nukappiaqqanut sanilliullugit niviarsiaqqat amerlanerusut atorneerluinerit assigiinngitsut pingasut akimorlugit misigisimavaat. Taamaasillutik niviarsiaqqat (60%) nukappiaqqanut (40%) sanilliullugit amerlanerusut, ilaqtutani qaniginerusani ataatsimik arlalinnilluunniit atorneerluisoqarnera nalunaarutigaa ($p < 0,001$). Suiassutsikkut assigiinngissut taanna, niviarsiaqqat nukappiaqqallu ilaqtutariinni atorneerluisuni peroriartortut amerlassusaasa nikingassutaannut eqqortumik takussutissaagunarani, niviarsiaqqalli nukappiaqqanut sanilliullutik angerlarsimaffimmi pissutsinik malussajanerunerannik, immaqalu oqaatiginnikkusunnerunerannik patsiseqarsinnaagunarpoq.

Titartaganngorlugu takussutissiami 5.1-imi inuusuttut amerlasuut, ilaqtut qanigisat atorneerluisuunerat misigisaqarfigisimagaat takuneqarsinnaavoq. Inuusuttut amerlanersaat imigassamik atorneerluinerimik misigisaqarsimapput, tulluupput hashimik atorneerluinerimik- kiisalu aningaasanoornermut nakkaassimanermik misigisaqarsimasut. Taamaasillutik niviarsiaqqat nukappiaqqallu ilarpassui, ilaqtutariinni atorneerluinerup kingunerisartagaanik sunniivigineqarlutik peroriartortut.

Nunap immikkoortuani sumingaanneersuuneq apeqqutaalluni, atorneerluinerit assigiinngitsut annertuumik assigiinngissuteqarput (titartaganngorlugu takussutissiaq 5.2). Tunumi inuusuttut affaat ilaqtututani qaninnerni imigassamik atorneerluisoqarneraapput, nunalli immikkoortuini allani tamanna annikinnerulluni. Akerlianik Kitaata qeqqani inuusuttut amerlanersaasa (tallimararterutaat pallingajallugit), ilaqtututani qaniginerusani hashimik atorneerluisoqarnera aningaasanoornermulluun-niit nakkaattoqarsimanera oqaatigaat.

‘Meeqqat angajoqqaatik imertut imaluunniit imminnut persuttaattut takusariaqanngilat.’

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.3. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu angajoqqaamik akornanni-ataatsimik marlunnik pingasunilluunniit (imigassaq, hashi, aningaasanoorneq) atornerluisuuneraasut amerlassusaat (N=480).

Angajoqqaat atornerluisuunerat eqqartussallugu, inuusuttunut immikkut mianernartuusarpoq. Niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit amerlanerusut, angajoqqaamik aanngajaarniummik minnerpaamik ataatsimik atornerluisuunerat oqaatigaat ($p < 0,001$). Titartaganngorlugu takussutissiami 5.3-mi niviarsiaqqat 27%-ii nukappiaqqallu 17%-ii, angajoqqaamik arlaat aanngajaarniummik minnerpaamik ataatsimik atornerluisuuneraraat takuneqarsinnaavoq, niviarsiaqqallu 10%-iisa nukappiaqqallu 2,8%-iisa angajoqqaamik arlaat aanngajaarniutinik marlunnik atornerluisuuneraraat takuneqarsinnaalluni. Inuusuttut ajortumut saqinissaat ilimanaateqarnerpaat, aanngajaarniutinut aningaasanoormullu nakkaassimasunik angajoqqaaqarnerartut, niviarsiaqqani 3,0%-iupput nukappiaqqanilu 1,2%-iullutik. Ataatsimut isigalugit inuusuttut 22%-iisa angajoqqaat ataatsimik atornerluisuunerarpaat. Inuusuttut nalunaarutaat naapertorlugit angajoqqaat akornanni aanngajaarniummik ataatsimik atornerluisoq, imigassamik atornerluisuusarpoq (12%), tulleralugu aningaasanoormut nakkaassimaneq (6,0%) kingulliuvorlu hashimik atornerluineq (3,7%). Innutaasut inersimasut akornanni misissuisitsineq kingulleq (2006-2010), inoqutigiiit meerartallit akornanni 11%-ini marlunnik pingasunilluunniit atornerluisoqarneranik takutitsisoq, assersuutitut taaneqarsinnaavoq.

5.2 Ilaquttat qanigisat akornanni imigassamik atornerluineq

Ilaquttat qaninnerit akornanni imigassamik atornerluisoqarnera ima apeqquaqarnikkut ersersinneqarpoq: *Ilaquttanni qaniginerusanni imigassamik atornerluineq misiginikuuviuk?* Inuusuttut amerlanersaasa ilaquttat qaniginerusat akornanni imigassamik atornerluineq misigisimangilaat. Inuusuttulli ilaquttat qaniginerusat akornanni imigassamik atornerluisoqarneranik misigisaqarsimasut -misissuisitsinermi inuusuttut pingasuugaangata ataatsip (37%) niviarsiaqqat (45%) nukappiaqqanit (29%) amerlanerullutik taama misigisaqarsimanerisigut –procentinngorlugit qaffasippat ($p < 0,001$) (titartaganngorlugi takussutissiaq 5.1). Nukappiaqqat 10. klassimi atuartut (33%) nukappiaqqanut 9. klassimi atuartunut (14%) sanilliullugit amerlanerusut ilaquttat qaniginerusat akornanni imigassamik atornerluisoqarnera misigisimavaat ($p = 0,01$). Niviarsiaqqat akornanni klassini taakkunani atuartut nikingassuteqanngillat, tamanna ilumut assigiinngissutaanani, nukappiaqqalli inuttut inooqataanermi kingusinnerusukkut inerritarnerannut ersiutaasinnaavoq. Inuusuttut imigassamik atornerluineq pillugu nalunaarutaat, nunap immikkoortuani suminngaanneersuuneq apeqquataalluni assigiinngissuteqarpoq (titartaganngorlugi takussutissiaq 5.2). Taamaasillutik inuusuttut Avannaaneersut (27%) Kujataaneersunut (37%) Kitaata qeqqaneersunut (38%) Tunumeersunullu (50%) sanilliullutik, ilaquttat qaniginerusat akornanni imigassamik atornerluisoqarneraasunit ikinneraapput ($p = 0,03$). Ilaquttani qaniginerusani imigassamik atornerluisoqarneranik misigisaqarsimasut, illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartortut nikingassuteqanngillat. Akerlianilli imigassamik atornerluisoqarneranik nalunaartuni atugarissaannginnerpaanik ilaqtallit amerlanerunerisigut, inuusuttut nalunaarutaanni inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat nikingassutaapput. Inuusuttut affaannut ilaquttaminnik pissarissaannginnerpaatut naliliisunut sanilliullugit- Inuusuttut Ilaquttaminnik pissarisaarnerpaatut naliliisut pingasuugaangata ataaseq pallingajallugu- imigassamik atornerluisoqarneranik nalunaaruteqarput ($p = 0,05$).

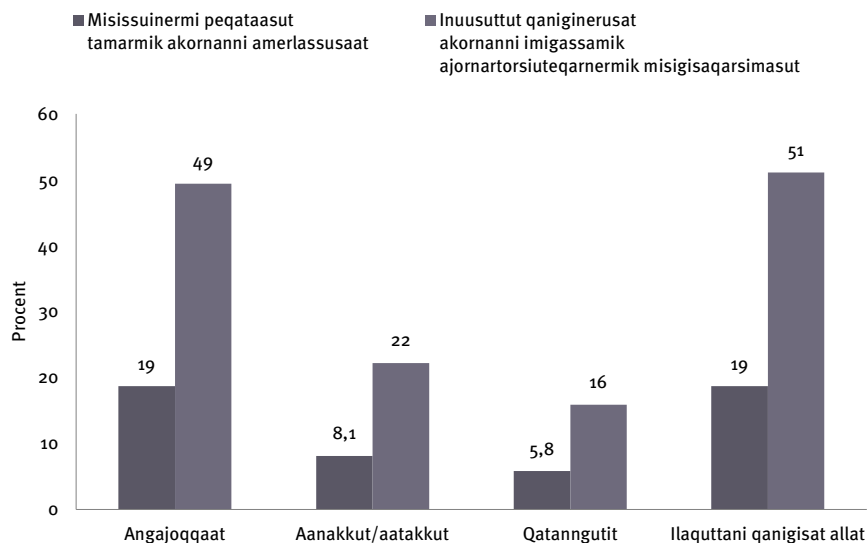
2004-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermi, ilaquttani qaniginerusani imigassamik ajornartorsiuteqartoqarnera pillugu inuusuttut aamma aperineqarput, misissuinernili taakkunani marlunni apeqquqtit assigiinngimmata, toqqaannartumik assersuunneqarsinnaanngillat. 2004-mi inuusuttut ilaquttani qaniginerusani imigassamik patsiseqartumik ajornartorsiortoqarsimanersoq aperineqarput. Inuusuttut 62%-ii - niviarsiaqqat (68%) nukappiaqqanit (55%) amerlanerusut -taamaasillutillu misissuisitsinermi matamani amerlaneroqisut taamaattoqarneraarput. 2011-imi apeqquqtit imigassaq patsisaalluni *ajornartorsiutinut* tunngassuteqaratik, imigassamik

atornerluinermut tunngatillugu apeqquutaapput. Taamaammat inuusuttut, ilaqquttat qaniginerusat akornanni imigassamik ajornartorsiuteqarneq pillugu nalunaarutaasa assigiinngissutaat, apeqqutit assigiinngissutaannik imal. imigassamik patsiseqartumik ajornartorsiutit ilumut ikileriarsimanerannik patsiseqarnerseq, aalajangerneqarsinnaangilaq. Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinermi inuusuttut (21%), misissuinermi matumani inuusuttunut (37%) sanilliullugit, ilaqquttat qanigisat akornanni imigassamik atonerluisoqannginneruneraaffiusumi, imigassamik atonerluineq pillugu apeqqutit assigiipput (5).

Inuusuttut 176-it ilaqquttaminni qaniginerusaminni imigassamik atonerluisoqarneranik misigisaqarsimasut, ilaqqutaasa qaniginerusat akornanni kina imigassamik atonerluisuunersaq, immikkut apeqquteqarfigineqarput (titartaganngorlugu takussutissiaq 5.4). Inuusuttut taakku akornanni imigassamik atonerluisumik nalunaaruteqarnermi, nukappiaqqat niviarsiaqqallu naatsorsueqqissaarnikkut tutsuiginartumik nikingassuteqanngillat. Inuusuttut ilaqquttat qaniginerusat akornanni imigassamik atonerluisoqarneraasut affangajaat, angajoqqaat ilaqquttallu qaniginerusat allat akornanni - aanakkut qatanngutillu tulliullugit - imigassamik atonerluineraapput. Taamaasillutik inuusuttut misissuisitsinermi peqataasut 19%-ii angajoqqaat akornanni imigassamik atonerluisoqarnera misigisimavaat (niviarsiaqqat 24%-ii nukappiaqqallu 14%-ii).

'Angajoqqaavisa meeraq iluamik isumaginissaa sullisigisariaqarpaat imigassartalimmik imerunnaarlutik meeqqamut suna pitsaanerussasoq kisiat ujartorlugu.'

5. Inuusuttut qanigisaanni atornerluineq

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.4. Ilaqutariinni imigassamik atornerluineq pillugu inuusuttut nalunaarutaat angajoqqaanut, aanakkunnut, qatanngutitut qanigisanullu allanut agguataarlugit. Peqataasunut tamanut (N=480) inuusuttunullu- ilaquttat qaniginerusat imigassamik atornerluisuunerannik misigisaqarsimasunut- avillugit (N=179).

Inersimasut akornanni 30%-it CAGE-C testi atorlugu uuttukkamik ajoqusiinnaasumik imigassartoriaaseqarnera, innuttaasut inersimasut akornanni misissuisitsinerup kingulliup takutippaa (35). CAGE-C test atorlugu misissueriaatsikkut, ukiup kingulliup ataatsip ingerlanerani imigassamik ajornartorsiutillit paasisineqarsinnaapput (101). Innuttaasut inersimasut affaasa sinneri (54%) meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik atornerluiffiusumi peroriartorsimanagerat taakkulu 1993-imiit amerleriaateqarsimanagerat, misissuinerup takutippaattaq. Taama allannguuteqartoqarnera imigassamik ajornartorsiuteqarnerup sammeneqarnerulerlunilu kikkunnit tamanit ammanerusumik oqallisaanerani, ilaatigut nassuiarneqarpoq. Imigassamik ajornartorsiuteqarnerup inuttut atukkatut kingornuttagaanera, inersimasut 69%-iisa ajoqusiinnaasumik imigassartoriaasillit, meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarnermik misigisaqarsimanagerisigut, uppersineqarpoq (35).

Misissuinermi matumani kikkut angajoqqaaminnik imigassamik atornerluineraaner ataqutugalugu, inuttut atukkatigut assigiinngissut ersarippoq. Misissuinermi matumani inuusuttut ilaqtaminnik pissarissaannginnerpaatut naliliisut (30%), inuusuttunut

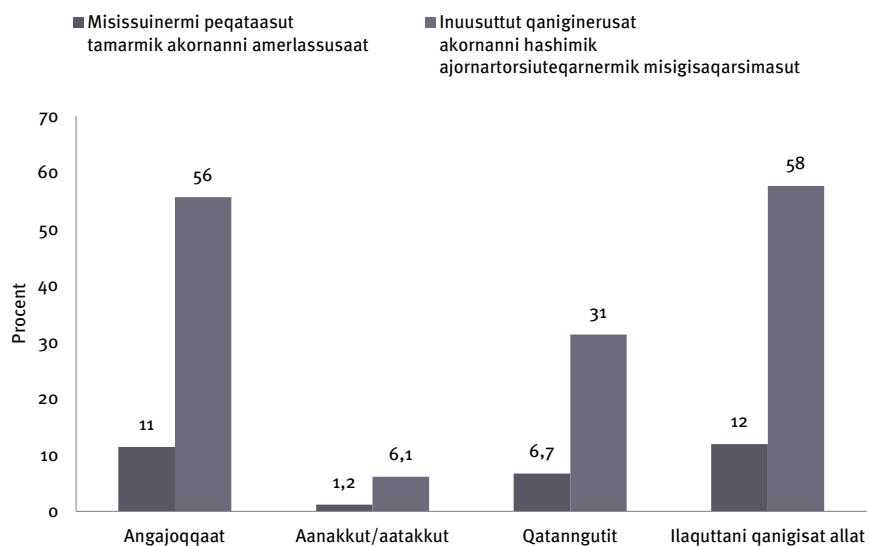
ilaquttaminnik pissarissaarnerpaatut naliliisunut (13%) sanilliullugit, marloriaataat imigassamik atornerluisunik angajoqqaarput ($p=0,04$). Kalaallit Nunaanni imigassamik ajornartorsiuteqarnerup qanoq ilungersunartiginera, inuusuttut ilarpaalussuinit (23%), ilaqttani qaniginerusani imigassamik atornerluisoqarneranik toqqissisimanarinngitsunit uppersineqarpoq. Inuusuttut ilaqqat qaninnerit akornanni imigassamik atornerluisuuneraasut affai sinningaatsiarlugit (62%), imigassamik atornerluisoqarnera toqqissisimanarinagu akissuteqarput. Apeqqummi tamatumani nukappiaqqat nivarsiaqqallu nikingassuteqanngillat. Inuusuttut imigassamik atornerluisuusimasunik angajoqqaallit (74%), inuusuttunut ilaqqat qanigisanik allanik imigassamik atornerluinermik misigisaqarsimasunut (49%) sanilliullutik, atornerluineq pissutigalugu toqqissisimannginnerusarsimapput. Angajoqqaat imigassamik atornerluisuuneranni toqqissisimannginneq nukappiaqqani nivarsiaqqanilu nikingassuteqanngilaq. Nivarsiaqqat nukappiaqqanit amerlanerusut ilaqtariit iluanni arlallit (angajoqqaat, aanakkut, qatanngutit ilaqqat allat), imigassamik atornerluisuusimasut oqaatigaat. Taamaasillutik nivarsiaqqat 16%-iisa nukappiaqqallu 5,2%-iisa, ilaqtariit iluanni arlalinnik imigassamik atornerluisoqarnera oqaatigaat ($p<0,001$).

5.3 Ilaqqat qanigisat akornanni hashimik ikiaroorartunilluunniit allanik atornerluineq

Hashi Kalaallit Nunaanni aangajaarniutitut nalinginnaangaatsiarpoq, politiillu ukiumoortumik nalunaarusiaanni, ikiaroorartunik allanik eqqussisarneq annikitsuinnaasoq takuneqarsinnaavoq (62). Inuusuttut peroriatornerminni hashimik atornerluinermik ilitsoqqussisimanersut ima apeqquteqarnikkut ersersinneqarpoq: *Ilaqqat qaniginerusanni hashimik aangajaarniummilluunniit allanik atornerluineq misiginikuuviuk?* Inuusuttut tallimaagaangata ataatsip (21%) ilaqtartik qanigisartik ataaseq hashimik ikiaroorartumilluunniit allanik atornerluisoq misigisimallugu oqaatigaat. Taama nalunaartuni nivarsiaqqat (25%) nukappiaqqanit (17%) amerlanerupput ($p=0,06$) (titartaganngorlugu takussutissaq 5.1), 10. klassimi atuartut (23%) 9. klassimi atuartunut (13%) sanilliullugit akulikinnerusumik tamatuminnga nalunaaruteqarput ($p=0,03$). 23%-it arlaleriarlutik hashimik pujortarneq misilissimagaat, inersimasullu 8%-ii sapaatip akunneranut arlaleriarlutik hashimik pujortartut, inersimasut akornanni innuttaasunik misissuisitsinerup takutippaa (35). Tamatuma inersimasut akornanni hashimik atuinertup tamakkiisumik nalunaarutigineqarsimannginnera ilimanarsisippaa. Hashi inerteqqutaavoq, atuinertup haship sumi pissarsiarneqarsinnaanerani ersersitsisuusup, Kalaallit Nunaata qeqqani Kujataanilu illoqarfanni annerusuni annertunermik atugaaneragut ersarippoq. Taamaasilluni

5. Inuusuttut qanigisaanni atonerluineq

inersimasut akornanni nunaqarfinni hashimik pujortarsimasunut sanilliullugit, illoqarfinni hashimik pujortarsimasut amerlanerupput. Inuusuttut ilaqqat qaniginerusat akornanni hashimik atonerluinermik nalunaaruteqarneranni, inuusuttut Kitaata qeqqaneersut (25%) Kujataaneersullu (21%) inuusuttunut Tunumeersunut (7,4%) Avannaaneersunullu (17%) sanilliullutik, ilaqqat akornanni hashimik atonerluisoqarneranik annertunerusumik misigisaqarnerisigut, nunap immikkoortuani suminngaaneersuuneq assigiinngissuteqarpoq ($p=0,02$). Inuusuttuni illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartortuni, ilaqqat hashimik atonerluinerannik misigisaqarsimaneq nikingassuteqanngilaq, ilaqtariinnili imigassamik atonerluisulinni, inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat tunngavigalugit nikingassuteqarneq, ilaqqat qaniginerusat akornanni hashimik atonerluisoqarnerani, aamma atuuppoq. Taamaasillutik inuusuttut ilaqtariinnit pissarissaannginnerusuneersut (40%), ilaqtariinnut pissarissaarnerusuneersunut (20%) pissarsissaarnerpaasuneersunullu (15%) sanilliullugit, ilaqqataminni hashimik atonerluisoqarneraagajunnerupput ($p=0,003$).

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.5. Ilaqtariinni hashimik atonerluineq pillugu inuusuttut nalunaarutaat, angajoq-qaanut, aanakkunnut, qatanngutitut qanigisanullu allanut agguataarlugit. Peqataasunut tamanut (N=480) inuusuttunullu ilaqqataminnik qaniginerusaminnik hashimik atonerluisuuneraasunut avillugit (N=99).

Inuusuttut quliugaangata ataatsip missaata (11%) angajoqqaat hashimik atonerluisuusimanerat -tassalu inuusuttut ilaqttani qaniginerusani hashimik atonerluisoqarneranik nalunaaruteqartut 99-iusut affaasa sinneqartut- oqaatigaat (titartaganngorlugu takussutissaq 5.5). Niviarsiaqqat (16%) nukappiaqqanut (7,3%) sanilliullugit marloriaataasa, angajoqqaatik hashimik atonerluisuusimanerapaat ($p < 0,01$). Suiaassutsikkut assigiinngissut taanna- inuusuttut ilaqtaminni qaniginerusaminni, hashimik atonerluisoqarneranik nalunaarutillit kisiisa eqqarsaatigalugit, nukappiaqqat 43%-iini niviarsiaqqallu 65%-iini- angajoqqaat hashimik atonerluinerannik nalunaaruteqartuni aamma atuuppoq ($p = 0,04$). Nukappiaqqat niviarsiaqqallu ilaqtat allat (aanakkut, qatanngutit, qanigisallu allat) akornanni hashimik atonerluisoqarneraasut nikingassuteqanngillat. Inuusuttut taakku akornanni amerlasuut (41%) hashimik atonerluisoqarnera toqqissisimangissutigisimavaat, taamaasillutik niviarsiaqqat (49%) nukappiaqqanut sanilliullugit (31%) amerlanerulaarlutik- misissuisitsinermi peqataasut 8,5%-ii- ilaqtat qaniginerusat akornanni hashimik atonerluisoqarnera toqqissisimangissutigisimavaat. Inuusuttut angajoqqaaminnik hashimik atonerluineraasut (51%) inuusuttunut ilaqtanik qanigisanik allanik hashimik atonerluineraasunut (30%) sanilliullugit, atonerluinermut atatillugu toqqissisimanginnerugajunnerupput ($p = 0,04$).

5.4 Ilaqtat qanigisat akornanni aningaasanoornermut nakkaassimaneq

Inuusuttut ilaquataasa qaniginerusat akornanni aningaasanoornermut nakkaassimaneq ima apeqquteqarnikkut ersersinneqarpoq: *Ilaqtanni qaniginerusanni aningaasanoornikkut eqquiniaanermik (nallukattarermik, bingornermik, maskiinanik aningaasanoorutininik allanilluunniit atuinissap pinngitsoorsinnaajunnaarneranik (ludomani)) nappaateqartoqarnikuua?* Inuusuttut tallimaagaangata ataaseq inulaarlugu (18%), qulaani taaneqartut arlaannik pinngitsuuisinnaajunnaarsimasumik qanigisamik ilaquatarpoq. Niviarsiaqqat (23%) nukappiaqqanit (13%) amerlanerusut tamatuminnga nalunaaruteqarput, ($p < 0,01$) (titartaganngorlugu takussutissiaq 5.1) 9. klassimi 10. klassimilu atuartut nikingassuteqanngillat ($p = 0,4$). Inuusuttut akornanni ilaqtat arlaasa aningaasanoornermut nakkaattoorsimanerannik naliliisut, nunap immikkoortuani suminngaanneerseq naapertorlugu nikingassuteqarput. Atonerluinermik tamatuminnga nalunaaruteqartut amerlanersaat Kitaata qeqqaneersuupput (23%), 17%-it Avannaaneersuullutik, 9,5%-it Kujataaneersuullutik, 7,4%-illu Tunumeersuullutik ($p = 0,01$). Inuusuttut illoqarfimmiunerusoq peroriartortut (20%) nunaqarfimmiunerusoq peroriartortunut (8,6%) sanilliullugit ilaqtat qaniginerusat ilaannik aningaasanoornermut nakkaasimaneraagajunnerupput ($p = 0,02$). Taamaattoqarnera

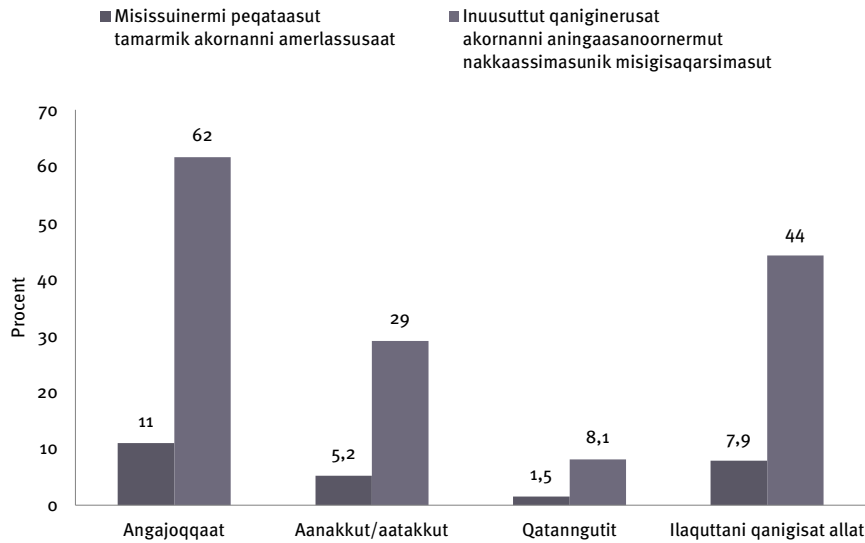
2006-2010-mut innuttaasunik inersimasunik misissuisitsinermi paasisanut- aningaasanoornerup ajornartorsiutaanera nunaqarfinnut sanilliullugu illoqarfinni annertuneruneranut- naapertuuppoq, (kalaaliinnarni, paasisat suli saqqummiunneqangillat). Nunap immikkoortuini inersimasut akornanni aningaasanoornerup ajornartorsiutaanera nikingassuteqangilaq. Akerlianik nunap immikkoortuini assigiinngitsuni suut aningaasanoorutaanerisa, naatsorsueqqissaarnikkut tutsuiginaatilimmik nikingassuteqarnerat – aningaasanoorutit ilaasa piffissamik annertunerusumik atuiffiusarnerat pissutaalluni, inuusuttut misigisaannut sunnuteqarsimasinnaavoq. Inuusuttut ilaqttamik qaniginerusamik aningaasanoornermut nakkaassimanerannik nalunaaruteqartut akornanni, inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat assigiinngissuteqangillat.

Angajoqqaat akornanni aningaasanoornermut nakkaassimaneq, inuusuttut katillugit quliugaangata ataatsip misigisarpaa (titartaganngorlugu takussutissiaq 5.6). Inuusuttut 68-it –niviarsiaqqat nukappiaqqanit amerlanerusut niviarsiaqqat sisamaagaangata pingasut pallingajallugit nukappiaqqallu affangajaat- misissuinermi peqataasut niviarsiaqqat tamarmik 17%-ii nukappiaqqallu 6%-ii- ilaqttat qaniginerusat akornanni aningaasanoornermut nakkaassimanermik misigisaqarsimasut affai sinnerlugit, angajoqqaat akornanni aningaasanoornermut nakkaassimaneq misigisimavaat ($p=0,01$). Ilaqtutanut allanut qaniginerusanut tunngatillugu (aanakkut, qatanngutit, ilaqtuttallu allat qaniginerusat), nukappiaqqat niviarsiaqqallu nalunaarutaat nikinganeqangillat.

Inuusuttut aningaasanoornermut nakkaannermik misigisarsimasut, matuminnga aperineqarput: *Aningaasanoorluni eqquiniaanermik nappaateqarneq ilaqtannut arlaatigut ajoqutaasumik sunniuppa?* Inuusuttut pingajorarterutaanni (29%) tamatuma kingunerluutaanik misigititaasimasut niviarsiaqqat (39%) nukappiaqqanit (13%) amerlanerupput ($p=0,01$). Inuusuttut angajoqqaat aningaasanoortarnerannik misigisaqarsimasut, inuusuttunut ilaqtatt allat qaniginerusat aningaasanoortarnerannik misigisaqarsimasunut (15%) sanilliullugit, tamatuma ilaqtariinnut ajortumik kinguneqarsimanerannik oqaatiginnikkajunnerupput (38%) ($p=0,03$).

Angajoqqaat aningaasanoornermut nakkaassimanerannut atatillugu meeqqanik mikinerusunik sumiginnaanissamik ernumassuteqarneq, inunnik isumaginninnermik suliallit pinaveersaartitsinermilu siunnersortit akornanni oqallisigineqarpoq. Taamaasilluni inuusuttuttaaq aningaasanoornermut nakkaassimanerup – naak misissuisitsinermi matumani paasisat tunngavigalugit ajoqutaa qanoq misigineaat oqaatigineqarsinnaanngikkaluaq- ilaqtariinnut kinguneqarnerlunnera pillugu pingaarutilimmik paasissutissiivoq.

5. Inuusuttut qanigisaanni atonerluineq

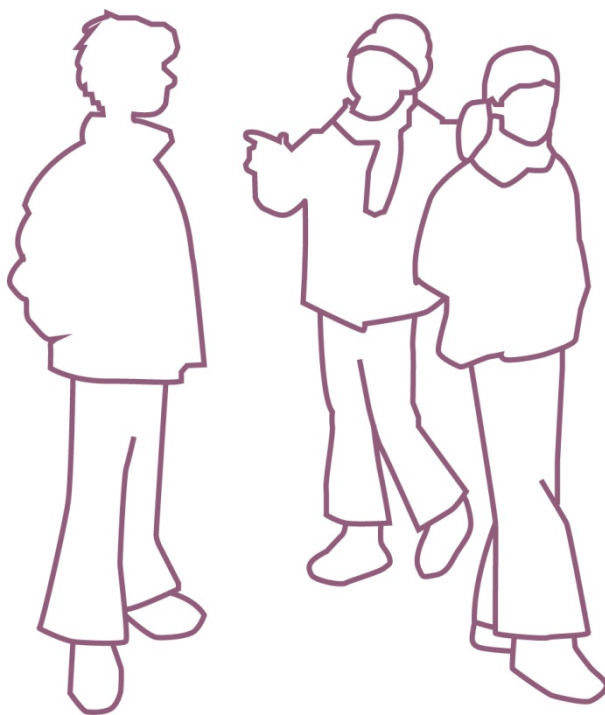

Titartaganngorlugu takussutissiaq 5.6. Ilaquttariinni aningaasanoornermut nakkaassimaneq pillugu inuusuttut misigisaat angajoqqaanut, aanakkunnut, qatanngutinit qanigisanullu allanut agguataarlugit. Peqataasunut tamanut (N=480) inuusuttunullu ilaqqat qaniginerusat aningaasanoornermut nakkaassimanerannik misigisaqarsimasunut avillugit (N=86).

Ilaquttariinni atonerluineq pitsaaliorniartulugu peqqissuunissarluni anguniartulugu siunnerfilimmik iliuuseqarnissap patsissisaqarlunera, inuusuttut saqqummiussaasa takutippaat. Inuusuttut ilarpasui atonerluisunik qanigisaqarlutik peroriartorput, amerlasuullu qanigilluinnakkaminni tassalu angajoqqaani atonerluisuni peroriartorlutik. Atonerluineq ataatsimut isigalugu imigassamik atonerluineq annertunersaavoq, ilaqtariinnili amerlasuuni assigiinngitsunik arlalinnik atonerluisoqarnera, atonerluinermit tunngatillugu tamakkiisumik isiginnilluni iliuuseqarnissap pingaaruteqarneranik naqissusiivoq. Tamatumunnga atatillugu niviersiaqqat nukappiaqqallu misigisaasa malunnaatilimmik assigiinngissuteqarnerat, ilaqtariinnili atonerluinerit assigiinngitsut, nunap immikkoortuani sorlormersuuneq apeqqutaalluni assigiinngissuteqarnerat, isummerfigissallugu aamma pingaaruteqarpoq.

6 Peqqissuseq

- 6.1 Peqqissutsikkut imminut naliliivigineq
- 6.2 Atuangitsoortarnej napparsimasarnerlu
- 6.3 Anigugassaangitsunik peqilliuteqarnej
- 6.4 Oqimaappallaarnej pualavallaarnerlu
- 6.5 Nammineq timimut isiginnineq

6. Peqqissuseq

Nina Odgaard Nielsen, Cecilia Petrine Pedersen & Inger Katrine Dahl-Petersen

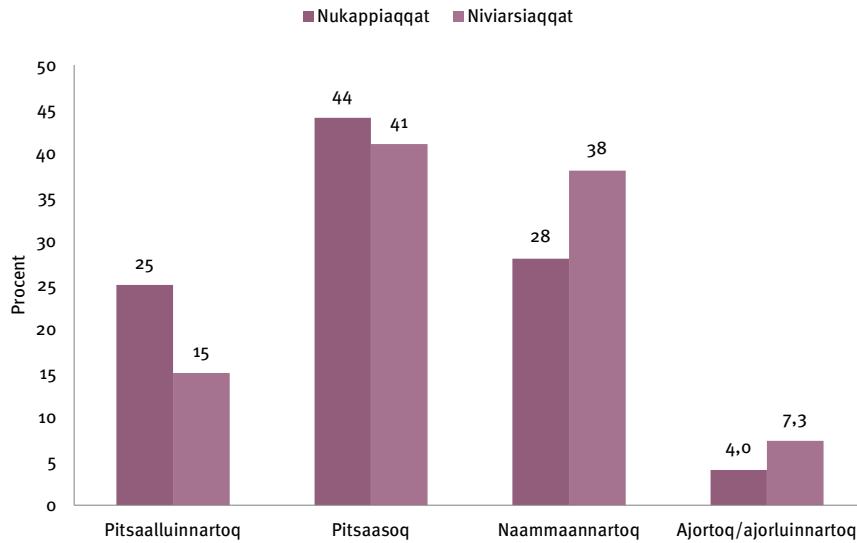
Kapitalimi matumani inuusuttut timikkut peqqissusaat sammeneqassaaq. Inuusuttut timikkut peqqissutsiminnik naliliinerat, anigugassaannngitsumik peqqiilliuuteqarneq pissutigalugu atuanngitsoortarneq, oqimaappallaarneq pualavallaarneq inuusuttullu namminneq timiminnut isiginninnerat, kapitalimi matumani ersersinneqarput. Inuusuttut timikkut peqqinnerat, imminnerlu peqqissutsiminnut timiminnullu naliliinerat inuunermi unammisassanut inuusuttut atugarissaarnissaannut pingaaruteqarpoq.

- Procentinngorlugu nivarsiaqqat nukappiaqqanit amerlanerusut peqqissusertik ajornerusut nalilerpaat, nivarsiaqqallu amerlanerusut peqqiilliorneq pissutigalugu atuanngitsoortarlutik.
 - Imminut peqqissutsimik naliliisarnermi inuit akornanni assigiinngissuseqarpoq – inuusuttut ilaqtaminnik pissarissaartutut naliliinerat ilutigalugu peqqissutsitik aamma ajunnginnerusutut nalilerpaat.
 - Nukappiaqqat nivarsiaqqallu peqqissutsiminnik naliliinerat 2004-miit 2011-imut allannguuteqanngilaq.
 - Inuusuttut tallimaagaangata ataaseq anigugassaannngitsumik peqqiilluuteqarnerartarpoq, tassanilu iisiniarnermik ajornartorsiuteqartarneq akulikinnerusutut taaneqarluni tusaaniarnermut ajornartorsiutit kiisalu nukitigut naggussatigullu ajornartorsiuteqartarneq.
 - Inuusuttut sisamat missaaniikkaangata BMI naapertorlugu ataaseq oqimaappallaartutut imaluunniit pualavallaartutut nalilerneqarsinnaapput.
 - 2004-mit 2011-mut nukappiaqqat akornanni oqimaappallaartut pualavallaartullu amerlinerulaarsimapput.
 - Inuusuttut amerlanersaat timertik iluarisimaarpaat, kisiat tallimat missaanni imminut pualavallaartutut naliliipput quliugaangatalu ataaseq imminut saluppallaartutut naliliivoq.
 - Nukappiaqqat nivarsiaqqanit amerlanerusut timertik iluarisimaarpaat nivarsiaqqallu nukappiaqqanit amerlanerusut timertik pualavallaartutut imaluunniit saluppallaartutut nalilerpaat.
-

- Niviarsiaqqat nukappiaqqanit amerlanerusut timertik isornartoqartinneruvaat procentinngorlugu niviarsiaqqat amerlanerusut timertik pualavallaartutut nalliisimmata. Pissusissamik oqimaassusillit akornanni niviarsiaqqat tallimaagaangata ataaseq imminut oqimaappallaartut naliliivoq nukappiaqqallu quliugaangata ataaseq imminut oqimaappallaartut naliliivoq. Niviarsiaqqat oqimaappallaartut pualavallaartulluunniit pingasuugaangata ataatsip timini pissusissamisut nalilerpaa, nukappiaqqallu pingasuugaangata marluk.

6.1 Peqqissutsikkut imminut naliliivigineq

Peqqissutsikkut imminut naliliivigineq ataasiinnarmik apeqquteqarnikkut naliliivigineqartoq, misissuisitsinerni amerlasuuni inuup nammineq nalinginnaasumik nakorsallu peqqissutsimut uuttuutigisartagaannut attuumassuteqanngitsumik, peqqissutsikkut naliliineranut, nappaatilinnik toqusartunillu naliliinermi uuttuutitut pitsaasutut atorneqartarpoq (102-104). Peqqissutsikkut imminut naliliiviginerup uummalluuteqarnerup, peqqinnissaqarfimmik atuinerup nakorsaatinillu atuinerup imminnut ataqatigiinnerat misissuinerit ilaatigut takutippaa (105-107). Peqqissutsikkut imminut naliliivigaluni misissuinerit amerlanersaat inersimasut akornanni ingerlanneqarput, Norgimili inuusuttut akornanni piffissami sivirusumi ilisimatusarnerup, inuusunnerup ukiuini peqqissutsikkut imminut naliliinermi uuttuutitut tutsuiginartuunerattaq takutinneqarpoq (108). Misissuinerup aallartinnerani patsisaasut taakkulu allannguuteqarneri, ukiuni sisamani malittarinninnermi, inuusuttut peqqissutsikkut imminnut naliliiviginerannut malunnaatilimmik sunniuteqartut tassaapput: nalinginnaasumik peqqissutut misigisimanermik imminut naliliivigineq, peqqissutsimut sunniutilimmik pissusilersornermut patsisaasut, arlaatigut innarluteqarneq kiisalu timimik naammagisimaarinninnginneq. Inuusuttut peqqissutsiminnik pitsaanngitsutut naliliisut nappaammut ersiuteqarajunnerunerat, inuunerminnik naleqartitsinnginnerunerat, timiminnik atuinnginnerunerat nakorsaatinillu atuisuunerunerat aamma uppersarsineqarpoq (109;110). Kalaallit Nunaanni HBSC-imik qulequtserlugu aqqanilinniit 17-inut ukiulinnik misissuisitsinermi, atuartut angajullit nukarlerniit peqqissutsiminnik ajorneruneraasarnerat paasineqarportaap (6), taamatuttaaq atuartut ajortisaartakkat ajortisaarisartulluunniit peqqissutsiminnik ajortutut naliliinissaat qaninnerusarpoq (81).

Titartaganngorlugu takussutissiissut 6.1. Nukappiaqqat nivarsiaqqallu pitsaalluinnartumik, pitsaasumik, naammaannartumik, ajortumik ajorluinnartumilluunniit peqqissutsimikkut imminut nalilivigisut amerlassusaat. (N=479).

Inuusuttut peqqissutsimikku naliliinerat ersersinniarlugu ima aperineqarput: *Peqqissutsit qanoq nalilerusuppiuk?* Akissutaasinnaasut agguataarneqarnerilu titartaganngorlugu takussutissiami 6.1-imi takuneqarsinnaapput. Titartaganngorlugu takussutissiami nivarsiaqqanut sanilliullutik nalinginnaasumik nukappiaqqat peqqissusertik pitsaanersutut nalilivigisaraat takuneqarsinnaavoq. Taamaasillutik nukappiaqqat 25%-iisa nivarsiaqqallu 15%-iisa peqqissusertik pitsaalluinnartutut nalilerpaat ($p=0,01$).

2004-mi misissuisitsinermisuulli nivarsiaqqat (38%) peqqissutsiminnik naammaannaaneraasut nukappiaqqanit (28%) amerlanerupput. Inuusuttut ikittuinnaat peqqissusertik ajortutut nalilerpaat ikittuararsuillu peqqissusertik ajorluinnartutut nalilerlugu, tamanna 2004-mi misissuisitsinermiit allaassuteqanngilaq.

Ilaqutariit pissarissaarnerat annertusiartortillugu inuusuttut peqqissutsiminnik naliliinerat pitsassiartortarpoq. Taamaasillutik inuusuttut 74%-ii ilaqutariit pissarissaartuunerannik naliliisut, inuusuttunut ilaqtaminnik naammaannartumik pissarissaarneraasunut (60%) inuusuttunullu ilaqutariinnit pissarissaanngitsuneersuunerartunut (42%) sanilliullugit, peqqissusertik ajunngilluinnartutut ajunngitsutulluunniit nalilerpaat ($p<0,01$). Inuusuttut nukappiaqqat

niviarsiaqqallu peqqissutsikkut imminnut naliliiviginerat 2004-miit 2011-imut allannguuteqarsimangilaq. 2004-misulli peqqissutsikkut immiinnut naliliivigineq, sapaatillu akunneri kingulliit marluk ingerlanerini napparsimaneq, immiinnut attuumassuteqarput. Inuusuttut napparsimaqqammersut napparsimaqqamminngitsuniit peqqissusertik ajornerusuttut nalilerpaat.

2010-mi HBSC-mik qulequtserlugu 15-iniit 17-inut ukiulinnut misissuivigineqartunut sanilliullugit, misissuisitsinermi matumani peqataasut peqqissusertik nalinginnaasumik ajornerulaartuttut naliliivigaat. Taamaasillutik misissuisitsinermi matumani nukappiaqqat peqataasut 68%-iinut sanilliullugit, HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinermi nukappiaqqat peqataasut 81%-iisa peqqissusertik pitsaasuttut pitsaalluinnartutulluunniit nalilerpaat. Taamatuttaaq misissuisitsinermi matumani peqataasut niviarsiaqqat 55%-iinut sanilliullugit HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinermi niviarsiaqqat 75%-ii peqqissusertik ajunngitsuttut ajunngilluinnartutulluunniit nalilerpaat (6).

Assigiinngissummut tamatumunnga HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinermi akissutissatut toqarsinnaasat sisamaannaanerit agguataarnerisalu taamaasillutik allaassuteqalaarnerat patsisaasinnaavoq. 2008-mi Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermit sanilliullugu kalaallit inuusuttaasa peqqissusertik ajornerusuttuttaaq nalilerpaat. Misissuisitsinermi taakkunani marlunni apeqqutit tamakkiisumik naleqqersuunneqarsinnaapput. Taamaasillutik Qallunaat Nunaanni misissuinermi nukappiaqqat 86%-iisa niviarsiaqqallu 75%-iisa peqqissusertik pitsaasuttut pitsaalluinnartutulluunniit nalilerpaat (5). HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinermi, Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermi misissuisitsinermilu matumani, niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullutik peqqissusertik nalinginnaasumik ajornerusuttut nalilerpaat, taamaattoqarneralu Kalaallit Nunaanni innuttaasunik misissuisitsinermi angutit arnallu inersimasut akornanni aamma takuneqarsinnaavoq (35).

6.2 Atuanngitsoortarnej napparsimasarnerlu

Inuusuttut sapaatip akunnerisa kingulliit marluk ingerlanerini napparsimaneq pissutigalugu atuanngitsoorsimansut aperineqarput. Niviarsiaqqat (40%) nukappiaqqanut (30%) sanilliullugit amerlanerusut atuanngitsoorsimapput ($p=0,03$). Inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat, 9.klassimi 10 klassimiluunniit atuarneq, nunap immikkoortuani arlaanneersuuneq, illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartorneq, napparsimaneq patsisigalugu inuusuttut atuanngitsoortarnerisa akulikissusaannut sunniuteqanngillat.

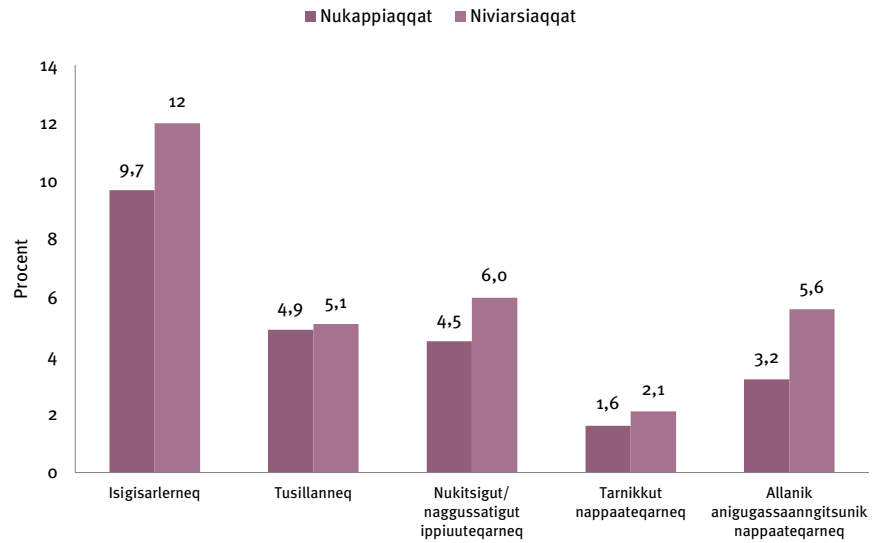
Napparsimaneq pissutigalugu atuangitsoortarnek ukiup ilaani aalajangersimasumi nappaalasoqartarneranik patsiseqarsinnaamat, inuusuttut napparsimaneq pissutigalugu atuangitsoortarnerat misissuisitsinernut allanut assersuunneqanngilaq.

6.3 Anigugassaangitsunik peqilliuteqarnek

Peqqilliutit anigugassaangitsunut nalunaarutigisat assigiingitsut atugaanerat Kalaallit Nunaanni inuusuttut akornanni siornatigut misissuivigineqarsimangillat. Inuusuttut anigugassaangitsunik peqilliuteqarnerartut amerlassusaat ima apeqquteqarnikkut paasiniarneqarpoq: *Anigorneqarsinnaangitsunik peqqinngissuteqarpit inunnguuserisanniluunniit ajoquteqarpit?* Inuusuttut peqilliutit anigugassaangitsunik assigiingitsunik sisamanik toqqaanissamut periarfissinneqarput (Titartaganngorlugu takussutissiaq 6.2) *peqqilliutit/ajoqutit allat* toqqarnissaat periarfissaavortaaq. Peqqilliutit anigugassaangitsunut tunngatillugu, nukappiaqqat niviarsiaqqallu akornanni, naatsorsueqqissaarnikkut qularnaatsunik nikingassuteqanngilaq. Peqqilliutit anigugassaangitsut pillugit apeqqutit, Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermi paasianut assersuunneqarsinnaapput. Inuusuttut sisamaagaangata ataaseq inulaarlugu qallunaat inuusuttaat (27%) nalingajallugit 23%-it minnerpaamik ataatsimik anigugassaangitsunik peqilliuteqartuupput, inuusuttut peqqissutsiminnik naliliinermi peqilliutigineragaat, titartaganngorlugu takussutissiami 6.2-mi takuneqarsinnaapput. Iisianierni ajornartorsiuteqarnek peqqissutsimik naliliinermi ajornartorsiutaasuni nalinginnaanersaavoq, Qallunaat inuusuttaasa inuunerissusaannik misissuisitsinermi nalunaarutigineqartut assigalugit, inuusuttut quliugaangata ataatsip taanna ajornartorsiutitit nalunaarutigisarpaa. Misissuisitsinermi matumani inuusuttunit nukimmikkut naggussamikkullu ajornartorsiutilinnit 5,2%-iusunit, qallunaat niviarsiarartaat amerlanerusut (12%) tamatuminnga ajornartorsiuteqarput (5).

Inuusuttut tallimaagaangata ataaseq inulaarlugu (19%) anigugassaangitsunik peqilliuteqarnerarput, ikittuinnaat marlunnik peqilliuteqarnerarput (3,4%), 0,6%-inillu ikinnerit pingasunik sisamanilluunniit peqilliuteqarnerarlutik. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu nalunaarutaat nikingassuteqanngillat. Inuusuttut anigugassaangitsunik nappaateqanngitsut inuusuttullu anigugassaangitsunik minnerpaamik ataatsimik peqilliuteqarnerartut atuangitsoortarnerat nikingassuteqanngimmat, anigugassaangitsunik peqilliuteqarnek inuusuttut atuangitsoortarnerannut sunniuteqanngilaq. Akerlianilli anigugassaangitsunik peqilliuteqarnek inuusuttullu peqqissutsimikkut naliliiviginerat imminnut attuumassuteqarput.

6. Peqqissuseq

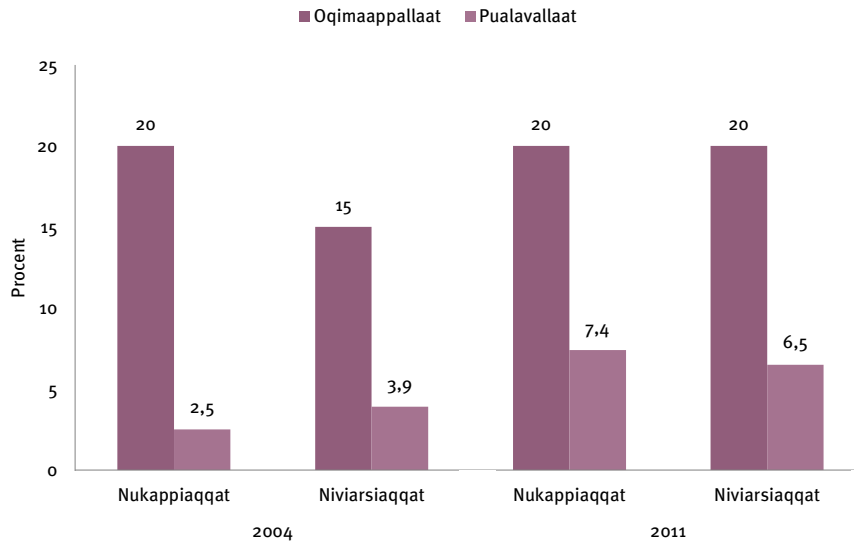

Titartaganngorlugu takussutissiissut 6.2. Inuusuttut namminneq nalunaarutigisaminnik anigugassaangitsunik peqqiilliuuteqartut amerlassusaat (N=479).

Inuusuttunut anigugassaangitsumik ataatsimik peqqiilliuutilinnut (53%), imal. marlunnik amerlanerusunilluunniit peqqiilliuutilinnut (37%) sanilliullugit, inuusuttut anigugassaangitsumik peqqiilliuuteqannginnerartut, peqqissutut peqqissorujussuurtulluunniit naliliivigigajupput (65%) ($p=0,01$).

6.4 Oqimaappallaarneq pualavallaarnerlu

Kalaallit Nunaanni oqimaappallaat pualavallaallu amerlapput ukiunilu kingullerni amerliartuinnarlutik. Pualavallaarneq nappaatinik arlalippassuarnik, soorlu sukkornermik imm. II-mik, uummatikkut taqqatigullu nappaateqalernermik eqqugaanissamat navianartorsiorititsisuummat, innuttaasut peqqissusaat pitsanngortinniarlugu tamatuminnga pitsaaliuineq pingaarutilittut inissisimavoq. Pualavallaarneq oqimaappallaarnerlu assigiinngitsunik- ilaatigut angissuseq oqimaassutsimut naleqqiullugu- uuttoqarsinnaavoq. Taama uuttuisarneq Body Mass Indeks (BMI)-mik taaguuteqartoq oqimaassuseq angissutsip marloriaataanut agguarlugu naatsorsorneqartarluni.

Titartaganngorlugu takussutissiissut 6.3. Ukiuinut suiaassusaannullu immikkoortillugit 2004-mi (N=407) 2011-imilu (N=389) BMI atorlugu uuttuinermi, nukappiaqqat niviarsiaqqallu pualavallaat amerlassusaat.

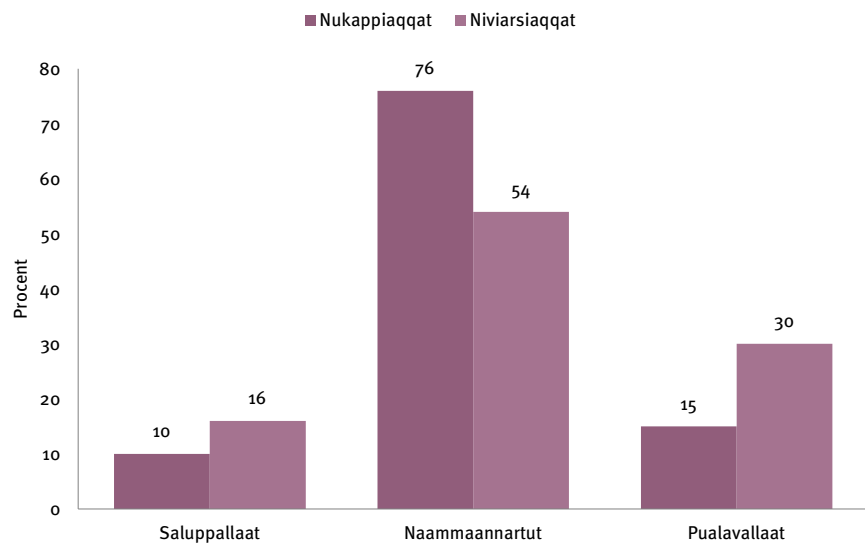
Inersimasut meeqqallu akornanni misissuisitsinerit pualavallaat amerlisimanerannik takutitsipput. Inersimasuni pualavallaani arnat amerlanersaapput. Taamaasilluni arnat 27%-ii angutillu 19%-ii BMI naapertorlugu pualavallaarujussuartut, inersimasut akornanni misissuisitsinerup kingulliup takutippaa (3). Meeqqanik atualerlaanik misissuisitsinerimi 1980-imiit 2000-imut nukappiaqqani oqimappallaarneq 6,6%-imiit 17%-imut qaffappoq pualavallaarnerlu 0,9% -imiit 5,2%-imut qaffalluni (111).

Oqimaappallaarnermik pualavallaarnermillu naatsorsuinerimi ukiut suiaassuserlu immikkut tunngavigalugit BMI uuttorneqartarpoq (112). Inuusuttut misissuisitsinerimi peqataasut ilarpasui angissutsiminnik imal. oqimaassutsiminnik tamakkerlugilluunniit ilanngussisimangitsut misissueqqissaarnermi ilaangillat (19%). Inuusuttut akornanni oqimaappallaat pualavallaallu ataatsimut katillugit 27%-iupput. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu nikingassuteqanngillat. Titartaganngorlugu takussutissiami 6.3-mi 2004-mi 2011-imilu inuusuttut akornanni oqimaappallaat pualavallaallu amerlassusaat takuneqarsinnaavoq. Inuusuttulli namminneq angissutsiminnik oqimaassutsiminnillu nalunaarutaannik tunngaveqarmat, innuttaasunillu misissuisitsineri annikinaarisogarajuttarmat, kisitsisit qaffasinnerusinnaapput.

Inuusuttut oqimaappallaat pualavallaallu 2004-miit 2011-imut amerleriaateqarput. Piffissami tamatumani nukappiaqqat akornanni pualavallaat 2,5%-imiit 7,4%-imut amerleriarput ($p=0,07$). Niviarsiaqqat akornanni pualavallaat oqimmaappallaallu amerleriaateqarnerat naatsorsueqqissaarnikkut qularnaarneqarsin-naangilaq. Inuusuttut akornanni nunap immikkoortortaani sumi najugaqarneq-, illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit najugaqarneq- inuusuttullu ilaqquttamik pissarissaassusaannik naliliinerat, oqimaappallaartut pualavallaartullu amerlassusaannut sunniuteqanngilaq.

6.5 Nammineq timimut isiginninneq

Meeraanermit inuusuttuunermit ikaarsaalernermit timikkut sananeqaatit annertuumik allannguuteqartarmata, inuusuttut isikkui allanngortarput. Timi tarnilu ineriartortut nalornilersitsisinnaasarmata, inuusuttut timiminnut isiginninnerat apeqqutigineqarpoq. Amerlanerit timiminnik naammagisimaarinnippat (65%), tallimaagaangata ataaseq sinnilaarlugu pualavallaarsorippat, 13%-illu saluppallaarsoralutik.

Titartaganngorlugu takussutissiissut 6.4. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu saluppallaarsorisut, naammaannarsorisut pualavallaarsorisulluunniit amerlassusaat (N=479).

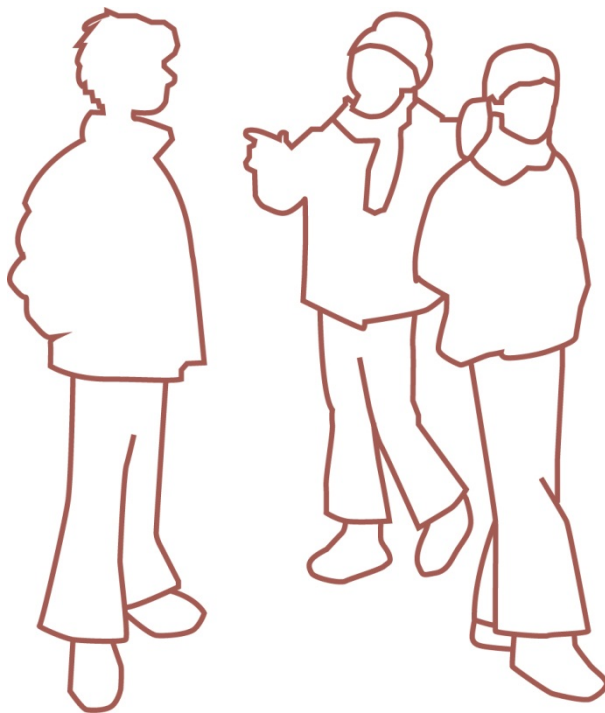
Nukappiaqqat niviarsiaqqanut sanilliullutik timiminnik naammagisimaarinninnerunerat niviarsiaqqallu nukappiaqqanut sanilliullugit amerlanerit pualavallaarsoralutilluunniit saluppallaarsorinerat, titartaganngorlugu takussutissiami 6.4-mi takuneqarsinnaavoq ($p < 0,01$). Inuussuttut pissusissamissut oqimaassusillit akornanni, niviarsiaqqat tallimaagaangata ataaseq (21%) nukappiaqqallu quliugaangata ataaseq (11%) pualalaartutut pualavallaartutulluunniit imminut naliliivigisarpaq. Oqimaappallaat pualavallaallu akornanni niviarsiaqqat 35%-ii nukappiaqqallu 64%-ii timiminnik naammagisimaarinnippat. Kisitsisit taakku niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullutik timertik pillugu isornartorsiorsinnaanerunerannut ersiutaapput.

2004-miit 2011-imut nukappiaqqat akornanni timiminnik naammagisimaarinnittut 64%-imiit 76%-imut amerleriarput ($p = 0,02$), taamaasillutik nukappiaqqat saluppallaarsorisut pualavallaarsorisullu ikileriateqarput. Niviarsiaqqani allannguuteqartoqangilaq. 2004-mut sanilliullugit 2011-imi nukappiaqqat pissusissamissut oqimaassusillit akornanni pualalaartutut, pualavallaarujussuurtutut saluppallaarujussuurtutulluunniit imminnut naliliivigisut ikileriarput. Nukappiaqqat oqimaappallaat pualavallaallu timiminnik naammagisimaarinnittut 64%-iusut 2004-miit 2011-imut amerlassusaat allannguuteqangilaq.

7 Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit

7.1 Timip atornera

7.2 Tupatorneq, imigassaq, hashi naamaarnerlu

7. Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit

Nina Odgaard Nielsen, Inger Katrine Dahl-Petersen & Cecilia Petrine Pedersen

Kapitalimi matumani inuusuttut pissusilersuutaat peqqissutsimut sunniutillit sammineqarput. Pissusilersuutit peqqissutsimut atugarissaarnermullu sunniutillit tassaapput ileqqut sammisallu inuusuttut peqqissusaannut sunniutillit matumani inuusuttut timimik-, imigassamik-, tupamik-, hashimik atuinerat naamaarniarnerlu tunngavigalugit ersersinneqartut.

- Inuusuttut sisamararterutaasa missaat minnerpaamik sapaatip akunneranut ulluni tallimani, Inuusutissat pillugit Siunnersuisoqatigiit ullormut minutsini 60-ini timimik atuinissamik innersuussutaat, maleruarpaat. Procentinnorlugu nukappiaqqat niviarsiaqqanit amerlanerusut ullut tamaasa sakkortuumik timersortarput.
 - Inuusuttulli ilarpassui timiminnik atuisuunngitsutut nalilerneqarsinnaapput, taamaattoqarnera ataatsimut isigalugu 2004-mit 2011-mut allaassuteqanngilaq.
 - Niviarsiaqqat affaat nukappiaqqallu pingasuugaangata ataaseq sinnilaarlugu ullormut tupatortarput, taamaattoqarnera aamma 2004-miit 2011-mut allannguuteqanngilaq.
 - Nukappiaqqat akornanni pujortartartut amerlisimapput, 2011-mi tupatortanningerartut 2004-mit ikilisimmamata.
 - 2004-mut sanilliullugu niviarsiaqqat akornanni tupatulerlaat ukioqqortunerulersimanerat 2011-mut allannguutaavoq pitsaasoq.
 - Inersimasut akornanni pujortartarnermut atatillugu assigiinngissuseq aamma inuusuttut akornanni takuneqarsinnaavoq pissutigalugu inuusuttut ullut tamaasa pujortartartut ilaqquttat pissarissaarnerat ilutigalugu ikiliartormata.
 - Inuusuttut imigassartunngisaannartut 2004-miit 2011-imut amerleriarsimanerat allannguutaavortaaq pitsaasoq.
 - Inuusuttut affaat sinnerlugit qaammammut ataasiarlutik akuttunerumilluunniit imigassartortarnerarput, sisamaagaangatalu ataaseq imigassartunngisaannarluni.
 - Niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullutit akulikinnerusumik imigassartortarput niviarsiaqqallu procentinnorlugu nukappiaqqanit amerlanerusut, minnerpaamik ataasiarlutik aalakoorsimallutik. Tamatumali akerlianik nukappiaqqat akulikinnerusumik aalakoortarput.
-

7. Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit

- 9. klassimi atuartunut sanilliullugit 10. klassimi atuartut imigassamik atuinerungaatsiaqaat, inuusuttulli tallimaagaangata ataaseq sulii 14-iliinani imigassamik misileeqqaartarpoq.
- Misissuinermi matuma inuusuttut Qallunaat nunaanni inuusuttunut sanilliullugit akuttunerusunik imigassartortarlutillu aalakootarput.
- Inuusuttut tallimararterutaat aanngajaarniut – hashi imaluunniit naamaarniarneq misilissimavaat.
- Nunap immikkoortuini hashitorfiunnginnerusuni naamaarniarneq annertunerusutut isikkoqarpoq.
- Inuusuttut hashimik naamaarniarnermillu misiliisimasut ukioqqortunerupput, naamaarniarnermillu misilittagaqarnerup, inuit akornanni assigiinngissuseq takuneqarsinnaavoq inuusuttut ilaqtaminnik pissakilliornerusutut naliiisut akornanni atugaaneruneragut.
- Procentinngorlugu inuusuttut Kalaallit Nunaanni inuusuttunit Qallunaat nunaanni amerlanerit hashimik pujortartarneq misilittagaqarfigaat.
- Inuusuttut hashimik naamaarniermillu misilittagaat angajoqqaat hashimik, naamaarniermik imigassamilluunniit atornerluineranut ersarissumik attuumassuseqarpoq, imaamat atornerluisunik angajoqqaallit, minnerpaamillu ataasiarlutik hashimik naamaarniarnermilluunniit misiliisimasut, marloriaammik amerlanerupput angajoqqaat imigassamik hashimilluunniit atornerluisuusimappata.

Tupatorneq, timimik atuineq, imigassaq ikiaroorartorlu hashi pissusilersuutinut peqqissutsimut sunniutilinnut ilaapput, inuusuttullu timikkut tarnikkullu inuunerissusaannut sunniuteqarlutik. Inooriaaseq inuunerup ingerlanerani anigugassaangitsunik soorlu kræftimik-, uummatikkut taqqatigullu-nappaateqalersinnaanermut sukkulersinnaanermullu qanillisitseqataasarportaaq. Meeraanermit pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit inuusunnermilu sakkortusineqartut, inuunermi malinnaagajuttarput, taamaasillutik meeraanermi pissusilersuutit peqqissutsimut sunniuteqartut, siunissami inuit ataasiakkaat peqqissusaannut sunniuteqartarput. Meeqqat inuusuttullu peqqissutsimut sunniutilimmik pissusilersuutaasa sunniivigineqarnerisigut, inuttut atukkatigut-, tarnikkut timikkullu peqqissutsikkut- siunissamilu nappaatit anigugassaangitsut pitsaalliornerannik kinguneqartumik inuunerinnerulersitsisoqarsinnaanera - ilimanaateqarluarpoq.

7.1 Timip atornera

Timip atornerata meeqqat inuusuttullu peqqissusaannut inuunerissusaannullu pingaaruteqassusaa uppersilluarneqareerpoq. Meeqqat inuusuttullu timiminnik atuisut oqimaappallaalernissaat pualavallaalernissaallu ilimanaateqannginneruvoq (113). Tamatuma saniatigut timip atornerata ilikkarsinnaanermut ukkassisinnaanermullu pitsaasumik sunniuteqarsinnaanera paasineqarpoq (114). Inuusuttut timersuutitut peqataasarnerisa, inuusqatinik ataatsimooqateqarnikkut pitsaasumik kinguneqartitsisinnaasarnera, inuusuttut akornanni timikkut tarnikkullu inuunerissuunissamat patajaallisaaqataasarpoq. Meeraanermi timimut peqqinnartumik inuuneqarnerup inersimasunngornermi ingerlateqqinneqartarnera uppersineqarpoq, taamaammat timigissarnermut atatillugu ileqqut pitsaasut piaartumik aallatinnegarnissaat pingaaruteqarpoq (115). Ukiut kingulliit 50-it ingerlanerini teknikkikkut ineriartorerup- ilaatigut sunngiffiup ilarujussua issiaannarluni sammisaqarnermut soorlu Tvikkut isiginnaanermut qarasaasiarsornermilluunniit atorneqalerneranik- nassataqarpoq inullu nammineq angalavallaarunnaarluni. Taamaattoqarnera inuusuttut timiminnik qanoq annertutigisumik atuinerannut sunniuteqarsinnaavoq.

Ullut tamakkiilluit timip atornissaa

Kalaallit Nunaanni Inuusutissat pillugit Siunnersuisoqatigiit meeqqat inuusuttullu ullormut minnerpaamik nal. ak. ataaseq timertik atorlugu sammisaqartarnissaat innersuussutigaat. Timip atorneqarnissaanut makku pineqartunut ilaapput pisulluni/cykilerluni suliarneq, piniarneq, eqqiaaneq timersornerlu. Ullormut minutsit 60-it timimik atuisarnissamik innersuussut, naammaannartumik sakkortuumillu sammisaqarnermik nassataqarpoq, nunarsuarlu tamakkerlugu meeqqat timiminnik atuinissaannut innersuussutsinut naapertuulluni.

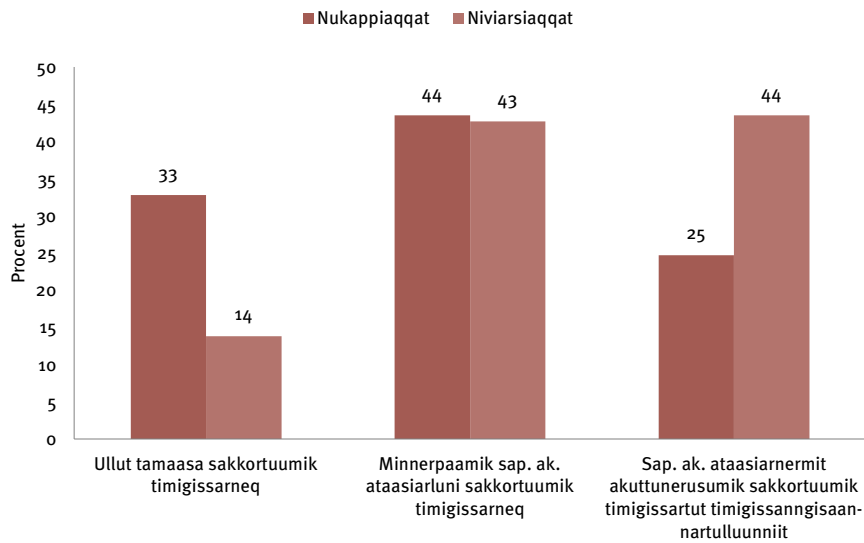
Inuusuttut katillugit 12%-ii sapaatip akunnerata kingulliup ingerlanerani ullut tamaasa sivikinnerpaamik minutsini 60-ini timertik atorlugu sammisaqartarsimaneraput, 24%-illu sapaatip akunnerata kingulliup ingerlanerani, innersuussutaasoq naapertorlugu, ulluni tallimani sammisaqartarsimallutik. Nukappiaqqat niviersiaqqat, klassit, illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriatorneq, nunap immikkoortuani sumi najugaqarneq imal. inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat apeqqutaanngillat.

'Maani Kalaallit Nunaanni suna tamaat killeqanngilaq, angallammik angalaarsinnaavugut, pisuttuarneq, silami arpanneq, sikkilerneq sumi tamaani, ukiukkullu sammisassat soorlu snowboard, sisoraatit, qamuteralaallu.'

Sakkortuumik timigissarneq

Ullormut timimik atuinnermut tapiliullugu, ajornangippat sapaatip akunneranut arlaleriarluni, tillerit qaffassutaannik timigissartarnissap pingaaruteqarnera, nunarsuaq tamakkerlugu innersuussutit tikkuarpaat. Taamaammat inuusuttut sapaatip akunnerata ingerlanerani qanoq akulikitsigisunik ass. arpannikkut-, arsaannikkut-, nalunnikkut-, eqaarsaarnikkut-, sisorarnikkut-, qimussernikkut imal. nukkassarnikkut sakkortuumik timersortarnersut aperineqarput. Sakkortuumik timigissarnerup qanoq sivisutiginerá kisitsisitigut takussutissaqanngimmat, qanoq amerlatigisut Inuusutissat pillugit Siunnersuisoqatigiit innersuussutaannik maleruaanerannut assersuunneqarsinnaanngillat.

Inuusuttut sisamaagaangata ataaseq inorlugu (24%) ullut tamaasa sakkortuumik timigissartarnerarpoq. Niviarsiaqqanut (14%) sanilliullugit nukappiaraanerut ullut tamakkiallugit sakkortuumik timigissartartuupput (33%) ($p < 0,01$). Tamatuma akerlianik nukappiaqqat 25%-iinut sanilliullugit niviarsiaqqat 44%-ii sapaatip akunneranut ataasiarnermiit akuttunerusumik sakkortuumik timersortarnerarput taamaasiunngisaannarnerarlutilluunniit (titartaganngorlugu takussutissiaq 7.1 takuuk). Inuusuttut nunap immikkoortuisa arlaanneersuunerat, klassimi sorlermi atuatuunerat, illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartortuunerat apeqqutaanngilaq. Inuusuttut atuareernerminni sakkortuumik timigissarnermut nal. ak. qassit atortarneraat apeqqutigineqarportaaq. Inuusuttut akissutaat naapertorlugit timiminnik annertuumik atuisunut (sap. ak nal ak. sisamat sinnerlugilluunniit sakkortuumik timimik atuineq), naammaannartumik timimik atuineq (Sap. ak. nal. ak. ataatsimiit sisamanut sakkortuumik timimik atuineq), timiminnik atuisunut (Sap. ak. nal. ak. affaani sivikinnerusumiluunniit) kiisalu timiminnik atuinngitsunut immikkoortinneqarsinnaapput. Taama immikkoortiterineq tunngavigalugu nukappiaqqat 35%-ii niviarsiaqqallu 45%-ii timiminnik atuinngitsutut inissipput nukappiaqqallu 19%-ii niviarsiaqqallu 17%-ii timiminnik annertuumik atuisutut inissinneqarsinnaassallutik. Kisitsisit 2010-mi HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinermi kisitsisinut assingupput (6).

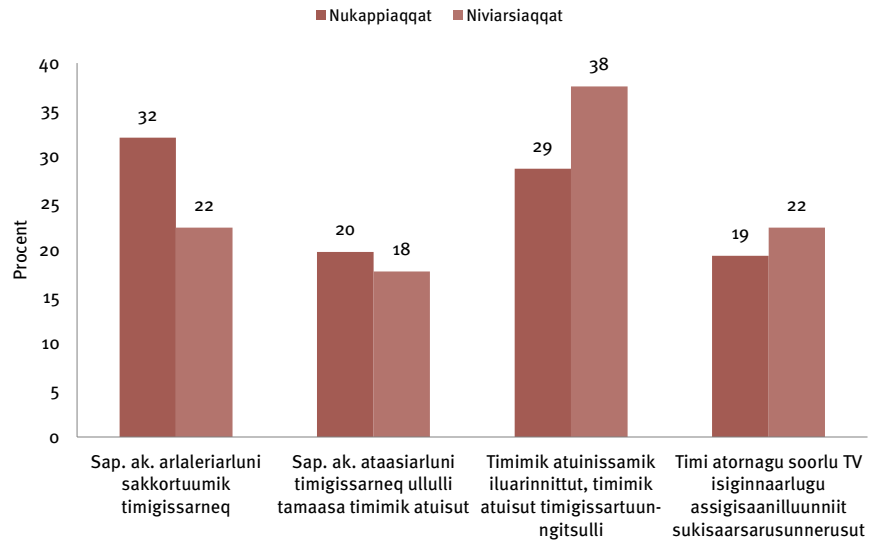
Titartaganngorlugu takussutissiissut 7.1. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu ullut tamaasa, sapaatip akunneranut ataasiarlutik, sapaatip akunneranut ataasiarnermiit akuttunerusumik sakkortuumik timersortatut imal. sakkortuumik timersunngisaannartut amerlassusaat (N=479).

2004-mi inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermut sanilliullugit ullut tamaasa sakkortuumik timigissartartut ataatsimut katillutik amerlassusaat, nukappiaraagunik niviarsiaaraagunik nikinganeqanngillat, paasisalli inuusuttut 16-inik ukiullit akornanni pitsaasumik ineriartortoqarnera takutippaat. 2004-mi 16-inik ukiullit 19%-ii ullut tamaasa sakkortuumik timigissartarnerartut 2011-mi 29%-iupput ($p=0,01$). Tamatuma saniatigut angutit inuusuttut Nuummi najugallit sap. ak. ataasiarnermit qaqutigoornerusumik sakkortuumik timigissartartut 2004-mi 47%-iniit 2011-imi 31%-imut apparput ($p<0,01$). Inuusuttut tunumi najugallit ullut tamaasa sakkortuumik timigissartartut 2004-mi 14%-iusut 2011-mi 33%-iunerat pitsaasumik ineriartor-toqarneranut takussutissaavortaaq ($p<0,01$).

Sunngiffik timimik atuiffiusoq

Timimik atuinerup annertunersaa sunngiffimmi pisarpoq. Inuusuttut sunngiffimmi sulerisarnermik pillugu nassuiaaqquneqarneranni nukappiaqqat 29%-iisa niviarsiaqqallu 38%-iisa sunngiffimmini aalanissartik nuannarlugu oqaatigaat, timersoqatigiiffimmili timersoratik cykilertarlutik, pisuttarlutik akuttunngitsunillu timertik aalatitaritsik oqaatigaat.

7. Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit

Titartaganngorlugu takussutissiissut 7.2. Nukappiaqqat nivarsiaqqallu sunngiffimmini timiminnik atuisarnerarnerat (N=479).

Titartaganngorlugu takussutissiiami 7.2-mi nukappiaqqat (32%) nivarsiaqqanut (22%) sanilliullutik amerlanerusut sunngiffimmini sap. ak. arlaleriarlutik sakkortuumik timigissarusunnerusartut takuneqarsinnaavoq. Nukappiaqqat (19%) nivarsiaqqallu (22%) tallimararertaasa missaat sunngiffitsik Tvkkut isiginnaarnermut, qarasaasiakkut pinnguaatinik pinnguarnermut, nipilersukkanik tusarnaarnermut allanilluunniit uninngaannarluni sammisaqarnermut atorusunnerullugu oqaatigaat ($p=0,55$).

‘Timersorneq qitikkiarneq aneeq arlanniik sisorariarneq kamaalaat ilagaluugu susassaarneq.’

7.2 Tupatorneq, imigassaq, hashi naamaarnerlu

Inersimasutut inuuneq inuusunnermi toqqammavissinneqartarpoq ileqqullu soorlu tupatorneq imal. imigassamik atorneq, inuup inuunerata sinnerani atuussinnaasarluni. Taamaattumik innuttaasut peqqissuunissaat anguniarlugu suliniummi Inuunerittami, meeqqat inuusuttullu eqqarsaatigalugit pitsaaliuinnermut peqqissuunissamullu iliuuseqarnissat tunngatillugu anguniagassatut siunniussat sisamat ilaanni marlunni, inuusuttunut ulorianaatilimmik- atorneqluisutullu pissusilersuutilinnut siusissukkut iliuuseqarnissap, meeqqat inuusuttullu nalinginnaasumik peqqinnartumik inooriaaseqarnissamat iliuuseqarnissamat piginnaasaasa patajaallisaavigneqarnissaat qulakkeerneqarpoq. Inuusuttut tupatornerat, imigassartorneq hashimik naamaarnermilluunniit misiliisimanermik nalunaaruteqarneq tabeli 7.1-imi takuneqarsinnaavoq.

Tabeli 7.1 Nukappiaqqat niviarsiaqqallu tupatorneq, imigassaq, hashi naamaarnerlu pillugit nalunaarutaat (N=480).

	Nukappiaqqat		Niviarsiaqqat		Nukappiaqqat niviarsiaqqallu assigiinngissutaat (p-værdi)
	Amerlassusaat	%	Amerlassusaat	%	
Pujortartarpi?	N=247		N=233		0,01
Naamik					
pujornanngisaannarpunga	51	21	25	11	
Naamik, taamaallaat					
ataasiakkaanik misiliivunga	32	13	35	15	
Naagga taamaatinnikuuvunga	29	12	24	10	
Aap, qaqutiginnarli	28	11	17	7,3	
Aap, festeraangamali aatsaat	14	5,7	18	7,7	
Aap, ullut tamaasa	93	38	114	49	
Qassinik ukioqarlutit					
pujortaqqaarpi?	N=247		N=233		0,03
Pujortanngisaannarpunga	64	26	37	16	
Ukiut 10	32	13	31	13	
11	17	6,9	19	8,2	
12	13	5,3	31	13	
13	35	14	35	15	
14	43	17	47	20	
15 sinnerlugilluunniit	43	17	33	14	

7. Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit

	Nukappiaqqat		Niviarsiaqqat		Nukappiaqqat niviarsiaqqallu assigniingissutaat (p-værdi)
	Amerlassusaat	%	Amerlassusaat	%	
Qanoq akulikitsigisunik immiaaqqamik, vinimik imigassamilluunniit kimittuumik imertarpit?	N=247		N=233		0,08
Imigassartunngisaannarpunga	70	28	49	21	
Qaammammut ataasiarnermiit akuttunerusumik	79	32	83	36	
Miss. Qaammammut ataasiarlunga	65	26	54	23	
Miss. Sap. ak. ataasiarlunga	33	13	45	19	
Ullut tamakkiallugit tamakkiangajallugilluunniit	0	0,0	2	0,9	
Aalakuuissornikuuit?	N=177		N=184		0,04
Naamerluinnaq	42	24	33	18	
Aap, ataasiarlunga	62	35	62	34	
Aap, marlunniit- pingasoriarlunga	29	16	55	30	
Aap, sisamaniit quleriarlunga	23	13	17	9,2	
Aap, qulit sinnerlugit	21	12	17	9,2	
Hashi-mik pujortarnikuuit?	N=221-223		N=206-216		
Naamerluinnaq	195	87	182	89	0,46
Aap, ukiup kingulliup ingerlanerani*	22	10	19	9,2	0,74
Aap, qaammatip kingulliup ingerlanerani*	14	6,1	9	4,2	0,29
Malugisimaarniutigalugu naamaarnikuuit?*	N=218-237		N=207-223		
Naamerluinnaq	197	90	195	92	0,65
Aap, ukiup kingulliup ingerlanerani*	17	7,8	6	2,9	0,08
Aap, qaammatip kingulliup ingerlanerani*	6	2,5	2	0,9	0,18

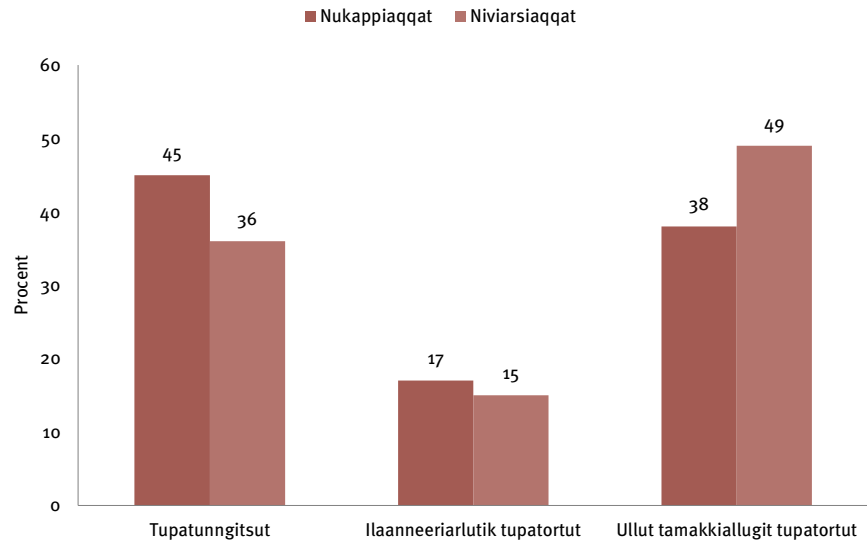
*Arlalinnik akissuteqartoqarsinnaammat procentit 100-it sinneqartarput.

Inuusuttut tupatoriaasaat

Tupatorneq pingaartumik uummatikkut taqqatigullu nappaateqalersinnaanermut, anigugassaangitsunik pualluteqalernernut puakkullu kræfteqalernermut patsisaavoq taamaasillunilu toqujaartarnermut patsisaaqataalluni (116;117). Inersimasut 66%-iisa tupatortuunerat, innuttaasunik inersimasunik misissuisitsinerup takutippaa (3), nunanut killernut allanut sanilliullugu kisitsit taanna qaffaseqaaq. Qallunaat Nunaanni tupatornerup pitsaaliorneqarneragut toqussutaasarneranut annertunerpaamik sunniuteqarfiusumi, tupatortunut (25%) sanilliullugit ass. kalaallit inersimasut tupatortut marloriaat sinnerlugu amerlanerupput (118). Nappaateqartutigit tupatornerup Kalaallit Nunaanni suli annertunerusumik ajornartorsiutaanera tamatuma tikkuarpaa. Nikotinimik pinngitsuuisinnaajunnaanermut, qanoq siviutigitsumik qassinillu cigaritsitorneq-inersimasunut sanilliullugu- inuusuttuni appasinnerummat, piaarnerusumik tupa pinngitsoorneqarsinnaajunnaartarpoq (119). Meeqqat inuusuttullu ileqquinut peqqissutsimut sunniutilinnut, ikinngutit, angajoqqaat inersimasullu allat annertuumik sunniuteqartarput (120). Taamaasilluni inersimasut tupatoriaasaat inuusuttunissaq nanginneqartoq takuneqarsinnaavoq nunarsuarlu tamakkerlugu HBSC-mik qulequtserlugu atuartunik misissuisitsinerumt sanilliullugu, inuusuttut akornanni tupatorneq Kalaallit Nunaanni annertunersaavoq (18). Inuusuttut tupatuliaartut, kingorna annertuumik tupatortunngornissaat ulorianaateqarnerusooq tupatorunnaarnissarlu ajornartorsiutiginerusaraat ilisimaneqarpoq. Taamaammat meeqqat inuusuttullu tupatulernissaannut akornusiineq, kingorna nappaateqalernissap pitsaaliorneqarneranut annertuumik sunniuteqarpoq.

Tupatorneq qanorlu tupatortoqartiginera *Pujortartarpi?* apeqquutigalugu paasiniarneqarpoq. Akissutigineqarsinnaasut titartaganngorlugu takussutissiami 7.1-imi takuneqarsinnaapput. Inuusuttut katillutik 43%-ii ullut tamaasa pujortartarnerarput, taakkunanga nivarsiaqqat (49%) nukappiaqqanit (38%) amerlanerullutik ($p=0,01$). Titartaganngorlugu takussutissiami 7.3-mi tupatortuunngitsuni nukappiaqqat nivarsiaqqanut sanilliullutik amerlanerunerat takuneqarsinnaavoq. Ataatsimut isigalugit inuusuttut tupatunngitsut (41%) ullut tamaasa tupatortut (43%) amerlaqatigingajappaat. Nivarsiaqqat akornanni tupatunngitsut 2004-miit 2011-imut allannguuteqarsimannngillat nukappiaqqanili 2004-mi 53%-iniit 2011-imut 45%-inut ikileriaateqarsimallutik ($p=0,01$). Nivarsiaqqat nukappiaqqallu ullut tamaasa tupatortut allannguuteqarsimannngillat. Inuusuttut amerlanersaat 15-iniit 16-inut ukiullit 2010-mi HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinerumi peqataasut amerlaqataat (84%), tupatorneq misiliisimavaat (6). 9. klassimi atuartunut (38%) sanilliullugit 10. klassimi atuartut akornanni nivarsiaqqat ullut tamaasa tupatortut amerlanerupput (52%) ($p=0,08$), nukappiaqqanili klassini atuartut assigiinngissuteqaratik. Tupatortut amerlassusaat nunap immikkoortuani sumiluunniit

7. Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit

Titartaganngorlugu takussutissiissut 7.3 Nukappiaqqat niviarsiaqqallu tupatugaat tupatunngitsunut, ilaannikkuinnaq imaluunniit ullormut tupatortartunut agguataarlugit (N=480).

najugaqaraanni assigiippoq, inuusuttulli nunaqarfimmi peroriartortut illoqarfimmi peroriartortunut (41%) sanilliullugit ullut tamaasa tupatortuunerartut amerlanerulaarlutik (53%) ($p=0,07$). Taamatutaaq inuttut atukkat aningaasaqarnerlu inuusuttut tupatornerannut sunniuteqarput, ilaqqat pissarissaannginnerujartornerat ilutigalugu ullut tamaasa pujortartut amerliartorput. Taamaasillutik inuusuttut pissarissaarfiusumi angerlarsimaffeqartutut misigisimasut 33%-ii ullut tamaasa tupatortuupput, ilaqqatmilli pissarissaartuunnginnerannik naliliisut 61%-ii ullut tamaasa tupatortuullutik ($p<0,01$).

Inuusuttut tupatorsimanerartut pingasuugaangata ataaseq sinnilaarlugu (38%), 13-init inorlugit ukioqarlutik siullerpaamik cigaritsimik pujortarsimapput. Nukappiaqqani niviarsiaqqanilu ukiut pujortartaleqqaarfiit nikingassuteqanngillat. Niviarsiaqqat akornanni 2004-miit 2011-imut pujortartaleqqaarnermi ukiut qaffassimapput. 2004-mi niviarsiaqqat pujortartaleqqaartut 61%-ii 13-it inorlugit ukioqartut, 2011-imi 41%-inut apparput ($p<0,01$). Nukappiaqqani allannguuteqartoqanngilaq.

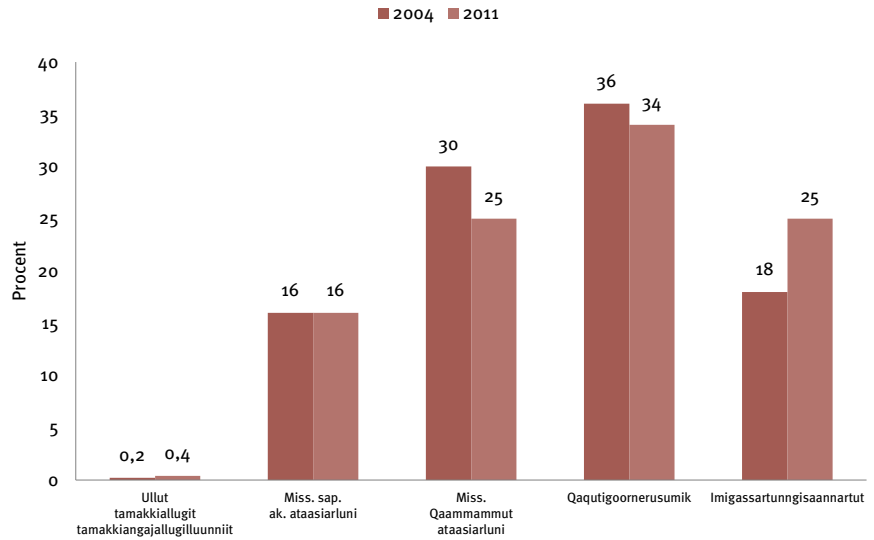
HBSC-imik qulequtserlugu misissuisitsinerni paasineqartutut, nunani allani inuusuttut akornanni tupatortunut sanilliullugit, misissuisitsinermi matumani inuusuttut tupatortut

amerlaneroqaat. Taamaasillutik inuusuttunut misissuisitsinermi matumani peqataasunut sanilliullugit Qallunaat Nunaanni inuusutut inuunerissusaannik misissuisitsinermi inuusuttut amerlaneroqisut tupatunngisaannartuupput, ikinneroqisullu ullut tamaasa tupatortuullutik. Misissuisitsinermi matumani nukappiaqqat quliugaangata marluk nivarsiaqqallu quliugaangata ataaseq tupatunngisaannartuusut, Qallunaat Nunaanni nukappiaqqat nivarsiaqqallu affangajaat tupatunngisaannarput. Misissuisitsinermi matumani nukappiaqqat ullut tamaasa tupatortut 38%-iusut nivarsiaqqallu 49%-iusut, Qallunaat Nunaanni inuusuttut akornanni ullut tamaasa tupatortut nukappiaqqani 11%-iupput nivarsiaqqanilu 14%-iullutik.

Inuusuttut imigassartoriaasaat

Imigassaq inuulluariniutaavoq amerlanernit ileqqunut ilaatinneqartoq aappaatigulli innuttaasut peqqissusaannut ajornerpaamik sunniuteqartoq inuiaqatigiinnilu inunnik isumaginnittoqarfimmu peqqinnissaqarfimmullu annertuumik nanertueqataasoq. Imigassamik eqqussisarneq ukiuni kingullerni appariartorpoq (121), innuttaasunillu inersimasunik 1993-imiit 2010-mut misissuisitsisarnert imigassartornerup appariaateqarnera takutippaataaq (3). Akerlianilli HBSC-imik qulequtserlugu misissuisitsinermi kingullermi 2010-mi ingerlanneqartumi, inuusuttut akornanni aalakoorsimasut qanorlu akulikitsigisumik aalakoortartut amerlassusaat, 2006-imiit 2010-mut Inuunerittami anguniagassatut siunniussa-q-inuusuttut 14-it inorlugit ukiullit aalakoorsimasut 10%-init amerlanerussanngitsut- qaangeerujussuarneqarpoq (6). Inuusuttut imigassamik atuinerat imigassartoqqaarnerallu angajoqqaat imigassartornerannik annertuumik sunnigaasarpog. Inuusuttut akornanni imigassartorneq siunissaq qaninnerusog isigalugu imminut illersorani atoqateqartoqartarneranik, pagginernik, ajunaarnernik, imminorniartuunermillu kinguneqartarpoq, siunissarlu ungasinnerusog isigalugu aamma inuttut atukkanut peqqissutsimullu kinguneqarnerluttarluni (122-124). Imigassartornerinnaanngitsog- imigassartoriaaserli imigassap kingunerluutaanut aalajangiisooqataavoq. Aalakoorniutigalugu imigassartornerup (imertarfiit tallimat sinnerlugit) toqujaarpallaarnermik kinguneqarsinnaanera annertusisarpoq inuttullu ajornartorsiutinik tassangaannartumillu peqqissutsikkut ajornartorsiutinik nassataqartarluni. Aalakoorniutigalugu imigassartortartuni 18-iniit 35-inut ukiullit amerlanersaasut innuttaasut inersimasut akornanni misissuisitsinermi paasineqarpoq (3).

7. Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit

Titartaganngorlugu takussutissiissut 7.4 2004-mi (N=497) 2011-imilu (N=480) inuusuttut akornanni imigassartorneq.

Inuusuttut inersimasullu amerlaqisut ilaqtanin qaniginerusanit imigassamik ajornartorsiortitaasernerat, innuttaasunik misissuisitsinerit inuusuttullu inuunerissusaannik 2004-mi misissuisitsinerup takutippaat (1;3). Imigassamik atorerluineq, meeqqat, inuusuttut ilaqutarillu sumiginnagaanikkut tamatumalu kingunerisaanik, inuttut tarnikkullu ajornartorsiutinut annertuunut patsisaasut pingaarnersaasa ilagaat.

Inuusuttut qanoq akulikitsigisunik imigassartortarnerat *Qanoq akulikitsigisunik imigassartortarpit- soorlu immiaqqat, viinnit imal. imigassat kimittuut (ass. imigassat akooriikkat soorlu Smirnoff Ice assigisaallu)?* aperinikkut ersersinneqarpoq. Akissutigineqarsinnaasut titartaganngorlugu takussutissiami 7.4-mi takuneqarsinnaapput. Katillutik 16%-it sapaatip akunneranut ataasiarlutik akulikinnerusumilluunniit imigassartortarnerarput, 59%-illu miss. qaammammut ataasiarlutik akuttunerusunilluunniit imigassartortarnerarput.

Sinneruttut 25%-it imigassartunngisaannarnerarput. Niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit akulikinnerusumik imigassartortarnerarput (p=0,08). Taamaasillutik niviarsiaqqat 20%-ii nukappiaqqallu 13%-ii sapaatip akunneranut ataasiarlutik

imigassartortarput, niviarsiaqqanut (21%) sanilliullugit nukappiaqqat amerlanerusut (28%) imigassartunngisaannarnerarput.

9. klassimi atuartunut sanilliullugit 10.klassimi atuartut annertuneroqisumik imigassartortarput, 10. klassimi atuartunut (20%) sanilliullugit 9. klassimi atuartut marloriaataat imigassartunngisaannarnerarput (43%). 10. klassimi atuartut 20%- ii minnerpaamik sapaatip akunneranut ataasiarlutik imigassartortarnerartut 9-klassimi atuartut 4%-ii sapaatip akunneranut ataasiarlutik imigassartortarnerarput ($p < 0,01$). Inuusuttut ilaqquttamik pissarissaassusaannik naliliinerat aallaavigalugu imigassartornerat inuttut atukkanut aningaasaqarnermullu attuumassuteqanngilaq. Titartaganngorlugu takussutissiami 7.4-mi 2004-miit 2011-imut inuusuttut imigassartugaasa nikingassutaat takuneqarsinnaavoq. Inuusuttut imigassartunngisaannarnerartut 2004-mi 18%-iniit 2011-mi 25%-inut qaffannerat allannguutaavoq pitsaasoq ($p = 0,05$). Inuusuttut akulikitsunik imigassartortarnerartut 2004-mi misissuisitinermiit allannguuteqanngillat. Tamatuma akerlianik inuusuttut qaammammut ataasiarlutik akuttunerusumilluunniit imigassartortartut ikiliartortutut isikkoqarput. 2004-mi 2011-imilu inuusuttut 1% inorlugu amerlassusillit ullut tamaasa imigassartortarnerarput.

Nunap immikkoortuani sorlermeersuuneq apeqqutaalluni inuusuttut imigassartornerat assigiinngissuteqarpoq. Inuusuttut Tunumeersut (32%) Nuummeersunut (17%) sanilliullugit amerlanerit sapaatip akunneranut ataasiarlutik akulikinnerusumilluunniit imigassartortarnerarput, Avannaaneersut 15%-iullutik Kujataaneersullu 8%-iullutik ($p < 0,01$). 2004-miit 2011-imut Nuummi Tunumilu inuusuttut akornanni imigassartorneq annertuumik allannguuteqarpoq. Nuummi inuusuttut imigassartunngisaannarnerartut 10%-imiit 28%-imut amerlinerisigut, inuusuttut sapaatip akunneranut ataasiarlutik imigassartortarnerartut 23%-imiit 17%-imut ikilinerisigut qaammammullu ataasiarlutik imigassartortarnerartut 33%-imiit 22%-imut apparnerisigut, ilorraap tungaanut saqisoqarpoq ($p < 0,01$). Tunumili inuusuttut imigassartunngisaannarnerartut 32%-imiit 22%-imut ikilinerisigut akerlianik pisoqarpoq. Tamatuma ilutigisaanik inuusuttut sapaatip akunneranut ataasiarlutik imigassartortarnerartut malunnaatilimmik 10%-imiit 32%-imut amerleriarput ($p = 0,01$).

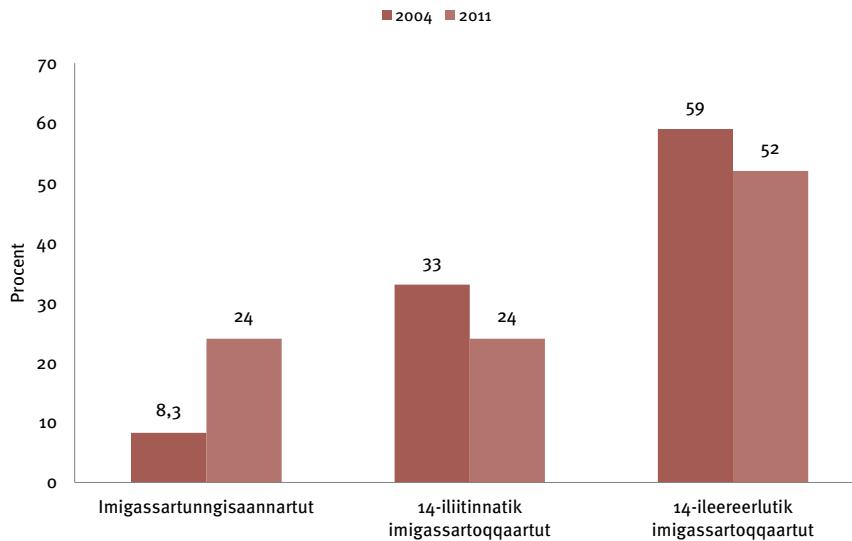
Inuusuttut nunaqarfimmi peroriartortut illoqarfimmi peroriartortuniit qaqutiguunerusoq imigassartortarnerarmata, inuusuttut imigassartornerat sumi peroriartornermut attuumassuteqarportaaq ($p = 0,01$). Taamaasillutik inuusuttut sapaatip akunneranut ataasiarlutik imigassartortarnerartunut nunaqarfimmi peroriartortunut 7%-inut sanilliullutik illoqarfimmi peroriartortut 18%-iupput.

Inuusuttut misissuisitsinermi matumani peqataasut Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaannik misissuisitsinermi peqataasunit qaqutiguunerusoq imigassartortarput. Taamaasillutik kalaallit inuusuttaat amerlanerusut (83%) qallunaat inuusuttaannut, affai inulaarlugit amerlassusilinnut, sanilliullugit imigassartunngisaannarnerarput imal. annerpaamik qaammammut ataasiarlutik imigassartortarnerarlutik (5).

Inuusuttut qassinik ukioqarlutik imigassartoqqaarnerat *Qassinik ukioqarlutit imigassartoqqaarpit? (annertulaartumik)* apeqquteqarnikkut ersersinneqarpoq. Inuusuttut amerlanersaat 14-inik ukioqarlutik kingusinnerusukkulluunniit imigassartoqqaarput, 24%-it imigassartunngisaannarsimapput, 24%-ittaaq 14-it inorlugit ukioqarlutik imigassartoqqaarsimapput. Imigassartoqqaarnermi inuusuttut nunap immikkoortuanit suminngaanneererat apeqqutaalluni ukiumikkut assigiinngissuteqarput. Inuusuttunut 14-it inorlugit ukioqarlutik imigassartoqqaartunut Nuummeersunut, Tunumeersunut Avannaaneersunullu sisamaagaangata ataaseq 14-iliitinnani imigassartoqqaartartunut sanilliullugit, Kujataaneersut ikinnerunerat (11%) immikkoorutaavoq. Inuusuttut imigassartunngisaannartut nunap immikkoortuinut allanut (25%) sanilliullugit ikinnerunerat (11%) Tunup immikkoortigaa ($p=0,04$). Inuusuttut qassinik ukioqarlutik imigassartoqqaarnerannut suaassuseq, inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat imal. illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartorneq apeqqutaanngillat.

Titartaganngorlugu takussutissiami 7.5-imi inuusuttut akornanni imigassartunngisaannarsimasut 2004-mi 8%-imiit 2011-imi 24%-inut amerlisimanerat takuneqarsinnaavoq, tamatuma ilutigisaanik inuusuttut 14-iliitinnatik imigassartoqqaartut 2004-mi 33%-imiit 2011-imi 24%-inut appariarsimapput ($p<0,01$).

'Meeqqat ilaat pujortarnej, imigassartalimillu imerneq misilittarpaat. Tamanna isumaga malillugu unitsinneqartariaqarpoq meeqqat inuusuttullu ajunngitsumik inuuneqalerniassammata.'

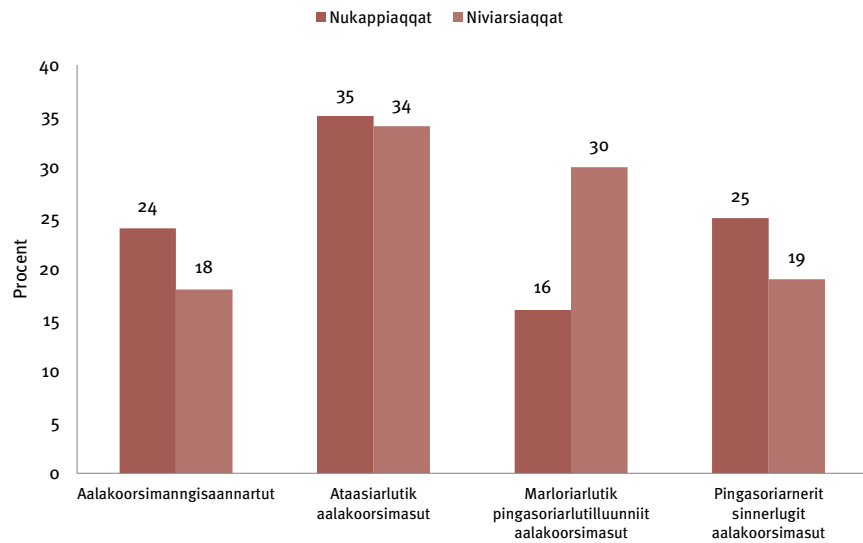

Titartaganngorlugu takussutissiissut 7.5 2004-mi inuusuttut akornanni imigassartoqqaarneq (N=495) 2011-imi (N=480).

Inuusuttut imigassartortarnerartut aalakoornikuunersut qanorlu akulikitsigisunik aalakoortarnerisut aperineqarput. Katillugit 21%-it aalakoorsimangisaannarnerarput sinnerilu ataatsip qullilu akornanni aalakoorsimanagerlutik. Niviarsiaqqat 18%-ii nukappiaqqallu 24%-ii aalakoorsimangisaannarmata, minnerpaamik ataasiarlutik aalakoortartuni niviarsiaqqat amerlanerupput ($p=0,02$). Niviarsiaqqat nukappiaqqanut sanilliullugit marloriarlutik pingasoriaarlutilluunniit aalakoorsimasut amerlanerupput, nukappiaqqalli pingasoriaannaratik aalakoorsimasut niviarsiaqqanit amerlanerullutik (Titartaganngorlugu takussutissiaq 7.6).

10. klassimi atuartut 9. klassimi atuartunut sanilliullutik akulikinnerusumik aalakoorsimapput ($p=0,06$). 10 klassimi atuartut (23%) 9. klassimi atuartunut (12%) sanilliullugit marloriaataat pingasoriaannaratik aalakoorsimapput. Inuttut atukkat, illoqarfimmi nunaqarfimmiluunniit peroriartorneq inuusuttut aalakoorsimasut amerlassusaannut sunniuteqanngilaq. Aalakoorsimasulli amerlassusaat nunap immikkoortuini suminngaanerpeq apeqqutaalluni assigiinngillat. Inuusuttunut nunap immikkoortuini allaneersunut sanilliullugit, Tunumeersut amerlanerusut aalakoorsimapput ($p=0,05$). Nukappiaqqat akornanni aalakoorsimasut 2004-miit 2011-imut ikileriasimapput.

7. Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit

Titartaganngorlugu takussutissiissut 7.6. Nukappiaqqat niviarsiaqqallu imigassartorsimanagerartut akornanni aalakoorsimasut amerlassusaat (N=361).

Taamaasilluni aalakuunngisaannartut 14%-iniit 24%-inut amerlisimapput ($p < 0,01$), niviarsiaqqanili tamanna allannguuteqarsimanani. HBSC-mik qulequtserlugu 2010-mi misissuisitsinermut sanilliullugit, inuusuttut misissuisitsinermi matumani peqataasut amerlanersaat, pingasoriaannaratik aalakoorsimanagerartut ikilipput. 16-inik ukiullit akornanni pingasoriaannaratik aalakoorsimasunut sanilliullugit, inuusuttut misissuisitsinermi matumani peqataasut, HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinermi peqataasuni ukioqataannut (35%) sanilliullugit, akuttunerusumik aalakoortarput (25%). Misissuisitsinerni taakkunani marlunni 16-inik ukiullit akornanni aalakuunngisaannartut amerlaqatigiipput (tallimaagaangata ataaseq aalakoorsimanngsaannarluni) (6). Qallunaat inuusuttaasa inuunerissusaannik misissuisitsinermi peqataasut, kalaallit inuusuttaannut sanilliullutik akulikinnerusumik aalakoortarput. Taamaasillutik qallunaat nukappiarartaasa niviarsiarartaasalu affaasa missaat, misissuisitsinermi matumani peqataasunut sanilliullugit marloriaataasa missaat, pingasoriaannaratik aalakoorsimapput (5).

Inuusuttut 278-it imigassartortarnerartut aalakoorsimasullu akornanni amerlanersaat (67%) aalakoosqaaramik 14-it sinnerlugilluunniit ukioqarput. Qanoq inuusuttugaluni aalakoosqaarnermut suaassuseq, 9.klassimi 10. klassimiluunniit atuartuuneq, nunap

immikkoortuani sorlermi najugaqarnek, illoqarfimmi nunaqarfimmilunniit peroriartorneq apeqqutaanngillat. Inuusuttut qassinik ukioqarlutik aalakooqaarnerannut inuttut aningaasaqarnikkullu atukkat apeqqutaapput, inuusuttut ilaqttaminnik pissarissaannginnerusutut naliliisut, siusinnerusukkut aallakooqaartarput. Taamaasillutik inuusuttut ilaqttaminnik pissarissaartutut naliliinngitsut 14-iliitinnatik aalakoorsimasut, inuusuttunit ilaqttaminnik naammaannartumik pissarissaartutut naliliisunit (36%) imal. pissarissaartutut naliliisunit (42%) amerlanerupput ($p=0,05$).

Inuusuttut hash-imut naamaarnermullu tunngatillugu misilittagaat

Misissuisitsinermi inuusuttut aangajaarnitigalugu hash-itorsimanersut (pot, cannabis imal. marihuana) imal. ikittaatiq gassianik, liimmimik, arrorsaatinik, benzinamik assigisaannillunniit naamaarsimanersut aperineqarput. Hashi ilaatigut piviusunik piviuunngitsunillu immikkoortitsisinnaajunnaarnermik/psykose, nikallunganermik annilaanganermillu ersiutilimmik tarnikkut nappaateqalersitsisinnaasarpog navianartunullu qaninniarnerulernermik pinerlunniarumatusinermillu malitseqartarluni (125;126). Naamaarnek tassaavoq arrorsaatinik uumassusilinneersunik najuussineq. Naamaarnerup navianaatai ingerlaannaq kingusinnerusukkullunniit takkuttarput. Ingerlaannaq takkuttut ajutoornermik toqumillunniit kinguneqartitsisinnaapput kingusinnerusukkullu eqqaamasinnaanermut ukkassisinnaanermullu ajornartorsiortitsilersarlutik, qaratsamik innarliisarput kiisalu tartunik, tingummik patermillu ajoqusiisarlutik (127). Hashimut naamaarnermullu tunngatillugu inuusuttut inuunerup ilaani, ukiup kingulliup ataatsip ingerlanerani imal. qaammatip kingulliup ataatsip ingerlanerani misiliisimanertik pillugu akissuteqarsinnaapput. Misissueqqissaarnermi akissutit inuusuttunut hashimik pujortarsimanngisaannartunut minnerpaamillu ataasiarlutik misiliisimasunut immikkoortiterneqarput. Naamaarnermut atatillugu aamma taama akissuteqarnissamat periarfissinneqarput. Hashi naamaarniarnerlu pillugit apeqqutit 2004-mi misissuisitsinermi ilaanngimmata, pissutsit taakkununga tunngasut piffissap ingerlanerani qanoq isikkoqalersimanerat naliliivigineqarsinnaanngilaq.

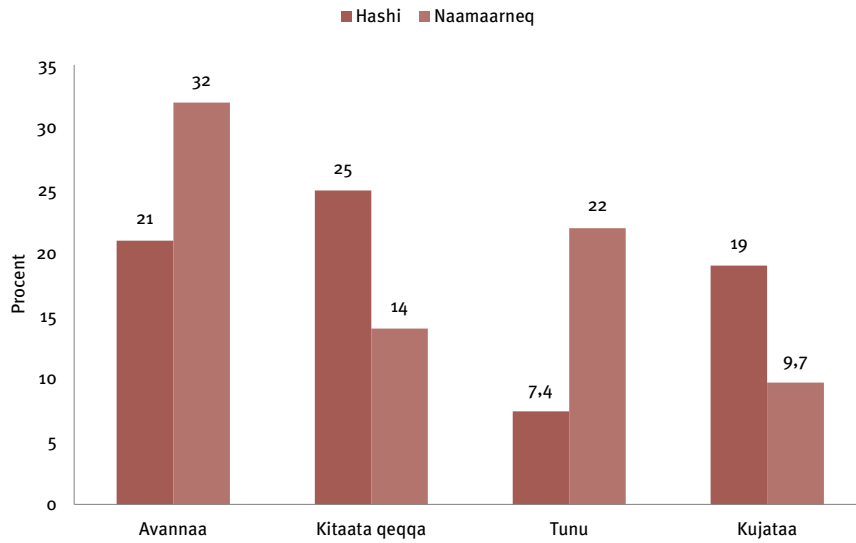
Ataatsimut isigalugu inuusuttut 22%-ii minnerpaamik ataasiarlutik hashimik pujortarnek misilissimavaat 18%-illu naamaarnek misilissimallugu. Nukappiaqqat nivarsiaqqallu nikingassuteqanngillat 9. klassimili 10. klassimilunniit atuartuuneq sunniuteqarpoq. Hasimik pujortarnermut naamaarnermullu tunngatillugu 10. klassimi atuartut 9. klassimi atuartunut (14%-inut 10%-inullu) sanilliullugit marloriaatingajaat hashimik pujortarsimapput naamaarlutillu (24% - 20%). Inuusuttut naamaarniartartut inuttut atukkatigut aningaasaqarnikkullu assigiinngissuteqarput, inuusuttunut ilaqtamalik pissarissaarnerannik imal. annertuumik pissarisaartuunerannik naliliisut 15%-iinut

sanilliullugit, inuusuttut ilaqquttaminnik pissarissaanngitsutut naliliisut 30%-iisa naamaarneq misilissimavaat ($p=0,04$). Hashimik pujortarnermut atatillugu inuttut atukkat apeqqutaanngillat. Inuusuttut nunaqarfimmi peroriartortut illoqarfimmi peroriartortunut (16%) sanilliullugit amerlanerusut (27%) naamaarneq misilissimavaat ($p=0,02$), Hashimilli misiliisimanermit tunngatillugu taamaattoqarani. Assersuutigalugu inuusuttut 15%-ii nukappiaqqat (18%) niviarsiaqqanit (11%) amerlanerusut hashimik marihuanamilluunniit pujortarnek misilissimagaat, 2008-mi Qallunaat Nunaanni inuusuttut inuunerissusaat pillugu misissuisitsinermi paasisat takutippaat. Qallunaat Nunaanni inuusuttunut sanilliullugit niviarsiaqqat hashimik misiliisimasut Kalaallit Nunaanni amerlanerusutut isikkoqarput. Qallunaat Nunaanni misissuisitsinermi inuusuttut aannngajaarniutinik assigiinngitsunik misiliisimanersut aperineqarput akissutigisinnaasaasalu ilagaat ikittaaip orsussaani gassinik naamaarneq. Inuusuttut Qallunaat Nunaanni misissuisitsinermi peqataasut kalaallinut sanilliullugit ikinnerusut naamaarsimapput; nukappiaqqani 3,6%-it niviarsiaqqanilu 2,9%-it ikittaaip orsussaani gassimik naamaarsimapput (5). Taamaammat apeqqutit naamaarnermut tunngasut misissuisitsinermi matumani apeqqutinut tamakkiisumik assersuunneqarsinnaanngillat, naamaarnerulli Qallunaat Nunaannut sanilliullugu Kalaallit Nunaanni nalinginnaanerunera ilimanaateqarpoq. Qallunaat Nunaanni misissuisitsinermi katillugit nukappiaqqat 7,8%-ii niviarsiaqqallu 6,4%-ii aannngajaarniummik ataatsimik arlalinnilluunniit misiliisimapput.

Misissuisitsinermi matumani inuusuttut hashimik pujortarnermik naamaarnermillu misiliisimasut HBSC-millu qulequtserlugu misissuisitsinermi inuusuttut 15-iniit 17-inut ukiullit 19% -ii amerlaqatigiipput. HBSC-mik qulequtserlugu misissuisitsinermi hashimik naamaarnermillu misiliisimasut ukiuisa nikingassutaannut assingusut atuartunilu angajullerni amerlanerusut paasineqarportaaq. Taamaasillutik 2010-mi 15-inik ukiullit 13%-iisa 16-inillu ukiullit 25%-iisa naamaarneq misilissimavaat, 15-inillu ukiullit 17%-iisa 16-inik ukiullit 25%-iisa kiisalu 17-inik ukiullit 29%-iisa hashimik pujortarnek misilissimallugu (6).

Kalaallit Nunaanni sumi najugaqarneq apeqqutaalluni hashimik pissarsisinnaaneq assigiinngissuteqangaatsiarpoq. Tamanna inuusuttut hashimik pujortarnermik naamaarnermillu misilittagallit ($p<0,01$) ($p=0,01$) nunap immikkoortuinut agguataarneqarneranni ersarippoq (titartaganngorlugu takussutissiaq 7.7). Hashimik pujortartartut amerlanerpaaffiini naamaarnermik misiliisimasut ikinnerpaajugajupput. Taamaasilluni aannngajaarniutinik allanik pissarsisinnaannginnermi naamaarniartoqarajunnerusartutut isikkoqarpoq.

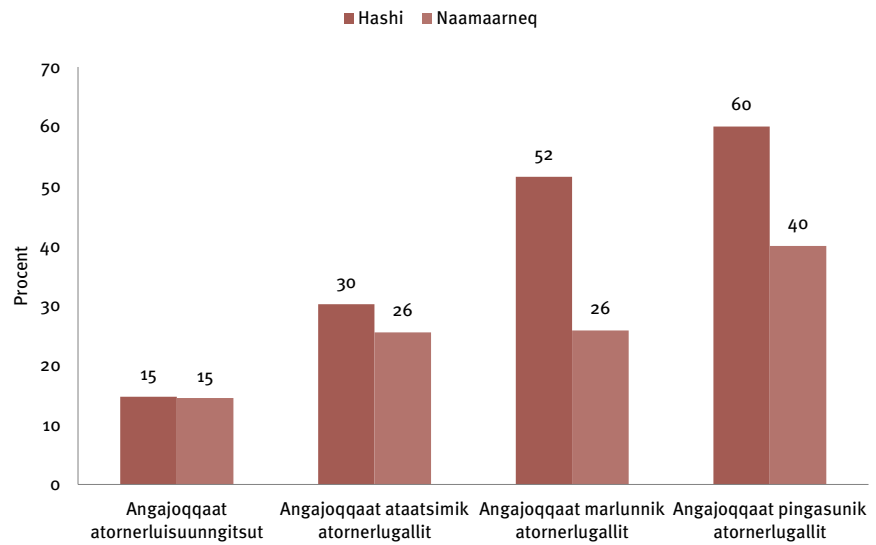
7. Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit

Titartaganngorlugu takussutissiissut 7.7. Avannaani, Kitaata qeqqani, Tunumi Kujataanilu inuusuttut minnerpaamik ataasiarlutik hashimik pujortarsimasut naamaarsimasulluunniit amerlassusaat (N=480).

Inuusuttut hashimik naamaarnermillu misilittagaqarnerat angajoqqaallu hashimik imigassamilluunniit atorneerluisuunermit- imal. aningaasanoornermut nakkaasimanerisa imminnut ataqtigiinnerat ersarippoq. Taamaasillutik inuusuttut minnerpaamik ataasiarlutik hashimik pujortarsimasut naamaarsimasulluunniit, imigassamik hashimilluunniit atorneerluisunik angajoqqaallit, marloriaammik amerlanerupput. Inuusuttut aangajaarniutit arlaannik arlalinnilluunniit atorneerluisunik angajoqqaallit ataatsimut isigissagutsigit, angajoqqaat aangajaarniutitik assigiinngitsunik qanoq amerlatigisunik atorneerluisuunerat ilutigalugu, inuusuttut hashimik naamaarnermilluunniit misiliisimasut amerlisarput. Tamanna titartaganngorlugu takussutissiami 7.8-mi takuneqarsinnaavoq. Taamaasillutik inuusuttut aangajaarniutitik assigiinngitsunik pingasuusunik atorneerluisunik angajoqqaarnerartut 60%-ii, inuusuttunut atorneerluisuunngitsunik angajoqqaarnerartunut 15% -iinnaasunut sanilliullugit, hashimik pujortarneq misilissimavaat ($p=0,04$). Naamaarnermut tunngatillugu kisitsisit taakku 15%-inut sanilliullugit 40%-iupput ($p<0,01$).

7. Pissusilersuutit peqqissutsimut sunniutillit

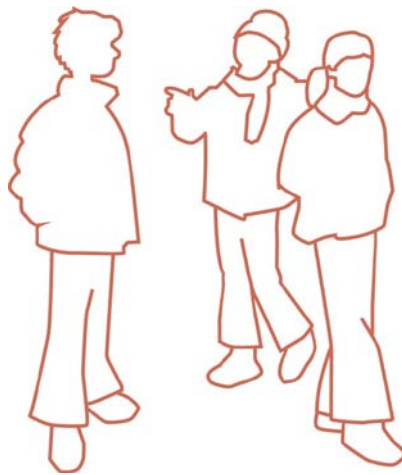
Titartagannorlugu takussutissiissut 7.8. Inuusuttut minnerpaamik ataasiarlutik hashimik pujortarsimasut naamaarsimasulluunniit ataatsimik arlalinnilluunniit atornerluisunik angajooqaalinnut agguataarlugit amerlassusaat (N=480).

Inuusuttut tallimaagaangata ataaseq aangajaarniummik hashimik naamaarnermilluunniit piffissap ilaani misiliisimasarpoq. Taakku amerlaqaat paasisallu-meeqqat inuusuttullu akornanni atornerluinerup- Naalakkersuisoqarfiit akimorlugit meeqqat inuusuttullu pillugit iliuusissatut siunniussaanni 2011-imeersumisut-pingaartinneqartuartaariaqarnera naqissuserpaat. Nunap immikkoortuini annertuumik assigiinngissuteqarnera- qularnanngitsumik qanoq ajornanngitsigisumik aangajaarniutinik pissarsisinnaaneq apeqqutaalluni- pinaveersaartitsinermut peqqissuunissamillu suliniuteqarnermut atatillugu aqqissuussinermut naapertuuttumik paasisutissiivoq. Inuusuttut aangajaarniutinik atornerluiffiusumi angerlarsimaffeqartut akornanni atornerluiniartuunermut attuumassuteqarmat, meeqqat inuusuttullu angerlarsimaffimmi aangajaarniutinik atornerluiffiusumi peroriartortut immikkut iliuseqarfigineqarnissaat pingaaruteqarluinnartuuvoq.

8

Meeraaneq inuusuttuunerlu pitsaasoq pillugit inuusuttut oqaaserisaat

- 8.1 Ammasuuneq oqaloqatigiinnerlu
- 8.2 Inoqatinut attaveqarneq
- 8.3 Ilinniagaqarneq ilitsersorneqarnerlu
- 8.4 Timi atorlugu inuuneq – silamiinneq timersornerlu
- 8.5 Imigassaq sumiginnagaanerlu
- 8.6 Sunngiffimmi neqeroorutit saaffiginniffissallu

8. Meeraaneq inuusuttuunerlu pitsaasoq pillugit inuusuttut oqaaserisaat

Camilla Budtz, Ingelise Olesen & Cecilia Petrine Pedersen

Meeqqat inuusuttullu inuunerissusaat inuunerliornerallu ukiuni kingullerni annertuumik sammineqarpoq, taamatutaaq meeqqat inuusuttullu inuunerisa atugaasalu pitsanngorsarnissaat politikikkut annertuumik pingaartinneqarpoq. Meeqqat inuusuttullu nipaasa oqallinnerni annertunerusumik tusaaniarneqarnissaat kiisalu politikikkut ilaqutariinnilu pingaartinneqarnerunissaat tikkuarneqarpoq (MIPI). Inuusuttut inuunerissusaasa ersersinniarneqarnerani- nalunaarusiami matumani- apeqqutit aalajangersimasunik akissuteqarfiusinnaasut inuusuttunit akissuteqarfigineqartuinnangaajaat tunngaviupput. Inuusuttut inuunerissusaannik ersersitsiniarnermi, inuusuttut namminneq oqaatsitik atorlugit inuusuttuuneq pitsaasoq sumut attuumassuteqartinneraat paasisimalissallugu pingaaruteqarportaaq. Taamaammat Kalaallit Nunaanni ullumikkut inuusuttuuneq - qanorlu iliorluni meeqqat inuusuttullu inuunerinnerulersinneqarnissaat pillugu, inuusuttut namminneq isummaminnik saqqummiussinissaannut periarfissinneqarputaaq. Kapitalimi matumani inuusuttut namminneq Kalaallit Nunaanni ullumikkut inuusuttuunerup pitsaaqutai pillugit isumaliutersuutaat, qanorlu iliornikkut meeqqat inuusuttullu inuunerinnerulersinneqarsinnaanerat, apeqqutit uku marluk inuusuttunit akissuteqarfigineqarnerisigut ersersinneqarput:

Ullutsinni Kalaallit Nunaanni inuusuttuunerup suut pitsaaqutigai?

Meeqqat Inuusuttullu pitsaanagerusumik inuuneqalernissaat anguniarlugu qanoq iliuuseqartoqartariaqarpa?

Kalaallit Nunaanni inuusuttuunerup ullumikkut qanoq ittuuneranut paasinnittariaatsip assigiinngissuteqarnera inuusuttut akissutaanni erserpoq, inuunerinnerulersinnaanermullu atatillugu unammilligassanik ajornartorsiutinillu arlalinnik tikkuussilluni. Inuusuttulli oqaaserisaat arlalitsigut assigiissuteqartut apeqqutinut pineqartunut marlunnet akissutaasut tunngavigalugit aalajangersimasunik qulequtserlugit immikkoortiterneqarput. Kapitali una inuusuttut akissutaat tunngavigalugit suliarineqarpoq makkulu pingaarnertut qulequtsiunneqarlutik:

- Ammasuuneq oqaloqatigiinnerlu
- Inoqatinut attaveqarneq
- Ilinniagaqarneq ilitasersorneqarnerlu
- Timi atorlugu inuuneq – silamiinneq timersornerlu
- Imigassaq sumiginnagaanerlu
- Sunngiffimmi neqeroorutit saaffiginniffissallu

Akissutit arlallit arlalinnik oqariartuuteqarmata qulequttat arlallit tapunneqartarput. Inuusuttut akissutaasa ilarpassuisa piviusorsioituunerat uummammioqangaatsiarnerannut uppersaataavoq. Issuaanerni oqariartuutaat ersarittarmata tamatigut oqaaseqarfigineqarneq ajorput.

Inuusuttut tamangajammik (86%) oqaaseqatigiit ataatsit arlallilluunniit atorlugit apeqqutit ammasut arlaat tamakkerlugilluunniit akissuteqarfigaat, akissutaasullu assigiinngisitaangaatsiarnerisa- ataatsimut isigalugu- apeqqutit akissuteqarfiginissaat pimoorunneqartoq paasinarpoq.

8.1 Ammasuuneq oqaloqatigiinnerlu

Ilaqutariit iluanni, ikinngutit akornanni inuiaqatigiinnilu nalinginnaasumik ajornartorsiutit pillugit ammasuunerup oqaloqatigiilluarsinnaanerullu, inuusuttut ulluinnarni inuunerannut inuunermullu paasinnittaasiannut sunniuteqarsinnaanera, inuusuttut akissutaanni uppersasineqarpoq. Meeqqat inuusuttullu inuunerat pitsaanerulissappat ajornartorsiutit unammilligassallu pillugit - inuusooqatigiittaaq akornanni- ammanerunissaq inuusuttut arlallit pingaartippaat:

'Meeqqat inuusuttullu ammanerusariaqarput, oqaasertaliisinnaasariaqarput imminnut mattutiinnaratik!'

'Inuit Kalaallit Nunaanniittut (soorunalumi nunami allamiittut) oqaloqatigiinnerusariaqarput, inuusuttullu ajornartorsiutitik ammanerullutik anittariaqarpaat.'

'Inuusuttut ammanerusinnaapput- inersimasut tusaaniarnerusinnaavaat.'

Tamatuma ilutigisaanik ullumikkut aaqqiagiinngissutaasut oqaloqatigiinnikkut iliuseqarfiginissaat inuusuttut piginnaaneqarfigneruleraat oqaatigineqarpoq:

*'Ullutsinni inuusuttut kamannertik oqaloqatigiinnikkut
aaqqiiviginiartarpaat.'*

Inuusuttut akissutaasa amerlanersaanni angajoqqaat, inersimasut allat politikerillu meeqqat inuusuttullu ajornartorsiutaannik tusaaniarnerunissaataaq, sakkortuumik kissaataasoq malunnarpoq:

*'Meeqqat ilumoorussamik tusaaniarneqarnissaat- imminnuinnag
eqqarsaatiginatik'*

*'...Inersimasut arlaatigut inuusuttut inuunerannut
akuunerusariaqarput.'*

'Politikerit meeqqanut iluaqutaasussat eqqarsaatiginerussavaat.'

Meeqqat inuusuttullu ajornartorsiutiminnik nalaataminnillu oqimaatsunik oqaloqatiginniffiusinnaasutut atuarfik aamma pingaarutilittut oqaatigaat:

*'Atuarfimmi klasse'kkaarlutik inimi soorlu inuit sisamakkaarlutik
ammalortunngoriarlutik misigisartakkatik oqaluusereriarlugit soorlu
sutittarsimanertik qanoq misigisaqartarsimanertik il.il. Taava tamarmik
titarnermukartinneqariarlutik aperineqassapput kia angajoqqaavi
qimassimangersut, kia angajoqqaavi imertangersut il. il. Taakku
taamannak misigisallit titarnerup illua tungaanukartarlutik
taamaasillutik paasissuaat kisimiinnatik taamaalioreerunik tamarmik
imminnut pakkutissapput. Iniminngaanniit aningunik tusakkatik
allanut ingerlateqqissanngilaat.'*

8.2 Inoqatinut attaveqarneq

Inuusuttut amerlasuut Kalaallit Nunaanni ullutsinni inuusuttuunerup pitsaaqutaanik nassuiaanerminni ilaqtariit- inuttullu inuunermi qanimut attavigisat pingaaruteqassusaat erseqqissarpaat. Tatiginnineq, ataqqinnineq toqqissisimanerlu inuusuttunit pingartinneqarput:

'Kissalaartumik angerlarsimaffeqarnissaq, tatiginnineq.'

'Ikinngutit, angajoqqaat, asasaq, inooqatigisaq.'

'Uanga isumaqarpunga pitsaaqutaasut ukuusut: ikinngutit, ilaqtat allallu tatigisat.'

'Meeqqat inuusuttullu pitsaanerumik inuuneqalerniarunik imminnut asassapput tatigalutillu aamma angajoqqaaminnut tusaallutillu naalassapput akerartuinatik.'

Tamatuma saniatigut artorsateqarnermi ilaannilu navianartorsiornermi, qanigisanik oqaloqateqarsinnaaneq inuusuttut annertuumik pingartikkaat ersarippoq:

'Uannut pitsaaqutaavoq ikinngutima qiimmassartarmanga. Taavalu nuannersunik eqqartuilluta, ilaatigullu ajornartorsiutit oqaluuserisarlugit. Taannartaa pitsaaqutaavoq.'

Ullumikkut inuusuttuunerup pitsaaqutaasut inuusuttut akornanni ataqatigiilluarneq ataqeqatigiinnerlu immikkut pingaartutut oqaatigineqarput, akissutillu arlallit kinguaariinni inuusuit nukittussuseqarnerannik imminnullu upperinerannik takutitsipput:

'Ullutsinni inuusuttuunerup pitsaaqutai ikinngutigiilluarneq, tatigeqatigiinneq, ikinngutitut asaqtigiinneq, pitsanngorsaaniarneq soorlu ajornartorsiutinik aaqqiiniaaneq.'

'Pitsaaqutigaa inuusuttut inoqatiminnut imal. inuusuttoqatiminnut ataqqinnillutik iliuuseqartarnerat.'

'Ullutsinni inuusuttut nuannersumik ataatsimoorneruleramik tamanna nuannernerulerpoq.'

'Silassorillutalu nukittuvugut, immitsinnut tatigivugut immitsinnullu qanittorujussuulluta illoqarfinni minnerusuni.'

Inuusuttulli arlallit Kalaallit Nunaanni ullumikkut inuusuttuunerup pitsaaqutaataa suuneranut apeqqummut akuersaanngitsumik akissuteqartunit, ilaatigut inuusuttut akornanni ataqeqatigiinnginneq ajortisaanerlu inuunerliornermut patsisaatinneqarput:

'Ikinngutigiinneq, ataqatigiinneq. Kisiat soqarpiangilaq [nuannersunik] inuusuttut klubbimi ajortisaarneqartarnerat pissutigalugu, aap amerlasuut unatartitarput.'

'Soqarpiangilaq [ullutsinni Kalaallit Nunaanni inuusuttuunerup nuannersui]... Uanga Danmarkimi najugaqarusunneruvunga, maaniinneq nuannarinngeqaara! Tamangajammik qallunaatut oqaatsillit akeraraat.'

'Ullutsinni malunnarpoq inuusuttut akornanni akerariittarnerup atugaasupilussuunera [...] inuusuttut amerlaqaat ajornartorsiornertik pissutigalugu takussaannngitsut ass. uanga aniissaarpunga unatartinnikuunera pissutigalugu, klubbinut isernissara allaat qunugisalerpara ilaqttanniinnerusalerpunga kisianni niaqorluttaqaanga, eqqarsaateqartarnermik.'

'Isumaqaarpunga inuusuttut akornanni imminut ataqqinninneq annikippallaarujussuortoq, imminnullu qinnngasaaruppallaartaqaat. Isumaga naapertorlugu angajoqqaat allalluunniit inersimasut peqatigalugit taama pissusilunneq aaqqinneqartariaqaraluarpoq.'

'Ajortisaarineq aserorterisarnerlu annertuumik atuupput. Atuaqatikka illoqarfimmiikkaangamik alla pineq ajorpaat perulluliorneq.'

Ilaqutariinnerup ikinngutigiiinnerullu inuunerissutsimut aalajangiisuunerat, inuusuttut akissutaasa amerlasuut naqissuserpaat. Meeqqat qanoq isillugit perorsartariaqarnerat, toqqisisimanannngitsumik meeraanerup ineriartornermilu pitsaannngitsunik atugaqarnerup kingunerluutai qanorlu iliornikkut anigorneqarsinnaaneri, inuusuttut amerlasuut ersarissumik isummefigaataaq:

'Oqaloqatigiinneq, angajoqqaat meerartik sugaluarpalluunniit asajuaannarumallugu ilisimatissavaat, toqqisisimanermik misigitillugu taamaasilluni sumilluunniit oqaloqatigiissuteqarnissaq oqinnerulissaaq. Pingaartumik anaanap ataatalu qanoq ittuunerat ilisimalluaraluaanniluunniit, ajornartorsiut ilisimanngisaat kisimiilluni pigisaq annikkuminaassinnaavoq, ajunngilarli piareeraanni oqaatigisinnaaleraannilu.'

'Angajoqqaat perorsaalluassapput asannillutik meerartillu killilersorpallaarnagu.'

'Ullutsinni angajoqqaat meeqqaminnik nakkutilliinissaat pisariaqarluinnarpoq, meeraq qanoriliallakkuni ulorianartorsiulersinnaavoq, taamaattumik angajoqqaat sissuertariaqarput.'

'Inuusuttut angajoqqaallu akornanni aaqqiagiinngissutaasoq oqaloqatigiissutigineqar-sinnaavoq, angajoqqaalli saperpassuk

imaluunniit piumangippata, pissutsit aaqqinneqarnissaata tungaanut, meeraq angajoqqaaniit avissaartinneqatsiarsinnaavoq.'

'Meeqqat inuusuttullu susassaaleqinersuat ajornartorsiutigaarput, meeqqat allaat anguteqatiminnik atoqateqartartunut akerartuisalerput. Uffali taakku akuerisariaqarigut. Meeqqat iluamik perorsarneqartariaqarput!'

8.3 Ilinniagaqarneq ilitersorneqarnerlu

ilinniarnissamut periarfissat ilinniarsimanagerullu siunissami periarfissaqarsinnaanermut pingaaruteqassusaasa, ullumikkut Kalaallit Nunaanni inuusuttuunerup pitsaasutut nalilernissaanut sunniuteqarnerat, inuusuttut arlallit tikkuarpaat:

'Ullutsinni inuusuttuunerup pitsaaqutaa tassaavoq suliffeqarneq/ilinniagaqarneq, qaffasissumillu atorfeqarneq.'

'Nunanut allanut ilinniariartorsinnaaneq suliarforsinnaanerlu.'

'Uannut pitsaaqutaavoq atuarnera.'

'...Inuit ilinniagaqarnerusariaqarput'

Inuusuttulli ilaasa ilinniartitaanerit pitsaassusaasa qaffasinnerunissaat ujartorpaat Kalaallit Nunaannilu inuusuttutut periarfissaannut kinguneriumaagai ernumassutiginerarlugit:

'Atuartitaaneq pitsaanerusariaqarpoq. Ilinniartitsisunik ilinniarsimasunik amerlanerusunik tikittoqartariaqarpoq, akulikitsunimmi taartaagallartunik ilinniartitsisoqartarpugut imaluunniit annertuunik allanik ilikkagaqarfissaraluatsinni atuannigiffeqartitaasarpugut.'

Angajoqqaat meeqqamik ilinniagaqarnissaannut tunngatillugu pimoorussinerunissaat, piumassuseqarnerunissaat siunnersuinerunissaallu inuusuttut ilaannit ujjartorneqarportaaq. Inuusuttup ataatsip tamanna ima nassuiarpaa:

'Meeqqat inuusuttullu siunnersortariaqarput qiimmassartuarlugit, oqaloqatingisarlungit, inuunerat pitsaatikkusullungu, ammasumillu oqaloqateqartalernissaat anguniartariqarpaat.'

'Uanga isumaga malillugu Kalaallit Nunaanni angajoqqaat meeqqamik meeqqat atuariata kingorna ingerlaqqinnissaannut ikiuinissaminnut pikkorinnerusariaqartut. Amerlasuut tusartarpakka oqartut nalullugu meeqqat atuariata kingorna suniarlutik, tamannalu uanga isumaga malillugu ajuusaarnarpoq, taamaalillutik inersimanagerunik ilinniagaqannginneq pissutigalugu suliffeqarsinnaanissaat ajornakusuulersinnaavoq.'

Inuusuttut arlallit isumaat naapertorlugu ilinniagaqarnissamut periarfissat kommunitissaq pingaartinneqarnerusariaqarput:

'... kommunit ikiuunnissaat, atuartitaanerput aammalu ilinniaqqusaanerput.'

8.4 Timi atorlugu inuuneq – silamiinneq timersornerlu

Timersorneq asiernerlu meeqqat inuusuttullu inuunerinnerulernissaannut periarfissatut, peqqissutsimut iluaqutaaginnaratik aammattaaq inuttut inooqataanermi attaveqalersitsisut ilaattut, inuusuttunit isigineqarnerat akissutaanni ersippoq:

'Timersortalerlutik peqqissisinnaapput.'

'Timersorneq qitikkiarneq aneerneq arlannik sisoriarneq kammalaat ilagalugu susassaqarneq:)'

Inuusuttut ilaasa timersorneq inuusuttut pinerlunniartarnerannut ingalassimatitsisinnaasutut isumaqarfigaat:

'Uanga isumaga malillugu timersortariaqarput, taamaalillutik pinerlunniartarnerup silarsuaa qimassinnaavaat inersimasunillu akulikinnerusunik oqaloqateqartarlutik. Atuarfimmisut ingerlanneqarsinnaavoq, ataatsimoorluni ataatsimiinnikkut ajornartorsiutitik oqallisigisinnaavaat.'

Inuusuttut arlallit isumaat naapertorlugu pinngortitaq silamilu periarfissarpasuit nuannaarnermik nuannersunillu misigisaqarnissamik pilersitsisuuqput:

'Maani Kalaallit Nunaanni periarfissat killeqanngillat, angallammik angalaarneq, pisuttuarneq, silami arpanneq, sikkilerneq ukiukkullu sammisassat soorlu snowboard, sisorarneq, qamuterallannerlu.'

'Ullutsinni Kalaallit Nunaanni inuusuttuunerup pitsaaqutai tassaanerupput timersorfissaqarluni klubbeqarami. Pinngortitaq iluaqutaasaqaaq. Ukiukkut snescootererluni sisorarlunilu, aasakkut aallaarsimaarluni, umiatsiarujoorluni...'

'Uanga isumaga malillugu Kalaallit Nunaanni inuusuttuuneq nuanneqaaq, pinngortitarsuaq paasisassarsiorfigisinnaasara annertoq pissutigalugu.'

'Kalaallisut qallunaatullu oqalussinaneq, nunalu nunarsuarmi kusanarnerpaaq najoratsigu. Oqartoqartarpoq inuuneq tunissutaasoq. Nunami pisuttoqarsinnaavoq imaluunniit sungiusartoqarsinnaalluni.'

8.5 Imigassaq sumiginnagaanerlu

Meeqqat inuusuttullu inuunerisa pitsaanerulersinnissaannut inuusuttut siunnersuutaat arlallit inersimasut imigassamik ikiaroorartumillu atonerluinerannut nakuusernermullu tunngassuteqarpoq, 2004-mi misissuisitsinermi inuusuttut akissutaanni pingaarnertutaaq sammineqarpoq. Angajoqqaat atonerulusuunerannik nakuuserfigineqartarnerannillu misigititaneq, angajoqqaanit pisortanillu iliuuseqarfigisarialittut inuusuttunit arlalinnit isumaqarfigineqarpoq:

'Meeqqat angajoqqaatik imertut imaluunniit imminnut persuttaattut takusariaqanngilaat.'

'Angajoqqaat imertarsimappata socialinit meeraq inuusuttorluunniit tinguneqassaaq meeqqallu angerlarsimaffiannut inissinneqarluni.'

'Siullermik inersimasut (angajoqqaat) persuttaanneq aqqutissaanngitsaq ilikkartariaqaraat allarpassuillu tamanna aamma paasisariaqaraat.'

'Angajoqqaat meeqqap iluamik isumaginissaa sulissutigisariaqarpaat aalakoornartumik imerunnaarlutik meeqqamut suna pitsaanerussaasoq kisiat ujartorlugu.'

'Meeqqanik inuusuttunillu ajortumik pinnittartut immiut suliarisariaqarput tamannalu unitsillugu.'

Akissutit ilaat ajornartorsiutit qaangerneqarnissaannut tigussaasunik siunnersuutitaqarput, tamatumunngalu atatillugu inuiaqatigiit inuusuttullu namminneq akisussaafii oqaatigineqarput:

'Imigassaq cigaretsilu Kalaallit Nunaanni tunisaajunnaarlit.'

*'Imerneq ikiaroornerlu unittariaqartoq, inuit amerlavalaat
imerpallaarlutillu ikiaroorpallaarput.'*

*'Meeqqat ilaat pujortarneq, imigassamillu imerneq misilittarpaat.
Tamanna isumaga malillugu unitsinneqartariaqarpoq meeqqat
inuusuttullu ajunngitsumik inuuneqalerniassammata.'*

*'Ittoornatik ajornartorsiutitik annittarlugit. Pujortartarunnaarnissaat,
festertarunnaarnissaat, imminornissamut eqqarsartannginnissaat.'*

Imigassamik ikiaroonartumillu atornerluineq pillugu qaammarsaaneq, ilitersuineq tigussaasunillu kommunit imal. Naalakkersuisut iliuuseqarnissaat, kalaallit meerartaasa inuusuttaasalu inuunerinnerulernissaannut sakkussatut pingaarutilittut arlalinnit uparuarneqarpoq:

*'Immigassamik allanillu atornerluisut siunnersorneqartartuugunik
taakkununga 'paasinartunik' taava uanga ilimagaara
sunniuteqassasoq :) ☹ ...'*

*'Paasititsiniaaneq ingerlanneqarnerusariaqarpoq illoqarfimmi
ataasiinnaangitsumi. Aammalu atuagaaraannartigut paasissutissat
ingerlannagit.'*

*'...atuarfimiittut aamma alaatsinaanneqarnissaat ulluinnarni
atugaannik apersorlugit – imaluunniit angerlarsimaffiannut
angerlaqatigalugit qanoq ineqarnersut takuniarlugit. Ilaat
angerlarsimaffimmini allaniluunniit atugarliortarput, atsaallu
kingusinaarlutik oqaatigisarlugu.'*

8.6 Sunngiffimmi neqeroorutit saaffiginniffissallu

Sunngiffimmi ikinngutinik inersimasunillu inuusuttut ajornartorsiutaannik tusarnaassallutik piffissalinnik oqaloqateqarfiusinnaasumik ornittasaqarnerup susassaqarnerullu, inuusuttut inuunerissusaannut annertuumik sunniuteqarnera, akissutaasut ilimanarsisippaat. Klubbit allallu sunngiffimmi ornittakkat amerlassusaat pitsaassusaallu matumani annertuumik pingaaruteqarpoq:

'Pitsaaquteqarpoq, inuusuttut ornittagaqarnerat soqutigisaannik peqarnera assigisaallu (klubbi uani uanga pivara).'

'Massakut najugarisara pikkunaalaarpoq, susassaqanngilaq kammalaatit ilagisarnerat pissanngikkaanni.'

Inuusuttut oqaatigisaat naapertorlugu, inuusuttut ornittagaat pitsaasuinnaagunangillat sunngiffimmi ornittakkat klubbillu pitsanngorsaavigineqarnissaat arlallit kissaatigaat siunnersuutitillu pisortaqaqfinnut akisussaasunut tutsillugit. Ajornannginnerusumik saaffiginniffiusinnaasut amerlanerit saniatigut ininik oqaloqatiginnittarfissanik pilersitsinissaq siunnersuutaavoq. Sulisunik aalajangersimasunik oqaloqateqartarsinnaaneq kissaatigineqarportaaq:

'Meeqqat pitsaanagerusumik inuuneqalernissaat assut pisariaqarpoq, meeraq kinaluunniit nuanninngitsorujussuarmik misigisussaannigilaq. Saaffiginnittarfiit amerlanerusariaqarput.'

'Meeqqat inuusuttullu isersimaarfigisartagassaannik nuannisaarfigisinnaasaanik, aammalu oqaloqatiginnittarfilimmik.'

'Inuusuttut inuusuttuaqqallu katerisimaarfissaanik pitsaanagerusumik sanasoqarsinnaanissaa kissaatigaara ajornartorsiutinillu annissuiffiusinnaasulimmik.'

'134 ass. sianerfigiinnarnagu allaffigineqarsinnaanngortikkusuppara ilimagigakku inuusuttut amerlasuut sianernissartik nakerinngissinnaasaraat.'

Pingaartumik sumiiffinni aalajangersimasuni klubbit aserfallassimaqisut kajungernanngitsut iluarsaanneqarnissaat kissaataavortaaq. Inuusuttut najukkamik

eqqaanni meeqqanik inuusuttunillu inuunerinnerulersitsisinnaasunik sammisassanik arlalinnik siunnersuuteqarput. Sunngiffimmi sammisassatut neqeroorutiniit ilaqutariit katsorsarneqarsinnaanerat ilanngullugu siunnersuutigineqarput:

'Illoqarfitsinni sammisassat amerlanerusariaqarput soorlu maani illoqarfitsinni ulluinnarni nipilersornermut ilinniarfeqanngilaq arlaannut sammisassaqartitsisunut iserniaraanni amerlanertingut imingassartalimmik sammisassaqartitsisoqartarpoq, taamaattumik uanga nammineq isumaga naapertorlugu inuusuttunut imaluunniit meeqqanut naleqquttunik peqalertariaqarpoq.'

'...sammisassaqaarnerunissaq llulissani..ass.naluttarfik il.il.'

'Ilaqutariinnik katsorsaaneq atorluarnerulerlugu imal. katsorsartittoqarnerani ilaqutariit iluani inuuneq nuannernerusumik ingerlassaaq- takussagaluarpaat massakkut asasara katsorsaavimmiikkami inuusuttuugaluarluni iluaqutigisaqaarput ilikkakkani ingerlateqqikkajuttaramigit toqqissisittarlungalu arlaannik pisoqaraangat kissaatigisaraluarakku inuusuttoqatima aamma taama misiginissaat.'

'Isumalluutissat amerlanerusut, inunnik isumaginnittoqarfiup inuusuttut ajornartorsiutaat eqqarsaataallu isiginiarnerusariaqarpat.'

'Angajoqqaanik katsorsartittoqartalenera- soorlu ataatap/anaanap meeraanermini annersinneqartarsimaneq pillugu oqaloqateqarsinnaanera. anaanaq/ataataq meeraanermini attortittarsimasoq oqaloqatigiissutigisimanagulu meeqqaminut ingerlateqqittarpaa. Aamma inersimasunut katerisimaarfik meeqqat pisinnaatitaaffii qanorlu perorsarneqarnissaat eqqartornerullugit.'

'Inuusuttut imminorusuttartut oqaloqateqartarnissaat. maannakkut Paarisa asuli eqqoriaaqattaarpoq inuusuttut sooq imminortarnerat pillugu. inuusuttut ullutsinni sunngiffimmilu susassaqartinneqartariaqarsoraakka.'

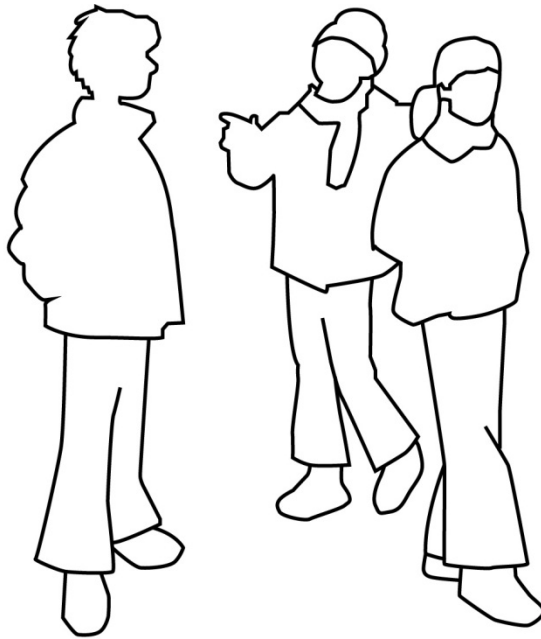
Inuusuttulli tamarmik inuusuttunut neqeroorutininik amigaateqartoqarneranut isumaqataangillat, inuusuttulli neqeroorutaareersunik atuinnginnerarlugit:

‘Meeqqat inuusuttullu inuunerisa pitsaanerulernissaannut qanoq iliuuseqartoqassanersoq naluara, periarfissat pigineqareermata – imaaginnarporli atuisussat ikinnerit periarfissaminnik atuisarmata.’

Inuusuttut namminneq oqaatsitik atorlugit Kalaallit Nunaanni ullumikkut inuusuttuunerup pitsaaqutai qanorlu ililluni meeqqat inuusuttullu inuunerinnerulersinneqarnissaat pillugu siunnersuutaat, pitsaasumillu inuuneqarnissamut, inuusuttut namminneq akisussaaffeqarnerminnik inersimasullu akisussaaffeqarnerat akisussaassuseqannginneraluunniit pillugu isumaliutersuutaannik takutitsipput. Inuusuttut arlallit namminneq kinguaariinni inuusuit nukittussuseqarlutik, ammasumik oqaloqatiginnissinnaassuseqarlutik ajornartorsiutiminnik qaangiisinnaanertik upperigaat, oqaatigineqartut ataatsimut isigalugit paasinarsisippaat. Inuusuttulli oqaatigisaasa ilaat, sunngiffimmi periarfissanik amerlanerusunik ajornartorsiuteqarnermilu saaffiginniffissanik pisariaqartitsinermik paasinarsisitsisuupputtaaq, kiisalu meeqqat inuusuttullu inuunerinnerulernissaat qulakkeerniarlugu taakku oqariartuutaannik angajoqqaat, pisortaqarfiit politikerillu tusaaniarnerulernissaannik kajumissaarutitaqarlutik.

Inuusuttut namminneq isumaat naapertorlugu meeraaneq inuusuttuunerlu pitsaasoq tassaavoq

*'Oqaloqatigiinneq, timersorneq nuannisarneq ullormut 27-eriaq
illartarneq, imminut ilinniarluni imminut akuerisinnaanissaq,
isumakkeerfiginnissinnaaneq, asaninneq, tatiginninneq, angorusutap
angusinnaananerani upperinninneq. Nakkaraanni taartumut
qaamasumik ornigassaqaartuaannarnera, ataqeqatigiinneq
ajunngitsumik pininneq.'*

Najoqutarisat

1. Curtis T, Larsen HB, Helweg-Larsen K, Pedersen CP, Olesen I, Sørensen K, et al. Unges Trivsel i Grønland 2004. INUSSUK - Arktisk forskningsjournal 2006;1:3-119.
2. Christensen E, Kristensen LG, Baviskar S. Børn i Grønland - en kortlægning af 0 -14 årige børns og familiers trivsel. København: SFI, Det Nationale Forskningscenter For Velfæd; 2008.
3. Bjerregaard P, Aidt EC. Levevilkår, livsstil og helbred. København: Statens Institut for Folkesundhed; 2010.
4. Ellonen N, Kääriäinen J, Salmi V, Sariola H. Lasten ja nuorten Väkiälyttäkökemukset (Violence against children and adolescents in Finland). Tampere, Finland: National Research Institute; Research of Legal Policy and Police College of Finland; 2008.
5. Helweg-Larsen K, Schütt NM, Larsen HB. Unges Trivsel år 2008 - En undersøgelse med fokus på seksuelle overgreb og vold i barndom og tidlig ungdom. København: Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet; 2009.
6. Niclasen VB, Bjerregaard P. Folkesundhed blandt skolebørn - resultater fra HBSC Greenland undersøgelsen 2010. København: Statens Institut for Folkesundhed; 2011.
7. Jensen B. Sundhed og Sårbarhed. Hans Reitzels Forlag; 2002.
8. Watson PD, Denny SJ, Adair V, Ameratunga SN, Clark TC, Crengle SM, et al. Adolescents' perceptions of a health survey using multimedia computer-assisted self-administered interview. Aust N Z J Public Health 2001 Dec;25(6):520-4.
9. Williams ML, Freeman RC, Bowen AM, Zhao Z, Elwood WN, Gordon C, et al. A comparison of the reliability of self-reported drug use and sexual behaviors using computer-assisted versus face-to-face interviewing. AIDS Educ Prev 2000 Jun;12(3):199-213.
10. Grønlands Statistik. Statistikbanken. Befolkning. Befolkningen efter tid, bosted, alder, køn og fødested. 29-2-2012. Online Source.

11. Irwin CE, Jr., Igra V, Eyre S, Millstein S. Risk-taking behavior in adolescents: the paradigm. *Ann N Y Acad Sci* 1997 May 28;817:1-35.
12. Epløv LF, Lauridsen S. Fremme af mental sundhed – baggrund, begreb og determinanter. København: Sundhedsstyrelsen; 2008.
13. Due P, Henriksen P, Holstein BE, Schultz Jørgensen P. Børns sociale relationer. I: Schultz Jørgensen P, Holstein BE, Due P, editors. Sundhed på vippen - en undersøgelse af de store skolebørns sundhed, trivsel og helbred. København: Hans Reitzels Forlag; 2001. p. 49-63.
14. Spear LP. The adolescent brain and age-related behavioral manifestations. *Neurosci Biobehav Rev* 2000 Jun;24(4):417-63.
15. Due P, Lynch J, Holstein B, Modvig J. Socioeconomic health inequalities among a nationally representative sample of Danish adolescents: the role of different types of social relations. *J Epidemiol Community Health* 2003 Sep;57(9):692-8.
16. Sørensen UN, Katznelson N, Nielsen JC, Lindstrøm MD. Den svære ungdom - 10 eksperter om unges trivsel og mistrivsel. København: Hans Reitzels Forlag; 2010.
17. Weare K. Promoting Mental, Emotional, and Social Health: A Whole School Approach. New York: Routledge/Falmer; 2000.
18. Currie C, Zanotti C, Morgan A, Currie D, de Looze M, Roberts C, et al. Social determinants of health and well-being among young people: Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) Study: International report from the 2009/2010 Survey. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2012.
19. Due P, Holstein BE, Lynch J, Diderichsen F, Gabhain SN, Scheidt P, et al. Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries. *Eur J Public Health* 2005 Apr;15(2):128-32.
20. Due P, Merlo J, Harel-Fisch Y, Damsgaard MT, Holstein BE, Hetland J, et al. Socioeconomic inequality in exposure to bullying during adolescence: a comparative, cross-sectional, multilevel study in 35 countries. *Am J Public Health* 2009 May;99(5):907-14.
21. Due P, Krolner R, Rasmussen M, Andersen A, Trab DM, Graham H, et al. Pathways and mechanisms in adolescence contribute to adult health inequalities. *Scand J Public Health* 2011 Mar;39(6 Suppl):62-78.

22. Vreeman RC, Carroll AE. A systematic review of school-based interventions to prevent bullying. *Arch Pediatr Adolesc Med* 2007 Jan;161(1):78-88.
23. WHO. Mental Health: new understanding, new hope. *World Health Report* 2001. Geneva: World Health Organization; 2001.
24. Rutter M. Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Ann N Y Acad Sci* 2006 Dec;1094:1-12.
25. Costello EJ, Foley DL, Angold A. 10-year research update review: the epidemiology of child and adolescent psychiatric disorders: II. Developmental epidemiology. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2006 Jan;45(1):8-25.
26. Jané-Llopis E, Braddick F. Mental Health in youth and education. Consensus paper. Luxembourg: European Communities; 2008.
27. Patel V, Flisher AJ, Hetrick S, McGorry P. Mental health of young people: a global public-health challenge. *Lancet* 2007 Apr 14;369(9569):1302-13.
28. Prince M, Patel V, Saxena S, Maj M, Maselko J, Phillips MR, et al. No health without mental health. *Lancet* 2007 Sep 8;370(9590):859-77.
29. Adi Y, Kiloran A, Janmohamed K, Stewart-Brown S. Systematic review of the effectiveness of interventions to promote mental well-being in primary schools. Report 1: Universal approaches which do not focus on violence or bullying. London: Centre of Public Health and Excellence, NICE; 2007.
30. Durlak JA, Wells AM. Primary prevention mental health programs for children and adolescents: a meta-analytic review 4. *Am J Community Psychol* 1997 Apr;25(2):115-52.
31. Oliver S, Harden A, Rees R, Shepherd J, Brunton G, Oakley A. Young people and mental health: novel methods for systematic review of research on barriers and facilitators. *Health Educ Res* 2008 Oct;23(5):770-90.
32. Wistoft K, Grabowski D. Mental sundhed i skolen - Evidensbaseret grundlag for fremme af børns mentale sundhed. København: Forlaget Ludtofte; 2010.
33. Fleishman JA, Zuvekas SH. Global self-rated mental health: associations with other mental health measures and with role functioning. *Med Care* 2007 Jul;45(7):602-9.

34. Mawani FN, Gilmour H. Validation of self-rated mental health. *Health Rep* 2010 Sep;21(3):61-75.
35. Bjerregaard P, Dahl-Petersen IK, Nielsen ABS, Pedersen CP, Jeppesen C, Pedersen JM, et al. Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005-2007. København: Statens Institut for Folkesundhed; 2008.
36. The World Health Organization (WHO) Composite International Diagnostic Interview (CIDI). 2012. 4-2-0012. Online Source.
37. Robins LN, Wing J, Wittchen HU, Helzer JE, Babor TF, Burke J, et al. The Composite International Diagnostic Interview. An epidemiologic instrument suitable for use in conjunction with different diagnostic systems and in different cultures. *Arch Gen Psychiatry* 1988 Dec;45(12):1069-77.
38. Fergusson DM, Lynskey MT, Horwood LJ. Childhood sexual abuse and psychiatric disorder in young adulthood: I. Prevalence of sexual abuse and factors associated with sexual abuse. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 1996 Oct;35(10):1355-64.
39. Fergusson DM, Horwood LJ, Lynskey MT. Childhood sexual abuse and psychiatric disorder in young adulthood: II. Psychiatric outcomes of childhood sexual abuse. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 1996 Oct;35(10):1365-74.
40. Fergusson DM, Horwood LJ. The Christchurch Health and Development Study: review of findings on child and adolescent mental health. *Aust N Z J Psychiatry* 2001 Jun;35(3):287-96.
41. Helweg-Larsen K, Larsen HB. Unges trivsel 2002. En undersøgelse med fokus på seksuelle overgreb i barndommen. København: Statens Institut for Folkesundhed; 2002.
42. Ejdsgaard BA, Stephensen I, Jensen BF, Zøllner L, Sørensen VM, Lassen VB, et al. Unges selvmordstanker og selvmordsadfærd. Odense: Center for Selvmordsforskning; 2009.
43. Owens D, Horrocks J, House A. Fatal and non-fatal repetition of self-harm. Systematic review. *Br J Psychiatry* 2002 Sep;181:193-9.
44. Bjerregaard P, Lyngø I. Suicide--a challenge in modern Greenland. *Arch Suicide Res* 2006;10(2):209-20.

45. Hicks J, Bjerregaard P, Berman M. The Transition from the Historical Inuit Suicide Pattern to the Present Inuit Suicide Pattern. In: White PW, Wingert S, Beavon D, Maxim P, editors. *Aboriginal Policy Research*. Toronto: Thompson Educational publishing, inc.; 2007. p. 39-53.
46. PAARISA, Embedslægeinstitutionen i Grønland. Selvmordsforekomst i Grønland baseret på tal fra Embedslægen i Grønland 1990-2010. 21-2-2012. Nuuk, PAARISA, Styrelsen for Sundhed og Forebyggelse; Embedslægeinstitutionen i Grønland, Grønlands Selvstyre. Personal Communication.
47. Bjerregaard P. Folkesundhed i Grønland. INUSSUK - Arktisk forskningsjournal 1 - 2004. 1 ed. Nuuk: Atuagkat; 2004.
48. Nordentoft M, Gudnason K, Laigaard A, Koch I, Bille-Brahe U, Madsen BH, et al. Forslag til handlingsplan til forebyggelse af selvmordsforsøg og selvmord i Danmark. København: Sundhedsstyrelsen; 1998.
49. Drachmann GH, Bloch LH. Forekomst af medicininducerede selvmordsforsøg i Nuuk, Grønland 2008-2009. *Nakorsanut* 36. årgang.1 (2011): 13-15.
50. Jessen G, Andersen K, Bille-Brahe U. [Suicidal thoughts and suicidal attempts among 15-24 years old individuals in the Danish educational system]. *Ugeskr. Læger* 158.36 (1996): 5026-29.
51. Borowsky IW, Resnick MD, Ireland M, Blum RW. Suicide attempts among American Indian and Alaska Native youth: risk and protective factors. *Arch Pediatr Adolesc Med* 1999 Jun;153(6):573-80.
52. Sørensen HJ, Mortensen EL, Wang AG, Juel K, Silverton L, Mednick SA. Suicide and mental illness in parents and risk of suicide in offspring: a birth cohort study. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol* 2009 Sep;44(9):748-51.
53. Brent D. What family studies teach us about suicidal behavior: implications for research, treatment, and prevention. *Eur Psychiatry* 2010 Jun;25(5):260-3.
54. Brent DA, Melhem N. Familial transmission of suicidal behavior. *Psychiatr Clin North Am* 2008 Jun;31(2):157-77.
55. Gould MS, Fisher P, Parides M, Flory M, Shaffer D. Psychosocial risk factors of child and adolescent completed suicide. *Arch Gen Psychiatry* 1996 Dec;53(12):1155-62.

56. Bridge JA, Goldstein TR, Brent DA. Adolescent suicide and suicidal behavior. *J Child Psychol Psychiatry* 2006 Mar;47 (3-4):372-94.
57. Kirmayer LJ, Malus M, Boothroyd LJ. Suicide attempts among Inuit youth: a community survey of prevalence and risk factors. *Acta Psychiatr Scand* 1996 Jul;94(1):8-17.
58. PAARISA. Forslag til National Strategi for Selvmordsforebyggelse i Grønland. Nuuk: Grønlands Hjemmestyre, Direktoratet for Sundhed; 2004.
59. Klonsky ED, Oltmanns TF, Turkheimer E. Deliberate self-harm in a nonclinical population: prevalence and psychological correlates. *Am J Psychiatry* 2003 Aug;160(8):1501-8.
60. Whitlock J, Muehlenkamp J, Eckenrode J. Variation in nonsuicidal self-injury: identification and features of latent classes in a college population of emerging adults. *J Clin Child Adolesc Psychol* 2008 Oct;37(4):725-35.
61. Fliege H, Lee JR, Grimm A, Klapp BF. Risk factors and correlates of deliberate self-harm behavior: a systematic review. *J Psychosom Res* 2009 Jun;66(6):477-93.
62. Madge N, Hewitt A, Hawton K, de Wilde EJ, Corcoran P, Fekete S, et al. Deliberate self-harm within an international community sample of young people: comparative findings from the Child & Adolescent Self-harm in Europe (CASE) Study. *J Child Psychol Psychiatry* 2008 Jun;49(6):667-77.
63. Servicestyrelsen. Kommunernes beredskab i forhold til vold. Odense: Servicestyrelsen; 2009.
64. Politiet i Grønland. Politiet i Grønland - Årsstatistik 2011. Nuuk, Grønland: Politiet i Grønland; 2012.
65. PAARISA. Årsopgørelse 2006 Børne- Ungetelefonen. Paarisa: Paarisa; 2007.
66. PAARISA. Årsopgørelse 2007 Børne- Ungetelefonen. Paarisa: Paarisa; 2008.
67. PAARISA. Årsopgørelse 2008 Børne- Ungetelefonen. Paarisa: Paarisa; 2009.
68. PAARISA. Årsopgørelse 2009 Børne- Ungetelefonen. Paarisa: Paarisa; 2010.

69. Curtis T, Larsen FB, Helweg-Larsen K, Bjerregaard P. Violence, sexual abuse and health in Greenland. *Int J Circumpolar Health* 2002 May;61(2):110-22.
70. Arellano CM. Child maltreatment and substance use: a review of the literature. *Subst Use Misuse* 1996 May;31(7):927-35.
71. Hornor G. Domestic violence and children. *J Pediatr Health Care* 2005 Jul;19(4):206-12.
72. Roberts GL, Lawrence JM, Williams GM, Raphael B. The impact of domestic violence on women's mental health. *Aust N Z J Public Health* 1998 Dec;22(7):796-801.
73. Silver E, Arseneault L, Langley J, Caspi A, Moffitt TE. Mental disorder and violent victimization in a total birth cohort. *Am J Public Health* 2005 Nov;95(11):2015-21.
74. Kitzmann KM, Gaylord NK, Holt AR, Kenny ED. Child witnesses to domestic violence: a meta-analytic review. *J Consult Clin Psychol* 2003 Apr;71(2):339-52.
75. Thormaehlen DJ, Bass-Feld ER. Children: the secondary victims of domestic violence. *Md Med J* 1994 Apr;43(4):355-9.
76. Due P, Holstein B, Lund R, Modvig J, Avlund K. Social relations: network, support and relational strain. *Soc Sci Med* 1999 Mar;48(5):661-73.
77. Fisher HL, Moffitt TE, Houts RM, Belsky DW, Arseneault L, Caspi A. Bullying victimisation and risk of self harm in early adolescence: longitudinal cohort study. *BMJ* 2012;344:e2683.
78. Lamb J, Pepler DJ, Craig W. Approach to bullying and victimization. *Can Fam Physician* 2009 Apr;55(4):356-60.
79. Niclasen B, Løngaard K, Laursen LK, Schnohr C. Sundhed på Toppen - Resultater fra Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) undersøgelsen i Grønland i 2006. Nuuk, Grønland: Forlaget Atuagkat ApS; 2007.
80. Schnohr C, Niclasen BV. Bullying among Greenlandic schoolchildren: development since 1994 and relations to health and health behaviour. *Int J Circumpolar Health* 2006 Sep;65(4):305-12.
81. Hawkins JD, Herrenkohl TI, Farrington DP, Brewer D, Catalano RF, Harachi TW, et al. Predictors of youth violence. *Juvenile Justice Bulletin* 2000.

82. Maas C, Herrenkohl TI, Sousa C. Review of research on child maltreatment and violence in youth. *Trauma Violence Abuse* 2008 Jan;9(1):56-67.
83. Pape H, Pedersen W. [Victims of violence in the general youth population. A longitudinal study of risk factors]. *Tidsskr Nor Lægeforen* 1997 Sep 30;117(23):3347-51.
84. Nilsen W, Skipstein A, Gustavson K. Foreldrekonflikt, samlivsbrudd og mekling: Konsekvenser for barn og unge. Oslo, Norge: Nasjonalt Folkehelseinstitutt; 2012.
85. Straus MA. Spanking and the making of a violent society. *Pediatrics* 1996 Oct;98(4 Pt 2):837-42.
86. Barter C. In the Name of Love: Partner Abuse and Violence in Teenage Relationships. *British Journal of Social Work* 2009 Mar;39(2):211-33.
87. Schütt NM, Frederiksen ML, Helweg-Larsen K. Unge og kærestevold i Danmark. København: Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet, Minister for Ligestilling; 2008.
88. Black BM, Tolman RM, Callahan M, Saunders DG, Weisz AN. When will adolescents tell someone about dating violence victimization? *Violence Against Women* 2008 Jul;14(7):741-58.
89. Wolitzky-Taylor KB, Ruggiero KJ, Danielson CK, Resnick HS, Hanson RF, Smith DW, et al. Prevalence and correlates of dating violence in a national sample of adolescents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2008 Jul;47(7):755-62.
90. Plauborg R, Johansen KBH, Helweg-Larsen K. Kærestevold i Danmark. København: Statens Insitut for Folkesundhed; Syddansk Universitet; 2012.
91. PAARISA, Styrelsen for Sundhed og Forebyggelse. Tidlig Indsats over for Gravide Familier - Midtvejslevaluering og status 2010. 2010. Nuuk, Styrelsen for Sundhed og Forebyggelse, PAARISA, Government of Greenland.
92. Mejlvang P, Boujida V. Sexual assaults in Greenland: characteristics of police reported rapes and attempted rapes. *Int J Circumpolar Health* 2007 Jun;66(3):257-63.
93. SISO. Den professionelle tvivl. Tegn og reaktioner på seksuelle overgreb mod børn og unge. Odense: SISO, Børne- og ungeenheden, Servicestyrelsen; 2010.

94. Zeuthen K. Kærlighed og overlevelse. Barneseksualitet og seksuelle overgreb. København: Akademisk Forlag; 2009.
95. SISO - Vindenscentret for Sociale Indsatser ved Vold og Seksuelle Overgreb mod børn. Definition af seksuelle overgreb. 1-11-2012. Online Source.
96. WHO. Report of the Consultation on Child Abuse Prevention. Geneva: World Health Organization; 1999.
97. Giesbrecht N, Cukier S, Steeves D. Collateral damage from alcohol: implications of 'second-hand effects of drinking' for populations and health priorities. *Addiction* 2010 Aug;105(8):1323-5.
98. Departemenet for Sundhed. Inuuneritta II - Naalakkersuisuts strategier og målsætninger for folkesundheden 2013-2019. Nuuk: Naalakkersuisut - Government of Greenland; 2012.
99. Departementet for Familie KkoL, Departementet for Uddannelse og Forskning, Departementet for Sundhed. Redegørelse om børne- og ungestrategien. Nuuk: Naalakkersuisut - Government of Greenland; 2011.
100. Grønlands Hjemmestyre. Inuuneritta - Folkesundhedsprogram. Landsstyrets strategier og målsætninger for folkesundheden 2007-2012. Nuuk: Grønlands Hjemmestyre; 2007.
101. Zierau F, Hardt F, Henriksen JH, Holm SS, Jorring S, Melsen T, et al. Validation of a self-administered modified CAGE test (CAGE-C) in a somatic hospital ward: comparison with biochemical markers. *Scand J Clin Lab Invest* 2005;65(7):615-22.
102. Bjørner JB, Kristensen TS, Orth-Gomér K, Tibblin G, Sullivan M, Westerholmen P. Self-Rated Health. A Useful Concept in Research, Prevention and Clinical Medicine. Stockholm : Swedish Council for Planning and Coordination of Research; 1996.
103. DeSalvo KB, Bloser N, Reynolds K, He J, Muntner P. Mortality prediction with a single general self-rated health question. A meta-analysis. *J Gen Intern Med* 2006 Mar;21(3):267-75.
104. Idler EL, Benyamini Y. Self-rated health and mortality: a review of twenty-seven community studies. *J Health Soc Behav* 1997 Mar;38(1):21-37.

105. Al-Windi A, Dag E, Kurt S. The influence of perceived well-being and reported symptoms on health care utilization: a population-based study. *J Clin Epidemiol* 2002 Jan;55(1):60-6.
106. Møller L, Kristensen TS, Hollnagel H. Self rated health as a predictor of coronary heart disease in Copenhagen, Denmark. *J Epidemiol Community Health* 1996 Aug;50(4):423-8.
107. Rosholm JU, Christensen K. Relationship between drug use and self-reported health in elderly Danes. *Eur J Clin Pharmacol* 1997;53(3-4):179-83.
108. Breidablik HJ, Meland E, Lydersen S. Self-rated health during adolescence: stability and predictors of change (Young-HUNT study, Norway). *Eur J Public Health* 2009 Jan;19(1):73-8.
109. Holstein BE, Hansen EH, Andersen A, Due P. Self-rated health as predictor of medicine use in adolescence. *Pharmacoepidemiol Drug Saf* 2008 Feb;17(2):186-92.
110. Kelleher CC, Tay J, Gabhainn SN. Influence on self-rated health of socio-demographic, lifestyle and affluence factors: an analysis of the Irish and International Health Behaviours Among School-Aged Children (HBSC) datasets 1998. *Ir Med J* 2007 Sep;100(8):suppl-6.
111. Schnohr C, Sørensen TI, Niclasen BV. Changes since 1980 in body mass index and the prevalence of overweight among inschooling children in Nuuk, Greenland. *Int J Circumpolar Health* 2005 Apr;64(2):157-62.
112. Cole TJ, Bellizzi MC, Flegal KM, Dietz WH. Establishing a standard definition for child overweight and obesity worldwide: international survey. *BMJ* 2000 May 6;320(7244):1240-3.
113. Penedo FJ, Dahn JR. Exercise and well-being: a review of mental and physical health benefits associated with physical activity. *Curr Opin Psychiatry* 2005 Mar;18(2):189-93.
114. Strong WB, Malina RM, Blimkie CJ, Daniels SR, Dishman RK, Gutin B, et al. Evidence based physical activity for school-age youth. *J Pediatr* 2005 Jun;146(6):732-7.
115. Hallal PC, Victora CG, Azevedo MR, Wells JC. Adolescent physical activity and health: a systematic review. *Sports Med* 2006;36(12):1019-30.

116. Danaei G, Ding EL, Mozaffarian D, Taylor B, Rehm J, Murray CJ, et al. The preventable causes of death in the United States: comparative risk assessment of dietary, lifestyle, and metabolic risk factors. *PLoS Med* 2009 Apr 28;6(4):e1000058.
117. Juel K, Sørensen J, Brønnum-Hansen H. Risikofaktorer og folkesundhed i Danmark. København: Statens Institut for Folkesundhed; 2006.
118. Christensen AI, Ekholm O, Davidsen M, Juel K. Sundhed og sygelighed i Danmark 2010 - og udviklingen siden 1987. København: Statens Institut for Folkesundhed; 2012.
119. Prokhorov AV, Winickoff JP, Ahluwalia JS, Ossip-Klein D, Tanski S, Lando HA, et al. Youth tobacco use: a global perspective for child health care clinicians. *Pediatrics* 2006 Sep;118(3):e890-e903.
120. Rasmussen M, Damsgaard MT, Holstein BE, Poulsen LH, Due P. School connectedness and daily smoking among boys and girls: the influence of parental smoking norms. *Eur J Public Health* 2005 Dec;15(6):607-12.
121. Grønlands Statistik. Indførsel af alkohol til Grønland 2011. 2012. Nuuk, Grønlands Statistik. Online Source.
122. McCambridge J, McAlaney J, Rowe R. Adult consequences of late adolescent alcohol consumption: a systematic review of cohort studies. *PLoS Med* 2011;8(2):e1000413.
123. Rehm J, Baliunas D, Borges GL, Graham K, Irving H, Kehoe T, et al. The relation between different dimensions of alcohol consumption and burden of disease: an overview. *Addiction* 2010 May;105(5):817-43.
124. Windle M. Alcohol use among adolescents and young adults. *Alcohol Res Health* 2003;27(1):79-85.
125. Casadio P, Fernandes C, Murray RM, Di FM. Cannabis use in young people: the risk for schizophrenia. *Neurosci Biobehav Rev* 2011 Aug;35(8):1779-87.
126. Griffith-Lendering MF, Huijbregts SC, Mooijaart A, Vollebergh WA, Swaab H. Cannabis use and development of externalizing and internalizing behaviour problems in early adolescence: A TRAILS study. *Drug Alcohol Depend* 2011 Jul 1;116(1-3):11-7.

127. Kurtzman TL, Otsuka KN, Wahl RA. Inhalant abuse by adolescents. *J Adolesc Health* 2001 Mar;28(3):170-80.

Ilanngussat

Ilanngussaq 3: Inuusuttut inuunerissusaat pillugu 2004-mi 2011-imilu misissuisitsinerni sammisat inuusuttullu pillugit misissuisitsinernut allanut assersuussisinnaaneq.

Temaer	Undersøgelser		Sammenlignelig med Skolebørn undersøgelsen i Grønland 2010 (HBSC)	Sammenlignelig med den danske Unges Trivsel undersøgelse 2008
	Unges Trivsel i Grønland			
	2004	2011		
Sociodemografiske faktorer				
Sociodemografiske faktorer (Køn, alder, fødested i by/bygd, opvækst, etnicitet, sprog, forældres fødested, forældres uddannelse, forældres samlivsstatus, boforhold)	✓	✓	✓	✓
		Tilføjet forældres tilknytning til arbejdsmarkedet og erhverv, familiens velstand, sprog i hjemmet, far/mor lever		
Trivsel og psykisk helbred				
Sociale relationer (hyppighed og antal venner, ensomhed, fortrolighed)	✓	✓	✓	✓
Skoletrivsel og faglighed i skolen	✓	✓	✓	✓
Symptomer på angst og depression	✓	✓		✓
Selvmoedsadfærd (selvmordstanker, selvmordsforsøg, selvmord i omgangskreds)	✓	✓		✓
		Tilføjet uddybende spørgsmål omkring selvmordsforsøg		Selvmoedsstanker
Selvskade		✓		✓
Selvvrideret psykisk helbred		✓		
Vitalitet, energi,	✓			

llangussat

udslidt, træt (fra SF-36 skala)

Mobning, konflikter og vold

Mobning		✓		✓	
Konflikter i familien	✓	✓			✓
Konflikter med forældre		✓			✓
Forældres skænderier		✓			✓
Vidne til vold i hjemmet		✓			✓
Udsættelse for vold uden for hjemmet		✓			✓
Konflikter med kæreste		✓			
Vold og utryghed		✓			
Seksuelle erfaringer og overgreb					
Seksuelle erfaringer	✓	✓		✓	✓
Seksuelle overgreb	✓	✓			✓

Sårbare forhold i hjemmet

Alkoholmisbrug (<i>familiemedlem, utryghed</i>)	✓	✓			✓
			Tilføjet specificeret alkoholmisbrug og præcisering af hvilket familiemedlem, samt oplevelse af utryghed i forbindelse med misbruget		
Hashmisbrug (<i>familiemedlem, utryghed</i>)		✓			
Spilleafhængighed (<i>familiemedlem, spilleafhængigheden og negativ påvirkning af familien</i>)		✓			
Fysisk helbred					
Selvurderet helbred	✓	✓		✓	✓
Selvrapporteret	✓	✓		✓	

højde og vægt				
Sygefravær fra skole	✓	✓		✓
Kroniske lidelser		✓		✓
Kropsopfattelse	✓	✓	✓	
Sundhedsadfærd				
Rygning (debut, hyppighed)	✓	✓	✓	✓
Alkohol (debut, hyppighed)	✓	✓	✓	✓
Hash		✓	✓	✓
Snifning		✓	✓	✓
Fysisk aktivitet (hyppighed, frekvens og styrke)	✓	✓	✓	
		Tilføjet flere spørgsmål om fysisk aktivitet		
Kost	✓			
Fritidsaktiviteter	✓			
Friluftsliv	✓			
Åbne spørgsmål om børne- og ungdomsliv				
Årsag til, at nogle børn bliver behandlet dårligt af voksne	✓			✓
Godt ved at være ung i Grønland i dag		✓		
Hvad der skal til for at børn og unge får et bedre liv	✓	✓		✓
Øvrige temaer i undersøgelsen, der ikke er belyst i rapporten				
Søvn		✓	✓	
Traumatiske hændelser inden for det seneste år	✓	✓	Tilføjet skoleskift og oplevelse af fattigdom	✓
Modstandskraft (READ skala)		✓		
Styrker og svagheder (SDQ skala)		✓		✓

